ANGELICI DOCTORIS

DIVI THOMÆ AQUINATIS

COMMENTARIA

IN EPISTOLAS OMNES D. PAULI

TOMUS QUARTUS

COMPLECTENS EXPOSITIONES IN EPISTOLAS **AD EPHESIOS, AD PHILIPPENSES, AD COLOSSENSES, ET AD THESSALONICENSES I.**

NEAPOLI
EX TYPOGRAPHIA VIRGILIANA

MDCCCLVI.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS

PROLOGUS.

Ego confirmavi columnas eius, *Psal. 84. 4.*

Sicut dicit Sapiens, non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri. Ideo non immerito commendatur Apostolus: quia etsi Ephesios in fide non fundavit, tamen fundatos in fide confirmavit, ut ipse loquens de Ecclesia Ephesiorum vere possit dicere: *Ego confirmavi columnas eius:* ego videlicet, Israelita natione, Christianus religione, Apostolus dignitate. Israelita, dico, natione: *nam et ego Israelita sum, ex semine Abrahae de tribu Beniamin, Rom. 11. 1.* Item Christianus religione: *Galat. 2. 19. Ego enim per legem mortuus sum cruci: vivo ego, iam non ego; vivit vero in me Christus: quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.* Item Apostolus dignitate: *1. Corinth. 15. 9. Ego sum minimus Apostolorum.* De his tribus *2. Corinth. 11. 22. Israelitae sunt, et ego; semen Abrahae sunt, et ego; ministri Christi sunt, et ego; ut minus sapiens dico, plus ego.* Talis debet esse praedicator sapientiae salutaris, scilicet Israelita quoad contemplationem Dei, Christianus quoad religionem fidei, Apostolus quoad auctoritatem officii. *Ego* ergo Iudaeus per originem, quaerens Deum per fidem, Apostolus Dei per imitationem, *confirmavi columnas eius.* Confirmavi ne a fide vacillarent, sicut artifex confirmat aedificium ne cadat. Unde dictum est Petro *Luc. 22. 32. Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos:* quod fecit Paulus: unde ei competit illud *Iob 4. 4. Vacillantes confirmaverunt sermones tui.* Confirmavi item, ne pseudo timerent, sicut Episcopus confirmat puerum ad robur contra pusillanimitatem: unde dictum est de David *in Psalm. 88. 21. Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum: manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum: nihil proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei: Psalm. 32. 6. Verbo Domini*, per Paulum scripto, *caeli*, idest Ephesii, *firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum:* scilicet ne praemium gloriae amitterent, sicut praelatus, vel princeps confirmat donum, ne postea auferatur: *Psalm. 40. 13. Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in aeternum.* Has confirmationes petebat Psalmista dicens *Psal. 32. 29. Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis.* Has promittebat Apostolus *2 Thessal. ult. 3. Fidelis autem Deus, qui confirmabit vos, et custodiet a malo. Ego* ergo *confirmavi columnas eius*, scilicet fideles Ecclesiae Ephesiorum: fideles enim Ecclesiae dicuntur columnae, quia debent esse recti, erecti, et fortes: recti per fidem, erecti per spem, fortes per caritatem. Recti dico per fidem: fides enim ostendit rectam viam veniendi ad patriam: unde significatur per columnam nubis, de qua *Exod. 13. 21. Dominus autem praecedebat eos, ad ostendendum viam per diem, in columna nubis.* Fides enim ad modum nubis habet obscuritatem, quia cum aenigmate; dissolutionem, quia evacuatur; humiditatem, quia excitat ad devotionem. Erecti per spem: spes enim dirigit ad superna: unde significatur per columnam fumi, de qua di-

citur *Iudic. 20. 40. Viderunt quasi columnam fumi de civitate ascendentem.* Spes enim, ad modum fumi, ex igne, idest ex caritate, provenit, in altum ascendit, in fine deficit, idest in gloria. Fortes per caritatem: fortis enim est ut mors dilectio, ut dicitur *Cant. 8.* unde significatur per columnam ignis, qui omnia consumit: de quo *Sap. 18. 3. Ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotae viae.* Sicut enim ignis illuminat diaphana, examinat metalla, exterminat cremabilia; sic caritas illuminat opera, examinat intentionem, et omnia vitia exterminat. Iam apparet quae sit causa huius Epistolae efficiens, quia Paulus; quod notatur ibi, *Ego:* finalis, quia confirmatio; quod notatur ibi, *Confirmavi:* materialis, quia Ephesii; quod notatur ibi, *Columnas eius:* formalis patet in divisione Epistolae, et modo agendi.

Huic Epistolae praemittit Glossator prologum, sive argumentum: ubi principaliter duo facit. Primo describit eos; secundo rationem, et modum scribendi subdit, ibi, *Hos collaudat Apostolus etc.* Ephesios vero, quibus scribit, describit a tribus. Primo a regione, quia Ephesii sunt Asiani ab Asia minore; secundo a religione, quia hi acceperunt verbum veritatis christianae; tertio a stabilitate, quia perstiterunt in fide. Primum respicit patriam; secundum gratiam, tertium perseverantiam. *Hos collaudat Apostolus etc.* Hic subdit etiam rationem et modum scribendi: ubi implicat quatuor. Primo scripturae rationem; secundo auctorem, qui est Apostolus scribens: tertio locum a quo scribit, quia a Roma de carcere; quarto nuntium per quem scribit, quia per Tichicum diaconum. Littera satis patet.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD EPHESIOS

CAPITIS PRIMI

LECTIO PRIMA

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Iesu. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo: sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti, et immaculati in conspectu eius in caritate: qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suae, in laudem gloriae gratiae suae.

Hanc Epistolam scribit Apostolus ad Ephesios: Ephesii sunt Asiani, ab Asia minore, quae est pars Graeciae. Hi non fuerunt per Apostolum Paulum in fide fundati, sed confirmati: iam enim antequam veniret ad eos, erant conversi, ut haberi potest *Act. 19. 1. Factum est, cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum, et inveniret quosdam discipulos.* Post conversionem vero suam, et Apostoli confirmationem, in fide perstiterunt, nec pseudo receperunt. Non ergo reprehensione, sed consolatione digni erant. Ideo Paulus eis non increpatoriam, sed consolatoriam scribit Epistolam. Scribit autem eis ab urbe Roma per Tichicum diaconum. Intentio vero eius est, eos in bonis habitis confirmare, et ad altiora provocare. Modus autem agendi patet in divisione Epistolae. Primo ergo ponit salutationem, in qua suum affectum ad eos demonstrat; secundo narrationem, in qua eos in bonis habitis confirmat, ibi, *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi*, usque *ad 4. cap.* tertio exhortationem, in qua eos ad ulteriora bona provocat, a *cap. 4.* usque ad locum illud *cap. 6. De cetero, fratres, confortamini in Domino*; quarto Epistolae conclusionem, in qua eos ad certamen spirituale confortat, a loco isto, *De cetero*, usque in finem. In salutatione primo ponitur persona salutans; secundo personae salutatae, ibi, *Sanctis omnibus qui sunt Ephesi;* tertio forma salutationis, ibi, *Gratia vobis, et pax a Deo.* In prima primo nominat personam, ibi, *Paulus;* secundo personae auctoritatem, ibi, *Apostolus Christi*; tertio auctoritatis datorem, ibi, *Per voluntatem Dei.* Dicit ergo: *Paulus Apostolus.* Paulus nomen est humilitatis, Apostolus vero nomen dignitatis: quia qui se humiliat, exaltabitur, *Luc. 14.* et *18. Apostolus*, inquam, *Iesu*, non satanae, sicut pseudo: *2. Corinth. 11. 11. Non est ergo magnum si ministri eius*, scilicet satanae, *transfigurentur velut ministri iustitiae: quorum finis erit secundum opera ipsorum. Apostolus*, inquam; et hoc non meis meritis, sed *per voluntatem Dei.* E contra est in multis: *Osee 8. 4. Ipsi regnaverunt, et non ex me. Sanctis omnibus*, scilicet *qui sunt Ephesi*, *et fidelibus*; supple; scribit. Vel ego Paulus scribo *sanctis* exercitio virtutum quoad mores, *fidelibus* rectitudine cognitionis quoad fidem; vel *sanctis*, idest maioribus, et perfectis; *fidelibus*, idest minoribus, et imperfectis. Fidelibus, inquam, *in Christo*, non in sectis suis.

Gratia vobis, et pax. Hic subditur salutationis forma, in qua implicantur tria, donum quodlibet gratificantia; doni sufficientia, ibi, *Gratia vobis, et pax;* datoris potentia, ibi, *A Deo Patre;* mediatoris excellentia, ibi, *Et Domino Iesu Christo.* Tunc enim gratum est donum quando sufficiens est quod datur; quando a potente datur, ut quando a Rege, vel Principe datur; quando per solemnem nuntium datur, ut per filium. Dicit ergo: *Gratia*, scilicet iustificationis a culpa, *et pax*, idest tranquillitas mentis, vel reconciliatio ad Deum, quoad liberationem a debita poena pro offensa, *vobis*, supple sit, ex hoc scilicet, *a Deo Pa-*

tre nostro, a quo bona cuncta procedunt: *Iac. 1. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum: et Domino Iesu Christo*, sine quo nulla bona dantur. Ideo fere omnes orationes finiuntur, *Per Dominum nostrum Iesum Christum*. Spiritum sanctum non nominat: quia cum sit nexus Patris, et Filii, intelligitur in extremis, vel intelligitur in donis sibi adpropriatis, quae sunt gratia, et pax.

Deinde cum dicit, ***Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi***, hic gratias agendo, eos in bono confirmat; et hoc tribus modis. Primo ratione sumpta ex parte Christi, a quo multa bona adepti sunt, *capite isto*; secundo ratione sumpta ex parte ipsorum, qui de praeterito statu malo ad bonum praesens translati sunt, *cap. 2.* ibi, *Et vos cum essetis mortui delictis, et peccatis vestris etc.* tertio ratione sumpta ex parte Apostoli, cuius ministerio, et diligentia in bono statu positi, confirmati sunt, *cap. 3.* ibi, *Huius rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis Gentibus*. Iterum prima in tres dividitur: quia primo gratias agendo, tangit beneficia generaliter; secundo beneficia exhibita ipsis Apostolis specialiter, ibi, *Quae superabundavit in nobis*; tertio beneficia exhibita ipsis Ephesiis specialiter, ibi, *In quo et vos, cum audissetis verbum veritatis .... in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto*. Beneficia vero exhibita generaliter humano generi tangit sex. Primum benedictionis, in certitudine futurae beatitudinis, ibi, *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi*; secundum electionis, in praeordinata separatione a massa perditionis, ibi, *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti*; tertium praedestinationis, in praeordinata associatione cum bonis, scilicet cum filiis adoptionis, ibi, *Qui praedestinavit nos*; quartum gratificationis, in collatione gratiae, ibi, *In quo gratificavit nos in dilecto Filio suo*; quintum redemptionis, in liberatione a poena, idest a diaboli servitute, ibi, *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius*; sextum remissionis in deletione culpae, ibi, *Remissionem peccatorum*. Circa beneficium benedictionis tangit duo. Primo praeconium, quod debet impendi, ibi, *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi*; secundo beneficium, propter quod debet impendi, ibi, *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali*. Dicit ergo: *Benedictus*, scilicet a me, a vobis, et ab aliis, scilicet corde, ore, et opere, idest laudatus, *Deus, et Pater*, idest ille qui est Deus per essentiam divinitatis, et Pater propter proprietatem generationis. Incidit autem copulatio, non ratione suppositionis, quia idem est suppositum, sed ratione significationis essentialiter, et relative. *Pater*, inquam, *Domini nostri Iesu Christi*, idest Filii, qui est Dominus noster secundum divinitatem, Iesus Christus secundum humanitatem. *Qui*, scilicet Deus, *benedixit nos*, in spe in praesenti, sed in futuro benedicet in re. Ponit autem praeteritum pro futuro propter certitudinem. *Benedixit*, inquam, *nos*, licet nostris meritis maledictos, *in omni benedictione spirituali*, scilicet quantum ad animam, et quantum ad corpus. Tunc enim erit corpus spirituale: *1. Corinth. 15. 44. Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale*. Benedictione, inquam, habita *in caelestibus*, idest in caelo; et hoc *in Christo*, idest per Christum; vel *in Christo* operante: ipse enim est *qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae, Philip. 3. 21.* Valde appetenda est benedictio haec, et ratione efficientis, quia Deus est qui benedicit; et ratione materiae, quia nos benedicit; et ratione formae, quia in omni benedictione spirituali benedicit; et ratione finis, quia in caelestibus benedicit: *Psal. 127. 4. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum.*

Deinde cum dicit, ***Sicut elegit nos***, tangitur beneficium electionis, ubi commendatur electio ista; quia libera, ibi, *Sicut elegit nos in ipso*; quia aeterna, ibi, *Ante mundi constitutionem*; quia fructuosa, ibi, *Ut essemus sancti*; quia gratuita, ibi, *caritate*. Dicit ergo: Ita benedixit nos, non nostris meritis, sed ex gratia Christi, sicut elegit nos, et gratis a massa perditionis separando, praeordinavit nos in ipso, idest per Christum: *Ioan. 15. 16. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos, ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat*. Et hoc *ante mundi constitutionem*, idest ab aeterno, antequam fieremus: *Rom. 9. 11. Cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior serviet minori. Elegit*, inquam, non quia sancti essemus, quia nec eramus; sed ad hoc elegit nos, *ut essemus sancti* virtutibus, *et immaculati* a vitiis. Utrumque enim facit electio secundum duas partes iustitiae: *Psal. 33. 15. Declina a malo, et fac bonum. Sancti*, inquam, *in conspectu eius*, idest interius in corde, ubi ipse solus conspicit: *1. Reg. 16. 7. Deus autem intuetur cor.* Vel *in conspectu eius*, idest ut eum inspiciamus: quia visio est tota merces, secundum Augustinum. Et hoc fecit, non nostris meritis, sed *in caritate* sua, vel nostra, qua nos formaliter sanctificat.

Deinde cum dicit, ***Qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum***, subdit tertium beneficium, scilicet praedestinationis, in praeordinata associatione cum bonis. Ubi circa praedestinationem implicat sex. Primo actum aeternum, ibi, *Praedestinavit*; secundo temporale obiectum, ibi, *Nos*; tertio praesens commodum, ibi, *In adoptionem filiorum*; quarto fructum futurum, ibi, *In ipsum*; quinto modum gratuitum, ibi, *Secundum propositum*; sexto effectum debitum, ibi, *In laudem gloriae gratiae suae*. Dicit ergo: *Qui*, scilicet Deus, *praedestinavit nos*, idest sola gratia praeelegit, *in adoptionem filiorum*, idest ut associaremur cum aliis filiis adoptionis in bonis quae habituri sunt: ideo dicit, *In adoptionem filiorum: Rom. 8. 15. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum*: et *infra 23. Adoptionem filiorum expectantes*. Quia vero illud quod fit ignitum, per ignem hoc oportet fieri, quia nihil consequitur participationem alicuius nisi per id quod est per naturam suam tale; ideo adoptionem filiorum oportet fieri per Filium naturalem. Et ideo addit Apostolus, *Per Iesum Christum*. Et hoc est tertium, quod tangitur in isto beneficio, scilicet mediator alliciens: *Galat. 4. 4. Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus*. Et hoc *in ipsum*, idest in

quantum ei conformamur, et in spiritu servimus: *1. Ioan. 3. 1. Videte qualem caritatem dedit nobis Deus, ut filii Dei nominemur, et simus:* et sequitur ibidem: *Et scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.*

Ubi notandum est, quod duplex est similitudo praedestinatorum ad Filium Dei. Quaedam imperfecta, quae est per gratiam: et dicitur imperfecta, primo quidem quia solum est secundum reformationem animae, de qua *infra 4. 23. Reformamini spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, et sanctitate veritatis:* secundo quia etiam secundum animam habet quamdam imperfectionem: *ex parte enim cognoscimus*, ut dicitur *1. Corinth. 13. 9.* Alia vero similitudo erit perfecta, quae erit in gloria, et quantum ad corpus: *Philip. 3. 21. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae:* et secundum animam, quia *cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est, 1. Corinth. 13. 10.* Quod ergo dicit Apostolus, quod praedestinavit nos in adoptionem filiorum, potest referri ad imperfectam assimilationem Filii Dei, quae habetur in hac vita per gratiam; sed melius est quod referatur ad perfectam Filii Dei assimilationem, quae erit in patria, de qua adoptione dicitur *Rom. 8. 23. Ingemiscimus adoptionem filiorum Dei expectantes.*

Causa praedestinationis divinae non est necessitas ex parte Dei, nec debitum ex parte praedestinatorum; sed magis est *secundum propositum voluntatis suae;* in quo quarto commendatur istud beneficium, quia ex amore puro proveniens: quia praedestinatio secundum rationem praesupponit electionem, et electio dilectionem. Duplex tamen hic causa huius beneficii immensi assignatur. Una est efficiens, quae est simplex Dei voluntas, ibi, *Secundum propositum voluntatis suae: Rom. 9. 18. Cuius vult miseretur, et quem vult indurat: Iac. 1. 18. Voluntarie enim nos genuit verbo veritatis suae.* Alia vero causa est finalis, quae est ut laudemus, et cognoscamus bonitatem Dei, quae notatur ibi, *In laudem gloriae gratiae suae.* Et hoc iterum est a quo commendatur istud excellens beneficium, scilicet servitium sibi conveniens. Causa enim divinae praedestinationis est voluntas mera Dei, finis vero cognitio eius bonitatis.

Unde notandum est quod Dei voluntas nullo modo habet causam, sed est prima causa omnium. Nihilominus tamen potest ei aliqua ratio assignari dupliciter: scilicet vel ex parte volentis; et sic quaedam ratio divinae voluntatis est eius bonitas, quae est obiectum voluntatis divinae, et movet eam: unde ratio omnium eorum quae Deus vult, est divina bonitas: *Proverb. 16. 4. Universa propter semetipsum operatus est Deus.* Ex parte autem voliti ratio divinae voluntatis potest esse aliquod esse creatum; sicut dum vult coronare Petrum, quia legitime certavit; sed hoc non est causa volendi, sed est causa quod ita fiat. Sciendum tamen est, quod effectus sunt ratio voluntatis divinae ex parte voliti, ita scilicet quod effectus prior sit ratio ulterioris; sed tamen cum venitur ad primum effectum, non potest ultra assignari aliqua ratio illius effectus nisi voluntas divina: puta, Deus vult hominem habere manum, ut serviat rationi; et hominem habere rationem, quia voluit eum esse hominem: et hominem esse voluit propter perfectionem universi. Et quia hic est primus effectus in creatura, non potest assignari aliqua ratio universi ex parte creaturae, sed ex parte creatoris, quae est divina voluntas. Ergo secundum hunc modum, nec praedestinationis potest ex parte creaturae ratio aliqua assignari, sed solum ex parte Dei. Nam effectus praedestinationis sunt duo, scilicet gratia, et gloria. Effectuum autem qui ad gloriam ordinantur, potest quidem ex parte voliti assignari ratio, scilicet gratia: puta, Petrum coronavit, quia legitime certavit, et hoc quia fuit firmatus in gratia; sed gratiae quae est primus effectus, non potest aliqua ratio assignari ex parte hominis, quae sit ratio praedestinationis: quia hoc esset ponere, quod principium boni operis sit in homine ex seipso, et non per gratiam: quod est haeresis Pelagiana, quae dicit principium boni operis esse ex parte nostra. Sic ergo patet quod ratio praedestinationis est simplex Dei voluntas: propter quod dicit Apostolus, *Secundum propositum voluntatis suae.*

Qualiter autem intelligatur, quod Deus omnia facit, et vult propter suam bonitatem: sciendum est, quod aliqua operari propter finem, potest intelligi dupliciter. Vel propter finem adipiscendum, sicut infirmus accipit medicinam propter sanitatem, vel propter amorem finis diffundendi, sicut medicus operatur propter sanitatem alteri communicandam. Deus autem nullo exteriori a se bono indiget, secundum illud *Psal. 15. 2. Bonorum meorum non eges.* Et ideo cum dicitur, quod Deus vult, et facit omnia propter bonitatem suam, non intelligitur quod faciat aliquid propter bonitatem sibi communicandam, sed propter bonitatem in alios diffundendam. Communicatur autem divina bonitas creaturae rationali proprie, ut ipsa rationalis creatura eam cognoscat: et sic omnia quae Deus in creaturis rationalibus facit, creat ad laudem et gloriam suam, secundum illud *Isai. 43. 7. Omnem qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum*, ut scilicet cognoscat bonitatem, et cognoscendo laudet eam. Et ideo subdit Apostolus: *In laudem gloriae gratiae suae*, idest ut cognoscat quantum Deus sit laudandus, et glorificandus. Non dicit autem, In laudem iustitiae: nam iustitia ibi locum habet ubi invenitur debitum, vel etiam redditur; quod autem praedestinatur ad vitam aeternam, non est debitum, ut dictum est, sed gratia pure gratis data. Nec solum dicit, *Gloriae*, sed addit *gratiae*, quasi gloriosae gratiae; quae est gratia, in qua ostenditur magnitudo gratiae, quae consistit etiam in magnitudine gloriae, et in modo dandi: quia nullis meritis praecedentibus, sed adhuc immeritis existentibus eam dat. Unde *Rom. 5. 8. Commendat autem Deus suam caritatem in nobis: quoniam si cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est, multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum:* et parum post: *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo.* Patet ergo quod praedestinationis divinae nulla alia causa est, nec esse potest, quam simplex Dei voluntas. Unde patet etiam quod divinae voluntatis praedestinantis non est alia ratio quam divina bonitas aliis communicanda.

LECTIO II.

In qua gratificavit nos in dilecto Filio suo; in quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiae eius.

Hic ponit Apostolus quartum beneficium, scilicet gratificationis in collatione gratiae: circa quod duo facit. Primo tangit huius beneficii collationem; secundo ostendit conferendi modum, et conditionem, ibi, *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius.* Dicit ergo primo: Ego dico, quod praedestinati sumus in adoptionem filiorum in laudem gloriae gratiae suae, et dico gratiam in qua *gratificavit nos in dilecto Filio suo.*

Circa quod sciendum est, quod idem est aliquid esse gratum alicui, et esse dilectum ei: ille enim est mihi gratus quem diligo. Cum ergo Deus dilexerit nos ab aeterno: nam elegit nos ante mundi constitutionem in caritate, sicut dictum est: quomodo ergo in tempore gratificavit?

Et dicendum est, quod illos quos ab aeterno in seipso dilexit, in tempore, prout sunt in naturis propriis, gratificat: et illud quidem quod ab aeterno est, factum non est; quod vero in tempore est, fieri dicitur: unde hic Apostolus dicit: *Gratificavit*, idest gratos fecit, quod simus digni dilectione sua: *1. Ioan. 3. 1. Videte qualem caritatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur, et simus.*

Consuevit autem distingui duplex gratia: scilicet gratis data, quae sine meritis datur: *Roman. 11. 6. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia:* et gratia gratum faciens, quae nos facit Deo gratos et acceptos, de qua dicitur hic. Notandum est autem, quod aliqui diliguntur propter alium, et aliqui propter seipsos: eum enim aliquem multum diligo, diligo illum, et quidquid ad illum pertinet. Nos autem a Deo diligimur, sed non propter nos ipsos, sed in eo qui per seipsum dilectus est Patri; et ideo Apostolus addit: *In dilecto Filio*, pro quo scilicet nos diligit, inquantum sumus ei similes: dilectio enim fundatur super similitudine: unde dicitur *Eccli. 13. 19. Omne animal diligit sibi simile.* Filius autem est per naturam suam similis Patri; et ideo principaliter, et per se dilectus est; et ideo naturaliter, et excellentissimo modo est Patri dilectus. Nos autem sumus filii per adoptionem, inquantum scilicet sumus conformes Filio eius; et ideo quamdam participationem divini amoris habemus: *Ioan. 3. 35. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu eius: qui credit in Filium, habet vitam aeternam: Coloss. 1. 13. Transtulit nos in regnum Filii dilectionis suae.*

Deinde cum dicit, *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius*, ponit modum ipsius. Circa hoc autem duo facit: quia primo proponit modum ex parte Christi; secundo ex parte Dei, ibi, *Secundum divitias gratiae eius.* Ex parte Christi ponit duplicem modum: nam Christus per duo nos gratificavit. Sunt enim duo in nobis quae repugnant gratificationi divinae, scilicet peccati macula, et poenae noxa: et sicut mors repugnat vitae, ita peccatum repugnat iustitiae; ita ut per hoc elongati a Dei similitudine, Deo grati non essemus. Sed per Christum nos gratificavit, primo quidem ablata poena: et quantum ad hoc dicit, quod in Christo habemus redemptionem, scilicet a servitute peccati: *1. Petr. 1. 18. Non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternae traditionis; sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, et incontaminati: Apoc. 5. 9. Redemisti nos Deo in sanguine tuo.* Secundo dicimur redempti: quia a servitute, in qua propter peccatum detinebamur, nec per nos plene satisfacere poteramus, per Christum liberati sumus: quia moriendo pro nobis satisfecit Deo Patri, et sic abolita est noxa culpae: unde dicit, *In remissionem peccatorum: Ioan. 1. 29. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: Luc. ult. 46. Oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis die tertia, et praedicari in nomine eius poenitentiam, et remissionem peccatorum.*

Modus autem ex parte Dei ponitur, cum dicit: *Secundum divitias gratiae eius;* quasi dicat: Quod Deus gratificans nos, non solum culpam remisit nobis, sed Filium suum dedit, qui pro nobis satisfecit, fuit ex superabundanti gratia qua voluit per hoc honorem humanae naturae conservare, dum quasi per iustitiam homines a servitute peccati, et mortis voluit liberare per mortem Filii sui. Et ideo dicit, *Secundum divitias gratiae eius;* quasi dicat: Hoc quod redempti sumus, et gratificati sumus per satisfactionem Filii eius, fuit ex abundanti gratia, et misericordia, prout immeritis tribuitur misericordia, et miseratio.

Haec autem quae dicta sunt, prosecuti sumus secundum expositionem Glossae: quae quidem expositio videtur exorta, quia idem continetur in uno quod in alio. Nam idem est dictu, *Elegit nos*, et *praedestinavit nos;* et idem dicitur per hoc quod dicit, *Ut essemus sancti, et immaculati;* et per hoc quod dicit, *In adoptionem filiorum.* Propter quod sciendum est, quod est consuetudo Apostoli, ut cum loquitur in aliqua difficili materia, quae immediate sequuntur, sunt praemissorum expositio, nec est ibi inculcatio verborum, sed expositio; et hunc modum servat hic Apostolus. Unde servato eodem verborum pondere, aliter a principio dividamus, et dicamus, quod pars ista *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi*, dividitur in tres partes: quia Apostolus primo reddit gratiarum actionem, ibi, *Benedictus Deus etc.* secundo recitat omnium beneficiorum simul largitionem, ibi, *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo;* tertio ponit divinorum beneficiorum in speciali apertam expressionem, ibi, *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Haec dividitur in duas partes: quia primo beneficia distincte exprimit; secundo ea exponit, ibi, *Qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum.* Explicat autem beneficia, primo quantum ad electionem; secundo quantum ad ea quae sequuntur, ibi, *Ut essemus sancti et immaculati in conspectu eius.* Exponit autem primo de electione. Est enim duplex electio, scilicet praesentis iustitiae, et praedestinationis aeternae. De prima *Ioan. 6. 71. Nonne duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Et de hac Apostolus non intendit hic, quia ista non fuit ante mundi constitutionem;

et ideo statim manifestat de qua intelligit: quia de secunda, scilicet de aeterna praedestinatione: propter quod dicit: *Praedestinavit nos in adoptionem filiorum.* Et quia dicit *In Christo*, scilicet ut Christo essemus similes, et conformes, secundum quod adoptamur in filios; ideo subdit: *In adoptionem filiorum, per Iesum Christum.* Hoc vero quod dixit, *In caritate*, exponit cum dicit: *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius;* quasi dicat: Nos habemus etc. Quod vero dicit, *Et immaculati*, exponit cum dicit, *In remissionem peccatorum.* Hoc vero quod dicit, *In conspectu eius*, exponit dicens, *In laudem gloriae gratiae suae.*

LECTIO III.

Quae superabundavit in nobis in omni sapientia, et prudentia: ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae, secundum beneplacitum eius quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quae in caelis, et quae in terra sunt, in ipso.

Positis beneficiis communiter omnibus collatis; hic Apostolus ponit beneficia specialiter Apostolis collata. Dividitur autem haec pars in duas: quia primo ponit beneficia singulariter Apostolis collata; secundo ostendit causam eorum, ibi, *In quo et nos sorte vocati sumus.* Circa primum tria facit: quia primo proponit singularia Apostolorum beneficia quantum ad excellentiam sapientiae; secundo quantum ad specialem revelationem sacramenti absconditi, ibi, *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae;* tertio exponit quod sit illud sacramentum, ibi, *Secundum beneplacitum eius quod proposuit in eo.* Dicit ergo primo: Dico quod secundum divitias gratiae eius omnes fideles communiter, tam vos, quam nos, habemus redemptionem et remissionem peccatorum per sanguinem Christi: *quae* quidem gratia *superabundavit in nobis*, idest abundantius fuit quam in aliis. Ex quo apparet temeritas illorum, ut non dicam error, qui aliquos sanctos praesumunt comparare Apostolis in gratia, et gloria. Manifeste enim patet ex verbis istis quod Apostoli habent gratiam maiorem quam aliqui alii sancti, post Christum, et Virginem matrem. Si vero dicatur alios sanctos tantum mereri posse quantum et Apostoli meruerunt, et per consequens tantam gratiam habere; dicendum est, quod bene argueretur, si gratia pro meritis daretur: quod si ita esset, iam non esset gratia, ut dicitur *Roman. 11.* Et ideo, sicut Deus praeordinavit aliquos sanctos ad maiorem dignitatem, ita et abundantiorem gratiam eis infudit; sicut Christo homini, quem ad unitatem personae assumpsit, contulit gratiam singularem; et gloriosam Virginem Mariam, quam in matrem elegit, et quantum ad animam, et quantum ad corpus gratia implevit: et sic Apostolos, sicut ad singularem dignitatem vocavit, ita et singularis gratiae privilegio dotavit: propter quod dicit Apostolus *ad Rom. 8. 23. Nos ipsi primitias Spiritus habentes:* Glossa: *Tempore prius, et ceteris abundantius.* Temerarium est ergo aliquem sanctum Apostolis comparare. Superabundavit ergo gratia Dei in Apostolis in omni sapientia: nam Apostoli praepositi sunt Ecclesiae sicut pastores: *Hierem. 3. 15. Dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos scientia, et doctrina.* Duo autem spectant ad pastores, scilicet ut sint sublimes in cognitione divinorum, et industrii in actione religionis. Nam subditi instruendi sunt in fide, et ad hoc necessaria est sapientia, quae est cognitio divinorum; et quantum ad hoc dicit, *In omni sapientia: Lucae 21. 15. Ego dabo vobis os, et sapientiam, cui non poterunt resistere, nec contradicere omnes adversarii vestri.* Item gubernandi sunt subditi in exterioribus, et ad hoc necessaria est prudentia, dirigit enim in temporalibus; et quantum ad hoc dicit, *Prudentia: Matth. 10. 10. Estote ergo prudentes sicut serpentes.*

Sic ergo apparet beneficium Apostolorum, quantum ad excellentiam sapientiae: sequitur eorum beneficium quantum ad excellentiam revelationis, ibi, *Ut notum faceret sacramentum voluntatis suae;* quasi dicat: Sapientia nostra non est ut sciamus naturas rerum, et siderum cursus, et huiusmodi; sed in solo Christo: *1. Cor. 2. 2. Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum Iesum, et hunc crucifixum.* Unde non dicit: *Ut notum faceret sacramentum*, idest sacrum secretum, scilicet mysterium incarnationis, quod fuit ab initio absconditum. Causam autem huius sacramenti absconditi subdit, dicens, *Voluntatis.* Nam effectus futuri non cognoscuntur nisi cognitis causis suis; sicut eclypsim futuram non cognoscimus nisi cognoscendo causam eius. Cum ergo causa mysterii incarnationis sit voluntas Dei, quia propter nimiam caritatem quam Deus habuit ad homines, voluit incarnari: *Ioan. 3. 16. Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret;* voluntas autem Dei occultissima est: *1. Corinth. 2. 11. Quae Dei sunt, nemo novit nisi Spiritus Dei:* causa ergo incarnationis occulta fuit; nisi quibus Deus revelavit per Spiritum sanctum, sicut Apostolus dicit *1. Corinth. 2.* Dicit ergo: *Ut notum faceret sacramentum*, idest sacrum secretum; quod ideo est secretum, quia *voluntatis suae: Matth. 11. 25. Confiteor tibi Pater, Domine caeli, et terrae: quia abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Item *Coloss. 1. 26. Mysterium quod absconditum fuit a saeculis, et generationibus; nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti huius.*

Quid autem sit hoc sacramentum, exponit dicens: *Secundum beneplacitum eius quod proposuit in eo.* Quae quidem sententia intricata est, et debet sic construi: *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae:* quod quidem sacramentum est instaurare omnia in Christo, idest per Christum. Omnia, dico, *quae in caelis, et quae in terris sunt.* Instaurare, inquam, *in eo*, scilicet Christo, cum *dispensatione plenitudinis temporum;* et hoc *secundum beneplacitum eius.* Ubi tria tangit, scilicet sacramenti causam, temporis congruitatem, et sacramenti utilitatem. Causam quodammodo tangit, cum dicit, *Secundum beneplacitum.* Licet autem quidquid Deo placet, bonum sit; hoc tamen beneplacitum Dei anthonomastice bonum dicitur, quia per ipsum ad perfectam fruitionem bonitatis perducimur: *Psalm. 146. 11. Beneplacitum est Domino super timentes eum, et in eis qui sperant*

super misericordia eius : Roman. 12. 2. Ut probetis quae sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta. Congruitas temporis fuit in dispensatione plenitudinis, de qua dicitur *Galat. 4. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere.* Unde Apostolus hic excludit quaestionem frivolam, quam Gentiles quaerere consueverunt: ut enim dicitur *Iob 24. 1. Ab Omnipotente non sunt abscondita tempora.* Unde sicut omnia ordinat, et dispensat, ita et tempora, dispensando, et accommodando ea effectibus quos producit secundum congruentiam eorum. Sicut autem aliis effectibus ab eo productis tempora ordinata sunt, ita et certum tempus praeordinavit ab aeterno mysterio incarnationis: quod quidem tempus, secundum Glossam, existens fuit postquam homo convictus fuit de sua insipientia ante legem scriptam, dum scilicet creaturas colebat ut creatorem: ut dicitur *Roman. 1. 22. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt:* et de impotentia per legem scriptam, quam implere non poterat: ut sic homines adventum Christi, de sua sapientia, et virtute non praesumentes, non contemnerent; sed quasi infirmi, et quodammodo ignari, Christum avidius affectarent. Et effectus huius sacramenti est *instaurare omnia:* nam inquantum facta sunt propter hominem, omnia instaurari dicuntur: *Amos 9. 11. Suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, et reaedificabo aperturas murorum eius, et ea quae corruerant, instaurabo. Omnia* inquam, *quae in caelis*, idest angelos: non quod pro angelis mortuus sit Christus; sed quia redimendo hominem reintegratur ruina angelorum: *Psal. 109. 6. Implebit ruinas.* Ubi cavendus est error Origenis, ne per hoc credamus, angelos damnatos redimendos esse per Christum, ut ipse finxit: *et quae in terris*, inquantum caelestia terrenis pacificat: *Coloss. 1. 20. Pacificans per sanguinem crucis eius sive quae in terris, sive quae in caelis sunt:* quod est intelligendum quantum ad sufficientiam, etsi omnia non restaurentur quantum ad efficaciam.

LECTIO IV.

In quo etiam nos sorte vocati sumus, praedestinati secundum propositum eius qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae: ut simus in laudem gloriae eius nos qui ante speravimus in Christo.

Supra posuit Apostolus abundantiam gratiae quam ipse, et alii Apostoli a Christo receperunt. Ne autem crederet aliquis eos propriis meritis eam recepisse, ideo consequenter ostendit quod gratis eam receperunt, vocati a Deo, non propriis meritis. Dividitur autem pars ista in tres, quia primo proponit gratuitam vocationem; secundo voluntariam Dei praedestinationem, ibi, *Praedestinati secundum propositum eius qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae;* tertio utriusque finem, ibi, *Ut simus in laudem gloriae eius nos qui ante speravimus in Christo.* Dicit ergo: Dixi, quod huiusmodi gratia superabundavit in nobis, et quod in Christo omnia restaurata sunt; *in quo etiam*, idest per Christum, *nos sorte sumus vocati*, idest non nostris meritis, sed divina electione: *Coloss. 1. 12. Gratias agentes Deo et Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine: Psalm. 30. 16. In manibus tuis sortes meae.* Ad huius autem intellectum sciendum est, quod multa fiunt inter homines quae fortuita videntur, et contingentia; quae tamen sunt secundum divinam providentiam ordinata. Sors nihil aliud est quam exquisitio providentiae divinae de aliquo contingenti, et humano. Unde Augustinus *super illud Psalm. 30. In manibus tuis sortes meae* dicit, quod sors non est aliquid malum, sed in rebus dubiis divinam exquirens voluntatem. Est autem in sortibus triplex peccatum vitandum. Primo quidem superstitionis: nam omnis vana, et illicita religio superstitio est. Tunc ergo in sortibus incurritur peccatum illicitae superstitionis, quando in eis initur aliquod pactum cum daemonibus: unde dicitur *Ezech. 21. 21. Stetit Rex Babylonis in bivia, in capite duarum viarum divinationem quaerens: commiscens sagittas, interrogavit idola, exta consuluit.* Commiscere enim sagittas, ad sortilegium pertinet; et interrogare idola, ad superstitionem. Et ibi sortilegium damnatur inter peccata ad superstitionem pertinentia. Secundo vitandum est peccatum tentationis Dei: nam quamdiu per se homo aliquid potest facere, et scire quid debeat facere, si tunc a Deo forte, vel aliquo alio tali exploret quid facere debeat, Deum tentat. Quando autem necessitas imminet, neque ipse per seipsum iuvari potest, tunc licite a Deo inquirit quid facere debeat: *2. Paralip. 20. 12. Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui ut oculos nostros dirigamus ad te.* Tertio vitandum est peccatum vanitatis: quod fit si de inutilibus, et impertinentibus ad nos inquiramus, ut puta de futuris contingentibus: unde dicitur *Act. 1. 7. Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate.* Potest ergo secundum hoc triplex sors accipi, scilicet quaedam divisoria, quaedam consultoria, et quaedam divinatoria. Divisoria est, cum aliqui dividentes haereditatem, et concordare non valentes, mittunt sortes, puta anulum, vel chartam, vel aliquid tale, dicentes: Ille cuicumque evenerit, habebit partem istam in haereditate: et huiusmodi sortes possunt mitti licite: *Prov. 18. 18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque diiudicat*, idest inter volentes dividere. Consultoria autem fit, quando quis dubitans quid facere debeat, consulit Deum, mittens sortes: *Ionae 1.* dicitur, quod quando supervenit tempestas illa in mari, consuluerunt Deum, sortem mittentes, ut scirent cuius peccato tempestas illa venisset: et hic modus licitus est, maxime in necessitatibus, et in electionibus potestatum saecularium. Unde faciunt rotulos de cera, in quorum quibusdam ponunt aliquas chartas, et in quibusdam non, quos bussolos vocant, ut illi quibus veniunt bussoli cum chartis, habeant voces in electione. Sed hoc ante adventum Spiritus sancti Apostoli fecerunt etiam in electione spirituali, *Act. 1.* quando sors cecidit super Mathiam. Sed hoc post adventum Spiritus sancti amplius non licet in praedictis electionibus: quia hoc faciendo, iniuriaretur Spiritui sancto. Credendum est enim quod Spiritus sanctus providet Ecclesiae suae de bonis pastoribus. Unde post adventum Spiritus sancti, quando Apostoli elegerunt septem dia-

conos, non miserunt sortes; et ideo in nulla electione ecclesiastica hoc modo licet. Divinatoria autem sors est inquisitio de futuris, soli divinae cognitioni reservatis; et haec semper habet vanitatem admixtam, nec potest sine vitio curiositatis fieri. Quia ergo sors nihil aliud est quam inquisitio rerum quae ex divina voluntate fiunt; gratia autem eius ex sola divina voluntate dependet: inde est quod gratia divinae electionis dicitur sors, quia Deus per modum sortis secundum occultam providentiam, non ex alicuius meritis, per gratiam internam vocat.

Deinde cum dicit, *Praedestinati secundum propositum voluntatis eius*, ponit voluntariam Dei praedestinationem, de qua dicitur *Roman. 8. 30. Quos praedestinavit, hos et vocavit.* Cuius quidem praedestinationis ratio non sunt merita nostra, sed mera Dei voluntas: propter quod subdit, *Secundum propositum eius: Roman. 8. 28. Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Quod autem secundum propositum praedestinaverit, probat: quia non solum hoc, sed etiam omnia alia quae Deus facit, operatur secundum consilium voluntatis suae: *Psalm. 134. 6. Omnia quaecumque voluit Dominus, fecit: Isa. 46. 10. Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet.* Non autem dicit, Secundum voluntatem, ne credas quod sit irrationabilis; sed *secundum consilium voluntatis suae*, idest secundum voluntatem suam, quae est ex ratione; non secundum quod ratio importat discursum, sed secundum quod designat certam, et deliberatam voluntatem. Ultimo autem tangit finem utriusque, scilicet praedestinationis, et vocationis, scilicet laudem Dei: unde dicit: *Ut simus in laudem gloriae eius nos qui ante speravimus in Christo*, et per nos qui credimus in Christo, laudetur gloria Dei: *Isa. 35. 12. Montes, et colles cantabunt coram Deo laudem.* Laus autem gloriae Dei, ut dicit Ambrosius, est cum multi acquiruntur ad fidem; sicut gloria medici est cum multos acquirit, et curat: *Eccli. 2. 9. Qui timetis Dominum, sperate in illum, et in oblectatione veniet vobis misericordia.*

LECTIO V.

In quo et vos, cum audivissetis verbum veritatis; Evangelium salutis vestrae, in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus haereditatis nostrae in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriae ipsius.

Postquam enarravit Apostolus beneficia collata communiter omnibus fidelibus, et exhibita specialiter Apostolis; hic consequenter enumerat beneficia ipsis Ephesiis collata. Dividitur autem pars ista in duas: quia primo proponit beneficia eis exhibita; secundo insinuat affectum suum ex ipsis beneficiis excitatum, ibi, *Propterea et ego audiens fidem vestram .... non cesso gratias agens pro vobis.* Prima iterum in tres dividitur, secundum tria beneficia eis exhibita: quia primo proponit beneficium praedicationis; secundo beneficium conversionis ad fidem, ibi, *In quo et credentes signati estis*; tertio beneficium iustificationis, ibi, *Signati estis Spiritu promissionis sancto.* Dicit ergo quantum ad primum: *In quo*, scilicet Christo, *et vos cum audivissetis*, idest cuius beneficio, et virtute audivistis, *verbum veritatis*, idest verbum praedicationis, inquantum ipse Christus ad vos praedicatores misit: *Rom. 10. 14. Quomodo audient sine praedicante; quomodo vero praedicabunt, nisi mittantur?* Item eodem *infra 17. Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Eius ergo beneficio audiunt, qui praedicatores eis mittit: *Luc. 11. 28. Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.* Hoc verbum praedicationis tripliciter commendat Apostolus. Primo a veritate, cum dicit, *Verbum veritatis:* quippe quia accipit originem a Christo, de quo dicitur *Ioan. 17. 17. Sermo tuus veritas est: Iac. 1. 18. Voluntarie genuit nos verbo veritatis suae.* Secundo quia est annuntiatio bona: unde dicit, *Evangelium*; quod quidem annuntiat summum bonum, et vitam aeternam: et anthonomastice verbum fidei, Evangelium dicitur, quasi annuntiatio summi boni: *Isa. 52. 7. Quam pulchri pedes annuntiantis, et praedicantis pacem, annuntiantis bonum, praedicantis salutem: Ibidem 40. 9. Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion:* et hoc est quantum ad futura bona. Tertio describitur, et commendatur quantum ad bona praesentia, quia salvat: unde dicit, *Salutis vestrae*, idest quod creditum dat salutem: *Rom. 1. 16. Non enim erubesco Evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti: 1. Corinth. 15. 1. Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod praedicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini.* Quantum autem ad beneficium conversionis ad fidem dicit: *In quo*, scilicet Christo, idest in cuius operatione, vos credentes *signati estis.* Quod quidem beneficium ideo apponitur fidei, quia fides necessaria est audientibus. Frustra enim quis audiret verbum veritatis, si non crederet; et ipsum credere est per Christum: *Infra 2. 8. Gratia enim estis salvati per fidem: et hoc non ex vobis, donum enim Dei est.* Quantum vero ad beneficium iustificationis dicit: *Signati estis;* et hoc per Spiritum sanctum, qui datus est vobis: de quo dicit tria; scilicet quod est signum, et quod est Spiritus promissionis, et quod est pignus haereditatis. Signum quidem est, inquantum per eum infunditur caritas in cordibus nostris, qua distinguimur ab his qui non sunt filii Dei; et quantum ad hoc dicit: *Signati estis*, idest divisi a grege diaboli: *Infra 4. 30. Nolite contristare Spiritum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis.* Sicut enim homines gregibus suis apponunt signa, ut ab aliis distinguantur; ita Dominus gregem suum, idest populum suum, spirituali signo voluit signari. Dominus autem populum peculiarem habuit in veteri quidem testamento Iudaeos: *Ezech. 34. 31. Vos autem greges mei, greges pascuae meae, homines estis:* unde *Psalm. 94. 7. Nos autem populus eius, et oves pascuae eius.* Sed quia hic grex in pascuis corporalibus pascebatur, scilicet in doctrina corporali, et in bonis temporalibus: *Isai. 1. 19. Si volueritis, et audieritis me, bona terrae comedetis:* ideo eum Dominus corporali signo, scilicet circumcisionis, ab aliis separavit, et distinxit: *Gen. 17. 13. Eritque pactum meum in carne vestra.* Prius autem dicitur 2. *Circumcidetis carnem praeputii ve-*

stri, ut sit in signum foederis inter me et vos. In novo autem testamento gregem habet populum christianum: *1. Pet. 2. 25. Conversi estis nunc ad pastorem, et Episcopum animarum vestrarum; Ioan. 10. 27. Oves meae vocem meam audiunt; et ego cognosco eas, et sequuntur me.* Sed grex iste pascitur in pascuis doctrinae spiritualis, et spiritualibus bonis: ideo eum signo spirituali ab aliis Dominus distinxit: hoc autem est Spiritus sanctus, per quem illi qui Christi sunt, distinguuntur ab aliis qui non sunt eius. Quia autem Spiritus sanctus amor est; ergo tunc Spiritus sanctus datur alicui, quando efficitur amator Dei, et proximi: *Roman. 5. 5. Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Signum ergo distinctionis est caritas, quae est a Spiritu sancto: *Ioan. 13. 35. In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Spiritus ergo sanctus est quo signamur. Spiritus vero promissionis dicitur triplici ratione. Primo quia promissus est fidelibus: *Ezech. 36. 26. Spiritum novum ponam in medio vestri:* et *ibidem 37. 6. Dabo vobis spiritum novum.* Secundo quia datur cum quadam promissione: ex hoc enim ipso quod datur nobis, efficimur filii Dei: nam per Spiritum sanctum efficimur unum cum Christo: *Roman. 8. 9. Si quis autem Spiritum Dei non habet, hic non est eius:* et per consequens efficimur filii Dei adoptivi, ex quo habemus promissionem haereditatis aeternae: quia si filii, et haeredes, *Rom. 8.* Tertio dicitur pignus, inquantum facit certitudinem de promissa haereditate. Nam Spiritus sanctus, inquantum adoptat in filios Dei, est Spiritus promissionis, et ipsemet est signum promissionis adipiscendae. Sed, ut dicitur in Glossa, alia littera habet: *Qui est arrha haereditatis:* et forte melius: quia pignus est aliud a re pro qua datur; et redditur postquam ille qui pignus recipit, rem sibi debitam recipit. Arrha autem non est aliud a re pro qua datur; nec redditur, quia datur de ipso pretio, quod non est auferendum, sed complendum. Deus autem dedit nobis caritatem tamquam pignus, per Spiritum sanctum, qui est Spiritus veritatis, et dilectionis. Et ideo huiusmodi non est aliud quam quaedam particularis, et imperfecta participatio divinae caritatis, et dilectionis; quae quidem non est auferenda, sed perficienda: ideo magis proprie dicitur arrha quam pignus. Tamen potest nihilominus et pignus dici: nam per Spiritum sanctum Deus nobis diversa dona largitur; quorum quaedam manent in patria, ut caritas, quae numquam excidit, *1. Corinth. 13.* quaedam vero propter sui imperfectionem non manent, sicut fides, et spes, quae evacuabuntur, ut ibidem dicitur. Sic ergo Spiritus sanctus dicitur arrha per respectum ad ea quae manent, pignus vero per respectum ad ea quae evacuabuntur.

Ad quid autem signati simus, subdit dicens, *In redemptionem.* Nam si aliquis de novo aliqua animalia acquireret, et adderet gregi suo, imponeret eis signa acquisitionis illius. Christus autem acquisivit populum ex Gentibus: *Ioan. 10. 16. Alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere;* et ideo impressit eis signum acquisitionis: *1. Petr. 2. 9. Gens sancta, populus acquisitionis: Act. 20. 28. Quam acquisivit sanguine suo.* Sed quia Christus acquisivit populum istum, non sic quod numquam fuerit suus, sed quia aliquando fuerat suus, sed opprimebatur a servitute diaboli, in quam peccando se redegit; ideo non dicit simpliciter, Acquisivit; sed addit *in redemptionem;* quasi dicat: Non simpliciter de novo acquisiti, sed quasi a servitute diaboli per sanguinem eius redempti: *1. Pet. 1. 18. Non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternae traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, et incontaminati.* Acquisivit ergo Christus nos redimendo, non quod accrescat inde aliquid Deo: quia bonorum nostrorum non indiget: *Iob 35. 7. Si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua recipiet?* Ad quid autem acquisiverit nos Christus, subdit: *In laudem gloriae ipsius,* idest ut ipse Deus laudetur: *Isaiae 43. 7. Qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum.*

LECTIO VI.

Propterea et ego audiens fidem vestram, quae est in Christo Iesu, et dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Iesu Christi pater gloriae, det vobis spiritum sapientiae, et revelationis in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quae sit spes vocationis eius, et quae divitiae gloriae haereditatis eius in sanctis, et quae sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos qui credimus.

Postquam enumeravit Apostolus beneficia Ephesiis collata per Christum; hic ostendit quomodo affectus suus crevit ad eos. Dividitur autem haec pars in tres partes: quia primo praemittitur bonorum, quae audivit de eis, commemoratio; secundo de perceptis beneficiis gratiarum actio, ibi, *Non cesso gratias agens pro vobis;* tertio subditur pro futuris beneficiis eius oratio, ibi, *Memoriam vestri faciens in orationibus meis.* Bona autem quae de eis audivit, sunt duo. Unum, quo ordinantur ad Deum. et hoc est fides; et quantum ad hoc dicit: *Propterea et ego audiens fidem vestram, quae est in Christo Iesu:* quae quidem facit habitare Deum in homine: *Infra 3. 17. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Item corda purificat: *Act. 15. 9. Fide purificans corda eorum.* Item sine lege iustificat: *Roman. 3. 28. Arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus legis.* Secundum, quo ordinantur ad proximum, et hoc est dilectio; et quantum ad hoc dicit, *Et dilectionem,* idest opera caritatis: quae quidem dilectio est spirituale signum quod homo sit discipulus Christi: *Ioan. 13. 35. In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem:* et *ibidem 34. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. Dilectionem,* dico, *in omnes sanctos:* nam omnes quos ex caritate diligimus, debemus eos diligere, vel ideo quia sancti sunt, vel ut sancti sint: *Galat. 6. 10. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.*

Deinde eum dicit, *Non cesso gratias agens pro vobis*, agit Apostolus gratias de bonis, et beneficiis huiusmodi auditis, dicens: *Non cesso gratias agens pro vobis.*

Contra quia non semper poterat continue pro eis gratias agere. Respondeo. Apostolus dicit, *Non cesso*, idest horis debitis; vel *non cesso:* quia affectus gratias agendi pro vobis sine cessatione habitualiter est in me: *Coloss. 1. 9. Non cessamus pro vobis orantes, et postulantes ut impleamini agnitione voluntatis eius: Roman. 1. 9. Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.*

Consequenter orat Apostolus pro beneficiis eis in futurum concedendis; et quantum ad hoc dicit: *Memoriam vestri faciens in orationibus meis.* Et haec dividitur in tres: quia primo proponit quaedam quae eis petit; secundo exponit ea, ibi, *In agnitionem eius;* tertio ostendit exemplar, et formam illorum, ibi, *Secundum operationem potentiae virtutis eius.* Dicit ergo quantum ad primum: Non solum gratias ago quantum ad beneficia praeterita quae recepistis, et quantum ad bona audita de vobis; sed etiam oro, ut omnino in futurum accrescant, *memoriam vestri faciens in orationibus meis*, pro his scilicet, *ut Deus Domini nostri Iesu Christi pater gloriae det vobis Spiritum sapientiae, et revelationis.* Ubi sciendum, quod Dominus noster Iesus Christus, et Deus, et homo est: et inquantum homo est, Deum habet, cum sit compositus ex anima, et corpore, quorum utrique, cum sint creaturae, competit Deum habere; secundum autem quod Deus est, Patrem habet *Ioan. 20. 17. Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum.* Similiter etiam secundum quod Deus, est gloria Patris: *Hebr. 1. 3. Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae eius.* Est etiam gloria nostra, quia ipse est vita aeterna: *1. Ioan. ult. 10. 20. Simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, et vita aeterna.* Sic ergo dicit, *Ut Deus Domini nostri Iesu Christi*, secundum quod est homo; et Pater eiusdem, secundum quod est Deus: *Pater*, inquam, *gloriae*, scilicet Christi, qui est gloria eius: *Proverb. 13. 1. Gloria patris filius sapiens.* Et gloriae nostrae, inquantum dat omnibus gloriam.

Deinde eum dicit, *Det vobis Spiritum sapientiae, et revelationis*, ponit ea quae petit, quae sunt duo. Ubi sciendum est, quod quaedam sunt dona communia omnibus sanctis, scilicet illa quae sunt necessaria ad salutem, ut fides, spes, caritas; et haec habebant, ut iam patet. Alia autem sunt dona specialia; et quantum ad hoc pro eis orat: primo quidem pro dono sapientiae; et quantum ad hoc dicit: *Ut det vobis Spiritum sapientiae*, quem nullus potest dare nisi Deus: *Sapient. 9. 17. Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis?* Secundo orat pro dono intellectus; et hoc consistit in revelatione spiritualium secretorum: propter quod dicit, *Et revelationis*, quae etiam a solo Deo est: *Dan. 2. 28. Est Deus in caelis revelans mysteria.* Exponit autem quae sint ista quae petit: et primo quod pertinet ad donum sapientiae; secundo quod pertinet ad donum intellectus, ibi, *Ut sciatis quae sit spes vocationis eius.* Ad donum autem sapientiae pertinet cognitio divinorum. Unde petere donum sapientiae, est petere quod habeant cognitionem Dei: et hoc petit ibi, *In agnitionem Dei illuminatos oculos cordis vestri;* quasi dicat: Hoc peto, ut per Spiritum sapientiae habeatis *illuminatos oculos cordis vestri in agnitionem*, scilicet clariorem, *eius*, scilicet Dei: *Psalm. 12. 6. Illumina oculos meos, ne umquam obdormiam in morte.* Hoc est contra eos qui habent oculos illuminatos tantum ad temporalia cognoscenda; cum magis tamen sit necessarium, et etiam gloriosum cognoscere Deum: *Hier. 9. 23. Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire, et nosse me.* Ad donum autem intellectus tria pertinentia ponit. Unum quantum ad statum praesentem, et duo quantum ad futurum. Ad statum vero praesentem pertinet spes, quae est necessaria ad salutem: *Rom. 8. 24. Spe enim salvi facti sumus*: et quantum ad hoc dicit: *Ut sciatis quae*, idest quanta sit, *spes vocationis eius*, idest virtus spei; et de quanta re sit: quae quidem et maxima est, quia de maximis: *1. Pet. 1. 3. Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis:* et fortissima virtutum: *Hebr. 6. 18. Fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tendendam propositam spem; quam sicut anchoram habemus animae tutam, ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis.* Sed quia ea quae speramus, sunt de futura vita; ideo alia duo pertinent ad vitam futuram. Unum quidem pertinet ad omnes iustos communiter, quod est praemium essentiale; et quantum ad hoc dicit: *Et quae divitiae gloriae haereditatis eius in sanctis.* Ubi ponit quatuor ad illa dona pertinentia. Primum est quod sunt copiosissima; et quantum ad hoc dicit, *Divitiae: Proverb. 1. 23. Abundantia perfruetur, terrore malorum sublato: Psal. 111. 3. Gloriae, et divitiae in domo eius: Proverb. 8. 18. Mecum sunt divitiae, et gloria, opes superbae, et iustitia.* Secundo quod clarissima; et quantum ad hoc dicit, *Gloriae: Roman. 2. 10. Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum.* Tertio quod sunt stabilissima; et quantum ad hoc dicit, *Haereditatis.* Ea enim quae haereditaria sunt, stabiliter possidentur: *Eccli. 31. 11. Stabilita sunt bona illius in Domino: Psalm. 15. 5. Dominus pars haereditatis meae, et calicis mei: tu es qui restitues haereditatem meam mihi.* Quarto quod erunt intima; et quantum ad hoc dicit, *In sanctis: Roman. 8. 18. Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis: 2. Corinth. 4. 17. Supra modum in sublimitate gloriae pondus operatur in nobis.* Aliud quod ponit pertinens ad futuram gloriam, est quod specialiter pertinet ad Apostolos: unde dicit: *Et quae sit*, supple sciatis, *supereminens magnitudo virtutis eius in nos*, scilicet Apostolos; quasi dicat: Licet omnibus sanctis abundanter divitias gloriae tribuat, supereminentius tamen tribuet Apostolis. Magnitudo enim virtutis ostenditur in effectu. Unde quanto magis effectus virtutis divinae in aliquo invenitur, tanto ibi virtus divina maior ostenditur; licet in seipsa sit una, et indivisa. Et ideo quia maior effectus virtutis divinae est in Apostolis, ideo magnitudo virtutis erit in eis. Et quod maior sit in eis effectus, ostendit dicens, *Qui credimus*, idest qui sumus primitiae credentium: *2. Corinth. 4. 13.*

Nos credimus, propter quod et loquimur, scientes quod ille qui suscitavit Iesum, et nos cum Iesu suscitabit. Propter quod dicebat 2. *Timoth.* 1. 12. *Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem.* Ideo illi inter vos, per quos alii instructi sunt, et vocati ad fidem, sicut doctores, praeeminentius praemiabuntur: quia, ut dicitur in Glossa, quoddam incrementum gloriae habebunt summi doctores ultra illud quod communiter omnes habebunt: propter quod *Dan.* 12. 3. docti assimilantur splendori firmamenti, sed doctores assimilantur stellis: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellas in perpetuas aeternitates.*

LECTIO VII.

Secundum operationem potentiae virtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis; et constituens ad dexteram suam in caelestibus supra omnem Principatum, et Potestatem, et Virtutem, et Dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro.

Enumeratis beneficiis quae Apostolus conferenda optat Ephesiis in futurum; hic consequenter ponit formam, et exemplar illorum beneficiorum. Sicut autem vita Christi est forma, et exemplar iustitiae nostrae; ita et gloria, et exaltatio Christi est forma, et exemplar gloriae, et exaltationis nostrae. Ideo hic Apostolus duo facit: quia primo proponit formam exaltationis, beneficiorum, et donorum in generali; secundo manifestat eam in speciali, ibi, *Suscitans illum a mortuis.* Forma autem, et exemplar operationis divinae in nos, est operatio divina in Christo; et quantum ad hoc dicit: *Secundum operationem*, idest ad similitudinem operationis, *potentiae virtutis eius*, idest virtuosae potentiae Dei, *quam operatus est in Christo*, exaltans caput illud; supple, ita virtuose operabitur in nobis: *Philip.* 3. 20. *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae.* Nos autem exaltari ad similitudinem exaltationis Christi, frequenter legimus in Scriptura: *Rom.* 8. 17. *Si compatimur, ut et glorificemur.* Item *Apoc.* 3. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo; sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius.*

Consequenter explicat formam, et exemplar in speciali, manifestans ea quae pertinent ad exaltationem Christi, loquendo de Christo, inquantum est homo, dicens: *Suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus.* Circa quod tria beneficia ponit exaltationis Christi. Primum est transitus de morte ad vitam; et quantum ad hoc dicit: *Suscitans illum a mortuis.* Secundum est exaltatio ad gloriam altissimam; et quantum ad hoc dicit: *Constituens illum ad dexteram suam.* Tertium est sublimatio ad potentiam maximam; et quantum ad hoc dicit. *Et omnia subiecit sub pedibus eius.* Dicit ergo quantum ad primum: Dico, quod hoc erit secundum operationem quam operatus est in Christo, scilicet Deus Pater, eadem virtute quam habet cum Christo. Unde et ipse Christus seipsum resuscitavit, et Deus Pater eum resuscitavit: *Rom.* 8. 11. *Si spiritus eius qui suscitavit Iesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Iesum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* Quantum vero ad secundum dicit: *Constituens illum ad dexteram suam in caelestibus.* Quae quidem celsitudo gloriae potest tripliciter considerari, scilicet per comparationem ad Deum, per comparationem ad corporales creaturas, et per comparationem ad creaturas spirituales. Si ergo considerentur per comparationem ad Deum, sic constitutus est ad dexteram suam: quae quidem dextera non est intelligenda para corporalis, quia, ut dicitur *Ioan.* 4. 24. *Spiritus est Deus;* sed metaphorice dicitur, ut sicut per dexteram intelligitur nobilior, et virtuosior pars hominis; ita cum dicimus Christum Iesum constitutum ad dexteram Dei, intelligatur secundum humanitatem constitutus in potioribus bonis Patris, et secundum divinitatem intelligatur aequalis Patri. Unde *Ps.* 109. 1. *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis.* Item *Marc. ult.* 19. *Et Dominus quidem Iesus, postquam locutus est eis, assumptus est in caelum, et sedet ad dexteram Dei.* In comparatione vero ad corporales creaturas dicit, *In caelestibus:* nam corpora caelestia tenent supremum locum in comparatione ad alia corpora: *Infra* 4. 10. *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes caelos.* In comparatione vero ad spirituales creaturas, primo dicit, Christum exaltatum super aliquas specialiter; secundo super omnes generaliter, ibi, *Et super omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro.*

Ad horum autem intelligentiam sciendum est, quod novem sunt ordines angelorum: quorum quatuor Apostolus tangit hic, qui quidem sunt medii: nam supra eos sunt tres superiores, scilicet Throni, Cherubim, et Seraphim; sub eis autem sunt duo inferiores, scilicet Archangeli, et Angeli. Qui quidem novem ordines distinguuntur in tres hierarchias, idest sacros principatus: in quarum qualibet assignantur tres ordines. Sed in assignatione ordinum hierarchiae primae conveniunt omnes doctores in hoc, scilicet quod supremus ordo ipsius sit Seraphim, secundus Cherubim, tertius Throni. In assignatione vero ordinum aliarum duarum hierarchiarum, scilicet mediae, et infimae, discordant Dionysius, et Gregorius. Nam Dionysius in supremo ordine mediae hierarchiae ponit Dominationes, in secundo Virtutes, in tertio Potestates, descendendo; in supremo vero ordine infimae hierarchiae posuit Principatus, in secundo Archangelos, in tertio Angelos. Et haec assignatio ordinum concordat litterae praesenti: nam Apostolus ascendendo, incipit a supremo infimae hierarchiae, qui est septimus. Gregorius autem aliter ordinat: quia ponit Principatus in medio Dominationum, et Potestatum; quod pertinet ad secundum ordinem mediae hierarchiae: Virtutes vero ponit in medio Potestatum, et Archangelorum; quod pertinet ad supremum ordinem infimae hierarchiae. Et haec assignatio etiam fulcimentum habet ex verbis Apostoli *Coloss.* 1. 16. ubi dicit: *Sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates;* ubi illos ordines enumerat descendendo. Sed reservata or-

dinatione Gregorii, usquequo legamus Epistolam ad Colossenses, ad praesens viam Dionysii magis competentem praesenti litterae, prosequemur.

Ad cuius intellectum sciendum est, quod potest considerari tripliciter ordo rerum. Primo quidem secundum quod sunt in prima omnium causa, scilicet in Deo; secundo vero secundum quod sunt in causis universalibus; tertio secundum determinationem ad speciales effectus. Et quia omnia quae sunt in creaturis, ministrantur per angelos; ideo secundum triplicem acceptionem ordinis rerum, distinguuntur tres angelicae hierarchiae: ad quorum unam pertinet accipere rationes rerum in ipso rerum vertice, scilicet Deo; ad aliam vero pertinet accipere rationes rerum in causis universalibus; ad aliam vero, in propriis effectibus. Nam quanto mentes angelicae sunt superiores, tanto divinam illuminationem in maiori universalitate recipiunt. Et ideo ad supremam hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad Deum. Propter quod ordines hierarchiae istius denominantur per comparationem ad Deum: quia Seraphim dicuntur ardentes, et uniti Deo per amorem; Cherubim vero quasi lucentes, inquantum supereminenter divina secreta cognoscunt; Throni vero dicuntur sic, inquantum in eis Deus sua iudicia exercet. Et de istis tribus ordinibus nullam facit hic Apostolus mentionem. Ad mediam hierarchiam pertinet rerum administratio per comparationem ad causas universales: unde denominantur ordines hierarchiae illius nominibus ad potestatem pertinentibus, cum causae universales sint virtute, et potestate in inferioribus, et particularibus. Ad potestates autem, quae habent universale regimen, tria pertinent. Primo quod sit aliquis per imperium dirigens; secundo quod sint aliqui qui impedimenta executionis repellant; tertio quod sint aliqui qui ordinent qualiter alii imperium exequantur. Horum autem primum pertinet ad Dominationes, quae, ut dicit Dionysius, sunt liberae ab omni subiectione, nec ad exteriora mittuntur, sed eis qui mittuntur imperant: secundum vero pertinet ad virtutes, quae praebent facilitatem ad imperium implendum; tertium vero pertinet ad Potestates imperium exequentes. Ad infimam autem hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad speciales effectus: unde nominibus ad eos pertinentibus nuncupantur. Unde angeli dicuntur illi qui exequuntur ea quae pertinent ad salutem singulorum; Archangeli vero qui exequuntur ea quae pertinent ad salutem, et utilitatem magnorum; Principatus vero dicuntur illi qui praesunt singulis provinciis.

His ergo expositis, Christus super omnes est. De his vero quatuor Apostolus specialem mentionem facit. Cuius ratio est, quia horum quatuor ordinum nomina a dignitate imponuntur. Et quia agit de dignitate Christi; ideo hic specialiter eos nominat, ut ostendat Christum omnem dignitatem creatam excedere.

Consequenter cum dicit, *Et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro,* ostendit Christum exaltatum esse communiter supra omnem creaturam spiritualem. Dixerat enim supra, Christum esse exaltatum super omnes creaturas spirituales, quae a potestate denominantur. Sed quia praeter illos Angelorum ordines, in sacra Scriptura quidam alii ordines caelestium spirituum inveniuntur, scilicet Seraphim: *Isa. 6.* et *Cherubim*, *Ezech. 10.* et *11.* et *12.* et Throni, in Psalmis, et de istis non fecerat mentionem; ideo ostendit Christum, secundum quod homo, supra omnes huiusmodi ordines esse exaltatum: propter quod subiungit, dicens: *Et super omne nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro*, idest non solum super Principatus, sed super omne nominabile. Sciendum est enim, quod nomen imponitur ad cognoscendum rem: unde significat rei substantiam, cum significatum nominis sit definitiva ratio rei. Cum ergo dicit, *Et omne nomen quod nominatur*, dat intelligere quod exaltatus est supra omnem substantiam de qua potest haberi notitia, et quae possit nomine comprehendi. Quod dico, ut excludatur substantia divinitatis, quae incomprehensibilis est: unde Glossa dicit: *Supra omne nomen, idest nominabile.* Et ne intelligatur quod sit supra nomen Dei, ideo subdit, *Quod nominatur*: nam maiestas divina nullo nomine concludi, vel nominari potest. Addit autem: *Non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro:* quia multa fiunt in hoc saeculo quae notitia comprehendimus, et nominamus; quaedam tamen sunt in futuro saeculo quae hic comprehendi non possunt, nec etiam nominari: quia, ut dicitur *1. Corinth. 13. 9. Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus.* Nominantur tamen haec a beatis, qui sunt in futuro saeculo. Huiusmodi autem sunt de quibus dicit Apostolus *2. Corinth. 12. 4. quod audivit arcana verba, quae non licet homini loqui.* Et tamen super haec omnia exaltatus est Christus: *Philip. 2. 9. Dedit illi nomen quod est super omne nomen.*

LECTIO VIII.

Et omnia subiecit sub pedibus eius, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius, et plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

Supra egit Apostolus de exaltatione Christi et quantum ad eius transitum de morte ad vitam, in illa particula, *Suscitans illum a mortuis*, et de eius exaltatione ad gloriam altissimam, in illa particula, *Et constituens ad dexteram suam in caelestibus;* hic agit de eius exaltatione quantum ad potestatem maximam: circa quod duo facit: quia primo agit de Christi potestate respectu totius creaturae; secundo de eius potestate respectu Ecclesiae, ibi, *Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam.* Dicit ergo, quod respectu totius creaturae habet universalem potestatem: quia *omnia subiecit*, scilicet Deus Pater, *sub pedibus eius.* Ubi sciendum est, quod hoc quod dicit, *Sub pedibus*, potest accipi dupliciter. Uno modo, ut sit locutio figurativa, et similitudinaria, ut scilicet per hoc detur intelligi quod omnis creatura totaliter est subiecta potestati Christi: illud enim est nobis omnino subiectum quod pedibus conculcamus: et de ista potestate dicitur *Matth. ult. 18. Data est mihi omnis potestas in coelo, et in terra: Hebr. 2. 8. In eo enim quod ei omnia subiiciuntur, nihil dimisit non subiectum ei.* Alio modo, ut sit locutio metaphorica: nam per pedes

intelligitur infima pars corporis, per caput vero suprema. Licet autem in Christo divinitas, et humanitas non habeant rationem partis, tamen divinitas, quae est supremum in Christo, intelligitur per caput: *1. Cor. 11. 3. Caput vero Christi Deus;* humanitas vero, quae infima est, intelligitur per pedes: *Psal. 131. 7. Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius.* Est ergo sensus, quod omnia creata non solum subiecit Pater Christo, inquantum est Deus, cui ab aeterno omnia sunt subiecta, sed etiam humanitati eius.

Advertendum est autem hic, quod Christo subiiciuntur aliqua dupliciter: quia quaedam voluntarie, et quaedam involuntarie. Hoc autem Origenes non intelligens, sumpsit ex hoc verbo Apostoli occasionem erroris, dicens, quod omnia quae subiiciuntur Christo, participant salutem, quia ipse est vera salus; et ideo dixit, quod omnes daemones, et damnati aliquando salvabuntur, cum subiiciantur sub pedibus Christi. Hoc autem est contra sententiam Domini *Matth. 25. 41. Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis eius:* et concludit in fine capituli *vers. ult. Ibunt hi in supplicium aeternum.* Dicendum est ergo, quod omnia subiecit sub pedibus eius; sed quaedam voluntarie tamquam Salvatori, puta iustos, qui in vita praesenti implent voluntatem Dei; et isti subiiciuntur ei, ut impleant eorum desiderium, et voluntatem, expectantes illud quod dicitur de bonis *Proverb. 10. 24. Desiderium suum iustis dabitur.* Quaedam vero subiiciuntur ei invite, tamquam Iudici, ut Christus de his suam voluntatem faciat; et isti sunt mali, de quibus potest intelligi illud *Luc. 19. 27. Verumtamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite coram me.*

Deinde cum dicit, *Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam*, agit de potestate Christi respectu Ecclesiae; circa quod tria facit: quia primo ponit habitudinem Christi ad Ecclesiam; secundo habitudinem Ecclesiae ad Christum; tertio exponit illam habitudinem. Quantum ad primum dicit: *Et ipsum dedit*, Deus Pater, *caput supra omnem Ecclesiam*, scilicet tam militantem, quae est hominum in praesenti viventium, quam triumphantem, quae est ex hominibus, et angelis in patria. Christus enim secundum quasdam communes rationes caput est etiam angelorum: *Coloss. 2. 10. Qui est caput omnis Principatus, et Potestatis;* sed secundum speciales rationes est Christus caput hominum spiritualiter. Nam caput triplicem habitudinem habet ad membra. Primo quidem quoad praeeminentiam in situ; secundo quoad diffusionem virtutum, quia ab eo omnes sensus derivantur in membra; item quoad conformitatem in natura. Sic ergo quantum ad praeeminentiam, et quantum ad diffusionem, Christus est caput angelorum: nam Christus praeest angelis, etiam secundum humanitatem: *Hebr. 1. 4. Tanto melior angelis effectus, quanto prae illis differentius nomen haereditavit.* Item Christus, etiam secundum quod homo, angelos illuminat, et in eos influit, ut Dionysius probat ex verbis *Isai. 63. 1.* scilicet, *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* dicens haec verba esse supremorum angelorum. Quod autem sequitur, *Ego qui loquor iustitiam*, dicit esse verba Christi, eis immediate respondentis. Ex quo datur intelligi, quod non solum inferiores, sed etiam superiores angelos Christus illuminat. Quantum autem ad naturae conformitatem, Christus non est caput angelorum, quia non angelos apprehendit, sed semen Abrahae, ut dicitur *Hebr. 1.* sed est caput hominum tantum: *Cantic. 4. 9. Vulnerasti cor meum soror mea*, scilicet per naturam, *et sponsa* per gratiam. Quantum ad habitudinem Ecclesiae ad Christum dicit, *Quae est corpus eius*, scilicet inquantum est ei subiecta, et recipit ab eo influentiam, et habet naturam conformem cum Christo: *1. Corinth. 12. 12. Sicut enim corpus unum est, et habet multa membra, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt; ita et Christus: etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus.* Exponit autem quod dixit: *Quae est corpus ipsius*, subdens, *Et plenitudo eius.* Quaerenti enim, cur in corpore naturali sint tot membra, scilicet manus, pedes, os, et huiusmodi, respondetur, hoc esse ideo ut deserviant diversis operibus animae, quarum ipsa potest esse causa, et principium, et quae sunt virtute in ipsa: nam corpus est factum propter animam, et non e converso: unde secundum hoc, corpus naturale est quaedam plenitudo animae. Nisi enim essent membra cum corpore completa, non posset anima suas operationes plene exercere. Similiter itaque est hoc de Christo, et de Ecclesia. Et quia Ecclesia est instituta propter Christum, dicitur quod Ecclesia est *plenitudo eius*, scilicet Christi, idest ut omnia quae virtute sunt in Christo, quasi quodammodo in membris ipsius Ecclesiae impleantur, dum scilicet omnes sensus spirituales, et dona, et quidquid potest esse in Ecclesia, quae omnia superabundanter sunt in Christo, ab ipso deriventur in membra Ecclesiae, et perficiantur in eis. Unde subdit: *Qui omnia in omnibus adimpletur*, scilicet dum hunc quidem, qui est membrum Ecclesiae, facit sapientem secundum perfectam sapientiam, quae est in ipso: illum vero iustum secundum perfectam iustitiam; et sic de aliis.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Ut vos, (1) cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum saeculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiae, in quibus et nos omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostrae, facientes voluntatem carnis, et eramus natura filii irae, sicut et ceteri.

Supra enumeravit Apostolus beneficia humano generi per Christum communiter exhibita; hic Apostolus commemorat eadem per comparationem ad eorum statum praeteritum. Status autem eorum praeteritus dupliciter considerari potest. Primo quidem quantum ad

(1) Ita communiter editiones quas vidimus Vulgatae conformes. In edit. Remigii Florentini. *Et vos convivificavit etc.* quam lectionem adoptasse videtur S. Thomas in Commentario.

statum culpae; secundo quantum ad statum gentilitatis eorum. Apostolus ergo duo facit: quia primo commemorat beneficia quantum ad primum statum eis exhibita; secundo commemorat ea per comparationem ad statum secundum, ibi, *Propter quod memores estote*. Prima iterum in duas: quia primo recitat Apostolus statum culpae ipsorum; secundo beneficium gratiae iustificationis, ibi, *Deus autem qui dives est in misericordia... convivificavit nos in Christo*. Prima iterum in duas: quia primo commemorat statum culpae quantum ad Gentiles; secundo quantum ad Iudaeos, ibi, *In quibus et nos omnes aliquando conversati sumus*. Prima iterum in duas: quia primo praemittit beneficii generalitatem; secundo subdit huius necessitatem, ibi, *Cum essetis mortui delictis, et peccatis vestris*. Dicit ergo: Dico, quod Deus magnifice operatur in fidelibus secundum operationem potentiae virtutis eius, quam operatus est in Christo; et hoc, quia suscitavit illum a mortuis. Secundum hanc ergo operationem ad huius operationis exemplum, *convivificavit nos*, vita scilicet gratiae, de morte peccati: *Osee 6. 3. Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu eius: Colos. 3. 1. Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens.* Necessitatem vero huius beneficii ostendit, cum dicit: *Cum essetis mortui delictis, et peccatis vestris*. Ubi optime describit eorum culpam, primo quantum ad multitudinem, quia *cum essetis mortui*, scilicet morte spirituali, quae pessima est: *Psalm. 33. 22. Mors peccatorum pessima*. Peccatum enim mors dicitur, quia per ipsum homo a Deo, qui est vita, separatur: *Ioan. 14. 6. Ego sum via, veritas, et vita. Mortui*, inquam, *in delictis, et peccatis vestris*, ecce multitudo. *In delictis* quidem, quantum ad omissa: *Psalm. 18. 13. Delicta quis intelligit? et peccatis*, quantum ad commissa, *in quibus aliquando ambulastis*. Quod ideo dicit, ut multitudinem peccatorum exaggeret. Nam aliqui, si ad horam mortui sunt in peccatis, et in delictis, cessant tamen aliquando, et peccare desistunt; sed isti de malo in peius procedentes, et ambulantes, proficiebant. Simile habetur *Philip. 3. 18. Multi enim ambulant, quos saepe dicebam vobis, nunc autem et flens dico, inimicos crucis Christi: Hier. 2. 5. Ambulaverunt post vanitatem suam, et vani facti sunt*. Secundo describit eorum culpam quantum ad causam, quae ponitur duplex. Una ex parte huius mundi, quia alliciebantur a rebus mundi; et quantum ad hoc dicit: *Secundum saeculum mundi huius*, idest secundum saecularem vitam rerum mundanarum quae vos alliciunt: *1. Ioan. 2. 15. Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo*. Propter quod praemittit, *Nolite diligere mundum*. Alia causa est ex parte daemonum, quibus serviebant, de quibus dicitur *Sapient. 4. 27. Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, et initium*: et quantum ad hoc dicit: *Et secundum principem potestatis aeris huius*. Quam quidem causam describit tripliciter. Primo quidem quantum ad potestatem, dicens: *Secundum principem potestatis*, idest potestatem exercentem: non quod habeat eam naturaliter, cum nec dominus', nec creator sit ex natura; sed inquantum dominatur hominibus, qui se ei peccando subiiciunt: *Ioan. 12. 30. Nunc princeps huius mundi eiicietur foras:* et *14. 30. Venit princeps huius mundi, et in me non habet quidquam*. Secundo quantum ad habitationem, quia *aeris huius*, idest qui habet potestatem in hoc aere caliginoso.

Ubi sciendum est, quod de istis daemonibus duplex est opinio apud doctores. Quidam enim dixerunt, daemones qui ceciderunt, non fuisse de supremis ordinibus, sed de inferioribus, qui praesunt corporibus inferioribus. Constat autem totam creaturam corporalem administrari a Deo ministerio angelorum. Et haec est opinio Ioannis Damasceni, scilicet quod primus eorum qui ceciderunt, praeerat ordini terrestrium: quod forte sumptum est ex dicto Platonis, qui ponebat quasdam substantias caelestes, seu mundanas. Et secundum hoc exponitur hoc quod dicit, *Aeris huius*, idest ad hoc creati, ut praesiderent aeri huic. Alii vero volunt, et melius, quod fuerint de supremis ordinibus, ita quod hoc quod dicit, *Aeris huius*, sit ad ostendendum ipsum aerem esse habitationem ipsorum in poenam eorum. Unde Iudas *in sua Canonica vers. 6.* dicit: *Angelos vero, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium diei magni, vinculis aeternis sub caligine reservavit*. Ratio autem quare non statim post eorum casum retrusi sunt in infernum, sed dimittuntur in aere, est, quia Deus noluit quod ipsis peccantibus eorum creatio totaliter frustraretur; et ideo dedit eos hominibus in exercitium, quo bonis praepararent coronam, malis autem aeternam mortem. Et quia usque ad diem iudicii est nobis tempus belli, et merendi; ideo usque tunc in aere permanebunt, post diem vero iudicii retrudentur in infernum.

Advertendum etiam, quod una littera habet *spiritus*, et sic est genitivi casus, et ponitur singulare pro plurali, quasi dicat spirituum; alia littera habet *spiritum*, et tunc est accusativi casus, ut dicatur: *Secundum principem spiritum*, idest qui princeps est spiritus. Tertio quantum ad operationem, ibi cum dicit: *Qui nunc operatur in filios diffidentiae*, idest in illos qui a se repellunt fructum passionis Christi, qui sunt filii diffidentiae: vel quia de aeternis non habent fidem, nec spem salutis per Christum; et in talibus princeps potestatis aeris huius libere operatur, ducens eos quo vult, de quibus *infra 4. 19.* dicitur: *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiae:* vel *diffidentiae*, idest de quibus eis est diffidendum, idest qui ex malitia peccant; in quibus princeps huius mundi etiam operatur ad nutum. De his enim qui ex ignorantia, et infirmitate peccant, non est diffidendum, nec in eis princeps iste operatur ad nutum.

Sed contra. De nemine est desperandum quamdiu vivit. Respondeo. Dicendum est, quod de aliquo potest esse duplex spes. Una ex parte hominis; alia ex parte divinae gratiae. Et sic de aliquo potest desperari ex parte sua, de quo tamen desperandum non est ex parte Dei; sicut desperandum erat de Lazaro iacente in sepulcro, quod resurgeret ex parte sua; de quo tamen desperandum non erat ex parte Dei, a quo resuscitatus est. De illis ergo qui ex malitia sunt multum in peccatis demersi, si attendatur eorum virtus, desperari potest: *Psal. 68. 3. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia;* non tamen si attendatur virtus divina. De istis autem filiis diffidentiae di-

citur *infra 5. 6. Nemo vos seducat inanibus verbis: propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiae.*

Deinde cum dicit, *In quibus et nos omnes etc.* commemorat Apostolus statum culpae quantum ad Iudaeos, ostendens eos omnes in peccato fuisse, secundum illud *Roman. 3. 9. Causati sumus, Iudaeos, et Graecos omnes sub peccato esse.* Attendenda est tamen differentia circa hoc, quia Apostolus agens de culpa Gentilium, assignavit duas causas culpae fuisse: unam scilicet ex parte mundi, aliam ex parte daemonum, quos colebant. Quia ergo Iudaei erant similes Gentilibus in statu culpae quantum ad primam causam, non autem quantum ad secundam; ideo Apostolus non facit mentionem de culpa eorum, nisi quantum ad causam quae est ex parte mundi: circa quod tria facit. Primo commemorat eorum culpam quantum ad peccatum cordis; secundo quantum ad peccatum operis; tertio quantum ad peccatum originis. Peccatum vero cordis insinuat per desideria carnis; et quantum ad hoc dicit: *In quibus*, scilicet peccatis, et delictis, *nos omnes*, scilicet Iudaei, *aliquando conversati sumus*, agentes vitam nostram *in desideriis carnis nostrae*, idest carnalibus: *Tit. 3. 3. Eramus enim aliquando et nos insipientes, et increduli, errantes, et servientes desideriis, et voluptatibus variis: Roman. 13. 14. Carnis curam ne feceritis in desideriis.* Peccatum ergo operis nihil aliud est quam expressio interioris concupiscentiae. Est autem quaedam concupiscentia carnis, sicut sunt concupiscentiae naturales; puta cibi, per quam conservatur individuum, et venereorum, per quam conservatur species; et quantum ad hoc dicit: *Facientes voluntatem carnis*, idest ea in quibus caro delectatur: *Roman. 8. 8. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.* Quaedam vero est concupiscentia cogitationis, eorum scilicet quae non veniunt ex desideriis carnis, sed ex ipso appetitu animae, ut honoris ambitio, et propriae excellentiae, et huiusmodi; et quantum ad hoc dicit, *Et cogitationum*, idest exequentes illas concupiscentias, quae causantur ex instinctu cogitationum nostrarum. Peccatum vero originis insinuat, dicens: *Et eramus natura filii irae:* quod quidem peccatum ex primo parente non solum in Gentiles, sed etiam in Iudaeos transfunditur: *Roman. 5. 12. Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors; ita et in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Et sicut homines per baptismum mundantur a peccato originali solum quantum ad personas proprias, unde generant filios baptizandos; ita circumcisio mundabat ab originali personas solum, sed generabant adhuc circumcidendos; et hoc est quod dicit: *Eramus natura*, idest per originem naturae: non quidem naturae, ut natura est, quia sic bona est, et a Deo; sed naturae, ut vitiata est: *filii irae*, idest vindictae, poenae, et gehennae; et hoc *sicut et ceteri*, idest Gentiles.

LECTIO II.

Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, cuius gratia estis salvati, et conresuscitavit, et consedere fecit in caelestibus in Christo Iesu; ut ostenderet in saeculis supervenientibus abundantes divitias gratiae suae in bonitate super nos in Christo Iesu.

Postquam exaggeravit Apostolus statum culpae inficientis; hic commendat beneficium gratiae iustificantis: circa quam duo facit. Primo ipsum beneficium ponit; secundo ipsum exponit, ibi, *Gratia enim estis salvati per fidem.* Beneficium autem illud describit quantum ad tres causas. Primo quantum ad causam efficientem; secundo quantum ad causam formalem, seu exemplarem; tertio quantum ad causam finalem. Efficiens autem causa beneficii divini iustificantis est caritas Dei; et quantum ad hoc dicit: *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Dicit autem, *Propter nimiam caritatem*, quia dilectionis divinae possumus considerare quadruplicem bonitatem, et efficientiam. Primo quia nos in esse produxit: *Sap. 11. 25. Diligis enim omnia quae sunt, et nihil odisti eorum quae fecisti.* Secundo quia imaginem suam nos fecit, et capaces beatitudinis suae: *Deut. 33. 2. Cum eo sanctorum millia. In dextera illius ignea lex. Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt.* Tertio quia homines per peccatum corruptos reparavit: *Hier. 31. 3. In caritate perpetua dilexi te, et ideo attraxi te, miserans* Quarto quia pro salute nostra Filium proprium dedit: *Ioan. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret.*

Unde Gregorius: *O inaestimabilis dilectio caritatis! Ut servum redimeres, Filium tradidisti.* Dicit autem, *Qui dives est in misericordia*, quia cum amor hominis causetur ex bonitate eius qui diligitur, tunc homo ille qui diligit, diligit ex iustitia, inquantum iustum est quod talem amet. Quando vero amor causat bonitatem in dilecto, tunc est amor procedens ex misericordia. Amor autem quo Deus amat nos, causat in nobis bonitatem; et ideo misericordia ponitur hic quasi radix amoris divini: *Isai. 63. 7. Largitus est eis secundum indulgentiam suam, et secundum multitudinem misericordiarum suarum: Ibidem 15. Multitudo viscerum tuorum, et miserationum tuarum super me.* Dicitur autem Deus dives in misericordia, quia habet eam infinitam, et indeficientem, quod non habet homo. In tribus enim homo miseretur cum termino, et limitatione. Primo quidem largiendo beneficia temporalia; et haec misericordia est finita, non excedens limites propriae facultatis: *Tob. 4. 8. Quomodo potueris, ita esto misericors.* Sed Deus dives est etiam in omnes qui invocant illum, ut dicitur *Roman. 10.* Secundo est finita misericordia hominis, quia non remittit, nisi offensam propriam; et in hoc etiam modus esse debet, ut scilicet non sic passim remittat, ut ille cui remittit, efficiatur procacior, pronior, et facilior ad iterum offendendum: *Eccli. 8. 11. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala.* Deo autem nihil nocere potest; et ideo potest omnem offensam remittere: *Iob 35. 6. Si peccaveris, quid ei nocebis?* et pa-

rum post : *Porro si iuste egeris , quid donabis ei ?* Tertio homo miseretur poenam remittendo; et in hoc etiam est modus servandus, scilicet ut non facias contra legis superioris iustitiam ; Deus autem poenam omnium remittere potest , cum non obstringatur aliqua superioris lege: *Iob 34. 13. Quem constituit alium super terram , et quem posuit super orbem quem fabricatus est ?* Sic ergo misericordia Dei est infinita , quia non coarctatur angustiis divitiarum, neque timore nocumenti restringitur , et neque lege superioris.

Causa vero exemplaris beneficii est , quia in Christo collata ; et quantum ad hoc dicit : *Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Ubi tangit triplex beneficium , idest iustificationis , resurrectionis a mortuis, et ascensionis in caelum; per quae tria Christo assimilamur. Dicit ergo quantum ad primum , ut legatur littera suspensive: *Deus autem, qui dives est in misericordia , propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos , cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo* , idest simul vivere fecit cum Christo : *Osee 6. 3. Vivificabit nos post duos dies , in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu eius.* Convivificavit , inquam , hic scilicet per vitam iustitiae: *Psal. 65. 9. Qui posuit animam meam ad vitam :* et hoc *in Christo*, idest per gratiam Christi : *cuius*, scilicet Christi, *gratia estis salvati: Rom. 8. 24. Spe enim salvi facti sumus.* Quantum vero ad secundum dicit : *Et conresuscitavit* nos cum Christo, quantum ad animam in re , et spe quantum ad corpus : *Roman. 8. 11. Qui suscitavit ipsum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, propter inhabitantem spiritum eius in nobis.* Quantum vero ad tertium dicit : *Et consedere fecit in caelestibus in Christo Iesu* , scilicet nunc per spem, et tandem in futuro in re : quia , ut dicitur *Ioan. 12. 26. Ubi ego sum, illic et minister meus erit.* Item *Apoc. 3. 21. Qui vicerit , dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici , et sedi cum Patre meo in throno eius.* Utitur autem in his Apostolus praeterito pro futuro , enuntians tamquam iam factum quod futurum est, pro certitudine spei. Sic ergo *convivificavit* quantum ad animam, tandem *resuscitavit* quantum ad corpus , et *consedere fecit* quantum ad utrumque.

Consequenter cum dicit , *Ut ostenderet in saeculis supervenientibus abundantes divitias gratiae suae* , ostendit causam finalem collati beneficii. Quod quidem potest dupliciter legi : quia saecula supervenientia vel possunt accipi in vita ista, vel in vita futura. Si enim accipiantur in vita ista , tunc saeculum est quaedam mensura temporis , et periodus unius generationis, ut dicatur sic. Dico, quod nos, qui sumus primitiae dormientium , *convivificavit in Christo ;* et hoc *ut ostenderet in saeculis supervenientibus*, idest in his qui futuri sunt post nos , *abundantes divitias gratiae suae;* et hoc non meritis nostris , sed *bonitate* sua , quae est scilicet *super nos in Christo Iesu*, Idest per Christum Iesum : *1. Tim. 1. 15. Iesus Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere , quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me ostenderet Christus omnem patientiam ad informationem illorum qui credituri sunt illi in vitam aeternam.* Sic ergo Deus largitus est sanctis primitivis abundantia dona gratiae, ut posteri facilius convertantur ad Christum. Vel potest aliter accipi saeculum, scilicet in alia vita , de quo dicitur *Eccli. 24. 14. Et usque ad futurum saeculum non desinam.* Sed licet ibi sit unum saeculum, quia ibi est aeternitas ; dicit tamen *in saeculis supervenientibus* , propter multitudinem sanctorum participantium aeternitatem ; ut dicantur ibi tot saecula , quot sunt aeternitates participatae. De his saeculis dicitur *in Psalm. 144. 13. Regnum tuum , regnum omnium saeculorum.* Dicit ergo secundum hunc sensum : Dico , quod vivificavit nos in spe , scilicet per Christum, vel in gratia, *ut ostenderet in saeculis supervenientibus* , idest in alia vita compleret, *abundantes divitias gratiae suae*, idest abundantem gratiam , quam etiam in hoc mundo ostendit dum multa dimittit peccata , et maxima dona concedit : quae quidem superabundat in vita alia, quia ibi indeficienter habetur : *Ioan. 10. 10. Ego veni ut vitam*, idest gratiae, *habeant* in hoc mundo, *et abundantius habeant* , scilicet gloriae in patria. Et hoc *in bonitate sua : Psal. 72. 1. Quam bonus Israel Deus ! Thren. 3. 25. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animae quaerenti illum.* Et hoc *supra nos* , idest supra nostrum desiderium , supra nostrum intellectum , et supra capacitatem nostram: *Isa. 64. 4. Oculus non vidit , Deus , absque te , quae praeparasti expectantibus te.* Et hoc *in Christo Iesu*, idest per Christum Iesum: quia sicut gratia nobis confertur per Christum, ita et gloria , quae est gratia consummata: *Psal. 83. 12. Gratiam , et gloriam dabit Dominus.* Per ipsum enim beatificamur , per quem iustificamur. Dicit autem , *Ut ostenderet* , quia thesaurus gratiae in nobis est occultus , quia habemus ipsum in vasis fictilibus, ut dicitur *2. Cor. 4.* et *1. Ioan. 3. 1. Videte qualem caritatem dedit nobis Pater , ut filii Dei nominemur, et simus :* et parum post : *Nunc filii Dei sumus , et nondum apparuit quid erimus.* Sed ille thesaurus occultus , quia nondum apparuit , in saeculis supervenientibus ostenditur : quia in patria omnia erunt nobis aperta quae ad manifestam sanctorum gloriam pertinent : *Roman. 8. 18. Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis.*

LECTIO III.

Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis , Dei enim donum est , non ex operibus , ut ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura , creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae praeparavit Deus , ut in illis ambulemus.

Supra commemorans Apostolus beneficium Dei, quo liberati sumus a peccato , interposuerat quod gratia Christi eramus salvati ; nunc autem illud probare intendit : circa quod duo facit: primo enim proponit intentionem suam ; secundo manifestat propositum, ibi, *Et hoc non ex vobis , Dei enim donum est.* Dicit ergo primo : Bene dixi , *Cuius gratia estis salvati ;* et certe adhuc dico secure : *enim*, pro quia, *estis salvati gratia : 1. Corinth. 15. 10. Gratia Dei sum id quod sum : Rom. 3. 24. Iustificati gratis per gratiam ipsius.* Idem enim est salvari, et iustificari. Salus enim importat liberationem a periculis : unde perfecta salus

hominis erit in vita aeterna, quando ab omnibus periculis immunis erit; sicut navis dicitur esse salvata, quando venit ad portum: *Isa. 60. 18. Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio.* Huius autem salutis spem suscipiunt homines, dum in praesenti iustificantur a peccato, et secundum hoc dicuntur salvati esse, secundum illud *Rom. 8. 24. Spe enim salvati sumus.* Haec autem salvatio gratiae est per fidem Christi. Concurrit enim ad iustificationem impii simul cum infusione gratiae motus fidei in Deum in adultis: *Luc. 8. 48. Vade in pace: fides tua te salvum fecit: Rom. 5. 1. Iustificati enim ex fide pacem habeamus.*

Deinde cum dicit, *Et hoc non ex vobis etc.* manifestat quod dixerat: et primo quantum ad fidem, quae est fundamentum totius spiritualis aedificii; secundo quantum ad gratiam, ibi, *Ipsius enim sumus factura.* Circa primum excludit duos errores: quorum primus est. Quia dixerat quod per fidem sumus salvati, posset quis credere quod ipsa fides esset a nobis, et quod credere in nostro arbitrio constitutum est: et ideo hoc excludens dicit: *Et hoc non ex vobis.* Non enim sufficit ad credendum liberum arbitrium, eo quod ea quae sunt fidei, sunt supra rationem: *Eccli. 3. 25. Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi: 1. Corinth. 2. 11. Quae Dei sunt nemo novit nisi Spiritus Dei.* Et ideo quod homo credat, hoc non potest ex se habere, nisi Deus det, secundum illud *Sapient. 9. 17. Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis?* Propter quod subdit: *Dei enim donum est,* scilicet ipsa fides: *Philip. 1. 29. Vobis autem donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed etiam pro eo patiamini;* et *1. Corinth. 12. 9. Alii enim datur fides in eodem spiritu.* Secundo excludit alium errorem. Posset enim aliquis credere quod fides daretur nobis a Deo merito operum praecedentium; et ad hoc excludendum subdit; *Non ex operibus,* scilicet praecedentibus, hoc donum meruimus aliquando, quod salvati sumus: quoniam hoc est ex gratia, ut supra dictum est, secundum illud *Rom. 11. 6. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia.* Subdit autem rationem, quare Deus salvat homines per fidem absque meritis praecedentibus: *Ut ne quis glorietur,* in seipso, sed tota gloria in Deum referatur: *Psal. 113. 1. Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam: 1. Corinth. 1. 29. Ut non glorietur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu.*

Deinde cum dicit, *Ipsius enim factura sumus,* manifestat quod dixerat quantum ad gratiam; circa quod duo facit. Primo manifestat gratiae infusionem; secundo declarat gratiae praedestinationem, ibi, *Quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus.* Duo autem ad rationem gratiae pertinent, quae etiam iam dicta sunt: quorum primum est ut id quod est per gratiam, non facit homini per seipsum, vel a seipso, sed ex dono Dei; et quantum ad hoc dicit; *Ipsius enim factura sumus:* quia scilicet quidquid boni nos habemus, non est ex nobis ipsis, sed ex Deo faciente: *Psalm. 99. 3. Ipse fecit nos, et non ipsi nos: Deuter. 32. 6. Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, fecit, et creavit te?* et continuatur immediate cum praecedenti, ut dicatur: *Ne quis glorietur,* quia scilicet *ipsius factura sumus.* Vel potest continuari cum eo quod supra dixerat, *Gratia enim salvati sumus.* Secundo pertinet ad rationem gratiae ut non sit ex operibus praecedentibus; et hoc exprimitur in hoc quod subdit, *Creati.* Est enim creare, aliquid ex nihilo facere. Unde quando aliquis iustificatur sine meritis praecedentibus, dici potest creatus, quasi ex nihilo factus. Haec autem actio, scilicet creatio iustitiae, fit virtute Christi Spiritum sanctum dantis: propter quod subdit, *In Christo Iesu,* idest per Christum Iesum: *Galat. ult. 15. In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed nova creatura: Psal. 103. 30. Emitte Spiritum tuum, et creabuntur.* Ulterius non solum datur nobis habitus virtutis, et gratiae, sed interius per Spiritum renovamur ad bene operandum: unde subdit, *In operibus bonis,* quia scilicet ipsa bona opera sunt nobis a Deo: *Isa. 26. 12. Omnia enim opera nostra operatus es in nobis.* Et quia quos praedestinavit, hos et vocavit, scilicet per gratiam, ut dicitur *Rom. 8.* ideo subdit de praedestinatione, dicens: *Quae,* scilicet bona opera, *praeparavit Deus.* Nihil enim aliud est praedestinatio quam praeparatio beneficiorum Dei; inter quae beneficia computantur et ipsa bona opera nostra. Dicitur autem Deus nobis aliqua praeparare, inquantum disposuit se nobis daturum: *Psal. 64. 10. Parasti cibum illorum.* Sed ne aliquis intelligeret bona opera sic esse nobis praeparata a Deo, ut nihil ad illa per liberum arbitrium cooperaremur; ideo subdit: *Ut in illis ambulemus;* quasi dicat: Sic nobis ea praeparavit, ut ea nos ipsi nobis per liberum arbitrium impleremus: *Dei enim adiutores sumus,* ut dicitur *1. Corinth. 3. 9.* Propter quod dicebat de seipso Apostolus *1. Corinth. 15. 10. Gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius omnibus laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Signanter autem dicit, *Ambulemus,* ut designet boni operis profectum, secundum illud *Ioan. 12. 35. Ambulate dum lucem habetis: Infra 5. 8. Ut filii lucis ambulate.*

LECTIO IV.

Propter quod memores estote (1) quod aliquando vos, qui Gentes eratis in carne, qui dicebamini praeputium ab ea quae dicitur circumcisio in carne manufacta; qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo; nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.

Prosecuto beneficio Dei Gentilibus exhibito quantum ad liberationem a peccato; hic recitat Apostolus beneficium eis exhibitum in liberatione a statu Gentilitatis: circa quod duo facit. Primo commemorat conditionem status praeteriti; secundo recitat beneficia eis exhibita in statu praesenti, ibi, *Nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope.* Circa

---

(1) *Legit Vulgata* Quod aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini.

primum duo facit. Primo commemorationis status praeteriti ponit exhortationem; secundo ipsemet status praeteriti declarat conditionem, ibi, *Quod aliquando vos Gentes eratis.* Dicit ergo: *Propter quod*, ut scilicet advertere possitis quod omnia sint nobis data ex Dei gratia, *memores estote: Deut. 9. 7. Memento, et ne obliviscaris, quomodo ad iracundiam provocaveris Deum tuum in solitudine: Deut. 16. 3. Memineris diei egressionis tuae de Ægypto, omnibus diebus vitae tuae.* Secundo cum dicit, *Quod aliquando vos Gentes eratis*, commemorat praeteriti status conditionem: et primo quantum ad mala quae habebant; secundo quantum ad bona quibus privabantur, ibi, *Qui eratis in illo tempore sine Christo etc.* Circa primum ponit tria mala. Primo Gentilitatis crimen, quod idolis serviebant, cum dicit: *Quia aliquando vos Gentes eratis: 1. Corinth. 12. 2. Scitis quoniam cum Gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* Quidam vero libri habent: *Vos, qui Gentes eratis*; et tunc pendet constructio usque ibi, *Nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope.* Secundo recitat eorum carnalem conversationem, cum dicit, *In carne*, idest carnaliter viventes: *Rom. 8. 8. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.* Tertio recitat contemptus eorum vilipensionem, qua a Iudaeis vilipendebantur: unde dicit: *Qui dicebamini praeputium*, idest circumcisio, *ab ea*, scilicet circumcisione, *quae dicitur circumcisio manufacta in carne*, idest a Iudaeis tali circumcisione circumcisis. Et dicit, *Manufacta*, ad differentiam circumcisionis spiritualis, de qua dicitur *Coloss. 2. 11. In quo circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo:* et sequitur parum post *13. Vos cum mortui essetis in delictis, et praeputio carnis vestrae, convivificavit cum illo, condonans vobis omnia delicta.*

Deinde cum dicit, *Qui eratis illo in tempore sine Christo etc.* commemorat bona quibus privabantur: et primo participatione sacramentorum; secundo Dei cognitione, ibi, *Et sine Deo in hoc mundo.* Circa primum ponit tria sacramenta quorum participatione privabantur. Primo Christi dignitate: unde dicit: *Qui eratis illo tempore sine Christo*, idest sine promissione Christi, quae facta est Iudaeis: *Hierem. 23. 5. Suscitabo David germen iustum: et regnabit Rex, et sapiens erit: Zach. 9. 9. Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem: ecce Rex tuus venit tibi iustus, et salvator.* Secundo tangit societatem sanctorum qua privabantur quamdiu in gentilitate permanebant, cum dicit: *Alienati a conversatione Israel:* quia scilicet Iudaeis cum Gentilibus non erat licitum conversari: *Deuter. 7. 3. Non inibis cum eis foedus, neque misereberis eorum, neque sociabis cum eis coniugia: Ioan. 4. 9. Non enim coutuntur Iudaei Samaritanis.* Et quantum ad illos qui in Iudaismo recipiebantur contemptibiliter, cum fiebant proselyti: unde subditur: *Et hospites testamentorum;* quasi dicat: Huiusmodi proselyti, quando convertebantur ad Iudaeos, et fiebant proselyti, non sicut cives, sed sicut hospites recipiebantur ad percipiendum testamenta Dei. Dicit autem, *Testamentorum*, in plurali, quia Iudaeis vetus testamentum erat exhibitum, et novum erat promissum: quia, ut dicitur *Eccli. 44. 25. testamentum suum confirmavit super caput Iacob.* Quod potest intelligi de veteri testamento. Promiserat enim Deus dare aliud testamentum: *Baruch 2. 35. Statuam illis testamentum alterum sempiternum.* Hoc autem reddit illis quorum adoptio est filiorum Dei, et gloria, et testamentum, ut dicitur *Rom. 9.* Ponit etiam aliud beneficium quo privabantur, scilicet spem futurorum bonorum, cum dicit: *Promissionis spem non habentes:* quia, ut dicitur *Galat. 3. 16. Abrahae dictae sunt promissiones, et semini eius.* Ulterius ponit summam damnificationem qua damnificabantur, scilicet ob Dei ignorantiam, ibi, *Et sine Deo in hoc mundo*, idest sine cognitione Dei: *Psal. 75. 1. Notus in Iudaea Deus;* non autem Gentibus, ut dicitur *I. Thess. 4. 5. Non in passione desiderii, sicut et Gentes quae ignorant Deum:* quod tamen intelligitur de cognitione quae est per fidem: nam de cognitione naturali dicitur *Rom. 1. 21. Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt.*

Consequenter cum dicit, *Nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope*, commemorat beneficia eis exhibita in statu conversionis per Christum. Circa quod duo facit: quia primo ostendit quomodo facti sunt participes bonorum, quibus ante privabantur; secundo ostendit quod ad illa bona non sicut hospites, sed sicut cives recipiuntur, ibi, *Ergo non estis hospites, et advenae.* Prima iterum in duas: quia primo commemorat huiusmodi beneficia in generali; secundo in speciali, ibi, *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Dicit ergo primo: Dixi, quod in illo tempore eratis sine Christo, alienati a conversatione Israel; *nunc autem*, idest postquam conversi estis ad Christum, *vos qui estis in Christo*, idest qui ei adhaeretis per fidem, et caritatem: *1. Ioan. 4. 16. Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo: Galat. ult. 15. In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed nova creatura: vos*, inquam, *qui aliquando eratis longe*, idest elongati a Deo, non loco, sed merito: *Psal. 118. 15. Longe a peccatoribus salus:* et a conversatione sanctorum, et participatione testamentorum, ut dictum est: iam *facti estis prope*, Deo scilicet, et sanctis eius, et testamentis: *Isa. 60. 4. Filii tui de longe venient, et filiae tuae de latere surgent: Marc. 8. 3. Quidam enim ex eis*, scilicet gentibus, *de longe venerunt*, scilicet de regione dissimilitudinis, et statu gentilitatis. *Vos* autem modo *facti estis prope*, scilicet *in sanguine Christi*, idest per sanguinem eius, quo vos Christus attraxit: *Ioan. 12. 32. Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Et hoc propter nimiam caritatem, quae potissime in morte crucis manifestatur: *Hierem. 31. 3. In caritate perpetua dilexi te; ideo attraxi te miserans.*

LECTIO V.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso, in uno novo homine faciens pacem, ut reconciliet ambos

in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis qui prope: quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.

Commemoratis beneficiis collatis ipsis Ephesiis in generali per Christum; hic ea commemorat in speciali: circa quod duo facit. Primo ostendit qualiter appropinquaverunt populo Iudaico; secundo qualiter propinquiores facti sunt Deo, ibi, *Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem.* Prima iterum in tres: quia primo ostendit causam appropinquationis; secundo modum; tertio finem; secunda ibi, *Et medium parietem maceriae solvens:* tertia ibi, *Ut duos condat in semetipso in uno novo homine.* Causa autem appropinquationis est Christus: propter quod dicit: *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Et est emphatica locutio ad maiorem rei expressionem; quasi dicat: Bene dico quod facti estis prope; sed hoc factum est per Christum, quia *ipse est pax nostra*, idest causa pacis nostrae: unde dicebat *Ioan. 14. 27. Pacem meam do vobis.* Hic autem modus loquendi fieri consuevit quando totum quod est in effectu, dependet ex causa; sicut cum dicimus de Deo, quod ipse est salus nostra, quia quidquid salutis est in nobis, causatur a Deo. Quia ergo quidquid pacis est in nobis, causatur a Christo, et per consequens quidquid appropinquationis: quia homo quando pacificatus est cum alio, secure potest ambulare, seu appropinquare ad ipsum: ideo dicit, quod *est pax nostra.* Nam in eius nativitate angeli annuntiaverunt pacem: *Luc. 2. 14. Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* Ipso etiam Christo in corpore existente, mundus maximam pacem habuit, qualem ante non habuerat: *Psalm. 71. 7. Orietur in diebus eius iustitia, et abundantia pacis.* Ipse etiam resurgens pacem annuntiavit: *Luc. ult. 36.* dixit eis: *Pax vobis.* Sequitur: *Qui fecit utraque unum:* quia scilicet Christus utrumque populum, videlicet Iudaeorum colentium Deum verum, et Gentilium ab huiusmodi Dei cultura alienatorum, coniunxit in unum: *Ioan. 10. 16. Alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor: Ezech. 37. 22. Rex unus erit omnibus imperans, et non erunt ultra duae gentes, nec dividentur amplius in duo regna.* Modus autem appropinquationis ostenditur, cum subdit: *Et medium parietem maceriae solvens.* Hic autem modus est per remotionem eius quod dividebat. Debemus autem ad intellectum litterae imaginari unum magnum campum, et multos homines ibi congregatos; in quo quidem per medium protendatur et elevetur unus paries dividens eos, ita quod non videatur populus unus, sed duo. Quicumque ergo removeret parietem, coniungeret illorum hominum congregationem in turbam unam, et efficeretur populus unus. Sic intelligendum est quod hic dicitur. Mundus enim iste est sicut ager: *Matth. 13. 38. Ager est mundus:* hic autem ager, scilicet mundus, plenus est hominibus: *Genes. 1. 28. Crescite, et multiplicamini, et replete terram.* In isto autem agro est paries, quia quidam sunt ex una parte, quidam ex alia. Hic autem paries potest dici lex vetus, secundum carnales observantias, in qua Iudaei conclusi custodiebantur, ut dicitur *Galat. 3. 23. Sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quae revelanda erat: Cant. 2. 9. Ipse stat post parietem nostrum:* quia videlicet Christus per veterem legem figurabatur. Christus autem hunc parietem removit; et ita cum nullum remaneret interstitium, factus est populus unus Iudaeorum, et Gentium. Et hoc est quod dicit: Dico, quod *fecit utraque unum*, hoc modo, scilicet *solvens medium parietem.* Parietem, dico, maceriae, non muri. Tunc enim est paries maceriae, quando lapides in eo non conglutinantur caemento, nec ad hoc erigitur ut duret in perpetuum, sed usque ad tempus praefinitum. Vetus ergo lex est paries maceriae propter duo. Primo quia non conglutinabatur caritate, quae est quasi caementum conglutinans singulos sibi invicem, et omnes simul Christo: *Infra 4. 3. Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Vetus enim lex est timoris, inducens homines per poenas, et comminationes ad observantias mandatorum. Et si qui illo tempore legis eam ex caritate observabant, iam pertinebant ad novum testamentum, ut dicit Augustinus, quod est lex amoris: *Rom. 7. 15. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Secundo vetus lex est paries maceriae, quia non fuit data ut perpetuo duraret, sed usque ad tempus praefinitum: *Gal. 4. 1. Quanto tempore haeres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus, et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre: ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.*

Sed hic incidit quaestio: quia dicit, *Parietem maceriae solvens.* Contrarium dicitur *Matth. 5. 17. Non veni solvere legem, sed adimplere.*

Respondeo. Dicendum est, quod in veteri lege erant praecepta moralia, et caeremonialia. Moralia quidem praecepta Christus non solvit, sed adimplevit, superaddendo consilia, et exponendo ea quae scribae, et pharisaei male intelligebant: unde dicebat *Matth. 5. 20. Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum, et pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum:* et iterum *43. Dictum est antiquis: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.* Caeremonialia vero praecepta solvit quidem quantum ad eorum substantiam, sed adimplevit quantum ad illud quod figurabant, adhibens figuratum figurae. Est ergo intelligendum quod hic dicit, *Solvens*, scilicet quantum ad observantiam legis carnalis. Et solvere hoc, scilicet parietem maceriae, est solvere inimicitias quae erant inter Iudaeos, et Gentiles: quia isti volebant legem servare, illi vero minime; ex quo oriebatur inter eos ira, et invidia. Sed certe has inimicitias Christus solvit *in carne sua* assumpta. Nam in eius nativitate statim pax hominibus annuntiata est, *Lucae 2.* Vel *in carne sua*, scilicet immolata: quia, ut dicitur *infra 3. 2. tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo.* In quo quidem sacrificio impleta sunt omnia illa sacrificia, et cessaverunt: *Hebr. 10. 14. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.*

Quid autem sit iste paries, insinuat dicens, quod

est lex mandatorum; quasi dicat: *Solvens parietem*, hoc est *legem mandatorum decretis evacuans.* Dicitur autem lex vetus lex mandatorum, non quia aliae leges mandatis careant: nova enim lex mandata habet: *Ioan. 15. 34. Mandatum novum do nobis*; sed propter duo. Primo quidem propter magnum numerum mandatorum legalium, intantum quod ab hominibus servari non possent, secundum illud *Act. 15. 10. Hoc est onus quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus: Iob 11. 6.* quod *multiplex sit lex eius.* Vel dicitur *mandatorum*, idest factorum: *Rom. 3. 27. Ubi est ergo gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei.* Unde sicut baptismus Ioannis dicitur baptismus aquae, quia tantum exterius mundabat, interius autem non sanctificabat; ita et lex vetus dicitur lex factorum, quia praecipiebat tantum quid facere deberent, sed non conferebat gratiam, per quam ad legem implendam iuvarent. Lex vero nova dirigit in agendis praecipiendo, et iuvat ad implendum, gratiam conferendo. Evacuans, dico, sicut imperfectum evacuatur per perfectum, et umbra per veritatem: *1. Corinth. 13. 10. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*, scilicet imperfectio, et umbra veteris legis; de qua *Heb. 10. 1. Umbram enim habens lex futurorum bonorum:* et hoc *decretis*, idest praeceptis novi testamenti, per quae excluditur lex: *Levit. 26. 10. Comedetis vetustissima veterum*, idest praecepta legis naturae simul cum nova lege; et praeceptis eius susceptis, *vetera proiicietis*, idest caeremonialia praecepta veteris legis quantum ad eorum substantiam, ut dictum est.

Finem vero appropinquationis ostendit, dicens: *Ut duos condat in semetipso in uno novo homine.* Qui quidem finis est, ut dicti duo populi efficiantur unus populus. Quae autem uniuntur, oportet uniri in aliquo uno; et quia lex dividebat, non poterant in lege uniri. Christus autem legi succedens, et fides eius, sicut veritas figurae, eos in semetipso condidit: *Ioan. 17. 22. Ut sint unum, sicut et nos unum sumus: Matt. 18. 20. Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum.* Et hoc *in uno novo homine faciens pacem*, idest in semetipso Christo; qui dicitur novus homo propter novum modum suae conceptionis: *Hier. 31. 22. Creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum.* Item propter novitatem gratiae quam contulit: *Gal. ult. 15. In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed nova creatura: Infra 4. 23. Renovamini spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est.* Item propter nova mandata quae attulit: *Ioan. 13. 34. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos.* Et licet ista videatur esse intentio Apostoli, tamen in Glossa paries duplicatur, quia ex parte Iudaeorum ponitur lex quasi obstaculum, ex parte vero Gentium est idolatria.

Consequenter cum dicit, *Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo*, ostendit qualiter Deo appropinquaverunt: circa quod duo facit. Primo manifestat eorum reconciliationem ad Deum; secundo ponit manifestationem reconciliationis, ibi, *Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope.* Sciendum est, quod dilectio proximi est via ad pacem Dei: quia, ut dicitur *1. Ioan. 4. 15. qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere?* et Augustinus dicit, quod nullus putet habere pacem cum Christo, si discors fuerit cum Christiano. Primo ergo ponit pacem hominum invicem factam per Christum, et exinde pacem hominum ad Deum: propter quod dicit: *Ut reconciliet ambos* iam unitos *in uno corpore* Ecclesiae, scilicet in Christo: *Roman. 12. 5. Multi unum corpus sumus in Christo.* Reconciliet, inquam, Deo per fidem, et caritatem: *2. Corinth. 5. 19. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Et hoc fecit *per crucem, interficiens inimicitias in semetipso:* quia Iudaeorum, et Gentilium, quae erant per legem, inimicitias interfecit, implens figuras veteris testamenti; sed inimicitias quae erant inter Deum, et homines per peccatum, interfecit in semetipso, quando per mortem crucis delevit peccatum: *Galat. 1. 4. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris: Hebr. 9. 28. Christus semel oblatus est, ad multorum exhauriendo peccata.* Dicit ergo: *Interficiens inimicitias*, idest peccata, *in semetipso*, in immolatione corporis sui: *Coloss. 1. 20. Pacificans per sanguinem crucis eius sive quae in caelis, sive quae in terris sunt: Rom. 5. 10. Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius:* Item *Coloss. 1. 19. In Christo complacuit omnem plenitudinem habitare, et per eum reconciliare omnia in ipso.* Quia ergo Christus satisfecit sufficienter pro peccatis nostris, consequens fuit ut soluto pretio fieret reconciliatio.

Manifestationem vero huius reconciliationis ponit, dicens: *Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope.* Ponit autem primo pacis, seu reconciliationis annuntiationem; secundo pacis causam, et rationem, ibi, *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.* Est ergo manifestata Dei reconciliatio ad hominem per Christum: quia ipse Christus non solum reconciliavit nos Deo, et interfecit inimicitias; sed etiam *veniens*, scilicet in carne, *evangelizavit*, idest annuntiavit, *pacem.* Vel *veniens* post resurrectionem, quando stetit in medio discipulorum, et dixit eis, *Pax vobis, Luc. ult. 1.* et *Ioan. 20: Isa. 61. 1. Ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde:* et *52. 7. Quam pulchri pedes supra montes annuntiantis, et praedicantis pacem, annuntiantis bonum, praedicantis salutem!* *Evangelizavit*, inquam, non uni populo tantum, sed vobis Gentibus, *qui longe fuistis*, quibus etsi non in persona propria, tamen per Apostolos suos annuntiavit pacem: *Matth. ult. 19. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos: Isa. 33. 13. Audite qui longe estis, quae fecerim, et cognoscite vicini fortitudinem meam: et pacem iis qui prope:* supple, annuntiavit Christus in persona propria: *Rom. 15. 8. Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum: Isa. 54. 15. Ecce accola veniet qui non erat mecum, advena quondam tuus adiungetur tibi.* Causam autem pacis, et formam ostendit dicens: *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo*, idest duo populi, *in uno Spiritu*, idest uniti unione Spiritus sancti: *Infra 4. 3. Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis: 1. Corinth. 12. 11. Haec au-*

tem omnia operatur unus atque idem Spiritus. Sic autem habemus accessum ad Patrem per Christum, quoniam Christus operatur per Spiritum sanctum: *Rom. 8. 9. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Et ideo quidquid fit per Spiritum sanctum, etiam fit per Christum. Per hoc etiam quod dicit, *Ad Patrem*, intelligendum est quod etiam pertinet ad totam Trinitatem, quia propter essentiae unitatem in Patre est Filius, et Spiritus sanctus; et in Spiritu sancto Pater, et Filius. Ideo cum dicit, *Ad Patrem*, specialiter ostendit quod quidquid Filius habet, a Patre habet, et ab eo etiam se habere recognoscit.

LECTIO VI.

Ergo iam non estis hospites, et advenae, sed estis cives sanctorum, et domestici Dei, superaedificati super fundamentum Apostolorum, et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu; in quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino; in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.

Ostenso supra, quod ad spiritualia beneficia simul admissi sunt Gentiles cum Iudaeis; hic ostendit quod in illis beneficiis Gentiles non sunt minoris dignitatis quam sint ipsi Iudaei; sed aeque plenarie ad Christi beneficia sunt admissi: circa quod duo facit: quia primo proponit intentum; secundo manifestat propositum per exemplum, ibi, *Superaedificati super fundamentum Apostolorum, et Prophetarum.* Circa primum duo facit. Primo excludit id quod erat in statu praeterito a statu praesenti; secundo concludit id quod competit praesenti statui, ibi, *Sed estis cives sanctorum, et domestici Dei.* Quia ergo Apostolus concludendo inducit hoc quod dicit: *Ergo iam non estis hospites, et advenae:* considerandum est, quod similitudo sequitur ex praemissis. Primo quidem ex hoc quod ambo coniuncti, sunt Deo reconciliati; secundo quod ambo habent accessum in uno Spiritu ad Patrem. Quia ergo simul sunt configurati toti Trinitati, Patri ad quem habent accessum, Filio per quem, Spiritui sancto in quo uno accedunt; in nullo deficiunt a spiritualium bonorum participatione.

Ad intellectum autem litterae sciendum est, quod collegium fidelium quandoque in Scripturis vocatur domus, secundum illud *1. Timoth. 3. 15. Ut scias quomodo in domo Dei oporteat te conversari, quae est Dei Ecclesia:* quandoque autem vocatur civitas, secundum illud *Psalm. 121. 3. Hierusalem quae aedificatur ut civitas.* Civitas enim habet collegium politicum, domus autem oeconomicum: inter quae quidem duplex differentia invenitur. Nam qui sunt de collegio domus, communicant sibi in actibus privatis; qui vero sunt de collegio civitatis, communicant sibi in actibus publicis. Item qui sunt in collegio domus, reguntur ab uno, qui vocatur paterfamilias; sed qui sunt in collegio civitatis, reguntur a Rege: ita enim est paterfamilias in domo, sicut Rex in regno. Sic igitur collegium fidelium aliquid habet de civitate, et aliquid de domo. Sed si consideretur rector collegii, pater est: *Matth. 6. 9. Pater noster qui es in caelis: Hier 3. 19. Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis:* et sic collegium est domus. Si vero ipsos subditos consideres, sic civitas est: quia communicant sibi in actibus praecipuis, scilicet fidei, spei, et caritatis. Et hoc modo si fideles considerentur in se, est collegium civitatis; si vero rector collegii attendatur, est collegium domus. Et ideo Apostolus duo verba ponit hic, scilicet *hospites, et advenas.* Hoc enim sunt hospites ad domum quod advenae ad civitatem: hospes enim dicitur, quasi extraneus a domo: *Eccli. 29. 31. Vita nequam, hospitandi de domo in domum;* advena vero est qui extraneus venit ad civitatem. Ac si dicat Apostolus: Olim eratis extranei a collegio fidelium, sicut hospites ad domum, et advenae ad civitatem, quemadmodum et proselyti ad legem veterem; sed nunc non est ita, quia *iam non estis hospites, et advenae: Isa. 54. 15. Ecce accola veniet qui non erat mecum, advena quondam tuus adiungetur tibi.*

Consequenter cum dicit, *Sed estis cives sanctorum etc.* concludit quod convenit statui praesenti, dicens: *Sed estis cives sanctorum, et domestici Dei;* quasi dicat: Quia collegium fidelium dicitur civitas in comparatione ad subditos, et domus in comparatione ad rectorem; collegium ad quod vocati estis, est civitas sanctorum, et domus Dei: *Psalm. 86. 3. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei.* Unde Augustinus: *Duas civitates faciunt duo amores. Nam amor Dei usque ad contemptum sui,* scilicet hominis amantis, *facit civitatem Hierusalem caelestem; amor vero sui usque ad contemptum Dei, facit civitatem Babylonis.* Quilibet ergo vel est civis sanctorum, si diligit Deum usque ad contemptum sui: *Proverb. ult. 21. Omnes domestici vestiti sunt duplicibus;* si vero diligit se usque ad contemptum Dei, est civis Babylonis.

Consequenter cum dicit, *Superaedificati super fundamentum Apostolorum, et Prophetarum*, manifestat propositum. Consuetum est in Scripturis, quod in figura quae methonimia dicitur, continens ponatur pro contento, sicut quandoque domus pro his qui sunt in domo. Secundum hunc ergo modum loquitur Apostolus de his qui sunt in domo Dei, scilicet de fidelibus, sicut de una domo, et comparat eos aedificio; et circa hoc duo facit: quia primo proponit intentum; secundo ostendit quod huius aedificii participes facti sunt ipsi Ephesii, ibi, *In quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spiritu.* Circa primum duo facit. Primo proponit huius aedificii fundamentum; secundo ipsius constructionem, seu complementum, ibi, *In quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino.* Fundamentum autem ponit duplex. Unum secundarium, et aliud principale. Secundarium quidem fundamentum sunt Apostoli, et Prophetae; et quantum ad hoc dicit, eos non esse hospites, sed cives, quia iam pertinent ad aedificium spirituale; utpote *superaedificati supra fundamentum Apostolorum, et Prophetarum,* idest qui sunt Apostoli, et Prophetae, idest super doctrinam eorum. Vel aliter *Supra fundamentum Apostolorum, et Prophetarum*, idest supra Christum, qui est fundamentum Apostolorum, et Prophetarum; quasi dicat: In eodem fundamento superaedificati estis, in quo Apostoli, et Prophetae sunt aedificati, qui ex Iudaeis fuerunt. Hae autem exposi-

tiones duae, tantum quoad verba differunt; sed primo convenientior est: quia si alia convenientior esset, tunc pro nihilo adiungeret: *Ipso summo angulari lapide Christo Iesu:* cum ipse Iesus sit summum fundamentum. Secundum ergo primum modum magis consonat; ita tamen quod praecipuus lapis, et summum fundamentum sit Christus. Quantum vero ad sententiam nihil differunt: quia idem est dicere Christum esse fundamentum, et doctrinam Apostolorum, et Prophetarum, cum Christum tantum, non seipsos praedicaverint: unde accipere eorum doctrinam est accipere Christum crucifixum: *1. Corinth. 1. 23. Nos autem praedicamus Christum crucifixum: 1. Petr. 1. 12. Quibus revelatum est, quia non sibi ipsis, vobis autem ministrabant ea quae nunc nuntiata sunt vobis: 1. Corinth. 2. 16. Nos autem sensum Christi habemus.* Notandum est, quod Apostoli dicuntur fundamenta: *Psalm. 86. 1. Fundamenta eius in montibus sanctis: Isai. 54. 12. Fundabo te in saphiris*, idest in caelestibus viris. Expresse autem dicuntur fundamenta: *Apoc. 21. 14. Murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis nomina duodecim Apostolorum.* Qui intantum dicuntur fundamenta, inquantum eorum doctrina Christum annuntiat: *Matth. 16. 18. Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Dicit autem, *Apostolorum, et Prophetarum*, ut designet quod utraque doctrina est necessaria ad salutem: *Matth. 13. 52. Scriba doctus in regno caelorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova, et vetera.* Item ut ostendat concordiam inter utramque, alterius ad alteram, dum idem est utriusque fundamentum: nam quod Prophetae praedixerunt futurum, Apostoli praedicaverunt factum: *Rom. 1. 1. Rom. 1. 1. Paulus servus Iesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos.* Principale vero fundamentum tantum est Christus Iesus; et quantum ad hoc dicit: *Ipso summo angulari lapide Christo Iesu.* Ubi tria dicit de eo, scilicet quod sit lapis, quod angularis, et quod summus. Lapis quidem est propter fundamenti firmitatem: unde dicitur *Matth. 7.* quod domus quae fundata erat supra petram, firmiter aedificata erat, intantum quod nec pluvia, nec flumina, nec venti potuerunt eam destruere. Non sic autem de domo fundata super arenam: *Dan. 2. 34. Lapis abscissus de monte sine manibus.* Angularis autem dicitur propter utriusque coniunctionem: nam ut in angulo duo parietes uniuntur, sic in Christo populus Iudaeorum et Gentium uniti sunt: *Psalm. 117. 22. Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli: Act. 4. 11. Hic est lapis qui reprobatus est a vobis aedificantibus, qui factus est in caput anguli; et non est in aliquo alio salus.* Et hoc idem de se introducit *Matth. 21. 42. Numquid legistis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli?* Summus autem dicitur propter dignitatis celsitudinem: *Isai. 28. 16. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem angularem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum.* Sed non est idem de fundamento in aedificio spirituali, et in aedificio materiali. Materiale namque aedificium fundamentum habet in terra, et ideo oportet ut principalius fundamentum sit magis infimum; spirituale vero aedificium fundamentum habet in caelo, et ideo oportet quod fundamentum quanto est principalius, tanto sit sublimius: ut sic imaginemur civitatem quamdam descendentem de caelo, cuius fundamentum in caelo existens, et aedificium demissum ad nos, videatur inferius, secundum illud *Apocal. 21. 1. Vidi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de caelo a Deo.*

Consequenter cum dicit, *In quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino*, agit de constructione aedificii. In qualibet autem aedificii constructione quatuor requiruntur. Primo aedificii fundatio; secundo constructio; tertio augmentatio; quarto consummatio: quae quidem breviter tangit. Primum, cum dicit, *In quo*, scilicet fundamento, qui Christus est principaliter, et doctrina Apostolorum, et Prophetarum secundario: quia, ut dicitur *1. Corinth. 3. 11. fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus.* Secundo vero tangit secundum, cum dicit: *Omnis aedificatio constructa.* Et quidem si intelligatur allegorice, designat ipsam Ecclesiam, quae tunc construitur, quando homines ad fidem convertuntur; si autem moraliter intelligatur, significat animam sanctam; et tunc eiusmodi aedificatio construitur, quando bona opera superaedificantur super Christum: *Prov. 14. 1. Sapiens mulier aedificat domum suam: 1. Corinth. 3. 10. Unusquisque videat quomodo superaedificet.* In hoc ergo fundamento, scilicet Christo, omnis aedificatio spiritualis construitur, Iudaeorum, vel Gentilium, a Deo per auctoritatem: *Psalm. 126. 1. Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam: Hebr. 3. 4. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creavit, Deus est;* sed instrumentaliter construitur aedificium vel ab homine qui seipsum aedificat, vel a praelatis. Tertium tangit, cum dicit: *Crescit in templum sanctum:* quod quidem fit quando multiplicantur qui salvi fiunt: *Act. 6. 7. Verbum Domini crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem valde.* Crescit etiam quando homo crescit in bonis operibus, et in gratia crescit quantum ad hoc quod fit templum sanctum. Templum enim a Deo inhabitatur; et ideo oportet quod sit sanctum: *Psalm. 44. 5. Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus.* Et quia nos debemus inhabitari a Deo, ut Deus in nobis habitet, ad hoc nos parare debemus, ut sancti simus: *1. Corinth. 3. 16. Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis: Apoc. 21. 3. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis.*

Sed numquid statim a principio, cum caritatem habemus, templum Dei sumus? Respondeo. Dicendum est, quod sic: et quanto magis proficimus, tanto magis Deus habitat in nobis. Et ideo ad hoc aedificium quarto requiritur perfectio et consummatio: quod ostendit cum dicit, *In Domino.*

Consequenter cum dicit, *In quo et vos coaedificamini*, ostendit quomodo Gentiles facti sunt participes huius aedificii, dicens: *In quo*, scilicet aedificio, non solum superaedificantur Iudaei, sed etiam *vos*, Ephesii, *coaedificamini*, idest ad similitudinem aliorum aedificamini: *1. Petr. 2. 4. Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum, et honorificatum, et ipsi tamquam la-*

pides vivi superaedificamini domus spiritualis. Et ideo subdit, *In habitaculum Dei*, ut scilicet Deus in vobis inhabitet per fidem: *Infra 3. 17. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Hoc autem non potest fieri sine caritate: *quia qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo*, *1. Ioan. 4. 16.* Caritas autem datur nobis per Spiritum sanctum: *Roman. 5. 5. Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis:* ideo subdit, *In Spiritu sancto.*

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

Huius rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu, pro vobis Gentibus; si tamen audistis dispensationem gratiae Dei quae data est mihi in vobis, quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis eius, et Prophetis in spiritu, esse Gentes cohaeredes, et concorporales, et comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Evangelium.

Supra commemoravit Apostolus multa Dei beneficia humano generi, et ipsis Apostolis collata; hic commemorat specialia Dei beneficia sibi tradita. Primo ergo proponit intentionem suam in generali; secundo exponit per partes in speciali, ibi, *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum.* Circa primum duo facit. Primo ponit suam conditionem quantum ad patientiam, et tribulationes quas pertulit; secundo quantum ad dona gratiae quae Deus sibi contulit, ibi, *Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei quae data est mihi in vobis.* Dicit ergo: Dixi: *In quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei. Huius rei gratia*, idest ut coaedificemini, et convertamini ad Christum, *ego Paulus*, qui tantus sum, quia Apostolus Iesu Christi, et magister Gentium in fide, et veritate, nunc *vinctus* sum Romae: nam hanc Epistolam de Urbe scripsit, ubi in vinculis tenebatur: *2. Timoth. 2. 9. Laboro usque ad vincula, quasi male operans: Infra 4. 1. Obsecro vos itaque ego Paulus vinctus in Domino.* Ex quo apparet eius tribulatio, et passio in squalore carceris. Sed quia poena non facit martyrem, sed causa; ideo addit suarum tribulationum causam. Duplex est autem causa pro qua quis martyrii causam prosequitur. Una si patiatur pro fide Christi, vel pro quacumque alia virtute: *1. Petr. 4. 15. Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat.* Et quantum ad hoc dicit: *Vinctus Christi Iesu.* Alia, si patiatur pro Ecclesiae utilitate; et quantum ad hoc ait, *Pro vobis Gentibus*, idest tantum intendo conversionem vestram, et verbum salutis vobis praedico, quod traditus sum carceri: *2. Corinth. 1. 6. Tribulamur pro vestra exhortatione, et salute: Coloss. 1. 24. Nunc gaudeo in passionibus pro vobis.*

Consequenter cum dicit, *Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei etc.* ponit donum gratiae sibi commissum; quasi dicat: Dico, quod sum pro vobis Gentibus vinctus; *si tamen audistis*, idest intellexistis, *dispensationem gratiae Dei quae data est mihi pro vobis.* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo ut dispensatio accipiatur passive, et sit sensus: *Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei quae data est mihi*, idest si intellexistis quod mihi hoc donum, scilicet apostolatus in Gentibus, est dispensatum: nam, ut dicitur *infra 4. 7. unicuique data est gratia secundum mensuram donationis Christi:* et *infra 11. Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas etc.* Unde mihi dispensatum est a Domino Christo, idest venit in sortem, gratia Dei haec, ut in vobis fructum faciam: *Coloss. 1. 23. Factus sum ego minister Evangelii.* Dico *dispensationem gratiae Dei quae data est mihi in vobis*, idest quorum dispensatio tradita est mihi. Alio modo ut dispensatio accipiatur active, ut sit sensus: *Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei quae data est mihi*, idest si intellexistis quod mihi datum sit ut dona gratiae dispensem per communicationem sacramentorum, et hoc *in vobis*: *1. Corinth. 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi.*

Consequenter cum dicit, *Quoniam secundum revelationem etc.* manifestat conditionem suam per partes, et in speciali: circa quod duo facit: quia primo ponit quod pertinet ad dignitatem officii, scilicet dispensationem gratiae; secundo illud quod pertinet ad experientiam patientiae, scilicet tribulationem, ibi, *Quapropter peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis.* Prima iterum in duas. Primo ostendit gratiae dispensationem quantum ad diversorum mysteriorum cognitionem; secundo quantum ad ipsorum executionem, ibi, *Cuius factus sum minister secundum donum gratiae Dei.* Prima iterum in duas. Primo ponit mysteriorum Christi sibi datam cognitionem; secundo exponit quod sit istud mysterium, ibi, *Esse Gentes cohaeredes, et concorporales, et comparticipes promissionis eius.* Circa cognitionem suam tria ponit. Prima quod sit certa; secundo quod sit plena; tertio quod sit excellens. Certa quidem est, quia non est per humanam industriam, nec per humanam intentionem, quae falli potest: *Sap. 9. 14. Cogitationes enim mortalium timidae, et incertae providentiae nostrae;* sed per legem divinam, quae certissima est: et ideo dicit: *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum: Galat. 1. 12. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per revelationem Iesu Christi: 2. Corinth. 3. 18. Nos vero revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur.* Item plena est, quia perfecte revelatum est mihi: et committo vestro iudicio, quia ego in verbis paucis hoc expressi, in quibus cognoscere potestis quod perfectam cognitionem habeam de mysteriis fidei: et quantum ad hoc dicit: *Sicut scripsi in brevi*, idest in paucis verbis, et aperte, eo modo *ut potestis legentes intelligere: Cant. 4. 11. Favus distillans labia tua sponsa.* Labium quidem breve quid est; et sic labia doctoris sunt favus distillans, quando brevibus et

paucis verbis multa et magna insinuat. Sed attende, ut dicit Augustinus, quod debet intendere hoc doctor, quod scilicet intelligatur: et quamdiu ad hoc laborat, verba sua non sunt superflua, sed si postquam intelligitur, eis immoratur, superflua sunt eius verba. Dicit autem, *Prudentiam meam*, secundum illud *Prov. 9. 10. Scientia sanctorum prudentia.* Quae quidem non est mundana, sed divina, et caelestis: propter quod dicit, *In mysterio Christi.* Est etiam excellens, quia solis Apostolis est revelata: unde subdit: *Quod aliis generationibus non est agnitum.* Licet enim mysteria Christi Prophetis, et Patriarchis fuerunt revelata in quadam generalitate; sed Apostolis manifestata sunt quantum ad singulares, et determinatas circumstantias. Hoc autem quod dicit, *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum*, potest dupliciter exponi. Uno modo ut per generationes tempora generationum accipiantur, iuxta illud *Psalm. 144. 13. Dominatio tua in omni generatione, et generationem;* et tunc est sensus. *Quod aliis generationibus*, idest temporibus, *non est agnitum filiis hominum*, idest rationalibus creaturis, scilicet nec hominibus, nec angelis: *Matth. 11. 25. Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis: sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis eius, et Prophetis in spiritu*, ipsis scilicet in eo spiritu novi testamenti, interpretantibus Scripturas, et explanantibus legem: *Luc. 8. 11. Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis: ibid. 10. 23. Beati oculi qui vident quae vos videtis;* et *infra 24. Dico autem vobis, quod multi Reges, et Prophetae voluerunt videre quae vos videtis, et non viderunt.* Alio modo potest exponi ut per generationes accipiantur homines generati, secundum illud *Matth. 23. 36. Venient haec omnia super generationem istam:* et tunc est sensus, *Quod aliis generationibus*, idest hominibus in praecedentibus generationibus generatis, *non est cognitum*, et cetera sicut prius. Unde *Isa. 53. 1. Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* Sed hoc quidem sacramentum fidei revelatum est aliquibus patribus veteris testamenti, secundum illud *Ioan. 8. 56. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum; vidit, et gavisus est:* et etiam Prophetis, secundum illud *Ioel. 2. 28. Post haec effundam de spiritu meo super omnem carnem; et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae.* Sed eis quidem revelatum est in quadam generalitate, Apostolis vero clare, et perfecte: et hoc propter tria. Primo quia ipsi Apostoli habuerunt revelationem immediate a Filio Dei, secundum illud *Ioan. 1. 18. Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Prophetae vero, et patres veteris testamenti, ipsi edocti sunt per angelos, vel per aliquas similitudines: unde dicitur *Isa. 6. 6. Volavit ad me unus de Seraphim, et in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* Et ideo ipsi Apostoli clarius acceperunt. Secundo quia non in figuris, et in aenigmatibus, sicut Prophetae viderunt; sed revelata facie gloriam Domini speculantes: *Luc. 10. 23. Beati oculi qui vident quae vos videtis.* Tertio quia Apostoli constituti fuerunt executores, et dispensatores huius sacramenti; et ideo oportebat quod melius ipsi essent instructi quam alii: *Ioan. 4. 38. Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.*

Consequenter cum dicit, *Esse Gentes cohaeredes etc.* manifestat quid sit illud sacramentum. Circa quod sciendum est, quod Iudaei triplicem praerogativam habebant respectu Gentilium: scilicet promissionis haereditatis: *Rom. 4. 13. Non enim per legem promissio Abrahae, aut semini eius, ut haeres esset mundi; sed per iustitiam fidei: Psalm. 15. 5. Dominus pars haereditatis meae.* Item per specialem a Gentibus aliis distinctionem, et electionem: *Deut. 7. 6. Te elegit Dominus Deus tuus ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram.* Unde *Psalm. 99. 4. Nos autem populus eius, et oves pascuae eius: Cant. 6. 8. Una est columba mea, perfecta mea, una est matris suae; electa genitrici suae.* Item per Christi promissionem: *Gen. 12. 3. In te benedicentur universae cognationes terrae.* Haec autem tria Gentes non habebant: *Supra 2. 12. Qui eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel.* Sed ad haec tria recepti sunt per fidem. Primo quidem quantum ad participationem haereditatis; et quantum ad hoc dicit, *Cohaeredes*, scilicet ipsis Iudaeis in haereditate caelesti: *Matth. 8. 11. Multi ab oriente, et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac, et Iacob in regno caelorum.* Secundo ad speciale collegium fidelium; et quantum ad hoc dicit, *Et concorporales*, idest in unum corpus: *Ioan. 10. 16. Alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili*, idest Gentes, *et illas oportet me adducere; et vocem meam audient; et fiet unum ovile, et unus pastor.* Tertio ad participationem gratiae repromissae; et quantum ad hoc dicit: *Et comparticipes*, scilicet promissionum quae factae sunt Abrahae: *Rom. 15. 8. Dico autem Christum fuisse ministrum circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; Gentes autem super misericordia honorare Deum.* Et haec omnia consecutae sunt Gentes, non per Moysem, sed *in Christo: Ioan. 1. 17. Lex per Moysem data est; gratia et veritas per Iesum Christum facta est: 2. Petr. 1. 4. Per quem maxima, et pretiosa nobis promissa donavit.* Item nec per impletionem legis, quia hoc est iugum, *quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus*, ut dicitur *Act. 15. 10.* sed *per Evangelium*, per quod omnes salvantur: *Rom. 1. 16. Non enim erubesco Evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti: 1. Corinth. 15. 1. Notum vobis facio Evangelium quod praedicavi vobis, quod accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini.*

LECTIO II.

Cuius factus sum ego minister secundum donum gratiae Dei, quae data est mihi secundum operationem virtutis eius. Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia haec in Gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo, qui omnia creavit.

Postquam ostendit Apostolus esse sibi gratiam dispensatam quantum ad mysteriorum divinorum cognitionem; hic ostendit hoc idem quantum ad ipsorum mysteriorum executionem; et circa hoc duo facit. Primo commemorat auxilium gratiae praestitum sibi ad

exequendum; secundo ostendit sibi commissum officium ministerii, ibi, *Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia haec*. Prima in duas. Primo tangit mysteriorum divinorum executionem; secundo ostendit auxilium sibi datum ad exequendum, ibi, *Secundum donum gratiae Dei*. Executio autem divinorum sibi commissa est per modum ministerii; et quantum ad hoc dicit: Dico, quod hoc ministerium est mihi commissum, scilicet Gentes esse cohaeredes per Evangelium, per quod Gentes participes fiunt promissionis Dei in Christo Iesu; *cuius ego Paulus factus sum minister;* quasi dicat: Non ego impleo, vel exequor ut a me, vel ut meum, sed sicut mysterium quod Dei est: *Act. 9. 15. Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, et Regibus, et filiis Israel.* Unde Apostolus *1. Corinth. 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.*

Deinde cum dicit, *Secundum donum gratiae Dei*, tangit auxilium sibi praestitum ad mysteriorum executionem. Huiusmodi autem auxilium duplex fuit: unum quidem ipsa facultas exequendi; aliud ipsa operatio, sive actualitas. Facultatem autem dat Deus infundendo virtutem, et gratiam, per quas efficitur homo potens, et aptus ad operandum; sed ipsam operationem confert, inquantum operatur in nobis, interius movendo, et instigando ad bonum. Et ideo hoc accipiens Apostolus a Deo, dicit quantum ad primum: Dico, quod factus sum minister; sed certe non meis meritis, nec virtute propria, sed *secundum donum gratiae Dei*, *quae data est mihi*, qua scilicet idoneus efficior ad executionem divinorum mysteriorum, qui fui prius persecutor: *1. Corinth. 15. 10. Plus omnibus laboravi, non ego, sed gratia Dei mecum.* Quantum ad secundum dicit, *Secundum operationem*, quam Deus efficit, inquantum virtus eius operatur in nobis et velle, et perficere pro bona voluntate. Potest autem hoc aliter exponi, secundum Glossam, ut quod dictum est modo, referatur ad praecedentia, scilicet dicatur, quod esse Gentes cohaeredes, et concorporales, et comparticipes promissionis eius, scilicet Dei Patris: hoc quidem donum dedit Deus Gentibus *in Christo*, idest per Christum; et hoc *secundum operationem virtutis eius*, idest per hoc quod potenter operatus est, suscitando Christum a morte.

Consequenter cum dicit, *Mihi enim sanctorum minimo data est gratia haec*, ostendit officium commissum: cuius quidem commissionis gratia commendatur ex tribus. Primo quidem ex personae suae conditione; secundo ex commissionis magnitudine, ibi, *Evangelizare investigabiles divitias Christi;* tertio ex fructus utilitate, ibi, *Ut innotescat Principatibus, et Potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei*. Commendat igitur officium sibi commissum ex personae conditione. Si enim Rex aliquis alioquin quidem magnum officium alicui magno principi, et excellenti committeret, non multum ei magnam gratiam faceret, quantum ad hunc magnum, si poneret in magno officio; sed si magnum, et arduissimum officium alicui parvo committat, multum eum magnificat, et magnam gratiam facit ei, et tanto magis, quanto officii excellentia excedit ipsum. Secundum ergo hunc modum Paulus gratiam sibi commissi officii commendat, dicens: *Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia haec*. Et vocat se minimum, non ex potestate sibi commissa, sed ex consideratione status praeteriti: *1. Corinth. 15. 9. Ego sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei: Isa. 60. 22. Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam.* Et hoc *in Gentibus*, idest inter Gentes: *Galat. 2. 8. Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes. Et cum cognovissent gratiam Dei quae data est mihi inter Gentes, Iacobus, et Cephas, et Ioannes... dexteras dederunt mihi, et Barnabae societatis.* Secundo commendatur huiusmodi commissionis gratia ex officii magnitudine, quod est revelare, et manifestare secreta Dei, quae sunt magna, et occulta; puta, de magnitudine Christi, et de salute fidelium facta per eum. De his autem duobus est totum Evangelium. Quantum ad primum dicit: *Evangelizare investigabiles divitias Christi;* quasi dicat: Haec gratia data est mihi ut annuntiem bonum: *1. Corinth. 1. 17. Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare:* et *ibid. 9. 16. Vae enim mihi, si non evangelizavero:* et bonum hoc, scilicet *investigabiles Christi divitias*, quae sunt verae divitiae: *Supra 2. 4. Deus autem, qui dives est in misericordia... convivificavit nos in Christo: Rom. 2. 4. An divitias bonitatis eius, et patientiae, et longanimitatis contemnis? Ibid. 10. 12. Dives in omnes qui invocant illum;* quasi dicat: Divitiae istae vere investigabiles sunt, quia tanta est misericordia eius quod intelligi, vel investigari non possit: *Isa. 33. 6. Divitiae salutis sapientia, et scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius*, scilicet Christus: quia in Christo abundantissime fuit timor Domini: *Isa. 11. 3. Replebit eum spiritus timoris Domini.* In Christo enim sunt omnes thesauri sapientiae, et scientiae absconditi, *Coloss. 2.* et hae sunt investigabiles, quia perfecte sapientia, et scientia Christi investigari non possunt: *Iob 11. 7. Reperies forsan vestigia Dei, et usque ad perfectum Omnipotentem?* quasi dicat, non. Nam per creaturas, in quibus relucet vestigium Creatoris, perveniri non potest ad perfectam eius cognitionem. Huiusmodi autem divitias stupens admiratur Apostolus, dicens *Rom. 11. 33. O altitudo divitiarum sapientiae, et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius: Eccli. 1. 23. Sapientiam Dei praecedentem omnia quis investigabit?* Quantum ad secundum, idest ad manifestandum salutem fidelibus ex Christo provenientem, dicit: *Et illuminare omnes*, non solum Iudaeos, sed etiam Gentiles, per praedicationem, et miracula: *Eccli. 24. 45. Illuminabo omnes sperantes in Domino: Act. 9. 15. Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, et Regibus, et filiis Israel: Matth. 5. 14. Vos estis lux mundi. Illuminare*, inquam, quantum in me est, *omnes*, scilicet credere volentes: *1. Timoth. 2. 4. Qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Ad hoc scilicet ut intelligant *quae sit dispensatio sacramenti:* quia nihil valent ista, nisi dispensentur; quasi dicat: De hoc illuminabo, scilicet quam mirabilis, et ex quanta dilectione sit facta adimpletio arcanae redemptionis. Huiusmodi autem divitiae investigabiles per Christum vobis dispensatae sunt. Sed quia dici posset: Istud

quod dicis, etsi sit magnum, omnes tamen hoc sciunt: ideo ad hoc respondet Apostolus, dicens, quod non, quia *absconditi a saeculis.* Ubi sciendum est, quod omnia quae sunt in effectu, latent virtute in suis causis; sicut in virtute solis continentur omnia quae sunt in generabilibus, et corruptibilibus. Sed tamen ibi quaedam sunt abscondita, quaedam manifesta: nam calor est manifeste in igne, aliquorum vero ratio, quae occulto modo producit, latet in eo. Deus autem est omnium rerum causa efficiens; sed producit quaedam quorum ratio potest esse manifesta, illa scilicet quae mediantibus causis secundis producit; aliqua vero sunt in eo abscondita, illa scilicet quae immediate per seipsum producit. Et quia sacramentum humanae redemptionis per seipsum operatus est Deus; ideo in eo solo hoc sacramentum est absconditum; et hoc est quod dicit: *Absconditi a saeculis in Deo*, idest in sola notitia Dei. Investigare autem secreta primae causae maximum est: *1. Corinth. 2. 6. Sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam vero non huius saeculi, neque principum huius saeculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinavit Deus ante saecula. Qui*, inquam, *omnia creavit.*

LECTIO III.

Ut innotescat Principatibus, et Potestatibus, in caelestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, secundum praefinitionem saeculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro, in quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per fidem eius.

Posita dignitate officii ex magnitudine commissorum; hic commendat Apostolus officii dignitatem ex utilitate effectus, quae quidem est revelatio magnarum rerum magnis personis. Sunt autem circa hoc tria consideranda. Primo quidem quibus sit revelatum; et quantum ad hoc dicit, *Ut innotescat Principatibus, et Potestatibus in caelestibus*; secundo per quem reveletur, quia *per Ecclesiam*; tertio quid reveletur, quia *multiformis sapientia Dei.* Ad cuius quidem sapientiae descriptionem quatuor tangit Apostolus. Primo eius multiplicationem, ibi, *Multiformis sapientia Dei;* secundo modum multiplicitatis, ibi, *Praefinitionem saeculorum;* tertio multiplicitatis auctoritatem: unde subdit, *Quam fecit in Christo Iesu Domino nostro;* quarto auctoris effectum, ibi, *In quo habemus fiduciam, et accessum.* Est ergo sapientia quae revelatur multiformis; et haec quidem multiformitas tangitur *Iob 11. 5. Utinam Deus loqueretur tecum, et aperiret labia sua tibi, ut ostenderet tibi secreta sapientiae, et quam multiplex sit lex eius: Sapient. 7. 22. Est enim in illa*, scilicet sapientia divina, *spiritus intelligentiae, sanctus, unicus, et multiplex.* Multiplex scilicet in effectibus; unicus, scilicet in essentia. Modus autem multiplicitatis revelatae scientiae est *secundum praefinitionem saeculorum*, idest distinctionem, et determinationem diversorum temporum. Deus enim ordinat alia esse in uno tempore, alia in alio; secundum hoc huiusmodi sapientia multiformis dicitur *secundum praefinitionem saeculorum*, quia diversa tempora diversis ornat effectibus. Auctor autem huius multiplicitatis est Christus: unde dicit: *Quam fecit Deus in Christo Iesu Domino nostro*, idest per Christum: ipse enim mutat tempora, et statum eorum: *Hebr. 1. 1. Multifarie, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit haeredem universorum, per quem fecit et saecula.* Potest autem hoc quod dicit, *Quam fecit in Christo Iesu Domino nostro*, referri, vel ad aeternam praedestinationem, nam ipsam fecit Pater in Filio suo: *Supra 1. 4. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti.* Ipse enim Filius est sapientia Patris; nihil autem definit, vel praeordinat aliquid, nisi per sapientiam. Vel potest referri ad praedestinationis aeternae completionem, quam Deus Pater per Filium consummavit: *1. Corinth. 10. 11. In quos fines saeculorum devenerunt;* supple sumus. Effectus autem auctoris est magnitudo fructus, qui nobis a Christo provenit, quod ponitur cum dicit: *In quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per fidem eius.* Circa quod duo facit. Primo proponit bona quae recepimus; secundo appropriatum, per quod recepimus, ibi, *Per fidem eius.* Bona autem quae recepimus, sunt duo. Unum quod pertinet ad spem obtinendi; et quantum ad hoc dicit: *In quo*, scilicet Christo, *habemus fiduciam*, scilicet veniendi ad caelum, et aeternam haereditatem: *Ioan. 16. 33. Confidite: ego vici mundum: 2. Corinth. 3. 4. Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum.* Aliud bonum pertinet ad obtinendi facultatem; et quantum ad hoc dicit: *Et accessum in confidentia*, scilicet habemus: *Hebr. 4. 16. Adeamus cum fiducia ad thronum gloriae eius: Hierem. 3. 19. Patrem vocabit me, et post me ingredi non cessabis: Rom. 5. 2. Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.* Per quid autem haec dentur nobis, subdit dicens, *Per fidem eius* scilicet Christi: *Rom. 5. 21. Iustificati ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum.* Ut ergo breviter comprehendamus, dico, quod revelata est sapientia Dei multiformis varietatis, secundum distinctionem, et praefinitionem saeculorum, quae dedit nobis fiduciam, et accessum ad Patrem per fidem eius.

Quibus autem revelata sit ista multiformis sapientia Dei, ostendit; et tunc sumitur ista littera superius dimissa: *Ut innotescat Principatibus, et Potestatibus:* ex quo apparet magnitudo. Et quia etiam in terris sunt principes, et potestates, addit: *In caelestibus*, idest in caelo, ubi nos erimus. Notandum est autem hic, quod Principatus, et Potestates sunt duo ordines, qui ex ipsorum nomine praeeminentiam in operando designant. Potestatis ordo ordinatur ad reprimendum impedimenta salutis; sed ordo Principatuum praeest, et iniungit ad bene exequendum Quod autem ad ordinem Principatus pertineat regulare, patet per illud *Psalm. 67. 26. Praevenerunt Principes coniuncti psallentibus, in medio iuvencularum tympanistriarum.* Item: *28. Principes Nephthali.* Quod autem ad Potestates pertineat reprimere, patet *Roman. 13. 3. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem*

male feceris, time: non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. Magni ergo sunt quibus innotescit, quia sanctis angelis, per quos diriguntur, et defenduntur sancti.

Per quid autem eis innotescat multiformis sapientia Dei, subdit dicens, *Per Ecclesiam;* quod quidem habet magnam difficultatem. Nam Glossa habet: *Idest per Apostolos in Ecclesia praedicantes.* Unus quidem intellectus esse potest, quod scilicet angeli didicerunt ab Apostolis; et hoc videtur quamdam rationem habere. Videmus enim quod in caelo inter angelos superiores qui immediate a Deo illuminantur, illuminant, et docent inferiores angelos, qui non immediate illuminantur a Deo. Non videtur ergo irrationabile dici, quod doceant angelos Apostoli, qui immediate a Deo sunt edocti, secundum illud *Ioan. 1. 18. Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Sed hoc quidem satis sufficienter dici posset, nisi aliud occurreret. Cum enim in Christo sint duae naturae, divina scilicet, et humana; edocti quidem sunt Apostoli a Christo immediate, quantum ad humanam naturam: angeli autem immediate naturam divinam vident, etiam inferiores; alias non essent beati, cum in sola visione divinae essentiae rationalis creaturae beatitudo consistat. Non est ergo conveniens, nec ratio aliqua, ut dicamus, sanctos qui sunt in patria, doceri a quantumcumque perfectis viatoribus. Nam licet inter natos mulierum non surrexerit maior Ioanne Baptista, tamen qui minor est in regno caelorum, maior est illo, ut dicitur *Luc. 7.* Dicere autem, quod daemones doceantur ab hominibus, hoc absque praeiudicio credibile est; sed quod beati qui immediate Verbum conspiciunt, quod est speculum sine macula, in quo relucent omnia, a viatoribus doceantur, dici non debet, nec conveniens videtur. Dicendum est ergo, quod innotuit angelis per Ecclesiam, idest per Apostolos praedicantes, ut dicit Glossa: non quod angeli hoc didicerint ab eis, sed in eis. Nam, sicut dicit Augustinus *super Genes. ad litteram*, Deus antequam creaturas crearet, ante, dico, ordine naturae, non ordine temporis, cum secundum tempus simul omnia creata sint, rationes rerum naturalium indidit mentibus angelorum: quo fit ut angeli dupliciter res naturales cognoscerent: quia cognoverunt eas in Verbo, et haec cognitio dicitur matutina; item cognoverunt eas in naturis propriis, et haec dicitur cognitio vespertina. Ulterius notandum est, quod sunt quaedam rationes mysteriorum gratiae, totam creaturam excedentes; et huiusmodi rationes non sunt inditae mentibus angelorum, sed in solo Deo sunt occultae. Et ideo angeli non cognoscunt eas in seipsis, nec etiam in Deo; sed cognoscunt eas secundum quod in effectibus explicantur. Cum igitur rationes pertinentes ad multiformem sapientiam Dei sint huiusmodi, scilicet in solo Deo absconditae, et postmodum in istis forinsecis effectibus explicatae; manifestum est quod angeli eas nec in seipsis, nec in ipso Verbo, nec etiam ab apostolis, nec a viatoribus aliis cognoverunt; sed in ipsis Apostolis explicatas, prius in mente divina latentes, cognoverunt; sicut domus quae est in mente artificis, vel conceptum de domo facienda, nullus scire potest quamdiu latet in mente, nisi solum ille qui solus illabitur animabus, scilicet Deus; sed postquam conceptus est iam in effectu extrinseco explicatus, quia domus iam facta est, sic aliquis de domo iam facta, quae prius latebat in mente artificis, edocetur; non autem edocetur per domum, sed in domo. Unde iam restat ut aliter exponatur hoc quod dicit, *Ut innotescat Principatibus, et Potestatibus*, ut illa coniunctio *ut* recipiatur non causaliter, sed quodammodo consecutive, et legitur sic. *Illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo, qui omnia creavit;* ita tamen absconditi *ut innotescat Principatibus, et Potestatibus*, idest istud sacramentum ita fuit absconditum in Deo, quod inde innotuit Principatibus, et Potestatibus, non ab aeterno, sed a saeculo: quia omnis creatura principium habet. Et hoc non per Ecclesiam terrenam, sed caelestem: quia ibi est vera Ecclesia, quae est mater nostra, et ad quam tendimus, et a qua nostra Ecclesia militans est exemplata. Et sic ly *per* designat ordinem naturae tantum, ut dicatur *per Ecclesiam* caelestem, idest de uno in aliud; sicut dicitur, Illud factum est notum per totum regnum, vel civitatem, quia nova currunt ab uno in alium, secundum quod verba currunt; sicut dicitur *Act. 9. 42.* de suscitatione Tabithae benignae sancti Petri: *Notum autem factum est per universam Ioppen, et crediderunt multi in Domino.*

Magister tamen aliter recitat lecturam Augustini hoc modo. *Illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo;* et hoc *per Ecclesiam*, idest omnes qui sunt in Ecclesia terrena. Sed hoc non est secundum intentionem Augustini.

Hic posset quaeri, utrum angeli a principio mundi cognoverint mysterium incarnationis. Respondet Magister dicens, quod angelis maioribus notum fuit, sed non minoribus: unde ipsi, scilicet angeli minores, interrogant: *Isa. 63. 1. Quis est iste qui venit de Edon, tinctis vestibus de Bosra?* Sed opinio haec est contra beatum Dionysium. Dionysius enim duas interrogationes angelorum de Christo factas ex sacra Scriptura accipit: unam *ex Psalm. 25. 8. Quis est iste Rex gloriae?* Item accipit aliam *ex Isa. 63. 1. Quis est iste qui venit de Edon, tinctis vestibus de Bosra?* Prima autem interrogatio, secundum eum, est inferiorum angelorum, secunda supremorum: quod patet, quia primae non Deus respondet, sed alius; unde dicit *Psalm. cit. Dominus virtutum ipse est Rex gloriae;* secundae vero respondet ipse Deus immediate: unde dicit *Isa. loc. cit. Ego qui loquor iustitiam, et propugnator sum ad salvandum.* Vult ergo Dionysius quod utrique aliquid ignoraverunt, et aliquid sciverunt: quia a principio omnes sciverunt mysterium incarnationis in generali, sed rationes in speciali didicerunt tempore procedente, seu processu temporis, secundum quod in effectibus extrinsecis explicabantur.

LECTIO IV.

Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelis, et in terra nominatur, ut det vobis

secundum divitias gloriae suae, (1) virtutem corroborari per Spiritum eius in interiori homine, Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in caritate radicati, et fundati.

Postquam egit Apostolus de dignitate officii, quod pertinet ad suam conditionem; hic consequenter agit de his quae pertinent ad suam afflictionem, scilicet de passionibus suis: circa quod duo facit. Primo exhortatur eos ne pro suis tribulationibus conturbentur, sed habeant patientiam; secundo, quia ad hoc quod homines non conturbentur, necessarium est divinum auxilium, praemittit orationem, ut impleant hoc per divinam gratiam, ibi, *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi.* Dicit ergo primo: Ex magnitudine officii mei, et firmitate eius, quam habeo per fidem Christi, accidit quod tribulationes patior: nec me conturbant, nec a Christo avellere possunt: *Rom. 8. 35. Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames? etc.* quasi dicat, nihil. *Propter quod* induco vos, et *peto ne deficiatis in tribulationibus meis*, ne scilicet occasione tribulationum mearum deficiatis omnino a fide, et ab operibus bonis: *Hebr. 12. 3. Non fatigemini animis vestris deficientes.* Dico autem, quod vos non debetis deficere, quia sunt *pro vobis*, idest pro utilitate vestra: *1. Corinth. 1. 6. Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quae operatur tolerantiam passionum earumdem, quas et nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis: scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationum.* Vel dicit, *Pro vobis*; idest pro vestra probatione: *Sap. 3. 6. Tamquam aurum in fornace probavit electos Dominus. Quae est gloria vestra*, scilicet si non deficiatis, sed stetis fortes in tribulationibus. Nam *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, *Matth. 10. 22.* Alio modo, *Quae est gloria vestra*, idest tolerantia passionum nostrarum est pro vobis ad gloriam, in hoc quod Deus exposuit Apostolos suos, et Prophetas tribulationibus, et passionibus propter salutem vestram: *Osee 6. 5. Propterea dolavi in Prophetis, et occidi eos in verbis oris mei: 2. Corinth. 1. 14. Gloria vestra sumus, sicut vos nostra.*

Consequenter cum dicit, *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi*, implorat eis auxilium per orationem, ut per exhortationem suam proficiant: et primo orationem praemittit; secundo, quasi securus de exauditione, gratias agit, ibi, *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus... ipsi gloria in Ecclesia.* Item prima in tres: quia primo proponit orationis obiectum; secundo orationis intentum, ibi, *Ut det vobis secundum divitias gloriae suae, virtutem corroborari per Spiritum eius*; tertio orationis fructum, ibi, *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum.* Oratio autem redditur exaudibilis per humilitatem: *Psal. 101. 18. Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum: Eccli. 35. 21. Oratio humiliantis se nubes penetrabit; et donec propinquet, non consolabitur.* Et ideo statim orationem suam ab humilitate incipit, dicens: *Huius rei gratia*, scilicet ne deficiatis a fide, *flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi*: quod est signum humilitatis propter duo. Primo quia qui genua flectit, quodammodo parvificat se, et subiicit se ei cui genua flectit: unde per huiusmodi ostenditur recognitio propriae fragilitatis, et parvitatis. Secundo quia in genu est fortitudo corporis. Quando ergo quis genua flectit, protestatur debilitatem suae virtutis. Et inde est quod exteriora signa corporalia exhibentur Deo ad conversionem, et exercitium spirituale animae interioris. In oratione Manasses: *Flecto genua cordis mei precans a te bonitatem: Isai. 45. 24. Mihi curvabitur omne genu, et iurabit omnis lingua.*

Deinde describit orationis obiectum, quod est Deus; et describit eum ex duobus: primo ex affinitate; secundo ex auctoritate. Ex affinitate enim erigimur ad orandum cum fiducia; et quantum ad hoc dicit: *Ad Patrem Domini nostri Iesu Christi*, scilicet cuius nos filii sumus: *Iac. 1. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum: Isai. 63. 16. Tu enim Domine pater noster, redemptor noster, a saeculo nomen tuum.* Ex auctoritate autem confirmatur obtinendi quod petimus fiducia: quia ipse est *ex quo omnis paternitas in caelo, et in terra nominatur.*

Hic posset quaeri, utrum in caelo sit paternitas. Posset dici breviter, quod in caelo, idest in Deo, vel in divinis, est paternitas, quae est principium omnis paternitatis. Sed de hac non quaeritur ad praesens, quia cuilibet fideli nota est; sed quaeritur utrum in caelis, idest utrum in angelis sit aliqua paternitas.

Ad hoc dico, quod paternitas est tantum in viventibus, et cognoscentibus. Est autem duplex vita: una secundum actum, alia secundum potentiam. Vita quidem secundum potentiam, est habere opera vitae in potentia: unde dormiens, quantum ad actus exteriores, dicitur vivere in potentia. Vivere autem secundum actum, est quando exercet quis opera vitae in actu. Sic autem non solum qui dat potentiam vitae, pater est eius cui dat; sed qui dat actum vitae, ille etiam pater dici potest. Quicumque ergo inducit aliquem ad aliquem actum vitae, puta ad bene operandum, intelligendum, volendum, amandum, pater eius dici potest: *1. Corinth. 4. 15. Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres.* Cum ergo inter angelos unus alterum illuminet, perficiat, et purget; et isti sint actus hierarchici: manifestum est quod unus angelus est pater alterius, sicut magister est pater discipuli.

Utrum autem paternitas quae est in caelis, et in terra derivetur a paternitate quae est in divinis, dubitatur. Et videtur quod non: quia nomina sic imponimus secundum quod res nominatas cognoscimus. Quidquid autem cognoscimus, est per creaturas. Ergo nomina imposita a nobis rebus ipsis, plus, et prius conveniunt creaturis quam ipsi Deo.

Respondeo, et dico, quod nomen alicuius rei nominatae a nobis, dupliciter potest accipi: quia vel est

(1) *Legit Vulgata*: virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem.

expressivum, aut significativum conceptus intellectus, quia voces sunt notae, vel signa passionum, vel conceptuum qui sunt in anima; et sic nomen prius est in creaturis quam in Deo: aut inquantum est manifestativum quidditatis rei nominatae exterius; et sic est prius in Deo. Unde hoc nomen *paternitas*, secundum quod significat conceptionem intellectus nominantis rem, sic per prius invenitur in creaturis quam in Deo, quia per prius creatura innotescit nobis quam Deus; secundum autem quod significat ipsam rem nominatam, sic per prius est in Deo quam in nobis, quia certe omnis virtus generativa in nobis est a Deo: et ideo dicit: *Ex quo omnis paternitas in caelo, et in terra nominatur;* quasi dicat: Paternitas quae est in ipsis creaturis, est quasi nominalis, seu vocalis; sed illa paternitas divina, qua Pater dat totam naturam Filio absque omni imperfectione, est vera paternitas.

Consequenter cum dicit, *Ut det vobis secundum divitias gloriae suae, virtutem corroborari per Spiritum eius*, ostendit orationis intentum: et primo facit hoc; secundo ostendit per quid posset impetrare suum propositum, ibi, *Per Spiritum eius.* Dicit ergo: Dico, quod peto ne deficiatis, sed stetis viriliter. Scio tamen quod hoc ex vobis facere non potestis sine dono Dei; ideo peto *ut det vobis: Iac. 1. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est.* Et hoc quidem *secundum divitias gloriae suae*, idest secundum copiam maiestatis eius, et magnificentiae: *Psal. 111. 3. Gloria, et divitiae in domo eius: Prov. 8. 18. Mecum sunt divitiae, et gloriae.* Divitiae, inquam, quae faciunt *virtutem corroborari: Isai. 40. 29. Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt, fortitudinem, et robur multiplicat.* Et hoc *in interiori homine:* quia nisi in interioribus fortificetur homo, faciliter ab hoste superatur: *Isa. 9. 7. Confirmet illud, et corroboret in iudicio, et iustitia, amodo, et usque in sempiternum.* Tunc resumatur illa particula interposita, scilicet *per Spiritum*; in qua ostendit per quid obtinere potest quod petit. Ipse enim Spiritus qui roborat, est spiritus fortitudinis, et est causa non deficiendi in tribulationibus, quem obtinemus per fidem, quae est fortissima, quia fides est substantia rerum sperandarum, idest facit in nobis subsistere res sperandas. Unde *1. Petr. 5. 9. Cui resistite fortes in fide.* Et ideo subiungit: *Habitare Christum per fidem;* et hoc *in cordibus vestris: 1. Pet. 3. 15. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris.* Per quid? Dico, quod non solum per fidem quae ut donum est fortissima, sed etiam per caritatem quae est in sanctis: et ideo subdit: *In caritate radicati, et fundati: 1. Cor. 13. 7. Omnia suffert, omnia credit, omnia sustinet: caritas numquam excidit: Cant. ult. 6. Fortis est ut mors dilectio.* Unde sicut arbor sine radice, et domus sine fundamento de facili ruit; ita spirituale aedificium, nisi sit in caritate fundatum, et radicatum, durare non potest.

LECTIO V.

Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quae sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum. Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundum virtutem quae operatur in nobis, ipsi gloria in Ecclesia, in Christo Iesu, in omnes generationes saeculi saeculorum. Amen.

Supra ostendit Apostolus petitionis suae pro Ephesiis, et orationis intentum, scilicet corroborationem spiritus in fide, et caritate; hic consequenter ostendit eius quam petiit corroborationis per fidem, et caritatem, fructum, qui est quaedam cognitio. Ideo primo proponit ipsam notitiam; secundo ipsius notitiae, et cognitionis efficaciam, ibi, *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Dicit ergo: Ita sitis, carissimi, in caritate radicati, et fundati, *ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum.* Quod quidem dupliciter legi potest. Primo modo, ut magis sequamur intentionem Apostoli. Sciendum est ergo, quod tam in futuro quam in praesenti cognitio Dei est nobis necessaria: nam in futuro gaudebimus et de cognitione Dei, et de cognitione assumptae humanitatis: *Ioan. 17. 3. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum: Ibid. 10. 9. Ingredietur,* scilicet in contemplationem divinitatis, *et egredietur*, scilicet in contemplationem humanitatis, *et pascua inveniet.* Et quia fides est inchoatio illius futurae cognitionis, quia est *substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium*, ut dicitur *Hebr. 11. 1.* quasi iam in nobis res sperandas per modum cuiusdam inchoationis facit subsistere: inde est quod fides nostra in his duobus consistit, scilicet in divinitate, et humanitate Christi: *1. Corinth. 2. 2. Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum.* Secundum hoc ergo primo praemittit eis cognitionem divinitatis; secundo cognitionem mysteriorum humanitatis, ibi, *Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi.* Cognitionem autem divinitatis manifestat eis sub his verbis, *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum;* quasi dicat: Corroboramini per fidem, et caritatem: quia si sic estis, pervenietis ad vitam aeternam, ubi habebitis Deum praesentem, et perfecte eum cognoscetis. Quod autem Deus manifestetur amanti, patet *Ioan. 14. 21. Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum:* quod vero manifestetur credenti, patet prout dicitur *Isai. 7. 9.* secundum aliam litteram: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Oportet enim ut secundum fidem, et caritatem corroboremini, *ut possitis comprehendere.*

Ubi sciendum est, quod *comprehendere* quandoque ponitur pro includere; et tunc oportet quod comprehendens contineat in se totaliter comprehensum: quandoque autem ponitur pro apprehendere; et tunc dicit remotionem distantiae, et insinuat propinquitatem. Primo autem modo a nullo intellectu creato Deus comprehendi potest: *Iob 9. 7. Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem repe-*

ries? quasi dicat, non: quia sic posset eum perfecte cognoscere quantum cognoscibilis est. Et de hac cognitione non intelligitur quod dicitur: *Ut possitis comprehendere*, idest Deum habere praesentem, et praesentialiter cognoscere: *Philip. 3. 12. Sequor autem, si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christa Iesu.* Et haec comprehensio est communis omnibus sanctis eius: ideo subdit: *Cum omnibus sanctis: Psalm. 149. 9. Gloria haec est omnibus sanctis eius.* Talibus autem dicitur illud *1. Corinth. 9. 24. Sic currite ut comprehendatis.*

Quae sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum. Notandum, quod verba ista videntur ortum habere ex verbis *Iob 11. 7. Forsan*, inquit, *vestigia Dei comprehendes?* quasi dicat, Incomprehensibilis est. Huius autem incomprehensibilitatis causam assignat, dicens *8. Excelsior caelo est, et quid facies? Profundior inferno est, et unde cognosces? Longior terra mensura eius, et latior mari.* Ex quo videtur quod Iob ostendat eum esse comprehensibilem, attribuens ei quadruplicem differentiam dimensionum. His enim verbis alludens Apostalus dicit: *Ut possitis comprehendere quae sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum*; quasi dicat: Habeatis tantam fidem, et caritatem, ut possitis tandem comprehendere quod comprehensibile est. Et hoc modo exponit Dionysius. Non est tamen aliquo modo intelligendum, has dimensiones corporaliter esse in Deo, quia spiritus est Deus, ut dicitur *Ioan. 4.* sunt tamen in Deo metaphorice. Unde per latitudinem designatur dimensio, seu extensio virtutis, et sapientiae divinae super omnia: *Eccli. 1. 10. Effudit illam*, scilicet sapientiam, *super omnia opera sua.* Per longitudinem designatur aeterna eius duratio: *Psal. 101. 23. Tu autem, Domine, in aeternum permanes:* et *Psalm. 92. 5. Domum tuam, Domine, decet sanctitudo in longitudinem dierum.* Per sublimitatem, vel celsitudinem vero perfectia, et nobilitas naturae eius, quae in infinitum excedit creaturam: *Psalm. 112. 4. Excelsus super omnes gentes Dominus. Et profundum*, ideat incomprehensibilitas sapientiae eius: *Eccls. 7. 25. Alta profunditas*, scilicet sapientiae divinae, *quis inveniet eam?* Sic ergo patet quad finis fidei, et caritatis nostrae est ut perveniamus ad perfectam fidei cognitionem, qua cognoscamus infinitam suae virtutis extensionem, aeternam, et infinitam eius durationem, suae perfectissimae naturae celsitudinem, suae sapientiae profunditatem, et incomprehensibilitatem; eo modo sicut est attingendum.

Consequenter, quia adhuc alia cognitia est necessaria, scilicet cognitio mysteriarum humanitatis; ideo subdit: *Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi.* Ubi sciendum est, quad quidquid est in mysterio redemptionis humanae, et incarnationis Christi, totum est opus caritatis: nam quod incarnatus est, ex caritate processit: *Supra 2. 4 Propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Quod vero mortuus fuit, ex caritate processit: *Ioan. 15. 13. Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis: Infra 5. 2. Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo.* Propter hac dicit Gregorius: *O inaestimabilis dilectio caritatis! Ut servum redimeres, Filium tradidisti.* Et ideo scire caritatem Christi, est scire omnia mysteria incarnationis Christi, et redemptionis nostrae, quae ex immensa caritate Dei processerunt. Quae quidem caritas excedit omnem intellectum creatum, et omnium scientiam, cum sit incomprehensibilis cogitatu: et ideo dicit, *Supereminentem scientiae*, scilicet naturali, et omnem intellectum creatum excedentem: *Philip. 4. 7. Et pax Dei, quae exsuperat omnem sensum. Caritatem Christi*, idest quam Deus Pater fecit per Christum: *2. Corinth. 5. 19. Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.*

Alio modo potest legi, ut referatur ad perfectionem caritatis nostrae; quasi dicat: Corroboramini *in caritate radicati, et fundati;* et hoc *ut possitis comprehendere*, non solum cognoscere, *cum omnibus sanctis*, quia hoc donum, scilicet caritatis, commune est omnibus, cum nullus possit esse sanctus sine caritate: *possitis*, inquam, *comprehendere ... quae sit latitudo*, scilicet caritatis, quae se extendit usque ad inimicos: *Psalm. 118. 96. Latum mandatum tuum nimis.* Lata est enim caritas ad suam diffusionem: *Psalm. 117. 20. Eduxit me in latitudinem Dominus. Longitudo* autem eius attenditur quantum ad sui perseverantiam: quia numquam deficit; sed hic incipit, et perficitur in gloria: *1. Corinth. 13. 8. Caritas numquam excidit: Cant. ult. 7. Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem. Sublimitas* autem eius attenditur quantum ad intentionem caelestium, ut scilicet Deus non diligatur propter temporalia, quia huiusmodi caritas esset infirma, sed ut diligatur propter se tantum: *Iob 40. 5. In sublime erigere, et esto gloriosus. Profundum* vero attenditur quantum ad originem ipsius caritatis: nam hoc quod Deum diligimus, non est ex nobis, sed a Spiritu sancto: quia, ut dicitur *Roman. 5. 5. caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Hoc ergo quod unus habet caritatem longam, latam, sublimem, et profundam, et alius non, venit ex profunda divinae praedestinationis: *Eccli. 1. 2. Profundum abyssi quis dimensus est?* Ergo *ut possitis comprehendere*, idest perfecte consequi, *cum omnibus sanctis, quae sit latitudo*, ut extendatur caritas vestra usque ad inimicos; quae sit *longitudo*, ut scilicet propter seipsum Deus diligatur; et quid sit *profundum*, scilicet praedestinationis etc.

Sciendum autem hic, quod Christus, in cuius potestate fuit eligere genus mortis quod vellet, quia ex caritate mortem subiit, elegit mortem crucis, in qua praedictae quatuor dimensiones sunt. Ibi est *latitudo*, scilicet in ligno transverso, cui affixae sunt manus: quia opera nostra debent per caritatem dilatari usque ad inimicos: *Psalm. 17. 20. Eduxit me in latitudinem Dominus.* Ibi est *longitudo* in ligno erecto, cui innititur totum corpus: quia caritas debet esse perseverativa, quae sustinet, et salvat hominem: *Matth. 10. 22. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Ibi est *sublimitas* in ligno superiori, cui caput inhaeret: quia spes nostra debet elevari ad aeterna, et divina: *1. Corinth. 11. 3. Caput viri Christus est.* Ibi etiam est *profundum* in ligno quod latet sub terra, et sustinet crucem, et tamen non videtur: quia profundum amoris divini sustinet nos, nec tamen videtur, quia ratio praedestinationis, ut dictum est, ex-

cedit intellectum nostrum. Sic ergo debemus comprehendere virtutem caritatis nostrae, et Christi, et adhuc scilicet caritatem Christi supereminentem scientiae, scilicet humanae: quia nullus potest scire quantum Christus dilexit nos: vel scire etiam caritatem scientiae Christi, quae habetur cum scientia Christi. Caritatem dico supereminentem, scilicet alii caritati, quae est sine scientia.

Sed numquid est verum, quod caritas quae est cum scientia, supereminent caritati quae est sine scientia? Et videtur quod non: quia sic malus Theologus esset supereminentioris caritatis quam sancta vetula.

Respondeo. Dico, quod hoc intelligitur de scientia afficiente: nam ex vi cognitionis inducitur ad magis diligendum: quia quanto Deus magis cognoscitur, tanto et magis diligitur. Propter quod petebat Augustinus: *Noverim te, noverim me.* Vel hoc dicitur propter quosdam qui habent zelum Dei, sed non secundum scientiam: talium enim caritati supereminet caritas, cum habetur praedicta scientia Christi.

Consequenter cum dicit, *Ut impleamini etc.* ponit cognitionis divinae efficaciam, dicens: *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*, idest ut habeatis perfectam participationem omnium donorum Dei, ut scilicet hic habeatis plenitudinem virtutum, et postea beatitudinis: quae quidem efficit caritas: *Eccli. 24. 26. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini.*

Consequenter sequitur illa pars: *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus... ipsi gloria in Ecclesia:* in qua Apostolus agit Deo gratias de suae petitionis exauditione: circa quod tria facit: quia primo ponit potestatem Dei, qua postulata concedit; secundo potestatis exemplum, ibi, *Secundum virtutem quae operatur in nobis ... in Ecclesia, et in Christo Iesu;* tertio materiam gratiarum actionis, ibi, *Ipsi gloria.* Potestatem autem Dei describit infinitam, dicens: *Ei autem*, scilicet Deo Christo, et Deo Patri, *qui potens est omnia facere: Exod. 15. 3. Omnipotens nomen eius: Rom. ult. 25. Ei autem qui potens est vos confirmare iuxta Evangelium meum, et praedicationem Iesu Christi:* et hoc *superabundanter* facere in nobis omnia, quam sciamus petere per affectum, aut intelligere per intellectum; et hoc est quod dicit: *Quam petimus, aut intelligimus.*

Exemplum autem huiusmodi abundantiae in nobis exhibitae ostendit, dicens: *Secundum virtutem quae operatur in nobis;* quasi dicat: Apparet, si attendamus ea quae operatus est in nobis, scilicet hominibus. Nam nec affectus, nec intellectus humanus potuissent considerare, vel intelligere, vel petere a Deo, quod fieret homo, et quod homo efficeretur Deus, et consors naturae divinae; *quae* tamen *secundum virtutem operatur in nobis;* et hoc in incarnatione Filii sui: *2. Pet. 1. 4. Ut per hoc efficiamini divinae consortes naturae.* Unde de his dicitur *Eccli. 18. 2. Quis sufficiet enarrare opera illius? Quis enim investigabit magnalia illius? Virtutem autem magnitudinis eius quis annuntiabit?* Vel operatus est in nobis, scilicet Apostolis, quibus dedit gratiam *evangelizandi investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo,* ut *supra eodem cap.* dictum est.

Materia autem gratiarum actionis dicitur esse duplex beneficium, quod nobis contulit Deus. Primum est Ecclesiae institutio; secundum est Filii incarnatio. Dicit ergo: *Ipsi*, scilicet Deo Patri, *gloria*, sit supple, *in Ecclesia*, idest pro his quae fecit in Ecclesia, quam instituit, quoad primum, *in Christo*, idest per Christum: vel pro Christo, quem nobis dedit. *Ipsi*, inquam, *sit gloria*, ut gloriosus appareat, non solum in praesenti, sed *in omnes generationes saeculi saeculorum*, idest saeculi omnia continentis: *1. Timoth. 1. 17. Regi autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo honor, et gloria in saecula saeculorum. Amen.*

CAPITIS QUARTI

LECTIO PRIMA

Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis cum omni humilitate, et mansuetudine, cum patientia supportantes invicem in caritate, soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae.

Supra commemoravit Apostolus divina beneficia, per quae unitas Ecclesiae constituitur, et conservatur; hic monet eos Apostolus ad permanendum in Ecclesiae unitate: circa quod duo facit: quia primo monet eos ut in ipsa unitate perseverent; secundo instruit eos quomodo in ea permaneant, ibi, *Hoc ergo dico, et testificor in Domino, ut iam non ambuletis, sicut et Gentes ambulant in vanitate sensus sui.* Item prima in duas: quia primo monet eos ad servandam ecclesiasticam unitatem; secundo proponit ipsius ecclesiasticae unitatis formam, ibi, *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Prima iterum in tres. Primo praemittit quaedam inductiva ad servandam ecclesiasticam unitatem; secundo ponit monitionem, ibi, *Cum omni humilitate, et mansuetudine;* tertio ostendit monitionis finem, ibi, *Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Inducit autem ex tribus ad servandam ecclesiasticam unitatem. Primo ex caritatis affectu; secundo ex commemoratione suorum vinculorum; tertio ex consideratione divinorum beneficiorum. Caritatis autem affectum insinuat per obsecrationem: unde dicit: *Itaque*, ex quo tot beneficia a Domino recepistis, *obsecro vos*, cum tamen imperare possem; sed propter humilitatem non impero, magis autem obsecro: *Prov. 18. 23.* dicitur: *Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Item propter caritatem, quae magis movet ad opus quam timor: *Ad Philem. 8. Fiduciam multam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obsecro.* Ex commemoratione vero suorum vinculorum inducit eos, dicens: *Ego vinctus in Domino:* ex quibus inducit eos ad servandam sic unitatem propter tria. Primo quia amicus magis compatitur amico afflicto, et nititur in pluribus facere voluntatem suam, ut vel sic eum consoletur: *Eccli. 12. 8. Non agnoscetur in bonis amicus, et non abscondetur in malis inimicus. In bonis viri, inimici*

illius in tristitia; et in malitia illius, amicus agnitus est. Secundo quia Apostolus ipse vincula patiebatur pro ipsorum utilitate; et ideo inducit eis ad memoriam, quasi volens eos obligare: *2. Corinth. 1. 6. Sive tribulamur pro vestra exhortatione, et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione, et salute: quae operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur.* Tertio quia, ut supra dictum est *cap. 3. lect. 4.* in illa parte, *Quae est gloria vestra*, huiusmodi erant eis ad magnam gloriam, dum Deus pro eis amicos, et electos suos exposuit tribulationibus pro ipsorum salute. Et ideo addit, *In Domino*, idest propter Dominum. Vel ideo dicit hoc, quia erat ad gloriam Apostoli, quod non ut fur, aut homicida, sed ut Christianus, et propter Dominum nostrum Iesum Christum vinculatus erat, iuxta illud *Ezech. 3. 25. Ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis, et non egredieris de medio eorum.* Ex consideratione vero divinorum beneficiorum inducit eos, dicens: *Ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis*, idest attendentes dignitatem ad quam vocati estis, ambuletis secundum quod ei convenit. Si enim quis vocatus esset ad nobile regnum, indignum esset quod faceret opera rusticana. Sic monet Ephesios Apostolus: quasi dicat: Vocati estis ut sitis *cives sanctorum, et domestici Dei*, ut dictum est *supra 2. 19.* Non est ergo dignum ut faciatis opera terrena, nec ut de mundanis curetis. Ideo dicit: *Ambuletis vocatione qua vocati estis: Coloss. 1. 10. Ambuletis digne Deo, per omnia placentes: Philip. 1. 27. Digne Evangelio Christi conversamini.* Et quare? Quia *vocavit eos de tenebris in admirabile lumen suum*, *1. Petr. 2. 9.*

Consequenter cum dicit, *Cum omni humilitate etc.* ponit modum suae monitionis, docens quomodo digne poterunt ambulare. Ponit ergo quatuor virtutes, et excludit quatuor vitia eis opposita. Primum autem vitium quod excludit, est superbia: dum enim unus superbiens vult alii praeesse, et alius similiter superbus non vul subesse, causatur dissensio in societate, et tollitur pax: unde *Proverb. 13. 10. Inter superbos semper iurgia sunt.* Ad quod excludendum dicit, *Cum omni humilitate*, scilicet interiori, et exteriori: *Eccli. 3. 20. Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam: Philip. 2. 4. In humilitate superiores invicem arbitrantes: Iac. 4. 6. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Secundum est ira. Iracundi enim sunt propinqui ad iniuriam inferendam verbis, vel factis, ex quo turbationes oriuntur: *Proverb. 15. 18. Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas.* Ad hoc excludendum dicit, *Et mansuetudine*, quae mitigat rixas, et pacem conservat: *Proverb. 3. 34. Mansuetis dabit gratiam: Psal. 36. 11. Mansueti autem haereditabunt terram: Eccli. 3. 19. Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super gloriam hominum diligeris.* Tertium est impatientia. Quandoque enim aliquis humilis est, et mansuetus in se, abstinens a molestiis inferendis; non tamen patienter sustinet molestias sibi illatas, vel attentatas: ideo subdit, *Cum patientia*, scilicet adversorum: *Iac. 1. 4. Patientia autem opus perfectum habet: Eccli. 2. 4. In humilitate tua patientiam habe: Hebr. 10. 36. Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.* Quartum inordinatus zelus. Cum enim inordinate zelantes, omnia quae vident indicant, nec tempus, nec locum servantes, concitatur turbatio in societate: *Galat. 5. 15. Si mordetis invicem, et comeditis, videte ne ab invicem consumamini.* Et ideo dicit: *Supportantes invicem in caritate*, scilicet mutuo sustinentes defectus aliorum; et hoc ex caritate: quia quando deficit aliquis, non debet statim corrigi, nisi adsit locus, et tempus; sed misericorditer expectari, quia caritas omnia sustinet, *1. Corinth. 13.* Non autem debent huiusmodi defectus supportari ex negligentia, vel ex consensu, et familiaritate, vel carnali amicitia; sed ex caritate: *Galat. 6. 2. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi: Rom. 15. 1. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.*

Consequenter cum dicit, *Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*, ostendit monitionis finem: quae quidem est ut servetur unitas inter fideles: circa quod tria facit. Primo ponit ipsam unitatem, quae est finis; secundo describit modum unitatis, ibi, *In vinculo pacis*; tertio ponit rationem servandae unitatis, ibi, *Sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae.* Dicit ergo primo: Dico, quod *digne ambuletis vocatione qua vocatis estis etc.* et hoc faciatis *soliciti servare unitatem spiritus.* Est autem duplex unitas. Una ad male faciendum, quae est mala; et potest dici unitas carnis: *Eccli. 11. 34. A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis.* Alia est unitas spiritus, quae est bona ad faciendum bonum: *Psal. 132. 1. Ecce quam bonum, et quam iucundum habitare fratres in unum! Ioan. 17. 22. Ut sint unum, sicut et nos unum sumus.* Modus autem servandae unitatis est *in vinculo pacis.* Caritas enim est coniunctio animorum. Nulla autem rerum materialium coniunctio stare potest, nisi ligetur aliquo vinculo. Eodem modo nec coniunctio animorum per caritatem stare potest, nisi ligetur. Huiusmodi autem verum ligamen est pax, quae est, secundum Augustinum, tranquillitas modi, speciei, et ordinis, quando scilicet unusquisque habet quod suum est: propter quod dicit, *In vinculo pacis: Psalm. 147. 14. Qui posuit fines tuos pacem.* Quae quidem pax servatur per iustitiam: *Isa. 32. 17. Opus iustitiae pax: Eccli. 26. 6. Ne acedieris vinculis eius.* Et quare? Quia certe, ut dicitur ibibem *31. vincula illius alligatura salutis.* Nunc autem quia in homine est duplex unitas: una scilicet membrorum ad invicem simul ordinatorum, alia corporis, et animae, tertium constituentium; Apostolus autem loquitur hic de unitate Ecclesiae ad modum unitatis quae est in homine; ideo subiungit, *Unum corpus*; quasi dicat: Ligemini vinculo pacis, ut sitis unum corpus quantum ad primam unitatem, ut scilicet omnes fideles sint ordinati ad invicem sicut membra unum corpus constituentia: *Rom. 12. 5. Multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Et unus spiritus*, quantum ad secundum, ut videlicet unum habeatis spiritualem consensum per unitatem fidei, et caritatis. Vel *unum corpus*, quoad proximum, *et unus spiritus*, quoad Deum: quia *qui adhaeret Deo, unus spiritus est*, *1. Corinth. 6. 17.*

Deinde cum dicit, *Sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae*, subdit rationem huius unitatis; quia sicut videmus quod quando aliqui sunt vocati simul ad aliquid pariter habendum, et mutuo percipiendum, solent simul etiam manere, et simul ire; ita spiritualiter dicit: Quia vos estis vocati ad unum, scilicet finale praemium, ideo debetis simul cum unitate spiritus ambulare *in una spe vocationis vestrae*, idest in unam rem speratam, quae est effectus vocationis: *Hebr. 3. 1. Fratres facti vocationis caelestis participes, considerate Apostolum, et Pontificem confessionis nostrae Iesum: 1. Corinth. 1. 26. Videte vocationem vestram, fratres.*

Sed posset aliquis dicere: Quis vocavit nos, et ad quid? Respondetur *1. Petr. 5. 10. Deus autem omnis gratiae, qui vocavit nos in aeternam gloriam suam:* ubi est beatitudo vestra: *Apoc. 19. 9. Beati qui ad coenam nuptiarum agni vocati sunt.*

LECTIO II.

Unus Dominus, una fides, unum baptisma. Unus Deus, et pater omnium, qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis.

Posita eorum exhortatione pro servanda ecclesiastica unitate, in hac parte Apostolus formam dictae unitatis ipsis Ephesiis insinuat. Ubi sciendum est, quod cum Ecclesia Dei sit sicut civitas, est aliquod unum, et distinctum; cum non sit unum sicut simplex, sed sicut compositum ex diversis partibus. Et ideo Apostolus duo facit. Primo ostendit id quod est commune Ecclesiae; secundo ostendit id quod est distinctum in ipsa, ibi, *Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* In qualibet autem civitate ad hoc ut sit una, quatuor debent esse communia, scilicet unus gubernator, una lex, eadem insignia, et idem finis. Haec autem quatuor dicit Apostolus esse in Ecclesia. Dicit ergo: Dico, quod debetis habere unum corpus, et unum spiritum, quia estis in unitate Ecclesiae, quae est una. Primo quia habet ducem unum, scilicet Christum; et quantum ad hoc dicit, *Unus Dominus*, non plures, pro quorum diversis voluntatibus oporteat vos discordare. Dicitur enim *Hebr. 3. 6. Christus est tamquam filius in domo sua: Actor. 2. 36. Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum Deus fecit hunc Iesum quem vos crucifixistis: 1. Corinth. 8. 6. Unus Dominus noster Iesus Christus: Zach. 14. 9. In illa die erit Dominus unus, et nomen eius unum.* Secundo quia lex eius est una. Lex enim Ecclesiae est lex fidei: *Rom. 3. 27. Ubi est ergo nunc gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum, Non, sed per legem fidei.* Sed fides quandoque sumitur pro ipsa re credita, secundum illud, *Haec est fides catholica*, idest ista debent credi. Quandoque vero sumitur pro habitu fidei, quo creditur in corde. Et de utroque hoc potest dici. De primo, ut sit sensus. *Una est fides*, idest idem iubemini credere, et eodem modo operari: quia unum et idem est quod creditur a cunctis fidelibus: unde universalis, seu catholica dicitur: unde *1. Corinth. 1. 10. Idipsum dicatis, idest sentiatis, omnes, et non sint in vobis schismata.* Alio modo una est fides, idest unus habitus fidei quo creditur: una, inquam, non numero, sed specie, quia idem debet esse in corde omnium; et hoc modo idem volentium dicitur una voluntas. Tertio eadem sunt insignia Ecclesiae, scilicet sacramenta Christi, inter quae primum est baptisma, quod est ianua omnium aliorum. Et ideo dicit, *Unum baptisma.* Dicitur autem unum triplici ratione. Primo quia baptismata non differunt secundum baptizantes, quia a quocumque conferatur, uniformem virtutem habet: quia qui baptizat interius, unus est, scilicet Christus: *Ioan. 1. 3. Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Secundo dicitur unum, quia datur in nomine unius, scilicet Trinitatis: *Matth. ult. 19. Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Tertio quia iterari non potest. Poenitentia autem, matrimonium, eucharistia, et extrema unctio iterari possunt, non autem baptismus: *Hebr. 6. 4. Impossibile est eos qui semel sunt illuminati*, scilicet per baptismum, *gustaverunt autem donum caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque saeculi venturi, et prolapsi sunt*, scilicet per peccatum, *renovari rursus ad poenitentiam.* Non iteratur autem vel propter characterem, vel quia causa eius non iteratur: *Rom. 6. 4. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus.* Nunc autem Christus semel pro peccatis mortuus est, ut dicitur *1. Petr. 3.* Quarto in Ecclesia est idem finis, qui est Deus. Filius enim ducit nos ad Patrem: *1. Corinth. 15. 24. Cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.* Et quantum ad hoc subiungit dicens: *Unus Deus, et pater omnium.* Ubi primo ponit Apostolus eius unitatem; secundo eius dignitatem, ibi, *Qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis.* Circa primum duo dicit. Primum pertinet ad naturam divinam: unde dicit, *Unus Deus: Deuter. 6. 4. Audi Israel: Dominus Deus tuus, unus est.* Aliud pertinet ad eius benevolentiam ad nos, et ad pietatem: unde dicit, *Et pater omnium: Isai. 43. 16. Tu Domine pater noster, et redemptor noster: Malach. 2. 10. Numquid non pater omnium nostrum? Numquid non Deus creavit nos?* Dignitatem autem eius commendat ex tribus. Ex altitudine divinitatis, cum dicit: *Qui est super omnes: Psal. 112. 4. Super omnes gentes Dominus.* Ex amplitudine eius potestatis, cum dicit, *Per omnia: Hierem. 23. 24. Caelum, et terram ego impleo: Psalm. 8. 8. Omnia subiecisti sub pedibus eius: Luc. 10.* et *Matth. 11. 27. Omnia mihi tradita sunt:* quippe quia *omnia per ipsum facta sunt*, *Ioan. 1. 3.* sed modo quo dicitur *Sap. 11. 21. Omnia in numero, et pondere, et mensura disposuisti.* Item ex largitate gratiae, cum dicit, *Et in omnibus nobis*, scilicet per gratiam: *Hier. 14. 9. Tu autem in nobis es, Domine.* Sed primum appropriatur Patri, qui est fontale principium divinitatis, et omnes creaturas excellit; secundum Filio, qui est

sapientia attingens a fine usque ad finem fortiter, *Sap. 8.* tertio vero Spiritui sancto, qui replet orbem terrarum, *Sap. 1.*

LECTIO III.

Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi: propter quod dicit: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum in inferiores partes terrae? Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes caelos, ut adimpleret omnia.

Supra ostendit Apostolus ecclesiasticam unitatem quantum ad id quod in Ecclesia est commune; hic Idem ostendit quantum ad hoc quod singulis fidelibus membris Ecclesiae est proprium, et speciale. Circa quod tria facit. Primo proponit distinctionem; secundo inducit ad hoc auctoritatem, ibi, *Propter quod dicit: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem;* tertio ponit auctoritatis expositionem, ibi, *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum in inferiores partes terrae?* Dicit ergo: Habemus in Ecclesia unum Deum, unam fidem, unum baptisma; sed tamen diversas gratias diversis particulariter collatas habemus: quia *unicuique nostrum data est gratia;* quasi dicat: Nullus nostrum est qui non sit particeps divinae gratiae, et communionis: *Ioan. 1. 16. De plenitudine eius omnes accepimus gratiam pro gratia.* Sed certe ista gratia non est data omnibus uniformiter, seu aequaliter, sed *secundum mensuram donationis Christi*, idest secundum quod Christus est dator, et eam singulis mensuravit: *Rom. 12. 6. Habentes donationes secundum gratiam quae data est nobis, differentes.* Haec differentia non est ex fato, nec a casu, nec ex merito, sed ex donatione Christi, idest secundum quod Christus nobis commensuravit. Ipse enim solus recepit Spiritum non ad mensuram, *Ioan. 3.* ceteri autem sancti ad mensuram recipiunt: *Rom. 12. 3. Unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei: 1. Cor. 3. 8. Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Quia sicut in potestate Christi est dare, vel non dare; ita dare tantum, vel minus.

Sequitur: *Propter quod dicit: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem.* Hic ponit quamdam auctoritatem assumptam *de Psal. 67.* et refertur ad hoc quod dixit, *Secundum mensuram donationis Christi:* ubi tria facit. Primo commemorat Christi ascensionem; secundo humani generis liberationem; tertio ponit donorum spiritualium collationem. Partes consequuntur se. Ostendit ergo primum, dicens sic. *Propter quod*, scilicet significandum, *dicit*, scilicet Propheta David *in Psal. 67. 13. Ascendens* Christus in *altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus: Micheas 2. 10. Ascendit ante eos pandens iter: divident, et transibunt portam, et ingredientur per eam: et transibit Rex eorum coram eis, et Dominus in capite eorum: Iob 39. 18. In altum alas erigit.* Ascendens, inquam, sed non solus: quia *captivam duxit captivitatem*, eos scilicet quos diabolus captivaverat: humanum enim genus captivatum erat, et sancti in caritate decedentes qui meruerant gloriam, in captivitate diaboli detinebantur, quasi captivi in limbo: *Isai. 5. 13. Ductus est captivus populus meus, quia non habuit scientiam.* Hanc ergo captivitatem Christus liberavit, et secum duxit in caelum: *Isa. 49. 24. Numquid tolletur a forti praeda, aut quod captum fuerit a robusto, salvabitur, ac salvum poterit esse? Quia haec dicit Dominus: Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod oblatum fuerit a robusto, salvabitur.* Sed certe hoc non verificatur solum quantum ad iam mortuos, sed etiam quantum ad viventes, qui captivi tenebantur sub peccato; quos a peccato liberans, servos fecit iustitiae, ut dicitur *Rom. 6.* et sic quodammodo eos in captivitatem duxit, non ad perniciem, sed ad salutem: *Luc. 5. 10. Ex hoc iam homines eris capiens.* Non solum autem homines a diaboli captivitate eripuit, et suae servituti subiecit, sed etiam eos spiritualibus bonis dotavit: unde subditur: *Dedit dona hominibus*, scilicet gratiae, et gloriae: *Psal. 83. 12. Gratiam, et gloriam dabit Dominus: Petr. 1. 4. Per quem maxima, et pretiosa nobis promissa donavit.* Nec est contrarium quod in littera praecedenti dicitur, *Accepit dona in hominibus:* quia certe ipse dedit ut Deus, et accepit ut homo in fidelibus, sicut in membris suis. Dedit in caelo sicut Deus, et accepit in terra secundum modum loquendi quo dicitur *Matth. 25. 40. Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.*

Deinde cum dicit, *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit in inferiores partes terrae?* exponit propositam auctoritatem: et primo quantum ad ascensionem; secundo quantum ad materiam donationis, ibi, *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo descendit, ibi, *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum?* secundo quomodo ascendit, ibi, *Qui descendit, ipse est et qui ascendit.* Circa primum considerandum, quod cum Christus vere sit Deus, inconveniens videbatur quod sibi conveniret descendere, quia nihil est Deo sublimius. Et ideo ad hanc dubitationem excludendam subdit Apostolus: *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum?* Ac si diceret: Ideo postea dixi, quod ascendit, quia ipse primo descenderat ut ascenderet, aliter enim ascendere non potuisset. Quomodo autem descendit, subdit, dicens, quia *in inferiores partes terrae.* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo, ut per inferiores partes terrae intelligantur istae partes terrae in quibus nos habitamus, quae dicuntur inferiores, eo quod sunt infra caelum et aerem. In has autem partes terrae dicitur descendisse Filius Dei, non motu locali, sed assumptione inferioris, et terrenae naturae, secundum illud *Phil. 2. 7. Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens.* Alio modo potest intelligi de inferno, qui etiam infra nos est. Illuc enim descendit Dominus secundum animam, ut inde sanctos liberaret. Et sic videtur hoc ei convenire quod dixerat, *Captivam duxit captivitatem: Zach. 9. 11. Tu quoque in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu in quo non erat aqua: Apoc. 10. 1. Vidi alium angelum fortem descendentem de caelo amictum nube, et iris in capite eius: Exod. 3. 7. Vidi affli-*

ctionem populi mei qui est in Ægypto: et sequitur: *Et descendi liberare eum.*

Deinde cum dicit, *Qui descendit, ipse est et qui ascendit*, manifestat eius ascensionem quantum ad tria. Primo quantum ad personam ascendentis, cum dicit: *Qui descendit, ipse est et qui ascendit:* in quo designatur unitas personae Dei et hominis. Descendit enim, sicut dictum est, Filius Dei assumendo humanam naturam ad vitae immortalis sublimitatem. Et sic est idem Filius Dei qui descendit, et Filius hominis qui ascendit: *Ioan. 3. 13. Nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo.* Ubi notatur, quod humiles, qui voluntarie descendunt, spiritualiter Deo sublimante ascendunt: quia *qui se humiliat, exaltabitur, Luc. 14.* Secundo ostendit terminum ascensionis, cum dicit, *Super omnes caelos: Ps. 67. 34. Qui ascendit super omnes caelos ad orientem.* Nec solum intelligendum est quod ascenderit super omnes caelos corporales, sed etiam super omnem spiritualem creaturam: *Supra 1. 20. Constituens illum ad dexteram suam in caelestibus super omnem Principatum, et Potestatem, et Virtutem, et Dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro.* Tertio ponit ascensionis fructum, cum dicit, *Ut adimpleret omnia*, idest omne genus hominum spiritualibus donis repleret: *Psal. 64. 6. Replebimur in bonis domus tuae: Eccli. 24. 26. A generationibus meis adimplemini.* Vel *adimpleret*, idest ut ad effectum perduceret *omnia* quae de ipso erant scripta: *Luc. ult. 44. Oportet impleri omnia quae scripta sunt in Lege, et Prophetis, et Psalmis de me.*

LECTIO IV.

Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores, et doctores ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.

Hic exponit Apostolus quod supra dixerat de donatione donorum: circa quod duo facit. Primo ostendit quod Dominus singulis fidelibus dedit donorum diversitatem; secundo ostendit illorum donorum fructum, et utilitatem, ibi, *Ad consummationem sanctorum in opus ministerii.* Et quia per dona Christi diversi status, et munera in Ecclesia designantur, considerandum est, quod inter dona Christi primo ponit Apostolos: unde dicit: *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos: Luc. 6. 13. Elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit: 1. Corinth. 12. 28. Quosdam quidem posuit in Ecclesia: primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, quarto Virtutes.* Apostoli primo loco ponuntur, quia ipsi privilegiati fuerunt in omnibus donis Christi. Habuerunt enim plenitudinem gratiae, et sapientiae quidem quantum ad revelationem divinorum mysteriorum: *Luc. ult. 45. Aperuit eis sensum, ut intelligerent Scripturas: Marc. 4.* et *Luc. 8. 10. Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis: Ioan. 15. 15. Omnia quae audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Habuerunt etiam copiam eloquentiae ad enuntiandum Evangelium: *Luc. 21. 15. Dabo vobis os, et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri: Marc. ult. 15. Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae.* Habuerunt etiam praerogativam auctoritatis, et potentiae quantum ad curam dominici gregis: *Ioan. ult. 17. Pasce oves meas: 2. Corinth. 10. 8. De potestate nostra quam dedit nobis Deus in aedificationem, non in destructionem vestram, non erubescam.* Ideo Apostolus subiungit hic tres gradus ecclesiasticos, secundum participationem singulorum praemissorum. Nam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum subdit: *Quosdam autem Prophetas*, qui praenuntiatores fuerunt incarnationis Christi, de quibus dicitur *1. Pet. 1. 10. Prophetae, qui de futura in vobis gloria prophetaverunt: Matth. 11. 13. Omnes enim Prophetae, et lex usque ad Ioannem prophetaverunt.* Sed Apostoli prophetantes fuerunt post adventum Christi gaudia vita futurae: *Apoc. 1. 3. Beatus qui legit, et qui audit verba prophetiae huius, et servat ea quae in ea scripta sunt.* Item fuerunt exponentes antiquorum Prophetarum prophetias: *1. Corinth. 14. 1. Æmulamini spiritualia: magis autem ut prophetetis: Matth. 23. 34. Ecce ego mitto ad vos Prophetas, et sapientes, et scribas.* Quantum vero ad annuntiandum Evangelium, subdit: *Alios vero Evangelistas*, qui scilicet habent officium praedicandi Evangelium, vel etiam conscribendi, quamvis non essent de principalibus Apostolis: *Rom. 10. 15. Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona: Isai. 46. 26. Dabo Hierusalem evangelistam.* Quantum vero ad curam Ecclesiae subdit: *Alios autem pastores*, curam scilicet dominici gregis habentes: et sub eodem addit, *Et doctores*, ad ostendendum quod proprium officium pastorum Ecclesiae, est docere ea quae pertinent ad fidem, et bonos mores. Dispensare autem temporalia non pertinet ad Episcopos, qui sunt Apostolorum successores, sed magis ad diaconos: *Act. 6. 2. Non est aequum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis: Tit. 1. 9. Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Dicitur de Episcopis: *Hierem. 3. 15. Dabo vobis pastores iuxta cor meum; et pascent vos scientia, et doctrina.*

Deinde cum dicit, *Ad consummationem sanctorum in opus ministerii*, ostendit fructum praedictorum donorum, seu officiorum; et circa hoc duo facit: quia primo assignat fructum; secundo ostendit qualiter fideles ad hunc fructum possent advenire, ibi, *Ut iam non simus parvuli fluctuantes.* Prima iterum in duas. Primo proponit effectum proximum; secundo ostendit fructum ultimum, ibi, *Donec occurramus omnes in unitatem fidei.* Effectus proximus praedictorum donorum, seu officiorum, potest attendi quantum ad tria. Uno modo quantum ad ipsos qui sunt in officiis constituti, quibus ad hoc sunt collata dona spiritualia, ut ministrent Deo, et proximis; et quantum ad hoc dicit: *In opus ministerii*, per quod scilicet procuratur honor Dei, et salus proximorum: *1. Corinth. 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et di-*

spensatores mysteriorum Dei: Isa. 61. 6. Ministri Dei, dicetur vobis. Alio modo quantum ad perfectionem iam credentium, cum dicit: *Ad consummationem*, idest perfectionem, *sanctorum*, idest eorum qui iam sunt sanctificati per fidem Christi. Etenim specialiter debent intendere praelati ad suos, ut eos ad statum perfectionis perducant: unde et ipsi perfectiores sunt, ut dicit Dionysius *in eccle. Hierar. Hebr. 6. 1. Ad perfectionem feramur: Isa. 10. 22. Consummatio abbreviata inundabit iustitiam. Consummationem enim, et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terrae.* Tertio quantum ad conversionem infidelium; et quantum ad hoc dicit: *In aedificationem corporis Christi*, idest ut convertantur infideles, ex quibus aedificatur Ecclesia Christi, quae est corpus eius: *1. Corinth. 14. 5. Ad aedificationem, et exhortationem, et consolationem.* Et sequitur *ibidem 5. Nam maior est qui prophetat quam qui linguis loquitur; nisi forte interpretetur, ut Ecclesia aedificationem accipiat:* et *ibidem 26. Omnia ad aedificationem fiant.*

Deinde cum dicit, *Donec occurramus omnes in unitatem fidei*, assignat fructum ultimum: et potest intelligi dupliciter. Uno modo de fructu simpliciter ultimo, quod erit in resurrectione sanctorum; et secundum hoc duo declarantur. Primo quidem congregatio resurgentium et corporalis, et spiritualis. Corporalis quidem erit congregatio in hoc quod omnes sancti congregabuntur ad Christum: *Matth. 24. 28. Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae:* et quantum ad hoc dicit: *Donec occurramus omnes in unitatem fidei*; quasi dicat: Usque ad hoc extenditur praedictum ministerium, et consummatio sanctorum, et aedificatio Ecclesiae, donec in resurrectione occurramus Christo: *Matth. 25. 6. Ecce sponsus venit, exite obviam ei: Amos 4. 12. Praeparare in occursum Dei tui Israel:* et etiam occurramus nobis invicem: *1. Thessal. 4. 16. Simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera: Philip. 3. 11. Si quo modo occurram ad resurrectionem quae est ex mortuis.* Spiritualis autem congregatio attenditur quantum ad meritum, quod est secundum eamdem fidem; et quantum ad hoc dicit, *In unitatem fidei.* Supra eodem: *Unus Dominus, una fides.* Item supra in eodem: *Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Et quantum ad praemium, quod est secundum Dei perfectam visionem, et cognitionem, de qua *1. Corinth. 13. 12. Tunc cognoscam sicut et cognitus sum:* et quantum ad hoc dicit, *Et agnitionis Filii Dei: Hierem. 31. 34. Omnes enim cognoscent me.* Secundo ponit praedictum fructum quantum ad perfectionem resurgentium: et primo ponit ipsam perfectionem, cum dicit, *In virum perfectum.* Ubi non est intelligendum, sicut quidam intellexerunt, quod scilicet feminae mutentur in sexum virilem in resurrectione: quia uterque sexus permanebit, non quidem ad commixtionem sexuum, quae tunc de cetero non erit, secundum illud *Matth. 22. 30. In resurrectione enim non nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli;* sed ad perfectionem naturae, et gloriae Dei, qui talem naturam condidit. Dicit ergo, *Virum perfectum*, ad designandum omnimodam perfectionem illius status: *1. Corinth. 13. 10. Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Et propter hoc vir magis sumitur secundum quod dividitur contra puerum, quam secundum quod dividitur contra feminam. Secundo ostendit exemplar huius perfectionis, cum dicit: *In mensuram aetatis plenitudinis Christi.* Ubi considerandum est, quod corpus Christi verum est exemplar corporis mystici: utrumque enim constat ex pluribus membris in unum collectis. Corpus autem Christi fuit perfectum ad plenam aetatem virilem, scilicet triginta trium annorum, in qua mortuus fuit. Huiusmodi ergo aetatis plenitudini conformabitur aetas sanctorum resurgentium, in quibus nulla erit imperfectio, nec defectus senectutis: *Philip. 3. 21. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae.* Alio modo potest intelligi de fructu ultimo praesentis vitae, in qua quidem sibi occurrent omnes fideles ad unam fidem, et agnitionem veritatis: *Ioan. 10. 16. Alias oves habeo quae non sunt de hoc ovili: et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor:* in qua perficitur etiam corpus Christi mysticum spirituali perfectione, ad similitudinem corporis Christi veri. Et secundum hoc, totum corpus Ecclesiae dicitur corpus virile, secundum illam similitudinem qua utitur Apostolus *Galat. 4. 1. Quanto tempore haeres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium.*

LECTIO V.

Ut iam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris. Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum, et connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate.

Posita donorum spiritualium diversitate, et fructu eorum; hic ostendit Apostolus quomodo ad fructum illum perveniamus; circa quod duo facit. Primo duo impedimenta removet; secundo modum veniendi docet, ibi, *Veritatem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia.* Dicit ergo: Bene dictum est, quod hic est fructus ultimus istorum donorum, quod scilicet occurramus Domino *in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.* Ergo oportet nos videre *ut iam non simus parvuli*, sed certe viri perfecti: quia quamdiu aliquis est puer, non est perfectus vir. Oportet ergo quod deserat puerilitatem qui Domino debet occurrere. Sic faciebat Apostolus *1. Corinth. 13. 11. Quando autem factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli.* Conditio autem pueri est quod non est fixus, vel determinatus in aliquo, sed credit omni verbo. Si ergo volumus exhibere nos ut viros perfectos, oportet quod deseramus cogitationem fluctuantem, idest instabilem; et hoc est quod dicit. *Fluctuantes: 1. Cor. 14. 20. Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Dicuntur autem fluctuantes a fluctu,

quia tales ad modum fluctus non sunt firmi in fide: *Iac. 1. 6. Qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur, et circumfertur.* Nunc autem necesse est nos stabiles esse, et non fluctuare. Et quia ventus est prava doctrina, de qua merito dicitur *Proverb. 25. 23. Ventus aquilo dissipat pluvias: Matth. 7. 27. Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, et irruerunt in domum illam; et cecidit, et fuit ruina eius magna:* ideo dicit: *Et non circumferamur omni vento doctrinae*; quasi dicat: Nulla doctrina perversa perflante ad commotionem cordis, et ruinam spiritualis aedificii debemus moveri, quia non est bona doctrina: quod patet ex tribus. Primo ex eius principio, quod est *in nequitia hominum;* ideo non est bona doctrina, sed falsa, et nequam, quam dogmatizat aliquis ad perditionem animarum, ut obtineat principatum; sicut doctrina Arii nequissimi, qui crepuit medius; ut de ipso possit exponi illud *Eccl. 31. 29. Testimonium nequitiae eius verum est.* Item talis doctrina perversa est: quod patet secundo ex eius processu, qui est astutia, quia cum dolo, idest unum intendit, et aliud simulat, propter quod Apostolus dicit *2. Corinth. 11. 3. Timeo ne, sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate, quae est in Christo Iesu.* Tertio patet hoc idem ex effectu: quia effectus talis doctrinae est *ad circumventionem erroris.* Non enim ad denarios, vel alia temporalia acquirenda, sed ad seminandos errores seducunt, et circumveniunt tales doctores, de quibus dicitur *2. Timoth. 3. 13. Mali homines, et seductores proficient in peius; errantes, et in errorem alios mittentes.*

Deinde cum dicit, *Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia*, ostensis impedimentis per quae a fructu donorum spiritualium impeditur quis; hic ostendit qualiter ad fructum debitum pervenitur: et arguit sic. Statim dictum est, quod si volumus ad spiritualium donorum fructum pervenire, oportet *ut iam non simus parvuli fluctuantes.* Sed tamdiu sumus parvuli, quamdiu virilem statum non attingimus, nec crescimus. Ergo nobis necessarium est ut crescamus: et hoc est quod dicit: *Veritatem autem facientes in caritate crescamus in illo per omnia qui est caput Christus.* Duo ergo facit. Primo ostendit in quo debemus crescere; secundo per quem, ibi, *In illo per omnia qui est caput Christus.* Dicit ergo quantum ad primum: *Veritatem facientes crescamus:* et hoc in duobus, scilicet in bono opere, et forma boni operis, quae duo sunt, veritas, et caritas. Veritas autem quandoque dicitur omne opus bonum, ut *Tob. 1. 2. In captivitate tamen positus viam veritatis non deseruit.* Faciamus ergo veritatem, scilicet omne opus bonum: vel veritatem doctrinae: quia non sufficere nobis debet audire, vel docere veritatem; sed oportet facere. Proper hoc dicebat Apostolus *1. Timoth. 4. 16. Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt.* Estote ergo factores verbi, et non auditores tantum, ut dicitur *Iacob. 1.* quia factores iustificabuntur, ut habetur *Rom. 2.* Et hoc si fiat in caritate, quae est forma boni operis: *1. Corinth. 16. 13. Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, et omnia opera vestra in caritate fiant:* quia certe aliter nihil valerent: *1. Corinth. 13. 3. Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.*

Sed quia in via Dei non progredi est regredi; ideo subdit Apostolus: *Ut crescamus in illo per omnia.* Ubi tria facit. Primo ostendit auctorem nostri augmenti; secundo eius veritatem; tertio modum augmenti. Secunda ibi, *Ex quo totum corpus;* tertia ibi, *Secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri.* Dicit ergo: *Crescamus in illo*, scilicet in Christo, de quo *1. Petr. 2. 2. In eo crescatis in salutem. In illo*, inquam, *qui est caput* nostrum *Christus*, et in Ecclesia, quae est corpus ipsius, ut dicitur *Coloss. 2.* Crescamus, inquam, non in possessionibus, sicut dicitur *Iob 1. 10. Possessio eius crevit in terra;* sed in spiritualibus: nec in uno tantum, sed *per omnia*, idest in omni bono, fructificantes, et crescentes: *1. Corinth. 10. 31. Omnia in gloriam Dei facite:* et ibi sequitur *33. Sicut et ego per omnia omnibus placeo.* De hoc commendat Corinthios Apostolus, dicens *1. Corinth. 11. 2. Laudo vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, omnia praecepta mea tenetis.*

Consequenter cum dicit, *Ex quo totum corpus compactum... augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate*, ostendit veritatem Christi, per quem crescere debeamus. Ubi sciendum est, quod corpus naturale tria habet, scilicet compactionem membrorum ad invicem, ligationem per nervos, et mutuam subministrationem: *1. Corinth. 12. 15. Si dixerit pes, Quoniam non sum manus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Et si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Si totum corpus est odoratus, ubi auditus?* Spiritualiter ergo, sicut unum corpus efficitur ex multis his tribus modis, scilicet per compactionem, seu adunationem, per ligationem, et per mutuam operationem, et subventionem; ita et omnia quae sunt a capite corporali, scilicet compactio, nervorum ligatio, et ad opus motio, fluunt a capite nostro Christo in corpus Ecclesiae. Et primo compactio per fidem: unde dicit: *Ex quo*, scilicet Christo, qui est caput nostrum, ut modo dictum est, *totum corpus compactum est*, idest coadunatum: *Psal. 146. 2. Dispersiones Israel congregabit: Habac. 2. 5. Congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos.* De hoc dicitur *Coloss. 2. 19. Caput ex quo totum corpus per nexus, et coniunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei.* Secundo fluit a Christo capite in corpus Ecclesiae suae mysticum connexio, et colligatio: quia oportet adunata aliquo nexu, vel vinculo necti vel colligari; et propter hoc dicit: *Et connexum per omnem iuncturam subministrationis*, idest per fidem, et caritatem, quae connectunt, et coniungunt membra corporis mystici ad mutuam subministrationem: *Eccli. 39. 39. Omnia opera Domini bona, et omne opus hora sua subministrabit.* Unde ipse Apostolus confidens de ista mutua subministratione, quae est inter membra Ecclesiae per divinam coniunctionem, dicebat *Philip. 1. 19. Scio enim quia hoc proveniet in salutem per vestram orationem, et subministrationem spiritus Iesu Christi.*

Tertio a capite Christo in membris, ut augmententur spiritualiter, influitur virtus actualiter operandi:

unde dicit: *Secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit*; quasi dicat: Non solum a capite nostro Christo est membrorum Ecclesiae compactio per fidem, nec sola connexio, vel colligatio per mutuam subministrationem caritatis; sed certe ab Ipso est actualis membrorum operatio, sive ad opus motio, secundum mensuram, et competentiam cuiuslibet membri. Unde dicit, quod *facit augmentum corporis secundum operationem, et mensuram uniuscuiusque membri*, debite mensurati: quia non solum per fidem corpus mysticum compaginatur, nec solum per caritatis subministrationem connectentem augetur corpus; sed per actualem compositionem ab unoquoque membro egredientem secundum mensuram gratiae sibi datae, et actualem motionem ad operationem quam Deus facit in nobis. Unde *Isa. 26. 12. Omnia opera nostra operatus es in nobis*. Idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus, ut dicitur *1. Corinth. 12*. Et haec expositio concordat Glossatori. Sed ad quod augmentat Deus unumquodque membrum? Ut corpus aedificet: *Supra 2. 21. In quo omnis aedificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in spiritu*. Unde *1. Corinth. 3. 9. Dei aedificatio estis*. Et haec omnia fiunt *in caritate*: quia, ut dicitur *1. Corint. 8*. caritas aedificat. Vel *in caritate* facit Deus haec omnia, idest ex mera dilectione: *Hierem. 31. 3. In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Rursusque aedificabo, et aedificaberis*. Hoc est ergo quod dicit, *In aedificationem sui in caritate*.

LECTIO VI.

Hoc ergo dico, et testificor in Domino, ut iam non ambuletis sicut et Gentes ambulant, in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quae est in illis propter caecitatem cordis ipsorum: qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiae omnis, in avaritiam.

Supra monuit Apostolus Ephesios ut manerent in ecclesiastica unitate, describendo modum eius, et formam; in hac parte docet eos viam per quam possint manere in ecclesiastica unitate; et circa hoc duo facit. Primo proponit praecepta, per quae possunt manere in ecclesiastica unitate; secundo ostendit potestatem hanc ad implenda praecepta in fine Epistolae, ibi, *De cetero, fratres, confortamini*. Prima in duas. Primo proponit praecepta ad omnes; secundo pertinentia ad singulos gradus Ecclesiae, ibi, *Mulieres viris suis subditae sint, sicut Domino*. Prima in duas. Primo ponit quaedam praecepta generalia, ad quae reducuntur omnia alia; secundo ponit specialia, ibi, *Propter quod, deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo*. Prima iterum in duas: quia cum intentio Apostoli sit eos revocare a veteri consuetudine ad novam Christi doctrinam, primo ostendit doctrinam Christi esse contrariam antiquae perversitati gentilitatis; secundo inducit eos ut eam deponant, et eam quae Christi est assumant, ibi, *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem*. Prima in duas: quia primo describit conversationem Gentilium; secundo ostendit quod ei contrariatur doctrina Christi, ibi, *Vos autem non ita didicistis Christum*. Prima in tres. Primo hortatur eos ut declinent conversationem Gentilium; secundo describit eam quantum ad interiorem animum, ibi, *Tenebris obscuratum habentes intellectum*; tertio quantum ad exteriorem modum, ibi, *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae*. Dicit ergo: Ad hoc quod possitis implere ea quae dicta sunt, *dico*, idest non obsecro, ut prius; sed *dico, et testificor* hoc quod dixit *Galat. 5. 3. Testificor autem omni homini rursum circumcidenti se, quoniam debitor est universae legis faciendae: 2. Timoth. 4. 1. Testificor coram Deo, et Christo Iesu ... praedica verbum, insta opportune, importune: argue, obsecra, increpa in omni patientia, et doctrina*. Et quid? *Ut iam*, scilicet tempore fidei, et conversionis ad Christum, quia iam vos mundi estis, *Ioan. 15. non ambuletis*, idest vivatis: *Galat. 5. 25. Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus*: et hoc *sicut et Gentes ambulant: 1. Corint. 12. 2. Scitis quoniam cum Gentes essetis, ad simulacra muta, prout ducebamini euntes*. Non sic igitur ambuletis: *Proverb. 1. 15. Fili mi, ne ambules cum eis; prohibe pedem tuum a semitis eorum: pedes enim illorum ad malum currunt*.

Consequenter cum dicit, *In vanitate sensus sui*, reddit causam huius prohibitionis. Ubi notandum est, quod cum ambulare spiritualiter, sit proficere, secundum illud *Isa. 26. 7. Rectus callis iusti ad ambulandum*: et *Genes. 17. 1. Ambula coram me, et esto perfectus*, dicitur Abrahae: ad hoc ut homo iuste ambulet, idest spiritualiter proficiat, oportet tria, quae in ipso sunt, regulari, et ordinari. In homine enim est ratio, iudicans de particularibus agendis; item intellectus universalium principiorum, qui est synderesis; tertio lex divina, seu Deus. Quandocumque ergo aliquis secundum ista tria sibi invicem ordinata dirigitur, ita quod actio ordinetur secundum iudicium rationis; et haec, scilicet ratio, iudicet secundum intellectum rectum, vel synderesim; et haec, scilicet synderesis, ordinetur secundum legem divinam, tunc actio est bona, et meritoria. Sed vita Gentilium non est talis, immo deficit in praedictis tribus: quia primo deficit a ratione iudicante: quia *ambulant in vanitate sensus sui*. Sensus autem est vis apprehensiva, per quam iudicamus singularia. Unde aliquis homo rectus dicitur, quando bene iudicat de agendis. Sed sensus iste quandoque est rectus, quandoque est vanus. Rectus dicitur quando debita regula regitur, qua venit ad debitum finem; vanus autem quando indebita regula ductus, non venit ad debitum finem: *Sapient. 13. 1. Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei: Rom. 1. 21. Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: Hierem. 2. 5. Ambulaverunt post vanitates suas, et vani facti sunt*. Quare? Quia certe ratio istorum in agendis non dirigebatur ab intellectu illuminato, sed erroneo: et hoc est quod ait: *Tenebris obscuratum habentes intellectum: Rom. 1. 21. Obscuratum est insipiens cor eorum: Psalm. 81. 5. Nescierunt, neque intellexerunt: in tenebris ambulant*. Et ratio est, quia

tales non sunt participes divini luminis, seu legis divinae illuminantis, et regulantis: propter quod subdit: *Alienati a vita Dei*, idest a Deo, qui est vita animae: *Ioan. 14. 6. Ego sum via, veritas, et vita.* Vel *a vita Dei*, idest a caritate, et gratia spirituali, qua anima vivit formaliter: *Rom. 6. 23. Gratia autem Dei, vita aeterna.* Isti autem erant sine spe vitae aeternae, quia ponebant mortalitatem animae, contra fidem, et spem: *Sapient. 2. 22. Nescierunt sacramenta Dei, neque speraverunt mercedem iustitiae, neque iudicaverunt honorem animarum sanctarum.* Vel *a vita Dei*, idest a via sancte vivendi, quae est per fidem: *Galat. 2. 20. Vivo ego, iam non ego, vivit vero in me Christus. Iustus autem ex fide vivit*, ut dicitur *Rom. 1. 17.* Vel quae est per caritatem: *1. Ioan. 3. 14. Nos scimus quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Non sic autem isti, sed magis alienati.

Modum autem huius alienationis tangit, scilicet *per ignorantiam*, non stellarum, vel cursus siderum, sed naturae divinae: *1. Corinth. 15. 34. Ignorantiam quidem Dei quidam habent;* quia certe tunc solum in Iudaea notus erat Deus; sed modo, ut dicitur *Act. 17. 30. tempora huius ignorantiae despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique poenitentiam agant.* Huius autem ignorantiae Deus non erat causa, quantum de se erat, ut dicitur *Roman. 1. 19. Deus enim illis revelavit;* sed certe causa erat illis *propter caecitatem cordis ipsorum.* Et vere dicit *caecitatem*, eo quod ex creaturis non poterant venire in notitiam Creatoris: quia, ut dicitur *Sapient. 2. 21. excaecavit eos malitia eorum:* et sequitur: *Et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt iustitiae.* Et hoc est quod sequitur: *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae.* Ubi ostendit Apostolus quales erant in exteriori conversatione: quoniam sine spe; et hoc, quia alienati a vita: *Iob 7. 16. Desperavi, nequaquam ultra iam vivam: Hierem. 18. 12. Desperavimus: post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque post pravitatem cordis sui malefaciemus.* Et hoc est quod sequitur: *Tradiderunt semetipsos impudicitiae, in operationem immunditiae omnis, in avaritiam.* Et hoc legi potest dupliciter: vel separatim, ut dicatur, *in avaritiam*, quia avari erant: *Rom. 1. 29. Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia etc. Hebr. 13. 5. Sint mores sine avaritia, contenti praesentibus.* Quia, ut dicitur *Eccli. 10.* avaro nihil est scelestius. Propter quod *Habac. 2. 9. Vae qui congregat avaritiam malam domui suae, ut sit in excelso nidus eius, et liberari se putat de manu mali.* Potest etiam legi coniunctim cum praecedentibus, ut dicatur, *In avaritiam*, idest avare, ita ut sit modificans praecedentia: et secundum hoc aggravat eorum vitam tripliciter: quia primo peccaverunt, non ex passione, sed potius ex electione: unde dicit: *Tradiderunt semetipsos impudicitiae;* quasi dicat: Non passionibus, vel infirmitate peccaverunt; sed semetipsos tradiderunt: *Iudith 7. 15. Sponte tradamus nos omnes populo Holofernis: 2. Corinth. 12. 21. Non egerunt poenitentiam super immunditia quam gesserunt, et fornicatione, et impudicitia.* Secundo ex actuali effrenatione: *2. Petr. 2. 10. Post carnem in concupiscentiam immunditiae ambulant.* Et ideo dicit, *In operationem omnis immunditiae: Ezech. 14. 3. Isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, et scandalum iniquitatis suae statuerunt contra faciem suam.* Tertio aggravatur eorum peccatum ex continuatione, quia incessanter peccabant: *Osee 4. 10. Fornicati sunt, et non cessaverunt, quoniam Dominum reliquerunt.* Unde dicit, *In avaritiam*, idest ardenter, et appetitu continuo, et insatiabili: *2. Petr. 2. 14. Oculos habentes plenos adulterii, et incessabilis delicti, pellicientes animas instabiles, cor exercitatum in avaritia habentes, maledictionis filii.*

LECTIO VII.

Vos autem non ita didicistis Christum. Si tamen illum audistis, et in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu (1), deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, et sanctitate veritatis.

Ostensa perversitate gentilis conversationis; hic ostendit Apostolus quod doctrina Christi totaliter contraria est isti conversationi, et statui. Et quia pervertentes quidam doctrinam Christi, dixerunt, non esse aliam vitam post istam, sed animam mori cum corpore, ut animalia; ideo Apostolus ostendit, primo doctrinam Christi contrariam esse vitae, et statui praecedenti; secundo ostendit conditiones debitas doctrinae Christi, ibi, *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod illi *desperantes, semetipsos tradiderut impudicitias etc. Vos autem non ita didicistis Christum*, scilicet esse imitandum. Quomodo ergo? *1. Thessal. 4. 9. Ipsi enim vos a Deo didicistis ut diligatis invicem: 2. Thessal. 2. 15. Itaque fratres state, et tenete traditiones, quas didicistis.* Et quomodo tenebimus? *1. Thessal. 2. 13. Quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed sicut est vere, verbum Dei, qui operatur in vobis qui credidistis: Coloss. 2. 7. Radicati, et superaedificati in ipso, et confirmati in fide, sicut didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione.* Et hoc certe: *si tamen illum audistis*, quia auditus deservit disciplinae. *Si*, pro quia. Quia haec est annuntiatio quam audistis, ut dicitur *1. Ioan. 1.* Et hoc quantum ad praedicationem fidei: *Eccli. 24. 30. Qui audit me, non confundetur: Proverb. 15. 31. Auris quae audit increpationes vitae, in medio sapientium commorabitur. Et in illo edocti estis*, scilicet quomodo pertinentia ad fidem sunt custodienda, et adimplenda: *Marc. ult. 15. Fecerunt sicut erant edocti.* Et hoc *sicut est veritas in Iesu;* quasi dicat: Si audivistis fidem Christi praedicari, et quomodo praedicata debeat adimpleri, estis edocti, sicut Iesus, de

(1) In editione a F. Remigio Florentino curata legitur ut in Vulgata *deponere* Sed lectio quam retinemus ex editione Romana, a D. Thoma ut communior habetur.

quo praedicatur vobis, est veritas. *Vos autem non ita*, scilicet oportet ambulare, sicut aliqui desperantes. Sed quomodo? Subdit: *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Quae quidem littera potest legi dupliciter. Uno modo ut dicatur *Deponere:* et tunc construitur cum praecedentibus sic. Ita est veritas, in qua edocti estis in Iesu, *deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Si autem dicatur, *Deponite*, quae littera communius habetur, dicemus, quod quia contraria est et vita, et doctrina Gentilium, vitae, et doctrinae Iesu, in qua edocti estis, restat ut deponatis veterem hominem. Duo ergo facit. Quia cum primo extirpanda sint vitia, quam inserantur virtutes, primo docet eos statum pristinae ac veteris conversationis deponere; secundo novum statum Iesu assumere, ibi, *Renovamini autem spiritu mentis vestrae.* Dicit ergo: *Deponite... veterem hominem.* Ubi tria sunt consideranda. Primo quid intelligatur per veterem hominem. Dicunt aliqui, quod hic homo vetus exterior, novus vero dicitur interior. Sed dicendum est, quod homo vetus dicitur tam interior quam exterior, qui subiicitur vetustati quantum ad animam per peccatum, et quantum ad corpus, quia membra corporis sunt arma peccati. Et sic subiectus homo peccato secundum animam, et corpus, dicitur vetus homo, secundum quod illa vetusta sunt quae sunt in via corruptionis, vel in ipso corrumpi: quia *quod antiquatur, et senescit, prope interitum est*, ut dicitur *Hebr. 8. 15.* Et sic homo subiectus peccato, dicitur vetus, quia est in via corruptionis: propter quod subdit: *Qui corrumpitur secundum desideria erroris.* Nam unumquodque corrumpitur cum recedit ab origine naturae suae. Natura autem hominis est ut desiderium eius tendat ad id quod est secundum rationem. Perfectio autem, et bonum rationis est veritas. Quando ergo ratio tendit ad errorem, et desiderium ex hoc errore corrumpitur; tunc vetus homo dicitur. Dicit autem, *Secundum desideria*, scilicet mala: *Roman. 13. 14. Carnis curam ne feceritis in desideriis: 1. Timoth. 6. 9. Desideria multa, et nociva, et inutilia, quae mergunt hominem in interitum, et perditionem: radix enim omnium malorum est cupiditas.* Quia autem haec desideria in quibusdam trahuntur ex infirmitate, in quibusdam vero ex malitia, sicut in illis qui dicunt Deum providentiam non habere; ideo dicit, *Erroris:* quia in talibus sic errantibus corrumpitur intellectus, et affectus. Vel *secundum desideria erroris*, idest quae homines faciunt errare, secundum illud *Sapient. 2. 21. Haec cogitaverunt, et erraverunt: excaecavit enim illos malitia eorum: Proverb. 14. 8. Imprudentia stultorum errans.* Sed quomodo deponendum sit, docet Apostolus, dicens *Coloss. 3. 9. Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum.* Non ergo substantialiter debet deponi, vel expoliari, sed solum quoad opera mala, vel conversationem: *1. Petr. 2. 12. Conversationem vestram inter Gentes habentes bonam: 1. Timoth. 4. 12. Exemplum esto fidelium in verbo, et conversatione.*

Deinde cum dicit, *Renovamini autem spiritu mentis vestrae*, ostendit quod debemus novum statum induere. Circa quod tria facit. Primo ostendit per quod consequi possumus hanc novitatem; secundo in quo haec novitas consistat; tertio quae sit. Quantum ad primum dicit: *Renovamini spiritu mentis vestrae.* Ubi notandum est, quod licet spiritus multipliciter dicatur in homine, tamen triplex spiritus invenitur: scilicet Spiritus sanctus: *1. Corinth. 3. 16. Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Item spiritus rationalis: *Galat. 5. 17. Caro concupiscit adversus spiritum.* Item spiritus phantasticus: *Osee 9. 7. Scitote, Israel, stultum Prophetam, insanum virum spiritualem*, idest phantasticum. Hoc ergo quod dicit, *Spiritu mentis*, sumitur pro Spiritu sancto. Dicit autem causam renovationis esse Spiritum sanctum, qui habitat in mente nostra: *Galat. 4. 6. Misit Deus Spiritum Filii sui, in corda vestra: Psalm. 103. 30. Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Vel potest accipi spiritus pro spiritu rationali: et tunc spiritus idem est quod mens nostra; et est simile huic quod dicitur *Coloss. 2. 11. In expoliatione corporis carnis*, idest corporis quod est caro: ita hic *spiritu mentis*, idest spiritu qui est mens. Hoc autem dicit, quia in nobis est alius spiritus qui non est mens, qui scilicet est communis nobis, et brutis. Dicit autem: *Renovamini spiritu mentis:* quia illud quod non est corruptum, est novum, nec renovatione indiget: nam si Adam corruptus non fuisset, renovatione non indiguisset, nec nos etiam. Sed quia corruptus fuit, renovatione indiguit, et eius posteriores. Et ideo oportet renovari nos in praesenti secundum animam, et in futuro secundum corpus, quando corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale immortalitatem, ut dicitur *1. Corinth. 15.* Dicit ergo: *Renovamini spiritu mentis vestrae*, hic scilicet: quia nisi in praesenti spiritus renovetur, numquam corpus eius innovabitur. Vel potest exponi: *Spiritu mentis vestrae*, idest mente vestra spirituali facta: et in idem redit.

In quo autem haec renovatio consistat quantum ad secundum, subdit cum dicit: *Et induite novum hominem.* Hic advertendum est, quod sicut uniuscuiusque rei primum vetustatis principium fuit Adam, per quem peccatum in omnes intravit; ita principium primum novitatis, et renovationis Christus est: quia *sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*, *1. Corinth. 15. 22.* unde *Galat. ult. 15. In Christo Iesu neque circumcisio, neque praeputium aliquid valet, sed nova creatura. Induimini ergo Dominum nostrum Iesum Christum. Rom. 13. 14.*

Quae autem sit renovatio, ostendit cum dicit: *Qui secundum Deum creatus est in iustitia, et sanctitate veritatis.* Hoc autem potest intelligi tripliciter. Uno modo sic, ut ly *qui* referatur ad spiritum, idest spiritus, qui est mens nostra, creatus est a Deo, scilicet in originali iustitia, scilicet in sui novitate, vel recreatus nova creatione, ut esset iustus: *Supra 2. 10. Creati in Christo Iesu in operibus bonis.* Vel ly *qui* potest referri ad novum hominem, scilicet Christum; et tunc construetur sic. *Qui creatus est*, idest formatus in utero Virginis, *secundum Deum*, idest non semine humano, sed Spiritu sancto: vel *creatus est* secundum esse gratiae, et plenitudinis; et hoc *in iustitia*, quoad homines, *et in sanctitate*, quoad Deum; et hoc

veritatis, non falsitatis : *Luc. 1. 17. In sanctitate, et iustitia.* Vel ut sanctitas sit in corde, veritas in ore, iustitia in opere.

LECTIO VIII.

Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini, et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo.

Supra posita generali monitione, ut novitatem induerent; hic Apostolus ponit praecepta specialia: circa quod duo facit. Primo inhibet eis peccata interiora corrumpentia spiritum ; secundo peccata exteriora, quae corrumpunt carnem, ibi, *Fornicatio autem, et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis.* Prima in duas. Primo prohibet peccata quae in deordinatione propria consistunt: secundo peccata quae consistunt in deordinatione alterius, ibi, *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Prima iterum in tres: quia primo prohibet peccatum corrumpens rationalem; secundo peccatum deordinans irascibilem, ibi, *Irascimini, et nolite peccare* ; tertio peccatum pertinens ad concupiscibilem, ibi, *Qui furabatur, iam non furetur.* Circa primum tria facit ; quia primo unum istorum prohibet ; secundo inducit ad aliud ; tertio rationem assignat. Prohibet ergo illud primo quod ad veterem hominem pertinet ; ita ut ista littera sit expositio huius quod praedixerat, *Induite novum hominem:* ad quem induendum primo prohibet mendacium: quia per hoc peccatum oris corrumpitur veritas rationis : unde dicit : *Propter quod*, scilicet novum hominem induendum, satis supple, *deponentes mendacium:* quia, ut dicitur *in Psalm. 5. 7. Perdes omnes, qui loquuntur mendacium*, scilicet perniciosum. Et postea inducit ad novitatem, dicens *Zach. 8. 16. Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Et quare ? *Quoniam sumus invicem membra.* Membra enim se invicem diligunt, et se iuvant mutuo in veritate ; *Rom. 12. 5. Unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.*

Sequitur : *Irascimini, et nolite peccare:* ubi prohibet peccatum corrumpens irascibilem: circa quod tria facit. Primo ponit monitionem ; secundo eam exponit, ibi, *Sol non occidat super iracundiam vestram ;* tertio rationem reddit, ibi, *Nolite locum dare diabolo.* Monitionem autem ponit cum dicit: *Irascimini, et nolite peccare.* Quod potest exponi dupliciter : quia duplex est species irae: quaedam bona, quaedam mala. Mala quidem quando inordinate tendit in vindictam, scilicet contra iustitiam ; bona vero quando in vindictam debitam, quando scilicet quis irascitur quando oportet, cum quibus, et quantum oportet. Et de utraque potest exponi. Si de mala, sic est sensus. Non praecipit, sed permittit ; quasi dicat : Si sic est quod motus irae insurgat, quod humanum est; *nolite peccare*, idest nolite perducere ad effectum per consensum: *1. Corinth. 10. 13. Tentatio vos non apprehendat nisi humana :* quia certe qui aliter irascitur fratri suo, reus erit iudicio, ut dicitur *Matth. 5.* De hac ira monebat Ioseph fratres suos *Genes. 45. 24. Ne irascimini in via.* Si autem exponatur de bona, sic tenetur non solum permissive, ut primo, sed imperative. *Irascimini*, scilicet contra peccata vestra : quoniam duplex est vindicta, quam homo appetit. Una de seipso peccante ; et sic poenitentia est quaedam vindicta quam homo facit, et capit de seipso; et haec est bona ira, et de hac dicitur imperative: *Irascimini*, scilicet contra peccata vestra, *et nolite peccare*, scilicet de cetero, nec talia committere, contra quae iterum oporteat irasci. Modo credunt aliqui, quod homo secure possit sibi ipsi irasci propter peccata sua, sed non proximo suo propter sua : sed non est ita: sicut enim contra seipsum quis irascitur propter peccata propria, ita proximo suo propter sua. Ergo *irascimini* contra vitia aliena, et hoc cum zelo : *Num. 25. 11. Phinees avertit iram meam a filiis Israel, quia zelo meo commotus est contra eos.* Sic Elias *3. Reg. 19. 14. Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filii Israel. Et nolite peccare*, praeveniendo rationem, sed potius sequendo : *Iac. 1. 19. Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram : ira enim viri iustitiam Dei non operatur.*

Sequitur : *Sol non occidat super iracundiam vestram :* ubi exponit quod dixerat ; et secundum tres praedictas expositiones potest tripliciter exponi. Quia si de mala ira, tunc sic. *Sol non occidat super iracundiam vestram*, idest non persistatis in ira concepta, sed ante solis occasum deponatis: quia licet permittatur motus propter fragilitatem, non permittitur mora. Si de bona, et hoc contra peccata propria, tunc sic. *Sol*, idest Christus : *Malach. 4. 2. Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiae; et sanitas in pennis eius : non occidat super iracundiam vestram*, idest super peccata vestra, pro quibus iterum oporteat vos irasci, et vosmetipsos punire. Si contra peccata aliena, sic accipitur *sol*, scilicet rationis : *Eccle. 12. 1. Memento Creatoris tui in diebus iuventutis tuae, antequam veniat tempus afflictionis, et appropinquent anni de quibus dicas, Non mihi placent ; antequam tenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellae, et revertantur nubes post pluviam. Sol non occidat super iracundiam vestram*, idest non obtenebretur dictamen rationis: *Iob 5. 2. Virum stultum interficit iracundia.*

Sequitur : *Nolite locum dare diabolo :* ubi assignat rationem monitionis. Diabolus enim habet locum in nobis per peccatum ; vel per consensum : *Ioan. 13. 1. Cum diabolus iam misisset in cor, ut traderet eum Iudas Simonis Iscariotae.* Et sequitur ibidem, quod post buccellam introivit in eum satanas. Nunc autem huiusmodi passiones multum inclinant ad consensum, et maxime quando pervertunt iudicium rationis; et hoc specialiter facit ira, quae consistit in accensione sanguinis, quae quidem ratione velocitatis sui motus praecedit iudicium rationis. Et quia sic nobis perturbatis, diabolus incipit locum habere in nobis, ideo dicit: *Nolite locum dare diabolo ;* quasi dicat: Non perseveretis in ira, quia per hoc datis locum diabolo, quia totus diabolus iracundus est: *Psalm. 17. 48. Liberator meus de inimicis meis iracundis.* Intrat autem homi-

nem cum furore, et ira: *Apocal. 12. 12. Descendit diabolus ad vos, habens iram magnam.* Hoc autem non potest facere, saltem in anima, quamdiu homo iustus est. Haec autem iustitia per iram amittitur, quia *ira viri iustitiam Dei non operatur*, ut dicitur *Iac. 1. 20.* Si ergo non vultis locum dare diabolo, saltem in anima, *sol non occidat super iracundiam vestram: Eccle. 11. 10. Aufer iram a corde tuo.*

LECTIO IX.

Qui furabatur, iam non furetur; magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus.

Exclusa supra vetustate hominis quantum ad vim rationalem, et irascibilem; hic prohibet eam quantum ad concupiscibilem provenientem ex rerum inordinata concupiscentia: circa quod duo facit. Primo prohibet concupiscibilis vetustatem; secundo hortatur ad eius novitatem, ibi, *Magis autem laboret etc.* Ad vetustatem autem concupiscibilis pertinet furtum, quod provenit ex corrupto, et inordinato appetitu rei temporalis: ideo dicit: *Qui furabatur, iam non furetur;* quasi dicat: Qui habebat concupiscibilem corruptam, et vetustam ex corrupto appetitu rerum temporalium, *iam non furetur*, scilicet si vult concupiscibilem renovare: quia, ut dicitur *Eccli. 5. super furem confusio.* Propter hoc dicitur *Exod. 20. 15. Non furtum facies.* Et quia aliquis posset excusare prae paupertate; ideo dicit: *Magis autem laboret etc.* sicut ipse fecit Apostolus, ut dicitur *Act. 20. 33. Argentum, et aurum nullius concupivi, aut vestem. Vos ipsi scitis quoniam ad ea quae mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istae.* Item *2. Thessal. 3. 7. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat vos imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore, et fatigatione, nocte ac die laborantes, ne quem vestrum gravaremus.*

Ubi notandum est, quod opus manuale ad tria inducitur. Primo ad necessitatem victus acquirendam: *Genes. 3. 19. In sudore vultus tui vesceris pane tuo.* Et ideo qui non habet unde licite vivat, tenetur manibus laborare: *2. Thessal. 3. 10. Si quis non vult operari, non manducet;* quasi dicat: Sicut qui non comedit in necessitate, peccat, ita et si non laborat: et sic ponitur hic ad excludendum furtum. Quandoque vero inducitur contra otium: quia *multa mala docuit otiositas, Eccli. 33. 29.* Et ideo qui habent vitam otiosam, tenentur manibus laborare: *2. Thessal. 3. Audivimus quosdam inter vos ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui huiusmodi sunt, denuntiamus, et obsecramus in Domino Iesu Christo, ut cum silentio operantes suum panem manducent.* Quandoque autem inducitur ad carnis macerationem, et domationem: unde ponitur inter alia opera continentiae: *2. Corinth. 11. 27. In laboribus, in vigiliis, in ieiuniis multis.* Triplex ergo est ratio iniungendi laborem corporalem; sed prima omnibus necessaria est, et hoc de necessitate praecepti: quia aliis modis potest excludi otium, similiter et lascivia carnis potest alio modo domari, et refrenari, et sufficit quomodocumque fiat.

Sequitur: *Quod bonum est:* quod dupliciter potest intelligi. Vel in vi accusativi; et sic construitur. *Magis autem laboret operando manibus*, et quidem non illicita, sed *quod bonum est: Galat. ult. 9. Bonum autem facientes non deficiamus: Isa. 1. 16. Quiescite agere perverse, discite bene facere.* Vel potest intelligi in vi nominativi. *Laboret operando manibus suis, quod bonum est;* quasi haec sit ratio quare laborandum est; quasi dicat: Non solum est necessarium laborare, immo etiam bonum est laborare, ut laborans possit vivere, et *ut habeat unde tribuat necessitatem patienti: Eccli. 29. 2. Fenerare proximo tuo in tempore necessitatis illius, et iterum redde proximo in tempore suo.*

Deinde cum dicit, *Omnis sermo malus etc.* ponit pertinentia ad veterem hominem in deordinatione ad alium; et facit duo: quia primo prohibet vetustatem, et inducit novitatem; secundo inducit exemplum, in principio *5. cap.* ibi, *Estote ergo imitatores Dei.* Ad proximum autem potest quis male se habere dupliciter. Uno modo laedendo eum verbis malis; alio modo malis exemplis. Primo prohibet primum; secundo secundum, ibi, *Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei.* Prima iterum in duas. Primo prohibet vetustatem; secundo inducit ad novitatem, ibi, *Sed si quis bonus ad aedificationem fidei.* Dicit ergo: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Sermo oris praetendit, et annuntiat quae sunt in anima: quia voces sunt earum quae sunt in anima passionum notae. Ille est bonus sermo qui indicat bonam dispositionem interiorem, malus vero qui malam. Tripliciter autem homo ordinatur interius; scilicet ad se, ut scilicet omnia sint rationi subiecta; ad Deum, ut ratio sit ei subdita; ad proximum, quando diligit eum ut seipsum. Est ergo quandoque sermo malus, quando indicat hominem inordinatum in se; et hic est sermo falsus eius qui aliud loquitur, et aliud intendit; et similiter sermo inutilis et vanus. Item est sermo malus, qui indicat hominem inordinatum contra Deum, sicut periuria, blasphemiae, et huiusmodi. Item etiam est sermo malus, quando est contra proximum suum; sicut iniuriae, doli, et fallaciae: et ideo dicit: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat. Omnis non* vero aequipollet huic signo, Nullus: *Sap. 1. 11. Custodite ergo vos a murmuratione quae nihil prodest, et a detractione parcite linguae: quia sermo obscurus in vacuum non ibit:* quia certe Deum non praeterit omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo, ut dicitur *Eccli. 42. Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro, Coloss. 3. 8.*

Sequitur: *Sed si quis bonus est etc.* ubi inducit ad novitatem, quia sermo bonus bene dicendus est pro loco, et tempore: *Proverb. 15. 23. Sermo opportunus est optimus. Si quis ergo loquitur quasi sermones Dei, 1. Petr. 4. 11.* Et ad quid? Subdit: *Ad aedificationem fidei*, idest ut corroboretur fides in cordibus infirmorum: *1. Corinth. 14. 21. Omnia ad aedif-*

cationem fiant. Et hoc, *ut det gratiam audientibus*, scilicet si talis bonus sermo sit probatus, vel talis sermo est conferens: quia frequenter homo ex bono sermone, et per virtutem boni sermonis auditi compunctus disponitur ad gratiam: *Act. 10. 44. Adhuc loquente Petro verba haec, recidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.* Sic loquebatur Dominus, de quo dicitur *Luc. 4. 22. Mirabantur ex verbis gratiae quae procedebant de ore ipsius: Eccli. 10. 12. Verba oris sapientis, gratia.*

LECTIO X.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia. Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis.

Supra monuit Apostolus abstinere a verbis malis, et nocivis; hic monet abstinere a verbis, et factis turbativis, seu contristativis proximorum: circa quod duo facit. Primo prohibet quod pertinet ad vetustatem; secundo persuadet quod pertinet ad novitatem, ibi, *Estote autem invicem benigni.* Prima iterum in duas: quia primo prohibet quod ad vetustatem pertinet in generali; secundo in speciali, ibi, *Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis.* Dicit ergo: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei.*

Contra. Spiritus sanctus est Deus, in quo non cadit passio aliqua, nec tristitia. Respondeo. Spiritus sanctus dicitur contristari, quando contristatur ille in quo est Spiritus sanctus: *Luc. 10. 16. Qui vos spernit, me spernit: Isai. 63. 10. Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt eum, et afflixerunt Spiritum sanctum eius; et conversus est eis in inimicum.* Vel dicendum est, quod est metaphorica locutio. Sicut enim Deus dicitur irasci propter similitudinem effectus, ita etiam dicitur contristari: quia sicut quando aliquis contristatur, recedit a contristante, ita Spiritus sanctus a peccante: et sic est sensus. *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei*, idest nolite eum fugare, vel expellere per peccatum: *Sapient. 1. 5. Spiritus sanctus enim disciplinae effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate.* Igitur non est contristandus Spiritus sanctus, et hoc propter beneficium signi salutaris: ideo subiungit: *In quo signati estis*, idest reformati estis, et ab aliis distincti. Qui autem habebit hoc signum secum, habebit vitam aeternam. Ideo ergo est custodiendus, et nullo modo contristandus, quia sine eo non est vita aeterna: *2. Corinth. 1. 22. Qui signavit nos Deus, et dedit nobis pignus Spiritus.* Et quando? *In die redemptionis*, idest baptismi: *Ioan. 3. 5. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei: Act. 1. 5. Vos autem baptizamini Spiritu sancto non post multos hos dies.* Dicit autem, *Redemptionis*, quia in baptismo fit homo particeps redemptionis factae per Christum.

Sequitur: *Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia:* ubi ostendit in speciali quae pertinent ad vetustatem. Quandoque enim homo contristat amicum suum ex ira, aliquando ex industria. Sed in ira est triplex gradus: quia aliquando retinetur, et manet solum in corde, sicut qui tantum interius irascitur; aliquando vero exprimitur in voce, sine tamen contumeliae prolatione, sicut qui dicit, Racha; aliquando fit etiam addita contumeliae prolatione, sicut qui dicit, Fatue. Primo ergo ponit quod pertinet ad iram cordis; secundo quod pertinet ad inordinatam prolationem; tertio quod pertinet ad contumeliam. In ira autem cordis ista se consequuntur. Primo quod ira est effectus tristitiae, et haec in sacra Scriptura dicitur amaritudo: *2. Reg. 1. 10. Cum esset Anna amaro animo, et oraret Deum flens largiter:* et ideo dicit: *Omnis amaritudo*, quae est per memoriam iniuriae praeteritae: *Eccli. 21. 15. Non est sensus, ubi abundat amaritudo.* Secundo quod statim appetit vindictam; ideo dicit, *Et ira*, quae est appetitus vindictae: *Iac. 1. 20. Ira enim viri Dei iustitiam non operatur.* Tertio quod iratus indignum reputat quod ei parcat, et indignum esse quod sine punitione transeat: ideo sequitur, *Et indignatio.* Sed quantum ad inordinatam prolationem, sic est clamor: *Isa. 5. 7. Expectavi ut faceret iudicium, et ecce iniquitas; et iustitiam, et ecce clamor.* Ideo dicit, *Et clamor.* Similiter et blasphemia est vel contra Deum, vel contra sanctos: *Lev. 24. 16. Quicumque blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur.* Ideo dicit, *Et blasphemia:* et addit: *Tollatur a vobis cum omni malitia*, scilicet operis: *2. Petr. 2. 1. Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationem.*

Deinde cum dicit, *Estote autem invicem benigni etc.* ponit pertinentia ad novitatem contrariam passionibus praemissis. Contra amaritudinem, benignitatem: unde dicit: *Estote autem invicem benigni*, quia benignus est spiritus sapientiae. Contra iram, misericordiam: unde dicit, *Misericordes: Luc. 6. 36. Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est.* Contra indignationem, condonationem: unde dicit: *Donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis: Colossen. 3. 13. Donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos: Rom. 8. 32. Qui etiam proprio Filio suo non pepercit:* et paulo post sequitur *eod. vers. Quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit?*

CAPITIS QUINTI

LECTIO PRIMA

Estote ergo imitatores Dei, sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione: sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis.

Posita exhortatione ad benignitatem, et misericordiam, quae sunt effectus caritatis; hic ostendit eis exemplum: circa quod duo facit. Primo inducit eos ad imi-

tationem exemplaris, scilicet Dei; secundo ostendit in quo debent ipsum imitari, ibi, *Et ambulate in dilectione*. Dicit ergo: Dixi, quod debetis donare invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis: ergo estote imitatores Dei, quia hoc necessarium est, licet difficile sit: *Eccle. 2. 12. Quid est, inquam, homo, ut possit sequi Regem factorem suum?* Numquam tamen perficietur natura humana nisi in coniunctione ad Deum: unde *Iob 23. 11. Vestigia eius secutus est pes meus*. Ergo imitandus est taliter quomodo habemus possibilitatem: quia ad filium pertinet patrem imitari. Et ideo subdit, *Sicut filii patrem*, scilicet per creationem: *Deut. 32. 6. Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, et fecit, et creavit te?* Et addit, *Carissimi*, quos scilicet elegit ad participationem sui ipsius.

Sequitur: *Et ambulate in dilectione*. Ubi primo ponit imitandi modum, quia in caritate; secundo ostendit immensae caritatis signum, ibi, *Et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo*. Quod ergo simus filii carissimi, hoc facit caritas Dei: *Roman. 8. 15. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filii Dei*. Debemus ergo ipsum in dilectione imitari. Et dicit, *Ambulate*, idest semper proficite: *Genes. 17. 1. Ambula coram me, et esto perfectus*. Et hoc in *dilectione*: quia dilectio est tale bonum in quo debet homo proficere, et tale debitum, quod debet homo semper solvere: *Roman. 13. 8. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis*. Vel *in dilectione*, quae est via sequendi Deum magis de propinquo: *1. Corinth. 13. 1. Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Si linguis hominum loquar, et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens: Coloss. 3. 14. Super omnia haec caritatem habentes, quod est vinculum perfectionis*. Et hoc exemplo Christi: unde subdit: *Sicut et Christus dilexit nos: Ioan. 13. 1. Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos*. Et quia secundum Gregorium *hom. 30. super Evang. Probatio dilectionis, exhibitio est operis*: ideo subdit: *Et tradidit semetipsum pro nobis: Apoc. 1. 5. Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris: Galat. 2. 20. In fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit in mortem seipsum pro me: Isa. 53. 12. Tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est*. Haec autem mors fuit nobis utilis, et necessaria: ideo subdit: *Oblationem, et hostiam Deo*. Loquitur autem hic Apostolus more veteris legis, in qua, ut dicitur *Levit. 4.* quando quis peccaverat, offerri debebat pro eo hostia, et oblatio, quae dicitur pro peccato. Item quando quis agebat gratias Deo, vel aliquid consequi volebat, oportebat offerri hostiam pacificam, ut dicitur *Levit. 3.* quae quidem erat in oblationem suavissimi odoris Domino, ut dicitur ibidem. Haec autem facta sunt per Christum: quia ut a peccatis mundaremur, et gloriam consequeremur, *tradidit semetipsum pro nobis oblationem* per ea quae in vita gessit: *Isa. 53. 7. Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum: et hostiam Deo* pro peccato; *in odorem suavitatis*. Alludit autem huic quod dicitur *Levit. 3.* Sed certe ille odor non erat tunc Deo acceptus secundum se, sed secundum suam significationem, inquantum significabat oblationem odoriferam corporis Christi Filii Dei: *Gen. 27. 27. Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni: Cant. 1. 3. Trahe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum*. Sic autem debemus nos sacrificare Deo spiritualiter: *Psal. 1. 19. Sacrificium Deo spiritus contribulatus*.

LECTIO II.

Fornicatio autem, et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quae ad rem non pertinet; sed magis gratiarum actio

Supra posita monitione Apostolus docuit, ut, deposita vetustate, Ephesii novitatem assumerent, prohibendo vitia spiritualia; hic prohibet eisdem vitia etiam carnalia. Dividitur autem in duas: primo prohibet vetustatem vitiorum carnalium; secundo inducit ad novitatem, ibi, *Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis*. Prima iterum dividitur in tres. Primo excludit vetustatem vitiorum; secundo proponit poenam eorum, ibi, *Hoc autem scitote etc.* tertio excludit fallaciam, ibi, *Nemo vos seducat inanibus verbis*. Prima iterum in duas. Primo excludit quaedam vitia principalia; secundo excludit quaedam adiuncta, ibi, *Aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas*. Excludit autem tria vitia, scilicet luxuriam naturalem, quae est cum non sua: unde dicit, *Fornicatio: Osee 4. 12. Spiritus enim fornicationum decepit eos: 1. Corinth. 6. 18. Fugite fornicationem*. Sic faciebat Iob *31. 1. Pepigi foedus cum oculis meis, ut nec cogitarem de virgine*. Dicitur autem fornicatio a fornice, idest arcu triumphali, iuxta quem erant lupanaria: *Proverb. 20. 26. Incurvat super eos fornicem*. Et *omnis immunditia*, idest omnis pollutio contra naturam, scilicet quae non ordinatur ad generationem: *Galat. 5. 19. Manifesta sunt opera carnis, quae sunt luxuria, impudicitia, fornicatio, immunditia etc.* Tertio excludit avaritiam, dicendo, *Aut avaritia*.

Sed quare hoc? Numquid est idem cum peccatis carnalibus? Respondeo. Dicendum est, quod non, nec totaliter est divisa, sed medium inter spiritualia et carnalia peccata: quod patet sic. In peccato sunt duo, scilicet obiectum peccati, et delectatio in obiecto. Quaedam ergo sunt peccata, quorum obiectum, et delectatio est spiritualis, sicut ira: nam vindicta, quae est obiectum irae, et delectatio eius, est quid spirituale, et similiter inanis gloria. Quaedam vero sunt omnino carnalia, et obiectum, et delectatio, sicut gula, et luxuria. Sed avaritia tenet medium: quia eius obiectum est carnale, scilicet pecunia; sed delectatio est spiritualis, quia animo quiescit quis in pecunia. Et ideo connumeratur avaritia cum peccatis carnalibus ratione obiecti, cum spiritualibus vero ratione delectationis: *Hebr. ult. 5. Sint mores sine avaritia*. Vel dicendum est, quod avaritia opponitur iustitiae: unde ponitur pro specie luxuriae, quae est adulterium, quod est iniustus usus mulieris alterius, sicut avaritia iniustus usus pecuniae.

Sed supra dixit : *Qui furabatur , iam non furetur*; hic autem dirit : quod *nec nominetur in vobis :* quia in pugna spirituali vitia rarnalia primo occurrunt vincenda: quia frustra pugnat quis contra intrinseca , nisi primo vincat extrinseca , scilirrt rarnalis , contra quae semper remanet bellum. Et ideo dicit: *Non nominetur in vobis , sicut decet sanctos* , scilicet abstinere a factis , a cogitationibus, et a dictis: *Isai. 14. 22. Perdam Bobylonis nomen, et reliquias, et progeniem , et germen: Ecrli. 41 15. Curam habe de bono nomine.* Quia hoc decet sanctos, *2. Corinth. 6. 4. In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros.*

Sequitur: *Aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas:* ubi ponit quaedam vitia adiuncta ; circa quod duo facit. Primo adiuncta vitia exrludit : secundo ad contraria corum indurit, ibi, *Sed magis gratiarum artio.* Tria ergo vitia excludit , scilicet turpitudinem , quae est in tartibus turpibus, et amplexibus, et osculis libidinosis : *Prov. 6. 32. Qui autem adulter est , propter cordis inopiam perdet animam suam; et turpitudinem , et ignominiam congregat sibi.* Item *stultiloquium*, idest verba provocantia ad malum: *Eccli. 9. 11. Colloquium illius quasi ignis exardescit* , scilicet malae mulieris. Et scurrilitatem , idest verbum ioculatorium , per quod aliqui volunt inde placere aliis: *Matth. 12. 36. De omni verbo otioso, quod locuti fuerint homines , reddent rationem de eo in die iudicii.* Et haec omnia sunt mortalia , inquantum ad mortalia peccata ordinantur : quia aliquid etiamsi bonum sit ex genere , inquantum ad mortale ordinatur , est mortale.

Deinde inducit ad rontraria , scilicet gratiarum actiones : unde dicit: *Sed magis gratiarum artio: Isai. 51. 3. Gaudium , et laetitia invenietur in ea , gratiarum actio , et vox laudis.*

LECTIO III.

Hoc enim scitote , intelligentes quod omnis fornicator , aut immundus , aut avarus , quod est idolorum servitus, non habet haereditatem in regno Christi , et Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis : propter haec enim venit ira Dei in filios diffidentiae. Nolite ergo effici participes eorum.

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia; hic comminatur poenam damnationis , quae peccatoribus infligitur : circa quod duo farit: primo enim de hoc eos certificat ; secundo singillatim peccata recitat , ibi , *Quod omnis fornicator , aut immundus , aut avarus. . . non habet haereditatem in regno Christi , et Dei.* Dicit ergo : *Hoc scitote intelligentes*, idest actualiter , pro certo habete: *1. Ioan. 5. 13. Haec scripsi vobis, ut sciatis quoniam vitam habetis aeternam qui creditis in nomine Filii Dei.* Et quid? *Quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet haereditatem in regno Christi et Dei.* Nota, quod vocat hir avaritiam idolatriam, quoniam idolatria est, quando honor soli Deo debitus impenditur creaturae. Nunc autem Deo dupliciter honor debetur, scilicet ut in eo finem nostrum constituamus , et ut in eo fiduciam nostram finaliter ponamus. Ergo qui hoc in creaturis ponit , reus est idolatriae. Hoc autem facit avarus , qui finem suum in re creata ponit , et etiam totam suam fiduciam : *Osee 8. 4. Argentum suum , et aurum suum fecerunt sibi idola , ut interirent.* Et hoc , quia , ut diritur *Proverb. 12. 29. qui confidit in divitiis suis , corruet.*

Sed cum in aliis peccatis ponat homo finem suum in creatura , cui amore inhaeret ; quare etiam in illis non dicitur peccator idolatra ? Respondeo. Idolatrare est aliquid exterius indebite colere. Nunc autem in aliis peccatis ponitur finis in interioribus , quasi in propria exaltatione. Sed qui ponit finem in divitiis , ponit in eis finem, ut in re exteriori , sicut idolatra.

Sed numquid avari honorem Deo debitum exhibentes creaturae , realiter sunt idolatrae , et per se ? Dico quod non: quia in moralibus actus, seu opera, iudicantur ex fine. Ille ergo per se est idolatra qui intendit per se cultum exhibere creaturae. Hoc autem non intendit avarus per se ; sed per accidens hoc farit , inquantum superflue, et inordinate diligit. Et quid de tali? Non habebit haereditatem: quippe qui filii, et haeredes , ut dicitur *Rom. 8.* Nunc autem tales non sunt filii, qui sic carnales sunt: ergo haereditatem non habent : quia , ut dicitur *1. Corinth. 15. 50. caro , et sanguis regnum Dei non possidebunt* , idest Deum , qui dirit *Ezech. 44. 28. Ego haereditas eorum.*

Sed posset quaeri. Si haereditas ista est ipse Deus, cum sit indivisibilis , et incompartibilis , quare dicit , *In regno Christi , et Dei* , divisive , ac si haereditas ista sit divisibilis? Respondeo. Haereditas nostra consistit in fruitione Dei. Nunc autem Deus aliter se fruitur, et nos eo: quia Deus seipso perfecte fruitur, quia seipsum perfecte cognoscit, et totaliter diligit quantum cognoscibilis, et diligibilis est; non autem sic nos: quia licet ipsum perfecte cognoscamus in patria, et per consequens diligamus: quia qui aliquid simplex attingit, ipsum totum cognoscit, etsi non totaliter: sicut lux solis, si esset punctualis , humanus oculus ipsam totam apprehenderet, non totaliter, oculus vero aquilae ipsam totaliter comprehenderet : sic etsi Deum perfecte cognoscimus in patria , et perfecte diligimus, sed ipsum totaliter non comprehendimus : ideo videtur ibi esse quaedam imperfectio , et particularitas : et ideo dicit , *Christi , et Dei*, coniunctim, quasi partem cum parte ponendo ; idest , quia per Christum , et non per alium habetur haereditas.

Deinde cum dirit, *Nemo vos seducat* , hic excludit fallaciam seductorum ; et circa hoc duo facit : primo enim ponit admonitionem; secundo subiungit ipsius rationem , ibi , *Eratis enim aliquando tenebrae , nunc autem lux in Domino.* Prima iterum in duas : quia primo monet eos , ut non seducantur verbis , eis credendo ; secundo ut non communirent eis , mala faciendo , ibi , *Nolite ergo fieri partiripes eorum.* Prima adhuc in duas : quia primo removet sedurtiones; secundo ostendit seductionis signum, ibi, *Propter haec enim venit ira Dei in filios diffidentiae.* Notandum est ergo , quod in vitiis carnalibus solum docuit cavere seductionem : quia a principio , ut homines possent libere frui concupiscentiis , cogitaverunt invenire rationes , quod fornicationes , et huiusmodi venerea non essent peccata. Et ideo dicit , *Inanibus verbis* , quia

sine ratione sunt lslia verba quae dicunt, quod huiusmodi non sint peccata, nec excludant a regno Dei, et Christi: *Coloss. 2. 8. Videte ne quis vos seducat per prophetiam, et inanem fallaciam.* Et quod tales sint seductores, et talia verba seducentia, ostendit, quia nisi peccata carnalis essent peccata, non punirentur a Deo: quia cum Deus sit iustus, non infligit poenam sine culpa. Nunc autem talia puniuntur a Deo. Ergo peccata sunt. Minorem probat cum dicit: *Propter haec enim venit ira Dei*, scilicet propter peccata carnalia, *in filios diffidentiae*, ut patuit in diluvio, *Gen. 6.* Item in Sodomis, *Gen. 19.* Item tribus Beniamin fere tota consumpta fuit propter haec, *Iudic. 22.* Dicit autem *filios diffidentiae*, quia sic peccantes diffidunt de vita aeterna: quia si sic faciens speraret vitam aeternam, magis esset praesumptio quam spes, quae est certa expectatio futurae beatitudinis ex meritis. Unde *supra 4. 19. Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operatione immunditiae omnis, in avaritiam: Sap. 2. 8. Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra: nemo nostrum exors sit luxuriae nostrae:* et sequitur in fine capitis: *Quia tales non speraverunt mercedem iustitiae, nec iudicaverunt honorem animarum sanctarum.* Dicit ergo, quod *in filios diffidentiae*, idest qui non confidunt de gaudiis aeternis, *venit ira Dei*, scilicet propter peccata. Vel *diffidentiae*, idest de quibus non est confidendum, quantum est ex parte meritorum. Et ideo concludit: *Nolite ergo participes eorum*, communicando scilicet eis in talibus operibus: *2. Corinth. 6. 14. Quae enim participatio iustitiae cum iniquitate, aut quae societas lucis ad tenebras, aut quae communicatio Christi ad Belial, aut quae pars fidelis cum infideli?*

LECTIO IV.

Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate: fructus lucis est in omni bonitate, et iustitia, et veritate, probantes quid sit beneplacitum Deo: et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite.

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia, comminando poenam, et removendo fallaciam; hic assignat rationem sumptam ex eorum conditione: et duo facit: proponit enim primo eorum conditionem; secundo ex eis duas conclusiones inducit, ibi, *Ut filii lucis ambulate.* Ponit autem duas conditiones: primo praeteritam; secundo conditionem praesentem, ibi, *Nunc autem lux in Domino.* Dicit ergo: *Eratis aliquando tenebrae*, idest excaecati ignorantia, et errore: *Supra 4. 18. Tenebris obscuratum habentes intellectum: Psal. 81. 5. Nescierunt, neque intellexerunt; in tenebris ambulant.* Item tenebrosi per peccatum: *Prov. 4. 9. Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant.* Sed notandum est, quod indeterminate non dicit, Tenebrosi, sed *tenebrae*; quia sicut quilibet videtur esse id quod principaliter est in eo, sicut tota civitas videtur esse Rex, et quod Rex facit, civitas dicitur facere; ita quando peccatum regnat in homine, tunc totus homo dicitur peccatum, et tenebrae.

Sequitur: *Nunc autem lux in Domino.* Ubi ponit conditionem praesentem; quasi dicat: Nunc autem habetis lucem fidei: *Philip. 2. 15. Inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo: Matth. 5. 14. Vos estis lux mundi.*

Sed contra. Dicitur de Ioanne Baptista *Ioan. 1. 8. Non erat ille lux:* quomodo ergo fideles alii lux dicuntur? Respondeo. Non dicuntur lux per essentiam, sed per participationem.

Deinde cum dicit, *Ut filii lucis ambulate*, concludit duas conclusiones. Dixerunt enim quod tenebrae fuerunt, et quod nunc sunt lux: et ideo primo concludit ut se conforment ei quod nunc sunt; secundo ut vitent ea quae prius fuerunt, ibi, *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum.* Prima in duas. Primo ponit admonitionem; secundo eam exponit, ibi, *Fructus enim lucis est in omni bonitate, et iustitia et veritate.* Dicit ergo: Quia nunc lux estis, faciatis opera lucis: ergo *ut filii lucis ambulate: Ioan. 12. 35. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant.* Hoc autem exponit, cum dicit: *Fructus enim lucis est in omni bonitate, et iustitia, et veritate.* Ambulat autem quis ut filius lucis, dupliciter: primo quantum ad substantiam, vel genus operis; secundo quantum ad modum, vel intentionem facientis. Primo ergo ponit opera quae oportet facere; secundo qua debent fieri intentione, ibi, *Probantes quid sit beneplacitum Deo.* Dicit ergo: Dixi ut ambuletis ut filii lucis: fructus autem lucis sunt opera fructifera, et clara: *Eccli. 24. 23. Flores mei fructus honoris, et honestatis.* Et hoc *in omni bonitate, et iustitia, et veritate.* Ubi advertendum est, quod omnis actus virtutis ad tria reducitur. Nam oportet quod agens ordinetur in se, ad proximum, et ad Deum. In se, ut sit bonus in seipso; et propter hoc dicit, *In omni bonitate: Psalm. 118. 66. Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me.* Item ad proximum per iustitiam: ideo dicit, *In iustitia: Psal. 118. 121. Feci iudicium, et iustitiam.* Ad Deum per cognitionem, et confessionem veritatis; et ideo dicit, *Et veritate: Zach. 8. 19. Veritatem enim, et pacem diligite.* Vel aliter, ut bonitas referatur ad cor, iustitia ad opus, veritas ad os: *Supra 4. 15.* et *Zach. 8. 16. Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.*

Deinde cum dicit, *Probantes quid sit beneplacitum Deo*, ostendit qua intentione debeant operari: quia non ex abrupto, sed *probantes*, idest ratione discernentes. *Opus suum probet unusquisque*, ut dicitur *Galat. 6. 14.* Et hoc *quid sit beneplacitum Deo*, idest ut intendatis facere quod placet Deo: *Rom. 15. 12. Probetis quae sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta.*

Deinde cum dicit, *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum*, hortatur eos ne redeant ad statum quem reliquerunt: quia, ut dicitur *Galat. 2. 18. Si enim quae destruxi, haec iterum reaedifico, praevaricatorem me constituo: 2. Petr. 2. 12. Canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti.* Dividitur autem ista pars in duas. Primo ponit monitionem; secundo assignat rationem, ibi, *Quae autem in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere.* Prima iterum in duas. Primo monet eos ne

malefaciant; secundo ut mala reprehendant, ibi, *Magis autem redarguite*. Dicit ergo: *Probantes quid sit beneplacitum Deo: et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum*, idest operibus carnalibus ducentibus ad tenebras perpetuas: quae quidem sunt infructuosa, quia non habent nisi momentaneam delectationem citissime transeuntem: *Rom. 6. 21. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis: Iudae 1. 12. Arbores autumnales, infructuosae, bis mortuae, eradicatae, fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia; quibus procella tenebrarum servata est in aeternum.* Item tenebrosa loca quaerunt propter turpitudinem, quia communicant in eis cum brutis: *Iob 24. 15. Oculus adulteri observat caliginem, dicens: Non me videbit oculus: et operiet vultum suum. Perfodit in tenebris domos sicut in die condixerunt, et ignoraverunt lucem.* Istis ego nolite communicare, imitanda, coadiuvando, consentiendo: *Eccli. 13. 22. Quae communicatio homini sancto ad canem?* Sed certe hoc non sufficit, nisi etiam eos reprehendatis: quia, ut dicit Augustinus, aliquando Deus punit communicantes insontes, quia aliqui boni non reprehendunt malos: *Eccli. 17. 12. Mandavit autem unicuique de proximo suo.* Et ideo dicit: *Magis autem redarguite: 2. Timoth. 4. 2. Argue, obsecra, et increpa in omni patientia, et doctrina.*

Sed numquid semper peccamus, si non reprehendimus? Respondet Augustinus: *Quod enim non reprehendis ex timore caritatis, ne scilicet peior efficiatur, et scandalizatus affligat bonos, non peccas. Si autem ex timore cupiditatis, ne scilicet indignetur, et perdas beneficia tua, sic peccas.*

LECTIO V.

Quae autem in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere. Omnia autem quae arguuntur a lumine, manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge, qui dormis, et exurge a mortuis; et illuminabit te Christus.

Supra posuit Apostolus monitiones; hic assignat rationes earum. Duas autem monitiones posuit. Prima ut non communicarent operibus tenebrarum; secunda ut redarguerent peccatores. Secundum hoc ergo duo facit. Primo ponit rationem primae monitionis; secundo rationem secundae, ibi, *Omnia enim quae arguuntur a lumine, manifestantur*. Dicit ergo: Bene dixi, *Nolite communicare*: immo debetis et tales increpare, et redarguere? Quare? *Quia quae in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere*. Hoc autem est de vitiis carnalibus, in quibus est turpitudo magna: quia minimum est ibi de bonis rationis; cum huiusmodi actus communes sint nobis, et brutis.

Sequitur: *Omnia quae arguuntur a lumine, manifestantur*. Hic ponit Apostolus rationem secundae monitionis; et facit duo: primo enim ponit rationem; secunda assignat confirmationem, ibi, *Propter quod dicit etc.* Quantum ergo ad primum vult probare quod eos deceat delinquentes arguere; et hoc probat sic. Quidquid ostenditur malum esse, redarguitur: omnis enim redargutio manifestatio quaedam est. Sed omnis manifestatia fit per lumen: vos autem estis lux. Ergo decet vos arguere, et eos manifestare. Ponit autem huius rationis maiorem, ibi, *Omnia autem quae arguuntur a lumine, manifestantur;* minorem autem ponit ibi, *Omne enim quod manifestatur, lumen est;* quasi dicat: Ideo decet eos arguere, quia, ut dicitur *1. Corinth. 2. 15. spiritualis iudicat omnia, et ipse a nemine iudicatur.* Unde Glossa sic exponit. *Omnia*, scilicet peccata, *quae arguuntur a lumine*, idest a bonis, et sanctis hominibus, qui sunt filii lucis, *manifestantur*, scilicet per confessionem: *Proverb. 28. 13. Qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur. Omne autem*, scilicet malum, *quod manifestatur*, per confessionem, *lumen est*, idest in lumen vertitur.

Deinde confirmat hoc per auctoritatem, dicens: *Propter quod dicit: Surge qui dormis, et exurge a mortuis; et illuminabit te Christus.* Glossa exponit, *Propter* hoc *quod* sit lumen, *dicit*, scilicet Spiritus sanctus: O tu *qui dormis, surge, et exurge a mortuis; et illuminabit te Christus.* Sed haec non est consuetudo Pauli. Et ideo dicendum est, quod Apostolus introduxit figuram positam *Isai. 40. 1. Surge, illuminare, Hierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est*: dicens: *Propter quod dicit*, scilicet Scriptura: *Surge* a negligentia boni operis, tu scilicet *qui dormis*: *Proverb. 6. 9. Usquequo piger dormies? Psalm. 40. 9. Numquid qui dormit, non adiiciet ut resurgat? et exurge a mortuis*, idest ab operibus mortuis, seu mortificantibus: *Hebr. 9. 14. Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis: Isai. 26. 19. Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent.* Exurge ergo, *et illuminabit te Christus: Psalm. 26. 1. Dominus illuminatio mea, et salus mea: quem timebo?* Item *12. 5. Illumina oculos meos, ne umquam obdormiam in morte.*

Sed numquid possumus per nos resurgere a peccato, quia dicit: *Surge, et illuminabit te Christus?* Respondeo. Dicendum est, quod ad iustificationem impii duo requiruntur, scilicet liberum arbitrium cooperans ad resurgendum, et ipsa gratia. Et certe hoc ipsum habet liberum arbitrium a gratia praeveniente; et postea meritorie operari a gratia subsequente. Unde dicitur *Thren. ult. 21. Converte nos Deus, et convertemur.*

LECTIO VI.

Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis: non quasi insipientes, sed ut sapientes: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quae sit voluntas Dei.

Supra prohibuit fallaciarum carnalium vetustatem; hic hortatur ad contrariam novitatem: et primo hortatur ad novitatem contrariam fallaciae; secundo ad novitatem contrariam luxuriae, ibi, *Et nolite inebriari vino*. Prima in tres. Primo inducit ad cautelam contrariam fallaciae; secundo ostendit necessitatem cautelae, ibi, *Redimentes tempus, quoniam dies mali*

sunt; tertio docet modum cautelae, ibi, *Propterea nolite fieri imprudentes*. Dicit ergo: *Itaque*, scilicet ex praemissis, *videte quomodo caute ambuletis*. Cautio est quaedam conditio prudentiae, per quam aliquis vitat impedimenta agendorum; et hanc cautelam debent omnes habere: *Proverb. 4. 25. Oculi tui videant recta, et palpebrae tuas praecedant gressus tuos*. Hoc autem pertinet ad sapientes; et ideo dicit: *Non quasi insipientes*, qui scilicet nesciunt vitare impedimenta: *Psalm. 75. 5. Turbati sunt omnes insipientes corde: sed ut sapientes: Eccli. 2. 14. Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat*. Quidam dicunt: Si non caste, tamen caute. Sed sic non accipit Apostolus; sed dicit caute, ac si diceret: Cavete ab hominibus contrariis castitati.

Necessitatem autem huius cautelae ostendit cum dicit: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt:* quod potest exponi dupliciter. Redimit enim aliquis quandoque rem suam, dando enxenia, vel aliquid pro ea; sicut dicitur aliquis redimere vexationem suam, dando enxenia, vel pecuniam, vel quando dimittit de iure suo. Dicit ergo: Totum tempus hoc est tempus calumniae; et ideo sitis *redimentes tempus*, *quoniam dies mali sunt*. Ex quo peccavit Adam, ex tunc semper paratae sunt insidiae impellentes ad peccatum. Non sic autem in statu innocentiae, in quo non oportebat hominem ab aliquo licito abstinere, quis in eius voluntate non erat impellens aliquid ad peccatum. Modo autem oportet nos tempus redimere, *quoniam dies mali sunt*, idest debemus malitiam dierum vitare, diem malum praecavere, ut dicitur *Eccle*. 7. et etiam a quibusdam licitis abstinere: *1. Corinth. 10. 23. Omnia mihi licent, sed non omnia aedificant*. In hunc autem modum dicitur aliquis vexationem suam redimere, quia dimittit aliquid de iure suo perire. Vel aliter *Redimentes tempus*, *quoniam dies mali sunt*. Contingit quandoque quod aliquis per magnum tempus vitae vivit in peccato; et hoc est tempus perditum.

Sed quomodo redimet, cum homo non sufficiat ad debita persolvenda? Respondeo. Dicendum est quod tanto magis debet vacare operibus bonis, quanto prius institit malis: *1. Petr. 4. 3. Sufficit enim praeteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam, his qui ambulaverunt in luxuriis, vinolentiis, desideriis, comessationibus, potationibus, et illicitis idolorum cultibus*. Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit, *Propterea nolite fieri imprudentes*, docet modum cautelae, dicens: *Propterea*, scilicet ut possitis tempus redimere, *nolite fieri imprudentes*. Nota, quod differentia est inter sapientiam et prudentiam. Prudentia enim est quaedam sapientia, sed non universalis sapientia: *Prover. 10. 23. Sapientia autem est viro prudentia*. Sapiens enim simpliciter dicitur qui habet de omnibus ordinare; sapiens autem secundum quid dicitur qui habet ordinare de his de quibus est sapiens: *1. Corinth. 3. 10. Ut sapiens architectus fundamentum posui:* quia sapientis est ordinare, ut dicitur *1. Metaph*. Omnis autem ordinator respicit finem. Ille ergo simpliciter est sapiens qui cognoscit finem, vel qui agit propter finem universalem, scilicet Deum: *Deut. 4. 6. Haec est enim sapientia vestra, et intellectus coram populis*. Sapientia enim est divinarum rerum cognitio, ut dicit Augustinus *4. de Trinit*. Prudentia vero est particularis rei providentia, quando scilicet quis ordinat facta sua. Et ideo sapientia est viro prudentia. Propter hoc ergo dicit: *Nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quae sit voluntas Dei*. Sicut enim ratio speculativa ordinat de agendis, et iudicat; oportet autem conclusiones habere, et iudicare per principia; similiter et in operabilibus. Istud autem primum principium, per quod debemus iudicare omnia, et regulare, est voluntas Dei; et ideo intellectus in moralibus, et divinis debet habere pro principio voluntatem Dei: quia si hanc habeat pro principio, fit prudens intellectus: *Deut. 32. 29. Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent*. Hoc autem docuit Dominus *Matth. 6. 29. Fiat voluntas tua*.

LECTIO VII.

Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed impleamini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes, et psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo et Patri. Subiecti invicem in timore Christi.

Supra induxit ad novitatem contra vetustatem fallaciae; hic hoc idem facit contra vetustatem vitiorum carnalium. Vel dicamus, quod prius reprehenderit peccata carnalia quantum ad luxuriam, hic autem quantum ad gulam. Duo autem facit: primo enim prohibet vetustatem; secundo inducit statum ad novitatem, ibi, *Sed impleamini Spiritu sancto*. Dicit ergo: Dixi, quod fornicatio, et omnis immunditia non nominetur in vobis. Sed ad hoc cavendum debetis a vino superfluo abstinere: quia cibus, et potus superfluus est causa luxuriae; et praecipue vinum, quod calefacit, et movet: *Prov. 20. 1. Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas: Esther 1. 10. Cum esset Rex hilarior, et post nimiam potationem incaluisset mero, praecepit .... ut introducerent Reginam Vasthi coram Rege: Osee 4. 11. Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor*. Unde Hieronymus: *Quem Sodoma non vincit, vina vicerunt, Loth. Nolite ergo inebriari vino, in quo est luxuria: sed impleamini Spiritu sancto*. Inter omnia quae multos spiritus generant, est vinum: unde generat animositatem, et facit homines per talenta loqui, ut dicitur *3. Esdrae 3*. Et ideo convenienter docet eos contra hoc repleri Spirito sancto, qui generat fervorem devotionis: *Roman. 12. 11. Spiritu ferventes*. Item etiam generat gaudium, et laetitiam spiritualem.

Sed numquid habemus Spiritum sanctum in nostra potestate? Respondeo, et dico, quod habere Spiritum sanctum est dupliciter. Vel receptive, et sic non est in nostra potestate eum recipere; sed ex dono Dei eum recipimus: *Rom. 5. 5. Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*. Vel dispositive, et sic adhuc non sumus sufficientes eum recipere, idest nos disponere sine gratia: *2. Corinth. 3. 5. Non sumus sufficientes cogitare ali-*

quid a nobis quasi ex nobis sufficientia nostra ex Deo est. Vel aliquis dicitur recipere Spiritum sanctum, non tamen plenus esse Spiritu sancto, quando scilicet habet gratiam Spiritus sancti quantum ad aliquam, et non quantum ad omnem hominis operationem. Tunc autem dicitur plenus Spiritu sancto, quando eo utitur generaliter. Modus autem repletionis est in dilectione Dei, et proximi: et ideo cum dicit, *Loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus*, primo tangit modum repletionis ex parte Dei; secundo ex parte proximi, ibi, *Subiecti invicem in timore Christi.* Circa primum tria facit. Primo ponitur spiritualis meditatio; secundo spiritualis exultatio, ibi, *Canentes, et psallentes in cordibus vestris Domino*; tertio gratiarum actio, ibi, *Gratias agentes semper pro omnibus.* Prima in duas: quia primo ponit modum meditationis; secundo materiam eius, ibi, *In psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus.* Dicit ergo: *Loquentes vobismetipsis.* Est autem duplex locutio. Una exterior, hominis ad homines; alia interior, hominis ad seipsum. Talis autem debet esse compunctiva: *Iob 10. 1. Loquar in amaritudine animae meae.* Item debet fieri in secreto: *Matth. 6. 6. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum:* et *Sap. 8. 16. Intrans in domum meam, quiescam cum illa.* Materiam vero meditationis tangit, cum dicit: *In psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus.* Psallere est uti psalterio; et sic *in psalmis*, idest bonis operationibus: *Psalm. 80. 3. Sumite psalmum, et date tympanum; psalterium iucundum cum cithara: et hymnis*, idest laudibus divinis: *Psalm. 148. 14. Hymnus omnibus sanctis eius: et canticis spiritualibus*, scilicet de spe aeternorum: *Rom. 12. 12. Spe gaudentes: Psalm. 91. 4. In decachordo psalterio, cum cantico in cithara: Psalm. 97. 1. Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit.* Meditemur ergo de recta operatione, quid faciendum; de divina laudatione, quid imitandum; de caelesti iucundatione, quid, et quomodo serviendum. Sic ergo effectus Spiritus sancti primo est sacra meditatio; secundo spiritualis exultatio: quia ex frequenti meditatione ignis caritatis in corde accenditur: *Psalm. 38. 1. Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis.* Et hinc generatur laetitia spiritualis in corde; et ideo dicit: *Cantantes, et psallentes*, idest ut affectus vestri alliciantur gaudio spirituali ad operanda bona: *1. Corinth. 14. 15. Psallam spiritu, psallam et mente: Coloss. 3. 16. In omni sapientia docentes, et commonentes vosmetipsos in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, in gratia cantantes, et psallentes in cordibus vestris Domino.*

Ex hoc error haereticorum confunditur dicentium, quod vanum est cantare Domino cantica vocalia, sed spiritualia tantum. Nam in laudibus Ecclesiae est aliquid per se considerandum; et hoc est quod Apostolus dicit, *In cordibus*: aliquid vero propter aliud; et hoc propter duo: scilicet propter nos, ut mens nostra incitetur ad devotionem interiorem. Sed si ex hoc aliquis commoveatur ad dissolutionem, vel in gloriam inanem, hoc est contra intentionem Ecclesiae. Item propter alios, quia per hoc rudes efficiuntur devotiores: *4. Reg. 3. 15. Cumque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini.* Tertius effectus est gratiarum actio: quia ex hoc quod aliquis sic affectus est ad Deum, recognoscit se omnia habere a Deo. Quanto enim aliquis magis afficitur ad Deum, et ipsum cognoscit, tanto videt eum maiorem, et se minorem; immo prope nihil in comparatione ad Deum: *Iob 42. 5. Oculus meus videt te, idcirco me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla et cinere.* Et ideo dicit: *Gratias agentes semper pro omnibus*, scilicet donis, vel prosperis, vel adversis: *Psalm. 33. 2. Benedicam Dominum in omni tempore: semper laus eius in ore meo*: quia haec etiam sunt nobis dona in via: *Iac. 1. 2. Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: Act. 5. 41. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati: 2. Thessal. 5. 18. In omnibus gratias agite.* Sed hoc *in nomine Domini nostri Iesu Christi*: quia omnia bona proveniunt per eum: *Rom. 5. 1. Pacem habemus per fidem in gratiam istam.* Sed addit, *Deo*, inquantum auctor noster est per creationem, *et Patri*, inquantum misit nobis Christum, per quem regeneravit nos. Et sic gratias *Deo* quantum ad bona naturae, *Patri* quantum ad bona gratiae. Sed quantum ad proximum ponit modum repletionis, dicens: *Subiecti invicem in timore Christi*, idest non propter timorem humanum, sed Christi.

LECTIO VIII.

Mulieres viris suis subditae sint, sicut domino: quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiae: ipse salvator corporis eius. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquae in verbo vitae, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi; sed ut sit sancta, et immaculata. Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.

Supra Apostolus posuit praecepta generalia ad omnes; hic ponit ea quae pertinent ad speciales quasdam personas, et status. Et quia secundum Philosophum *in politicis*, domus habet tres connexiones, sine quibus non est perfecta, scilicet viri et mulieris, patris et filii, domini et servi; ideo haec tria prosequens, instruit primo mulierem et virum; secundo patrem et filium, *cap. 6. ibi, Filii obedite parentibus vestris in Domino;* tertio servos et dominos, ibi, *Servi obedite dominis carnalibus.* Prima in duas. Primo enim monet mulieres de subiectione; secundo viros de dilectione, ibi, *Viri diligite uxores vestras.* Prima in duas. Primo ponit admonitionem; secundo eius rationem, ibi, *Quoniam vir caput est mulieris.* Dicit ergo: *Mulieres viris suis subditae sint*: quia certe *mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo*, ut dicitur *Eccli. 25. 30.* et ideo specialiter monet eas de subiectione; et hoc *sicut domino:* quia proportio viri ad uxorem, quodammodo est sicut servi ad dominum, inquantum debet regi mandato domini: sed differentia est in hoc quod dominus utitur servis suis quoad id quod est sibi utile;

sed vir utitur uxore, et liberis ad utilitatem communem: et ideo dicit, *Sicut domino* : non quod vere sit dominus, sed sicut dominus: *1. Petr. 3. 1. Mulieres subditae sint viris suis.*

Deinde subdit rationem suam ; circa quod tria facit. Primo eam proponit ; secundo exemplum inducit, ibi, *Christus caput est Ecclesiae* ; tertio exemplo intentum concludit, ibi, *Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus.* Ratio autem haec est, quoniam vir est caput mulieris. In capite autem viget sensus visus: *Eccli. 2. 14. Sapientis oculi in capite eius : 1. Corinth. 11. 3. Caput quidem mulieris vir.*

Deinde ponit exemplum, cum dicit: *Sicut Christus caput est Ecclesiae : Supra 1. 22. Ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius.* Et hoc non ad utilitatem suam, sed Ecclesiae: quia *ipse est Salvator corporis eius* : *Act. 4. 12. Non est enim aliud nomen sub caelo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri: Isai. 12. 2. Ecce Deus salvator meus: fiducialiter agam, et non timebo.* Ex hoc autem concludit intentionem, cum dicit : *Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus* ; quasi dicat: Non est conveniens quod membrum repugnet ipsi capiti in aliquo. Nunc autem sicut Christus caput est Ecclesiae suo modo, ita vir est caput mulieris. Non debet ergo mulier inobediens esse viro ; *sed sicut Ecclesia subiecta est Christo: Psalm. 61. 2. Nonne Deo subiecta erit anima mea? ita et mulieres viris suis: Genes. 3. 16. Sub viri potestate eris* : et hoc *in omnibus*, scilicet quae non sunt contra Deum : quia dicitur *Act. 5. 29. Obedire oportet Deo magis quam hominibus.*

Deinde cum dicit, *Viri diligite uxores vestras*, monet viros ad dilectionem uxorum ; et primo facit hoc ; secundo assignat rationem huius, ibi, *Sicut Christus dilexit Ecclesiam.* Dicit ergo : *Viri diligite uxores vestras :* quia certe ex amore quem habet vir ad uxorem, magis caste vivit, et pacifice uterque se habet. Si autem vir aliam magis diligit quam suam, se, et suam discrimini exponit : *Coloss. 3. 19. Viri diligite uxores vestras, nolite amari esse ad illas.* Tangit autem rationem huius triplicem. Primam sumit ex exemplo Christi, cum dicit : *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam* ; secundam ex parte viri, ibi, *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit;* tertiam ex parte mandati divini, ibi, *Propter hoc relinquet homo patrem, et matrem suam, et adhaerebit uxori suae.* Circa primum tria facit. Primo proponit exemplum dilectionis Christi ; secundo signum, ibi, *Et tradidit seipsum pro ea* ; tertio concludit intentum, ibi, *Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.* Dicit ergo : *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam.* Supra eodem : *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos.* Signum autem dilectionis Christi ad Ecclesiam ostenditur, quia *tradidit semetipsum pro ea: Galat. 2. 20. Dilexit me, et tradidit semetipsum pro me : Isai. 53. 12. Tradidit in mortem animam suam.* Sed ad quid? *Ut illam sanctificaret: Heb. ult. 12. Iesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est: Ioan. 17. 17. Sanctifica eos in veritate.* Iste est effectus mortis Christi. Effectus autem sanctificationis est mundatio eius a maculis peccatorum : ideo subdit dicens : *Mundans eam lavacro aquae.* Quod quidem lavacrum habet virtutem a passione Christi : *Roman. 6. 3. Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus: consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: Ezech. 36. 25. Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris: Zachar. 13. 1. Erit fons patens domui David, et habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris, et menstruatae.* Et hoc *in verbo vitae*, quod adveniens aquae dat ei virtutem abluendi: *Matth. ult. 19. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Finis autem sanctificationis est puritas Ecclesiae; ideo dicit: *Ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam* ; quasi dicat: Indecens est quod immaculatus sponsus sponsam duceret maculatam ; et ideo sibi exhibet eam immaculatam, hic per gratiam, sed in futuro per gloriam : unde dicit, *Gloriosam*, scilicet per claritatem animae, et corporis: *Philip. 3. 21. Reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae.* Et ideo addit : *Non habentem maculam: Psalm. 100. 6. Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat: Ps. 118. 1. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini : neque rugam*, idest sine defectu passibilitatis : quia, ut dicitur *Apoc. 7. 16. non esurient, neque sitient amplius : aut aliquid huiusmodi* ; *sed ut sit sancta*, per confirmationem gratiae, *et immaculata*, ab omni immunditia. Et haec omnia intelligi possunt de exhibitione quae erit in futuro per gloriam. Si autem de exhibitione per fidem, tunc diceretur : *Ut exhiberet sibi*, scilicet per fidem, *Ecclesiam gloriosam : quia gloria magna est sequi Dominum*, ut dicitur *Eccli. 23. 38. non habentem maculam*, scilicet criminis mortalis: *Maculata es in iniquitate tua. Hierem. 2. 22. neque rugam*, idest duplicitatem intentionis, quam non habent qui recte coniuncti sunt Christo, et Ecclesiae : *Iob 16. 9. Rugae meae testimonium dicunt contra me.* Sed magis sanctam per intentionem, et immaculatam per omnimodam puritatem. Ex hoc tertio concludit intentum, dicens: *Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.*

LECTIO IX.

Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim umquam carnem suam odio habuit; sed nutrit, et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam : quia membra sumus corporis eius, et de carne eius, et de ossibus eius.

Supra induxit viros ad dilectionem uxorum ex parte Christi, vel exemplo dilectionis quam habet Christus ad Ecclesiam ; hic ostendit idem ex parte ipsiusmet viri : et facit duo. Primo ponit rationem; secundo confirmat eam per exemplum, ibi, *Sicut et Christus Ecclesiam.* Ratio est talis. Vir et mulier sunt quodammodo unum, unde sicut caro subditur animae, ita mulier viro. Sed nullus umquam habuit carnem suam odio. Ergo nec uxorem. Dicit ergo: *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit : Matth. 19. 6. Itaque non*

sunt duo, sed una caro. Et ideo sicut peccaret contra naturam qui per seipsum odio haberet, ita qui uxorem: *Eccli. 25. 1. In tribus beneplacitum est spiritui meo, quae sunt probata coram Deo, et hominibus. Concordia fratrum, amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes.* Quod autem sic debeant se diligere, probat dicens: *Nemo enim carnem suam unquam odio habuit*: quod patet per effectum: quia probatio dilectionis exhibitio est operis. Nam id quod pro viribus conservamus, diligimus; *sed quilibet nutrit, et fovet carnem suam* propter conservationem: *1. Timoth. ult. 8. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus.*

Sed contra. *Luc. 14. 26. Qui non odit uxorem, et filios, et fratres, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Respondeo. Dicendum est, quod, ut Apostolus dicit, sic homo uxorem debet diligere sicut se. Se autem debet homo diligere infra Deum. Sic ergo uxorem debet diligere, scilicet infra Deum. Dicit autem, *Qui non odit uxorem*, non quia praecipiat eam odire, quod esset peccatum mortale praecipere; sed praecipit eam ita ut se diligere. Nunc autem minor dilectio est quasi quoddam odium respectu eius quod summe, et plus diligitur, scilicet respectu Dei. Ita nemo carnem suam odit, sed nutrit, et fovet.

Sed contra. Qui diligit aliquem, non vult, nec appetit ab eo separari. Sed sancti volunt a carne separari: *Roman. 7. 24. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Philip. 1. 23. Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Praeterea nullus affligit quod diligit. Sed sancti affligunt carnem suam in hoc mundo: *1. Corinth. 9. 27. Castigo corpus meum, et in servitutem redigo.* Praeterea quidam occidunt se, sicut auditum est frequenter: item de Iuda.

Respondeo. Caro potest considerari in se; et sic non habetur odio, sed naturaliter quilibet appetit eam esse, et fovet eam ut sit. Vel potest considerari caro, inquantum est alicuius impeditiva quod volumus; et sic odio quodammodo habetur per accidens. Nam omne quod volumus aut est bonum, aut malum. Si bonum, vel est ut finis ultimus, scilicet vita aeterna, a qua impedimur per carnem: *2. Corinth. 5. 6. Quamdiu sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino.* Et quia naturaliter appetimus finem nostrum, et bene esse, nec hoc possumus quamdiu in hac carne sumus; ideo vellemus eam abiicere, non sicut malum odio habitum, sed sicut bonum minus dilectum, impediens maius bonum. Et sic exponendae sunt auctoritates supradictae: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Item: *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo*, vel consimiles. Vel illud quod volumus, est bonum, non ut finis, sed ut disponens ad finem; sicut sunt habitus virtutum. Hoc autem bonum impeditur per carnis lasciviam; et ideo sancti affligunt, et macerant carnem suam, ut subdatur spiritui ad repressionem concupiscentiarum: quia caro concupiscit impediens acquisitionem virtutum nos disponentium ad bonum ultimum. Et ideo qui sic affligit carnem suam, ut subdatur spiritui, non odit eam, sed procurat bonum eius, quia bonum eius est quod subiiciatur spiritui; sicut bonum hominis est quod subiiciatur Deo: *Psalm. 72. 27. Mihi autem adhaerere Deo bonum est.* Et sic intelligitur, *Castigo corpus meum*, et consimiles. Unde hoc non oportebat fieri in statu innocentiae, quamdiu homo subditus fuit Deo, et caro totaliter subdita fuit spiritui: in qua quidem mutua subiectione consistebat donum originalis iustitiae. Sed aliquando illud quod volumus, est malum; et ideo, sicut boni carnem affligunt, vel deponere volunt, inquantum impeditiva est boni, quod appetunt, ita mali inquantum caro est impeditiva mali quod appetunt, eam occidunt, et se suspendunt, sicut Iudas.

Deinde ostendit quod virum oportet uxorem diligere; et hoc per exemplum: unde dicit: *Sicut et Christus Ecclesiam*, scilicet dilexit, sicut aliquid sui: *quia membra sumus corporis eius: Supra 4. 25. Sumus enim invicem membra.* Dicit autem, *De carne eius*, propter eamdem participationem naturae: *Luc. ult. 39. Spiritus autem carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Vel dicit, *De carne*, mystice, quantum ad debiles, qui sunt carnei; *et de ossibus eius*, quantum ad fortes, qui sunt ossei.

LECTIO X.

Propter hoc relinquet homo patrem, et matrem suam, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo, et in Ecclesia. Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat; uxor autem timeat virum suum.

Supra exhortatus est Apostolus Ephesios ad amorem uxorum dupliciter, scilicet exemplo dilectionis Christi ad Ecclesiam, item ex amore hominis ad seipsum; hic tertio hortatur eos per auctoritatem Scripturae: et circa hoc tria facit. Primo auctoritatem inducit; secundo eam mystice exponit, ibi, *Sacramentum hoc magnum est*; tertio adaptat eam secundum litteralem sensum ad propositum suum, ibi, *Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat.*

Auctoritas haec *Gen. 2.* dicta est ab Adam vidente uxorem, scilicet de costa sua formatam; sed contra dicitur *Matt. 19.* quod Deus hoc dixit.

Respondeo. Adam ut a Deo inspiratus hoc dixit, Deus autem ut Adam inspirans, et docens; nos autem hoc idem dicimus, et multa alia quae dixit Dominus, spiritu Dei docente: unde dicitur *Matth. 10. 20. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

Notandum hic est, quod in praedicta auctoritate triplex coniunctio viri ad mulierem designatur. Prima per affectum dilectionis, quia est tantus affectus utriusque ut patres relinquant: *3. Esdrae 4. 25. Diligit homo uxorem suam magis quam patrem; et multi dementes facti sunt propter uxores suas*, et alia ibi multa. Hoc autem naturale est, quia appetitus naturalis est concors debitae actioni. Constat autem quod omnibus agentibus superioribus inest appetitus ut propinent, et communicent inferioribus; et ideo amor naturalis inest eis versus inferiora. Et quia homo respectu patris et matris est inferior, non superior; ideo ad uxorem, cuius est superior, et ad filios, naturaliter plus afficitur quam ad

parentes: et etiam quia uxor sibi coniungitur ad actum generationis. Secunda coniunctio est per conversationem: unde dicit: *Et adhaerebit uxori suae: Eccli. 25. 1. In tribus beneplacitum est spiritui meo, quae sunt probata coram Deo, et hominibus. Concordia fratrum, amor proximorum, et vir et mulier bene consentientes.* Tertia est per carnalem coniunctionem, ibi. *Et erunt duo in carne una*, idest in carnali opere. In qualibet enim generatione est virtus activa, et passiva; sed in plantis utraque est in eodem; in perfectis autem animalibus distinguuntur. Et ideo in actu generationis ita se habent masculus, et femina in animalibus, sicut in plantis solo eodem uno corpore fit.

Consequenter exponit eam mystice, et dicit: *Sacramentum hoc magnum est*, idest sacrae rei signum, scilicet coniunctionis Christi et Ecclesiae: *Sapient. 6. 24. Non abscondam a vobis sacramentum Dei.*

Notandum est hic, quod quatuor sacramenta dicuntur magna, scilicet baptismus ratione effectus, quia delet culpam, et aperit ianuam paradisi; confirmatio ratione ministri, quia solum a Pontificibus, et non ab aliis confertur; eucharistia ratione continentiae, quia totum Christum continet: item matrimonium ratione significationis, quia significat coniunctionem Christi et Ecclesiae. Et ideo, si mystice exponatur, debet sic exponi littera praecedens: *Propter hoc relinquet homo*, scilicet Christus, *patrem, et matrem*. Reliquit, inquam, *Patrem*, inquantum est missus in mundum, et incarnatus: *Ioan. 16. 28. Exivi a Patre, et veni in mundum: et matrem*, scilicet synagogam: *Hierem. 12. 7. Reliqui domum meam, et dimisi haereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manu inimicorum eius: et adhaerebit uxori suae*, Ecclesiae: *Matth. ult. 20. Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.*

Consequenter argumentatur secundum sensum litteralem, exponendo praedictum exemplum. Quaedam enim sunt in sacra Scriptura veteris testamenti quae tantum dicuntur de Christo, sicut illud *Psal. 21. 18. Foderunt manus meas, et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea:* et illud *Isa. 7. 14. Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel.* Quaedam vero de Christo, et aliis exponi possunt; sed de Christo principaliter, de aliis vero in figura Christi, sicut praedictum exemplum. Et ideo primo exponendum est de Christo, et postea de aliis. Et ideo dicit: *Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam diligat;* quasi dicat: De Christo dicitur principaliter, etsi non singulariter: quia exponendum, et implendum est in aliis, in figura Christi. Dicit autem, *Sicut semetipsum:* quia sicut unusquisque se diligit in ordine ad Deum, ita debet uxorem diligere, non inquantum trahit ad peccatum: *Luc. 14. 26. Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem, et uxorem suam etc.* sequitur *non potest meus esse discipulus.*

Sed quid de uxore? *Uxor autem virum suum timeat*, scilicet timore et reverentiae, et subiectionis, quia debet ei esse subiecta.

CAPITIS SEXTI

LECTIO PRIMA

Filii obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est. Honora patrem tuum, et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, et sis longaevus super terram. Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros; sed educate illos in disciplina, et correctione Domini.

Supra monuit virum, et uxorem, quae est una connexio familiae; hic monet patrem, et filios, quae est secunda connexio domus: et primo facit monitionem, quomodo filii se debeant habere ad parentes; secundo quomodo e converso patres ad filios, ibi, *Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros.* Prima in duas. Primo proponit monitionem; secundo ostendit rationem, ibi, *Hoc enim est iustum.* Dicit ergo: *Filii obedite parentibus vestris in Domino.* Notandum est hic, quod patres debent naturaliter instruere filios moribus; filii autem, instruentibus parentibus, naturaliter debent eis obedire, sicut infirmi obediunt medicis. Unde proprium filiorum est obedientia: *Coloss. 3. 20. Filii obedite*, scilicet parentibus, *per omnia: hoc est enim beneplacitum Domino.* Dicit autem *In Domino*, quia non est obediendum parentibus, nec alicui in his quae sunt contra Deum: *Act. 5. 29. Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Et per hoc solvitur auctoritas modo allegata: *Luc. 14. 26. Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem, et uxorem suam... non potest meus esse discipulus.* Quia hoc intelligitur inquantum sunt contra Deum.

Rationem autem assignat ex duobus, scilicet ex iustitia, et utilitate. Quod autem sit iustum, patet, ac probatur: quia lex divina nihil mandat nisi iustum: *Psal. 18. 9. Iustitiae Domini rectae.* Sed hoc mandat lex divina *Exod. 20.* et *Deuter. 5. Honora patrem tuum, et matrem tuam, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus: Eccli. 3. 16. Qui timet Deum, honorat patrem, et quasi dominis serviet his qui se genuerunt.* Honor autem importat exhibitionem reverentiae his qui supra nos sunt: unde quia parentes habemus supra nos, utitur nomine honoris. Dicit ergo: *Hoc enim iustum est. Honora patrem tuum, et matrem tuam: Eccli. 3. 7. Qui honorat patrem suum, vita vivet longiore; et qui obedit patri, refrigerabit matrem.* Et hoc intelligitur tripliciter, quod filii debent parentes honorare: quia debent eis reverentiam, sicut maioribus; obedientiam, sicut instructoribus; sustentamenta, sicut nutrientibus, cum fortes erant. Deinde assignat dignitatem huius praecepti, dicens: *Quod est mandatum primum.*

Contra. Immo mandatum primum est quod est colendus unus Deus. Respondeo. Mandata continentur in duabus tabulis. Prima continent ea quae ordinantur ad Deum; secunda, ea quae ad proximum; et in hac secunda primum mandatum est de honore parentum. Et hoc duplici de causa. Primo quia in illa secunda tabula est

praeceptum affirmativum nisi istud : quia naturale est nobis ut parentibus serviamus, non autem sic aliis proximis, ideo nullum est aliud affirmativum; sed natura dictat ut non inferat homo proximis nocumentum, et ideo prohibetur. Quia ergo primum, plus, et prius habet de debito, ideo *primum*. Secundo quia Deus honorandus est sicut principium nostri esse; et quia parentes sunt etiam principium nostri esse, quia, ut dicitur *6. Ethic.* tria habemus a parentibus , scilicet esse , vivere , et disciplinam; ideo conveniens est ut post mandata ordinata ad Deum, primum esset ordinatum ad parentes. Vel primum quoad promissionem , quia isti soli additur promissio. Et huius est duplex ratio. Una est quia homines in aliis quae agunt, quaerunt utilitatem propriam , et quia a parentibus iam senibus nullam expectant utilitatem, nisi a Deo provenientem. Secunda ratio est ne aliquis credat quod honoratio parentum non sit meritoria, quia naturalis est ; ideo addit : *Ut sis longaevus super terram*. In veteri autem testamento promittebantur promissiones temporales, quia populus ille parvulus erat , et ideo gratiose instruendus erat sub paedagogo sicut parvulus. Tamen in illis parvis munusculis populum illum parvum decentibus figurabantur magna bona, scilicet spiritualia. Et ideo potest hoc referri secundum sensum litteralem ad bona temporalia: et sic dicit: *In promissione, ut bene sit tibi*, idest ut bonis promissis abundes: nam qui gratus est in minoribus beneficiis, meretur maiora recipere. Maxima autem beneficia habemus a parentibus, scilicet esse, nutrimentum, et disciplinam. Quando ergo quis gratus est his, fit dignus ut maiora recipiat: et ideo dicit: *Ut bene sit tibi*: quia, ut dicitur *2. Timoth. 4. 8. pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitae quae nunc est, et futurae*. Et ideo addit : *Ut sis longaevus super terram*, quasi super gratiam , et beneficium vitae, quam habes a parentibus: *Proverb. 3. 6. Longitudo dierum in dextera eius , et in sinistra illius divitiae, et gloria.*

Sed contra. Multi devoti parentibus cito moriuntur. Et ideo sciendum, quod haec temporalia non sunt bona absolute, nisi inquantum ordinata ad spiritualia; et ideo intantum homini bona , inquantum per ea iuvatur ad spiritualia. Unde fortuna non est dicenda bona, si est impediens a virtute. Et ideo longitudo vitae intantum est bona, inquantum ad servitia Dei est ordinata. Et ideo quandoque subtrahitur, ne impediat: *Sapient. 4. 11. Raptus est , ne malitia mutaret intellectum eius.* Vel potest referri ad sensum spiritualem: *Ut sis longaevus in terra* viventium: *Psalm. 142. 10. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam: propter nomen tuum, Domine, vivificabis me.*

Consequenter instructis filiis , instruuntur parentes: circa quod duo facit. Primo ponit unum prohibitivum; secundo aliud inductivum , ibi , *Sed educate eos in disciplina, et correctione Domini*. Dicit ergo: *Et vos, patres , nolite provocare filios vestros ad iracundiam* , non quod in omnibus assentiatis voluntati eorum. Ubi notandum est , quod alius est principatus patris ad filium , et domini ad servum: quia dominus utitur servo suo ad utilitatem propriam , sed pater utitur filio ad utilitatem filii. Et ideo est necesse quod patres instruant filios propter utilitatem suam, non tamen nimis arctando , aut subiiciendo. Et ideo dicitur *Coloss. 3. 21. Patres , nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut scilicet non pusillo animo fiant:* quia talis provocatio non animat ad bonum. Quomodo ergo? Subdit : *Sed educate illos in disciplina* , scilicet verberum , *et correctione* , scilicet verborum , idest corripite eos , et educate , ut serviant Domino. Vel *in disciplina* , eos ad bonum inducendo , *et correctione*, a malis retrahendo.

LECTIO II.

Servi obedite dominis carnalibus cum timore , et tremore , in simplicitate cordis vestri , sicut Christo : non ad oculum servientes , sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo , cum bona voluntate servientes , sicut Domino , et non hominibus ; scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum , hoc recipiet a Domino , sive servus , sive liber. Et vos , domini, eadem facite illis , remittentes minas , scientes quia et vester Dominus est in caelis , et personarum acceptio non est apud Deum.

Instructis duabus connexionibus, scilicet viri et mulieris , patris et filii ; hic instruit connexionem servi ad dominum ; et circa hoc duo facit. Primo instruit servum ; secundo dominum , ibi , *Et vos , domini , eadem facite illis*. Iterum prima in tres: primo enim ponit monitionem; secundo exponit, ibi, *Non ad oculum servientes , quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi , facientes voluntatem Dei ex animo* ; tertio ostendit retributionem , ibi , *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino*. Iterum prima in tres : primo monet ad obedientiam ; secundo ad reverentiam ; tertio ad cordis simplicitatem. Secunda ibi, *Cum timore , et tremore*; tertia ibi , *In simplicitate cordis vestri*. Monet autem eos ad obedientiam ex imperio Domini : unde dicit : *Servi obedite dominis carnalibus*. Monet eos ad reverentiam , dicens , *Cum timore* , interius : *Malach. 1. 6. Si ego Dominus , ubi est timor meus ? et tremore* , exterius : *Psal. 2. 11. Servite Domino in timore , et exultate ei cum tremore : et in simplicitate cordis: Sap. 1. 1. In simplicitate cordis quaerite illum: Luc. 12. 42. Fidelis servus , et prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam: Iob 1. 8. Numquid considerasti servum meum Iob ?* et paulo post : *Vir simplex , et rectus , ac timens Deum , et recedens a malo*. Sic enim serviendum est Christo : unde dicit , *Sicut Christo: Sap. 1. 1. In simplicitate cordis quaerite illum : 1. Paralip. 29. 17. Domine Deus, in simplicitate cordis mei laetus obtuli universa.* Dicit etiam, *Sicut Christo*, quia a Domino Christo est quod dominus aliquid possit : *Rom. 13. 2. Qui potestati resistit , Dei ordinationi resistit*. Et ideo serviendum est eis , sicut Christo, in his quae non sunt contra fidem , nec contra ipsum.

Exponit autem , *In simplicitate*: et primo removet quod simplicitati contrariatur ; secundo docet modum convenientem , ibi , *Facientes voluntatem Dei ex animo*. Contrarium autem simplicitati est quod servus

habeat respectum ad oculum, et non ad complacentiam domini. Talis enim servus non habet simplicitatem, et rectam intentionem: et ideo hoc prohibet, dicens: *Non ad oculum servientes*, scilicet domino, propter lucrum temporale tantum, *quasi hominibus placentes*, id est complacere volentes: *Galat. 1. 10. Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem: sed ut servi Christi: Coloss. 3. 24. Domino Christo servite.* Et quomodo? *Facientes voluntatem Dei*, scilicet implendo mandata eius opere: *Psal. 3. 20. Facientes verbum illius:* sicut Christus: *Ioann. 6. 38. Descendi de caelo, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. Haec est enim voluntas eius qui misit me*, scilicet ut obediam hominibus propter Deum. Et ideo dicit, *Sicut servi Christi*, et sicut servientes Domino, non hominibus, scilicet non propter se, sed propter Dominum. Quomodo? *Ex animo: Coloss. 3. 23. Quodcumque facitis, ex animo operamini sicut Domino, et non hominibus.* Item *cum bona voluntate*, idest recta intentione: *Coloss. 4. 12. Stetis perfecti, et pleni in omni voluntate Dei.*

Deinde subiungit remunerationem, dicens, *Sitientes: 1. Ioan. 5. 13. Scripsi vobis, ut sciatis: quoniam unusquisque*, sive servus, sive liber, sine personarum acceptione: non enim est personarum acceptio apud Deum: *Galat. 3. 18. Non est servus, neque liber; non est masculus, neque femina: omnes enim vos unum estis in Christo Iesu: Act. 10. 34. In veritate comperi, quoniam non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente, qui timet Deum, et operatur iustitiam, acceptus est illi: Eccli. 9. 10. Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas, hoc recipiet a Domino*, pro remuneratione: *Coloss. 3. 24. Scientes quod a Domino accipient retributionem haereditatis.*

Deinde cum dicit, *Et vos, domini, eadem facite illis*, instruit dominos; et facit duo. Primo ponit monitionem; secundo subdit rationem, ibi, *Scientes quia et illorum, et vester Dominus est in caelis.* Dicit ergo: *Et vos, domini, eadem facite illis*, eadem scilicet identitate proportionis, ut sicut illi ex animo, et bona voluntate, ita et vos faciatis: *Eccli. 33. 31. Si est tibi aliquis servus fidelis, sit tibi sicut anima tua. Remittentes minas*, non solum verbera, vel flagella. Et quare? Rationem subdit, dicens: *Scientes quia et illorum, et vester Dominus est in caelis:* nam *idem Dominus omnium, Rom. 10. 12.* Quasi dicat: Conservi estis, et ideo debetis vos bene habere ad eos: *Matth. 18. 33. Oportuit et te misereri conservi tui. Et personarum acceptio non est apud Deum: Rom. 2.* idem dicitur: *Luc. 20. 21. Non accipis personam hominum: Actor. 10. 34. idem.*

LECTIO III.

De cetero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli: quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem; sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in caelestibus.

Supra posuit Apostolus multa praecepta generalia, et specialia ad destruendam vetustatem peccati, et inducendam novitatem gratiae; hic ostendit qua virtute debent uti ad praecepta haec implenda, quia fiducia auxilii divini: circa quod duo facit. Primo ponit monitionem; secundo in speciali explicat eam, ibi, *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem.* Prima in duas: quia primo ostendit de quo debemus confidere, sicut de interiori; secundo ostendit de quo debemus confidere, sicut de exteriori, ibi, *Induite vos armaturam Dei.* Illud autem interius, de quo debemus confidere, est auxilium divinum; et ideo dicit: *De cetero, fratres, confortamini: Hier. 17. 7. Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia eius.* Duplici autem ratione confidit quis de aliquo. Una est quia ad eum pertinet sua defensio; alia est quia potens est, et paratus est eum defendere. Et haec duo sunt in Deo respectu creaturae suae. Quia cura est Deo de vobis, ut dicitur *1. Petr. ult. 7. Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Item ipse potens est, et promptus auxiliari; et ideo dicit: *De cetero, fratres, confortamini;* quasi dicat: Postquam vos instruxi supra de praeceptis implendis, iam confortamini, non in vobis, sed in Domino, qui curam habet de vobis: *Psal. 72. 27. Mihi autem adhaerere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam: Isa. 35. 4. Dicite pusillanimis: confortamini, et nolite timere: Hier. 20. 11. Dominus mecum est tamquam bellator fortis; idcirco qui me persequuntur, cadent, et infirmi erunt. Et in potentia virtutis eius: Luc. 1. 49. Qui potens est.* Et licet in Deo et virtus, potentia sint idem; tamen quia virtus est ultimum de potentia, et quasi perfectio potentiae; ideo dicit: *In potentia virtutis eius*, idest in potentia virtuosa: *Philip. 4. 13. Omnia possum in eo qui me confortat: Iob 17. 13. Pone me iuxta te, et cuiusvis manus pugnet contra me.*

Sed posset dici. Si Deus potest, et vult, debemus esse securi. Ideo respondens dicit, quod non, immo debet quilibet facere quod in se est; quia si inermis iret ad bellum, quantumcumque Rex protegeret eum, esset in periculo. Et ideo dicit: *Induite vos armaturam Dei*, idest dona, et virtutes: *Rom. 13. 12. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis: Coloss. 3. 12. Induite vos ergo, sicut electi Dei sancti, et dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam:* quia per virtutes homo protegitur contra vitia.

Sed contra. Dominus est Rex ita potens quod nullus potest eum impugnare. Respondeo. Verum est per violentiam; sed per insidias, et fallaciam impugnat eum diabolus in membris suis, non in se: quia dicitur *Eccli. 11. 31. multae sunt insidiae dolosi.* Et ideo subdit: *Ut possitis stare contra insidias diaboli: 1. Petr. 5. 8. Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit,*

quaerens quem devoret: Psal. 9. 9. Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua.

Consequenter cum dicit, *Quia non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem*, explicat in speciali monitionem: et primo de insidiis inimicorum; secundo de armatura sumenda, ibi, *Propterea accipite armaturam Dei*; tertio de fiducia Christi habenda, ibi, *Per omnem orationem, et obsecrationem orantes omni tempore.* Describit autem insidias. Quia quando aliquis hostis imminet, si sit debilis, stultus, et huiusmodi, non est multum cavendum, nec timendum de eo; sed quando est potens, nequam, et callidus, tunc est timendus. Haec tria sunt in diabolo. Primo quia non est debilis; et propter hoc dicit, quod *non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem*. Per carnem, et sanguinem intelliguntur vitia carnis: *1. Corinth. 15. 50. Caro, et sanguis regnum Dei non possidebunt:* et homines carnales: *Galat. 1. 16. Continuo non acquievi carni, et sanguini*, idest hominibus carnalibus. Dicit ergo: *Non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem.*

Quod videtur esse falsum, qualitercumque accipiatur: quia, ut dicitur *Galat. 5. 17. caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: Psal. 118. 158. Multi qui persequuntur me.*

Respondeo dupliciter. Primo ut dicamus: *Non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem*: supple, tantum, quia etiam adversus diabolum. Vel aliter. Quia actio quae instrumento attribuitur est principaliter agentis: et sicut accipitur illud *Rom. 9. 16. Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei*; quasi dicat: Quod vultis aliquid, vel facitis, a vobis non est, sed aliunde, scilicet a Deo: sic hic *non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem*, exponatur; idest, quod nos impugnent, scilicet caro, et sanguis, hoc non est eorum principaliter, sed a superiore movente, scilicet a diabolo.

Consequenter describitur a potentia: quia *adversus principes, et potestates tenebrarum harum: Ioan. 14. 30. Venit enim princeps huius mundi, et in me non habet quidquam.* Dicitur autem princeps mundi, non creatione, sed imitatione mundanorum: *Ioan. 1. 10. Et mundus eum non cognovit*, scilicet principes mundani. Vel dicitur princeps, quasi primatum capiens: unde principes quasi primi duces ad aliquid: *Ps. 67. 26. Principes coniuncti psallentibus. Gen. 23. 6. Princeps Dei es apud nos.* Ad potestatem autem pertinet iustitiam exercere. Inquantum ergo aliqui daemones inducunt aliquos ad rebellandum Deo, dicuntur principes; inquantum vero habent potestatem puniendi illos qui eis subiiciuntur, dicuntur potestates: *Luc. 22. 53. Haec est hora vestra, et potestas tenebrarum.*

Sed cum ex ordinibus omnibus ceciderint aliqui, quare mentionem facit Apostolus de illis duobus ordinibus, denominans daemones?

Respondeo in nominibus ordinum sunt tria. In quibusdam enim importatur ordo ad Deum, in quibusdam vero Dei ministerium. In nominibus enim Cherubim, et Seraphim, et Thronorum, importatur conversio ad Deum. Daemones autem aversi sunt a Deo; et ideo eis non competunt haec nomina. Item quaedam nomina important ordinem ad ministerium Dei, sicut Angeli, et Archangeli; et ista etiam nomina non competunt daemonibus, nisi cum adiuncto, scilicet satanae. Tertio etiam quia Virtutes, et Dominationes important ordinem ad servitium Dei; ideo eis non conveniunt haec nomina, sed tantum ista duo, quae communia sunt bonis, et malis, scilicet Principatus, et Potestates. Sunt ergo et potentes, et magni; ideo habent magnum exercitum, contra quem habemus pugnare. *Adversus mundi rectores tenebrarum harum*, scilicet peccatorum. *Supra 5. 8. Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino:* quia quidquid est tenebrosum, totum est de ordine istorum, et subiectum eis. Glossa: *Mali homines sunt equi, diaboli equites. Ergo occidamus equites, et equos possideamus: Ioan. 1. 5. Et tenebrae eum non comprehenderunt.* Sunt etiam astuti, quia *contra spiritualia nequitiae*, idest contra spirituales nequitias, emphatice loquendo, per quod intelligitur plenitudo nequitiae. Dicit autem, *Spiritualia nequitiae*, quia quanto est altior secundum naturam, tanto, quando convertitur ad malum, est peior et nequior. Unde Philosophus dicit, quod homo malus est pessimus omnium animalium. Et ideo dicit, *Spiritualia nequitiae*, quia spirituales et nequissimi sunt. Et dicit, *In caelestibus*, duplici de causa: vel ut ostendat virtutem, et avantagium ad superandum nos: quia nos in terra, ipsi autem in alto, scilicet in aere caliginoso; et ideo habent partem meliorem: *Luc. 8. 5. Volucres caeli comederunt illud.* Vel dicit, *In coelestibus*, quia pro caelestibus est ista pugna: et hoc debet animare nos ad pugnam.

LECTIO IV.

Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam iustitiae, et calceati pedes in praeparationem Evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.

Supra exposuit Apostolus quod dictum est de insidiis diaboli; hic monet nos de armatura sumenda: et circa hoc facit duo. Primo concludit ex praemissis armaturae necessitatem; secundo armorum diversitatem describit, ibi, *State ergo succincti lumbos vestros in veritate.* Dicit ergo: Habetis hostes malos, nequissimos, et potentes, et pro re ardua pugnantes, quia pro caelestibus: *propterea accipite armaturam Dei*, idest armamini spiritualibus armis: *2. Corinth. 10. 4. Arma malitiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes.* Et hoc *ut possitis resistere: 1. Petr. 5. 9. Cui resistite fortes in fide: Iac. 4. 7. Resistite diabolo, et fugiet a vobis:* quanto magis enim ei ceditur, tanto plus insequitur. *In die malo*; et hoc propter mala quae in die fiunt: *Supra 5. 16. Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt: Eccl. 7. 15. Diem malum praecave.* Item accipite non solum ad resistendum, sed etiam ad perficiendum: *Et in omnibus perfecti stare*, idest in adversis, et prosperis immobiliter stare: *Iac. 1. 4. Sitis perfecti, in nullo deficientes.* De hoc *1. Petr. 1. 14*,

Perfecti sperate in eam quae offertur vobis gratiam, in revelationem Iesu Christi.

Sed numquid omnes debent perfecti esse? Respondeo. Triplex est perfectio. Una sufficientiae, quam debet homo secundum quod sibi est necessarium ad salutem; sicut illud *Marc. 12. 30. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo;* quasi dicat: Ut nihil sit in corde tuo quod sit contra Deum: et hoc est de necessitate salutis: *Iac. 1. 4. Ut sitis perfecti, et integri, in nullo deficientes.* Alia est perfectio totalis abundantiae, quae est perfectio patriae, quae est consummata gloria, in hoc quod perfectus totaliter inhaereat Deo: *Matth. 22. 30. In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in coelo.* Et de hac loquebatur Apostolus *Philip. 3. 12. Non quod iam acceperim, aut quod iam perfectus sim:* et paulo post: *Fratres, ego non arbitror me comprehendisse.* Alia est media, scilicet consilii, qua homo nititur se abstrahere ab his, et ire ad illa.

Deinde cum dicit, *State ergo etc.* describit diversitatem armorum. Est autem triplex genus spiritualium armorum, ad similitudinem corporalium: quorum quaedam sunt similia indumento ad tegendum, quaedam vero ad protegendum, et quaedam ad impugnandum. Indumento autem tria sunt necessaria. Primo quod cingatur: et quantum ad hoc dicit: *State ergo succincti lumbos vestros in veritate.* Sed prius induit se homo quam se cingat. Apostolus autem accipit haec secundum ordinem armaturae spiritualis. In bello autem spirituali prius est necesse concupiscentias carnis restringere, sicut vicinus hostis est prius vincendus. Hoc autem fit per restrictionem lumborum, in quibus viget luxuria; quod fit per temperantiam, quae gulae, et luxuriae contrariatur: *Luc. 12. 35. Sint lumbi vestri praecincti: Iob 28. Accinge sicut vir lumbos tuos.* Sed *in veritate*, idest in rectitudine intentionis, et non simulate. Alia littera habet, *In caritate: 1. Corinth. ult. 14. Omnia vestra in caritate fiant.*

Secundo monet vincere cupiditates rerum. Duplex autem invenitur armatura contra eas, scilicet iustitia, et abrenuntiatio rerum temporalium. Et ideo primo praecipit ut eas non iniuste usurpemus, quod facit iustitia; et ideo dicit: *Induti loricam iustitiae*, scilicet per quam homo abstinet a rebus alienis. Dicitur autem iustitia lorica, quia sicut lorica tegit membra, ita iustitia virtutes omnes: *Sap. 5. 19. Induet pro thorace iustitiam, et accipiet pro galea iudicium certum.* Secundo praecipit ut rerum temporalium curam superfluam deponamus: quia dum his nimis intendimus, non habemus pedes paratos ad divina negotia, et mysteria annuntianda: et propter hoc dicit: *Et calceati pedes*, idest affectus dispositi, sint supple, *in praeparationem Evangelii pacis.* In signum huius misit Apostolus Dominus *Marc. 6.* calceatos sandaliis, quae habent subtus soleas, per quod significatur elevatio mentis a terrenis; et aperta sunt superius, per quod significatur promptitudo ad divinam sapientiam. Dicit autem, *Pacis*, quia per Evangelium pax nobis annuntiatur: *Matth. 10. 12. In quamcumque domum intraveritis, dicite: Pax huic domui.*

Item secundo sunt arma ad protegendum. Duo autem in nobis sunt protegenda, quae sunt principia vitae, scilicet pectus in quo est cor, et caput in quo est cerebrum. Pro pectore autem est scutum; et ideo dicit: *In omnibus sumentes scutum fidei:* quia sicut scutum supponitur omnibus armis, ita fides omnibus aliis virtutibus. Alia sunt enim arma virtutum moralium, scilicet temperantiae, idest succinctio lumborum; et iustitiae, idest induitio loricae; et hoc genus armorum, scilicet scutum, est virtutis theologicae, scilicet fidei: quia sicut per scutum repelluntur tela, ita per fidem omnia contraria, et habetur victoria: *Hebr. 11. 33. Sancti per fidem vicerunt regna.* Sed per virtutes morales vincimus potestates terrenas; et ideo ait: *In quo possitis omnia tela ignea nequissimi extinguere*, scilicet diaboli, cuius tela sunt quaedam immissiones per angelos malos. Ignea sunt, quia adurentia pravis concupiscentiis: *Ps. 57. 9. Supervecidit ignis, et non viderunt solem.* Haec autem per fidem extinguuntur; quae tentationes praesentes, et transitorias extinguit per bona spiritualia, et aeterna, quae promittit sacra Scriptura. Unde Dominus *Matt. 4.* diabolo tentanti producebat, et opponebat auctoritates sacrae Scripturae. Et sic debemus facere, si tentat de gula, secundum illud *Deuter. 8. 3. Non in solo pane vivit homo.* Vel illud *Roman. 14. 17. Non est regnum Dei esca, et potus.* Si de luxuria, *Non moechaberis;* si de furto, *Non furtum facies*, et sic de aliis. Dicitur autem scutum fidei, quia sicut scutum protegit totum pectus, ita fides debet esse in pectore. Spes autem dicitur galea: quia sicut galea est in capite, ita caput virtutum moralium est finis, et de hoc est spes, scilicet de fine: et ideo dicitur: *Et galeam salutis assumite.*

Item tertio sunt arma ad impugnandum: quia non solum sufficit se defendere, sed etiam oportet adversarium impugnare. Hoc autem sicut fit per gladium materialem corporaliter, ita per verbum Dei, quod est Spiritus sancti gladius, spiritualiter: et propter hoc dicit: *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei*, scilicet assumite: *Hebr. 4. 12. Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animae, et spiritus.* Et praedicatio dicitur gladius spiritus, quia non penetrat usque ad spiritum, nisi ducatur a Spiritu sancto: *Matth. 10. 20. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

Sic ergo habemus arma, quibus defendamur a carnalibus hostibus, scilicet a gula, et luxuria, quod fit per temperantiam, ibi, *State ergo succincti lumbos vestros in veritate.* Item quibus vincamus cupiditates terrenas, scilicet arma iustitiae, quae abstinere nos faciunt ab illicitis, ibi, *Induti loricam iustitiae.* Et puritatem affectus, seu paupertatem, quae nos retrahit etiam a licitis, ibi, *Calceati pedes in praeparationem Evangelii pacis.* Item habemus arma quibus protegamur ab erroribus, scilicet arma fidei, ibi, *In omnibus sumentes scutum fidei:* et etiam ab hostibus generis humani, ibi, *Quo*, scilicet scuto fidei, *possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Item habemus arma quibus in bonis spiritualibus confirmamur, scilicet arma spei, ibi, *Et galeam salutis assumite.* Galea ponitur in capite, sic spes in fine. Nunc autem caput virtutum moralium est ipse finis, de quo est spes. Unde nihil est aliud galeam salutis assumere quam spem de ultimo fine habere. Item habemus ar-

ma ad impugnandum ipsos daemones, scilicet *gladium spiritus*, *quod est verbum Dei*: quod fit frequenter in sermonibus, in quibus verbum Dei penetrans corda peccatorum, expellit congeriem peccatorum, et daemonum.

LECTIO V.

Per omnem orationem, et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia, et obsecratione pro omnibus sanctis, et pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena ista, ut in ipso audeam prout oportet me loqui. Ut autem et vos sciatis quae circa me sunt, quid agam; omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater, et fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum ut cognoscatis quae circa nos sunt, et consolentur corda vestra. Pax fratribus, et caritas cum fide a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptionem. Amen.

Supra exposuit Apostolus quae dixerat de insidiis, et armaturis; hic exponit illud, quod etiam dixerat de confirmatiooe, et confortatione in potentia Dei; et hoc fit per orationem ad Deum super auxilio divino. Facit autem tria. Primo monet eos ad orandum pro seipsis; secundo pro aliis; tertio pro ipsomet Apostolo. Circa primum ponit septem conditiones orationis. Primo quod debet esse perfecta: unde dicit, *Omnem orationem*, quod fit cum in omnibus recurrit quis ad orationem, vel orat pro omni bono. Secundo quod sit humilis, non praesumptuosa: *Psal. 101. 18. Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum*: quod fit quando homo non putat se exaudiri propter merita sua, sed propter misericordiam divinam; et ideo dicit, *Obsecrationem*, idest per sacrae rei acceptionem: *Philip. 4. 6. In omni oratione, et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestrae innotescant apud Deum.* Tertio quod sit continua, ibi, *Omni tempore: 1. Thess. 5. 17. Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite: Psal. 33. 2. Benedicam Dominum in omni tempore*, scilicet statuto. Quarto quod sit devota, quia *in spiritu: 1. Corinth. 14. 15. Psallam spiritu, psallam mente*, idest non ut vagus. Quinto quod sit vigilans, ibi, *Vigilantes: 1. Petr. 4. 7. Estote prudentes, et vigilate in orationibus.* Sexto quod sit instans, ibi, *In omni instantia: Rom. 12. 12. Orationi instantes.* Septimo caritativa, ut scilicet fiat pro omnibus aliis sanctis, ibi, *Et obsecratione pro omnibus sanctis: 1. Timoth. 2. 1. Obsecro enim primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus.*

Deinde ultimo pro se petit orationes fieri, ibi, *Et pro me.* Ubi tria petit pro se, quae cuilibet praedicatori sunt necessaria; scilicet quod os aperiat, et ad praedicandum se praeparet, quantum in se est, et detur sibi gratia. Et ut haec tria sibi dentur, petit ut oretur pro se, dicens: *Ut detur mihi sermo in apertione oris mei. Non enim potero loqui nisi quod dederit mihi Dominus*, dicebat ille Balaam *Num. 23. 12.* Unde Dominus *Matth. 10. 20. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Unde dicitur *ibidem 19. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.* Hoc autem dictum ponit Apostolus: *Ut detur*, inquit, *mihi sermo in apertione oris mei: Coloss. ult. 3. Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis.* Et ad quid, Paule? Respondet: Ut scilicet possim *cum fiducia notum facere Evangelii mysterium, pro quo legatione fungor in catena ista.* Et hoc est secundum quod petit: quia non solum est necessarium praedicatori ut detur ei sermo in apertione oris, seu scientia; sed ut sermonem sibi datum praedicet audacter, et cum fiducia: et hoc est quod dicit: *Cum fiducia... ista ut in ipso audeam prout oportet me loqui.* Et sic praedicabant Apostoli; de quibus dicitur *Act. 4. 31.* quod *loquebantur cum fiducia verbum Dei.* Commendat autem Apostolus officium praedicationis ab excellentia, et altitudine: unde dicit, *Mysterium Evangelii.* Secundo ostendit quod pro ipso libenter sustinuit tribulationem, et ignominiam: unde dicit: *Pro quo legatione fungor in catena.* De his duobus simul: *Coloss. ult. 3. Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod et vinctus sum.* Et quia dicitur *Eccli. 20. 22. Ex ore fatui reprobatur parabola: non enim dicit eam tempore suo*; ideo Apostolus non solum petit quod detur sibi sermo, seu praedicandi scientia; sed etiam gratia loquendi cum fiducia, ut scilicet non desisteret ab incepto pro catenis quibus catenatus erat; ab incepto videlicet, et commisso sibi officio fiducialiter, et fideliter prosequendo. Tertio petit ut detur sibi temporis, seu modi congruentia: quia tempus *loquendi et tempus tacendi*, ut dicitur *Eccle. 3. 7.* Et ideo dicit: *Ut in ipso audeam, prout oportet me loqui.* Et certe in omnibus modus, et qualitas facit gratum. Et hoc idem petebat Apostolus *Coloss. ult. 4. Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui*: quia, ut dicitur *Prov. 15. 23. Sermo opportunus optimus.*

In fine autem huius Epistolae Apostolus statum suum Ephesiis manifestat, cum dicit: *Ut autem et vos sciatis quae circa me sunt, quid agam; omnia vobis nota faciet Tychicus.* Ubi primo facit quod dictum est; secundo eos more solito salutat, ibi, *Pax fratribus, et caritas cum fide a Deo Patre nostro.* In prima parte tria facit. Primo ponitur status sui manifestatio, ibi, *Ut autem et vos sciatis quae circa me sunt*; secundo discipuli nuntiantis multiplex commendatio, ibi, *Tychicus frater meus carissimus, et fidelis minister in Domino*; tertio ostendit finem pro quo eis manifestat statum suum, quia scilicet est ipsorum consolatio, ibi, *Et consolentur corda vestra.* Dicit ergo: *Ut autem vos sciatis quae circa me sunt, quid agam; omnia nota vobis faciet Tychicus*; quasi dicat Apostolus: Pro mysterio Evangelii, pro quo catenatus sum, volo quod catena, et omnes tribulationes, et omnia supplicia quae in credito officio inferuntur, non me angunt, nec cor mutant, nec pervertunt interius, nec attingunt; sed certe sic angor de istis, quod omnia circa me sunt, non intra. Et quia non possum ire ad annuntiandum vobis

utpote catenatus: *Omnia nota faciet vobis Tychicus frater meus carissimus, et fidelis minister in Domino.* Et ideo secure credatis ei de omnibus: *Luc. 12. 42. Quis putas est fidelis servus, et prudens?* Et iste certe est talis: *quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quae circa nos sunt.* Et haec est discipuli commendatio. Et ad quid? *Ut consolentur corda vestra.*

Deinde cum dicit, *Pax fratribus, caritas cum fide a Deo Patre nostro,* ponit Apostolus consuetam salutationem. Et advertendum est, quod licet gratia praecedat pacem, et caritatem mutuam hominum ad se invicem, et ad Deum, quoad collationem, quia *non est pax impiis, dicit Dominus, Isa. 57. 21.* tamen quoad executionem gratiae, et veritatis, et caritatis conservationem, pax praecedit suo modo. Et ideo primo optat eis pacem ad se invicem, et caritatem ad Deum, dicens: *Pax fratribus, et caritas cum fide.* Et quia licet pax, et caritas multum faciant ad gratiae conservationem; tamen semper supponunt ipsam gratiam, sine qua haberi non possunt: ideo optat eis gratiam: unde dicit: *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptionem. Amen.*

FINIS EPISTOLAE AD EPHESIOS.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES

PROLOGUS.

IUSTORUM SEMITA, QUASI LUX SPLENDENS, PROCEDIT, ET CRESCIT USQUE AD PERFECTUM DIEM, *Prov. 4. 18.*

In hac auctoritate describitur vita sanctorum ex tribus. Ex eorum arctitudine, ibi, *Semita*, quia *Matt. 7. 14. Arcta est via, quae ducit ad vitam: Iob 28. 7. Semitam ignoravit avis, nec intuitus est eam oculus vulturis.* Ex claritate, ibi, *Lux splendens: Ephes. 5. 8. Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Iusti enim sunt lucentes, et ideo eorum via est lucida. Ex profectu, quia semper crescit: *1. Petr. 2. 2. In eo crescatis in salutem.* Et hoc *usque ad perfectum diem*, scilicet gloriae: *1. Corin. 13. 10. Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* E converso malorum via est lata, obscura, tenebrosa, et deficiens: unde *Prov. 4. 19.* subditur: *Via impiorum tenebrosa; nesciunt ubi corruant:* et *Matth. 7. 13. Lata porta, et spatiosa via quae ducit ad perditionem; et multi sunt qui intrant per eam.* Ex his verbis trahi potest materia huius Epistolae. Erant enim Philippenses in Christo recta semita, tribulationes multas pro Christo sustinentes. Item illuminati per fidem: Infra 2. 15. *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Item proficiebant, ut patet per totam Epistolam. Item convenienter post Epistolam ad Ephesios, in qua fit instructio qualiter servanda sit ecclesiastica unitas, hi proponuntur in exemplum servandae ecclesiasticae unitatis, qui optime eam servaverunt.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD PHILIPPENSES

CAPITIS PRIMI

LECTIO PRIMA

Paulus, et Timotheus servi Iesu Christi omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis, cum Episcopis, et diaconibus. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis in gaudio deprecationem faciens, super communicatione vestra in Evangelio Christi a prima die usque nunc: confidens hoc ipsum, quod qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Iesu: sicut est mihi iustum, hoc sentire pro omnibus vobis: eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, et in defensione, et confirmatione Evangelii socios gaudii mei omnes vos esse.

Dividitur autem haec Epistola in salutationem, et epistolarem narrationem. Secunda ibi, *Gratias ago Deo meo.* Circa primum tria facit: quia primo describuntur personae salutantes; secundo personae salutatae, ibi, *Omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis;* tertio bona optata, ibi, *Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo.* Circa primum primo ponuntur personae salutantes; secundo eorum conditio, ibi, *Servi Iesu Christi.* Circa primum primo ponitur persona principalis, cum dicit, *Paulus:* et interpretatur *Paulus*, quasi modicus: in quo notatur eius humilitas: *Isa. 60. 22. Minimus erit in mille, et parvus in gentem fortissimam.* Secundo ibi, *Et Timotheus*, ponitur persona adiuncta: quia fuerat eorum praedicator: *Infra 2. 20. Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit.*

Deinde cum dicit, *Servi Iesu Christi*, ponitur conditio eorum: *2. Corinth. 4. 5. Non enim nosmetipsos praedicamus; sed Iesum Christum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Iesum.*

Sed contra. *Ioan. 15. 15. Iam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus eius.* Respondeo. Duplex est servitus secundum duplicem timorem. Timor enim poenae causat malam servitutem; et de hac intelligitur dictum praemissum *Ioan. 15.* Timor vero castus causat servitutem reverentiae; et de hac loquitur Apostolus.

Personae salutatae sunt omnes de Ecclesia Philippensi: et primo minores: unde dicit: *Omnibus sanctis qui sunt Philippis*, quae est civitas, quam Philippus condidit: et dicit, *Sanctis*, et hoc propter baptismum: *Rom. 6. 3. Quicumque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus.* Maiores autem tangit, dicens: *Cum Episcopis, et diaconibus.*

Quaestio est. Quare minores praeponit maioribus? Quia prius est populus, quam praelatus: *Ezech. 34. 2. Nonne greges pascuntur a pastoribus?* Greges enim pascendi sunt a pastoribus, non e converso.

Item cur intermittit presbyteros? Respondeo. Dicendum est, quod comprehenduntur cum Episcopis, quia in una civitate non sunt plures Episcopi: unde dicens in plurali, dat intelligere etiam presbyteros. Et tamen est alius ordo: quia ex ipso Evangelio hoc legitur, quod post designationem duodecim Apostolorum, quorum personas gerunt Episcopi, designavit septuaginta duos discipulos, quorum locum sacerdotes tenent. Dionysius etiam distinguit Episcopos, et sacerdotes. Sed in principio, licet ordines fuerint distincti, non tamen nomina ordinum: unde hic comprehendit presbyteros cum Episcopis.

Deinde ponit bona optata, ibi, *Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo:* et sunt duo quae includunt omnia. Primum est gratia Dei remittens peccata: *Ephes. 2. 8. Gratia salvati estis per fidem.* Ultimum est pax hominis: *Psalm. 147. 14. Qui posuit fines tuos pacem.* Et per consequens optat bona media; et hoc *a Deo Patre: Iac. 1. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum*

est, descendens a Patre luminum. Item per meritum humilitatis Christi; et ideo addit, *Et Domino Iesu Christo: Ioan. 1. 17. Gratia, et veritas per Iesum Christum facta est: Ephes. 2. 14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.*

Consequenter ponit epistolarem narrationem; et circa hoc duo facit: quia primo agit gratias de praeteritis; secundo hortatur ad profectum in futurum, ibi, *Scire autem vos volo, fratres, quia quae circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii.* Circa primum primo praemittit gratiarum actionem pro eis; secundo materiam eius, ibi, *Super communicatione vestra in Evangelio Christi a prima die usque nunc.* Gratias autem agit, adiuncto gaudio, et deprecatione; et ideo haec tria tangens, dicit: *Gratias ago Deo meo.* Gratias agere est recognoscere gratiam sibi factam: *1. Thessal. ult. 18. In omnibus gratias agite. In omni memoria vestri*: quia in eis nihil occurrit Apostolo, quod non esset dignum gratiarum actione: et hoc est valdo magnum: *Prov. 10. 7. Memoria iusti cum laudibus. Pro omnibus: Isa. 60. 21. Populus autem tuus omnes iusti: in perpetuum haereditabunt terram.* Agit ergo gratias pro eorum bono, orationem, et deprecationem pro custodia; totum tamen pro gaudio: *1. Reg. 12. 23. Absit autem a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis.*

Deinde cum dicit, *Super communicatione vestra in Evangelio Christi,* tangit de materia trium praedictorum: et primo ponit materiam gratiarum actionis; secundo gaudii de futuris, ibi, *Confidens hoc ipsum, quod qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Iesu;* tertio deprecationis, ibi, *Testis enim est mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Iesu Christi.* Dicit ergo: *Super communicatione,* scilicet qua communicastis doctrinae Evangelii, credendo, et opere implendo: haec est enim vera communicatio: *Hebr. ult. 16. Beneficentiae autem, et communionis nolite oblivisci. A prima die usque nunc: Eccli. 27. 12. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol.* Et hoc ipsum confidens de vobis gaudeo: quia *qui coepit in vobis opus bonum, perficiet: Hier. 17. 5. Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum: ibid. 7. Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia eius.* Et hoc in virtute Dei. Et ideo dicit: *Qui coepit in vobis opus bonum, perficiet: Ioan. 15. 5. Sine me nihil potestis facere.* Quod est contra Pelagianos, qui dicunt principium boni operis esse ex nobis, sed consummationem ex Deo. Sed hoc non est verum: quia principium boni operis in nobis est cogitare de bono, et hoc ipsum est a Deo: *2. Corinth. 3. 5. Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est. In diem Christi Iesu,* quo remunerabit singulos: *2. Timoth. ult. 8. In reliquo reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: 1. Corinth. 1. 8. Confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die adventus Domini nostri Iesu Christi.* Ratio gaudii ponitur cum dicit: *Sicut est mihi iustum, hoc sentire pro omnibus vobis:* quia scilicet id iustum est, quia congaudetis mihi de bonis meis: *eo quod habeam vos in corde;* quasi dicat: Habeo de vobis hanc conscientiam, tales vos esse; ideo gaudeo, ut scilicet gaudeatis de his de quibus et ego; quod est *in vinculis meis*: quia tunc pro Christo fuit ligatus, de quo gaudebat: *Iac. 1. 2. Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in varias tentationes incideritis: scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habet: Act. 5. 41. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Et in defensione, et confirmatione Evangelii*, scilicet audacter praedicando contra tyrannos, et haereticos, et confirmando Evangelium in cordibus fidelium: *Act. 18. 23. Perambulans ex ordine Galaticam regionem, et Phrygiam, confirmans omnes discipulos.* Vel aliter, secundum Glossam, *In corde,* idest desiderio, ut socii sitis sempiterni gaudii: *Ioan. 16. 22. Gaudium vestrum nemo tollet a vobis.* Et hoc non potest abstrahi a corde meo: quia etiam in vinculis existens, et intentus confirmationi, et defensioni Evangelii, solicitudo de vobis non recedit de corde meo.

LECTIO II.

Testis enim est mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Iesu Christi. Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in omni scientia, et in omni sensu, ut probetis potiora, ut sitis sinceri, et sine offensa in diem Christi, repleti fructu iustitiae per Iesum Christum, in gloriam, et laudem Dei. Scire autem vos volo, fratres, quia quae circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii; ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni praetorio, et in ceteris omnibus, ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem et propter invidiam, et contentionem, quidam autem et propter bonam voluntatem Christum praedicant; quidam ex caritate, scientes, quoniam in defensionem Evangelii positus sum; quidam autem ex contentione Christum annuntiant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.

Posita materia gaudii de spe futura; hic ostendit super quo deprecationem pro eis facit: et primo praemittit suum desiderium, quod ostenditur omnino fervens; secundo materiam deprecationis, ibi, *Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet.* Et quia cordis desiderium soli Deo est manifestum; ideo invocat Deum testem; quod pro eis deprecetur cum desiderio: *Iob 16. 20. Ecce in caelo testis meus est*, scilicet Deus, *quomodo cupiam vos*, scilicet ego existens *in visceribus Iesu Christi.* Vel quomodo cupiam vos esse in eis; quasi dicat: Quomodo cupiam vestram salutem, et participationem viscerosae caritatis Christi: *Luc. 1. 78. Per viscera misericordiae Dei nostri.* Quasi dicat, quia ad profunda, et intima cordis, virtus amoris pertingit. Vel cupiam ut sitis in visceribus Iesu Christi, idest ut ipsum intime diliga-

tis, ut et diligamini ab eo: in hoc enim vita hominis consistit.

Deinde cum dicit, *Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in omni scientia*, ponit deprecationem; et tria bona optat. Primo quantum ad interioris caritatis augmentum. Affectus enim interior perficitur per caritatem; et ideo non habenti caritatem optandum est ut habeat; habenti vero, ut perficiatur. Unde dicit: *Ut caritas vestra magis ac magis abundet*. Pro augmento autem caritatis orandus est Deus, quia solus Deus hoc in nobis operatur: *2. Corinth. 9. 8. Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.* Et hoc necessarium est ut petamus et nos: quia *Matth. 5. 20. Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam scribarum, et pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum.* Secundo quantum ad intellectum: unde dicit, *In omni scientia*.

Sed numquid ex caritate provenit scientia? Sic quia dicitur *1. Ioan. 2. 27. Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis: et non necesse habetis ut aliquis doceat vos; sed sicut unctio eius docet vos de omnibus, et verum est, et non est mendacium.* Item caritas est Spiritus, de quo dicitur *Ioan. 16. 13. Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Cuius ratio est, quia qui habet habitum, si rectus est habitus, sequitur inde rectum iudicium de his quae pertinent ad illum habitum; si vero corruptus, falsum: sicut circa venerea temperatus habet bonum iudicium; intemperatus non, sed falsum. Omnia autem quae a nobis fiunt, sunt informanda caritate: et ideo habens caritatem, habet rectum iudicium et quantum ad cognoscibilia: et sic dicit, *In omni scientia*, qua scilicet agnoscat veritatem, et inhaereat circa ea quae sunt fidei: haec est scientia sanctorum, de qua dicitur *Sapient. 10.* et quantum ad operabilia; et sic dicit, *Et in omni sensu*, qui est vis cognoscitiva circa exteriora obiecta; et proprium eius est ut statim iudicet de proprio sensibili recte. Et ideo hoc nomen translatum est ad interius iudicium rationis: unde sensati dicuntur qui habent rectum iudicium circa agibilia: *Sapien. 1. 16. Sentite de Domino in bonitate: Sapient. 6. 16. Cogitare ergo de illa sensus est consummatus.* Sed hic sensus debet esse non tantum considerativus, sed etiam discretivus inter bonum et malum; et inter bonum et melius: unde subdit: *Ut probetis potiora.* Nota quod caritas perficit sensum, ut probet bona; sed perfecta caritas, ut probet meliora: *1. Corinth. 12. 31. Æmulamini meliora charismata:* et infra *cap. 14. 1. Sectamini caritatem, aemulamini spiritualia.* Et ideo dicit, *Potiora*.

Tertio quantum ad effectum: et primo ponit immunitatem a malo; secundo perfectionem in bono. Primum in hoc quod dicit: *Ut sitis sinceri.* Est enim duplex peccatum vitandum: scilicet interioris corruptionis, qua homo corrumpitur in se; et hoc excluditur per sinceritatem: *1. Corinth. 5. 8. In azymis sinceritatis, et veritatis.* Aliud est in proximum, scilicet offensa; et ideo dicit, *Et sine offensa: 1. Corinth. 10. 32. Sine offensione estote Iudaeis, et Gentibus, et Ecclesiae Dei: sicut et ego per omnia omnibus placeo:* et *2. Corinth. 6. 3. Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. In diem Christi Iesu*, idest usque in finem vitae: *Matth. 24. 13. Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quantum ad gratiam dicit: *Repleti fructu iustitiae*, ut opera iustitiae quidam fructus sint: *Rom. 6. 22. Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam.* Vel *fructu iustitiae*, idest praemio iustitiae, scilicet corona: *2. Timoth. 4. 8. In reliquo reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: Sap. 3. 15. Bonorum enim laborum gloriosus est fructus.* Et hoc habetur per Christum: quia omnia quae facimus, sunt bona per ipsum: *Ioan. 15. 5. Sine me nihil potestis facere.* Et haec facienda sunt hoc fine, scilicet *in gloriam, et laudem Dei*: quia ex operibus sanctorum Deus clarificatur, cum inde alii prorumpunt in laudem Dei: *Psalm. 150. 1. Laudate Dominum in sanctis eius: Hierem. 33. 9. Erit mihi in nomen, et in gaudium, et in laudem, et in exultationem cunctis gentibus terrae, quae audierint omnia bona quae ego facturus sum eis.*

Deinde cum dicit, *Scire autem vos volo, fratres, quia quae circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii*, admonet ad futura: et primo ponit exempla exequenda, et vitanda; secundo concludit moralem monitionem in *4. cap. ibi, Itaque, fratres mei carissimi, et desideratissimi, gaudium meum, et corona mea, sic state in Domino.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quae sunt imitanda; secundo quae sunt vitanda. *3. cap. ibi, De cetero, fratres mei, gaudete in Domino.* Item prima dividitur in duas: quia primo inducit se eis imitandum; secundo alios, *2. cap. Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis.....implete gaudium meum ut idem sapiatis.* Item prima in tres: quia primo ponit in exemplum profectum suum; secundo gaudium quod habet ex profectu, ibi, *Quid enim? Dum omni modo....Christus annuntietur, et in hoc gaudeo;* tertio fructum ex profectu suo, ibi, *Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem.* Item prima in duas. Primo praemittit profectum; secundo modum, ibi, *Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni praetorio, et in ceteris omnibus.* Dicit ergo. Monui vos ad profectum, et ut formam habeatis, profectum meum *scire vos volo et quae circa me sunt* exterius, quia tribulationes etsi exterius erant, non immutabant interius, sed *magis ad profectum venerunt:* quia ex eis fides praedicata magis profecit: *2. Corinth. 1. 6. Sive tribulamur pro vestra exhortatione, et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quae operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur.* Et ostendit profectum primo quantum ad se; secundo quantum ad alios, ibi, *Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.* Quantum ad se quidem manifestum fuerat, quod talia pro Christo pateretur constanter: *Ita ut vincula manifesta fierent in Christo:* quod est gloriosum pro Christo: *1. Petr. 4. 15. Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine. In omni praetorio*, sicut in curia Caesaris etc. Ex parte vero aliorum fides crescebat in communi: unde dicit: *Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timo-*

re verbum *Dei loqui: 1. Machab. 6.* de elephantibus. *Eccli. 10. 2. Secundum iudicem populi sic et ministri eius: Proverb. 28. 1. Iustus quasi leo confidens, absque terrore erit.* Ex parte tamen aliorum est diversitas: quia quidam bene loquebantur, quidam male: et qui bene, quidam ex generali caritate, et quidam ex speciali amore ad Apostolum; et qui male, quidam ex generali malitia, quidam ex speciali odio ad Apostolum. Sed ut mihi videtur, Apostolus duplicem ostendit causam propter quam quidam praedicabant. Primo propter invidiam; et ideo Apostolus eorum pravam intentionem ostendit, dicens: *Quidam quidem propter invidiam, et contentionem: Iac. 3. 16. Ubi zelus, et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum: 1. Corinth. 3. 3. Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis?* Secundo propter amorem Christi, et Evangelii: unde dicit: *Quidam propter bonam voluntatem Christum praedicant: Psalm: 50. 20. Benigne fac in bona voluntate tua Sion.* Sed Apostolus addit, dicens: *Quidam vero ex caritate*, scilicet quae facit bonam voluntatem: quia ut supplerent defectum mei docentis, praedicaverunt. Deinde Apostolus exponit quod dixerat, dicens, quod quidam non secundum sanam intentionem, sed ex contentione. Corrupta eorum intentio dupliciter patuit. Uno modo ut publice praedicando, turbationem facerent in populo gentili contra Apostolum, supra illam quam habuit. Alio modo, quia credebant quod Paulus audiens eos usurpare officium sibi commissum, turbaretur, et ex hoc adderetur afflictio afflicto.

LECTIO III.

Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem per vestram orationem, et subministrationem Spiritus Iesu Christri, secundum expectationem, et spem meam; quia in nullo confundar, sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum. Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro. Coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius; permanere autem in carne, necessarium propter vos.

Supra Apostolus descripsit profectum ex ipso subsecutum; hic agit de gaudio concepto ex hoc profectu. Et ponitur primo materia gaudii; secundo ipsum gaudium, ibi, *Et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.* Contingit autem quandoque quod aliquod gaudium provenit ex bona causa, et hoc directe, et per se; et quandoque ex mala causa, et hoc indirecte, et per accidens. Quando enim est ex bona causa, gaudendum est de effectu, et de causa, sicut de eleemosyna facta propter Deum; sed quando est ex causa mala, tunc est gaudendum de effectu, sed de causa non; et sic de redemptione per Christum, licet fuerit ex scelere Iudae, et Iudaeorum. Ita contingit in Ecclesia, ubi provenit utilitas quandoque per bonos praedicatores quoad bonam intentionem, quandoque per malos quoad malam; et de utraque gaudendum est, sicut dictum est. Et ideo dicit: *Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.* Per occasionem annuntiat Christum qui non intendit hoc principaliter, sed propter aliud, puta lucrum, vel gloriam: *Proverb. 18. 1. Occasiones quaerit qui recedere vult ab amico.* Per veritatem autem, quando ex recta intentione: *Isa. 38. 3. Obsecro, Domine, memento, quaeso, quomodo ambulaverim coram te in veritate, et corde perfecto, et quod bonum est, in oculis tuis fecerim.* Sed hoc utroque modo fit ad utilitatem Ecclesiae; ideo dicit: *Si Christus annuntietur, et in hoc gaudeo.* Quia si aliud annuntiaret quam Christum, tunc multum interesset: quod fit quando falsa doctrina docetur. Augustinus: *Pastor qui propter veritatem annuntiat, est amandus; mercenarius qui propter lucrum, est tolerandus; qui falsus, expellendus.*

Deinde ponit gaudium consequens, dicens: *Et in hoc*, scilicet quod vincula mea manifesta sunt propter Christum, et quod Christus annuntiatur *gaudeo*, in praesenti: *Ioan 14. 28. Si diligeretis me, gauderetis utique: et gaudebo* in futurum: *Isa. 51. 11. Gaudium, et laetitiam obtinebunt.*

Deinde cum dicit, *Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem*, ponit fructum ex profectu suo provenientem: et primo ponit ipsum fructum; secundo movet quamdam dubitationem, ibi, *Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro.* Item primo proponit fructum; secundo auxilium ipsum consequendi, ibi, *Per vestram orationem, et subministrationem Spiritus Iesu Christi*; tertio assignat materiam fructus, ibi, *Sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus* in *corpore meo.* Dicit ergo: Gaudeo de his, at hoc propter fructum provenientem ex eis in salutem aeternam: *Isa. 45. 17. Salvatus est Israel* in *Domino salute aeterna.* Et hoc ideo quia quando nos aliqua bona facimus cooperando saluti aliorum, redundat in salutem nostram. Si enim, ut dicitur *Matth. 18. 6. qui scandalizaverit unum ex his pusillis qui* in *me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris*; quanta gloria dignus est qui salutem multorum procurat? Auxilium autem est triplex: scilicet ex parte aliorum mutus oratio: unde dicit, *Per vestras orationes*, scilicet ex quibus spero adiuvari a Deo: *Iacob. ult. 16. Orate pro invicem, ut salvemini: multum enim valet oratio iusti assidua.* Ex parte Dei, de quo habemus spem salutis: *Isa. 26. 18. A facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum salutis.* Et ideo dicit: *Et subministrationem Spiritus Iesu Christi: Rom. 8. 16. Spiritus adiuvat infirmitatem nostram.* Et loquitur similitudinarie. Quando enim aliquis est debilis, indiget relevante, ut sustentetur; et hoc est subministrare: et nos debiles sumus, ideo indigemus subministratione Spiritus: *Ioan. 14. 26. Et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis*, scilicet quasi vobis subministrando. Item ex parte nostra est spes in Deo: quia *Proverb. 11. 28. Qui confidit in divitiis, corruet.* Oportet

ergo quod spes nostra sit in Deo: *Psalm. 124. 1. Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion; non commovebitur in aeternum qui habitat in Hierusalem*: et ideo dicit: *Secundum expectationem, et spem meam.*

Sed nonne spes est expectatio futurae beatitudinis? Dicendum est, quod spes est motus appetitus in bonum arduum; et hoc dupliciter: quia quando quis sperat adipisci per se, sic spes est sine expectatione; quando autem per alium, tunc est spes cum expectatione: et sic nos expectamus, spem habentes aliquid consequi per alium: *Psalm. 39. 2. Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi: Rom. 8. 24. Spe salvi facti sumus.*

Sed dicit, *Scio*, et postea, *Spero, et expecto*. Numquid certa est haec spes? Respondet Apostolus dicens: Ita: *quia in nullo confundar: 1. Machab. 2. 61. Omnes qui sperant in illo, non infirmantur: Roman. 5. 5. Spes autem non confundit: Eccli. 2. 11. Nullus speravit in Domino, et confusus est.*

Huius primo rationem assignat; secundo exponit eam, ibi, *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Ratio haec sumitur ex hoc quod ipse totaliter ordinatur ad servitium Christi; quasi dicat: Ideo haec mihi provenient in salutem, quia totaliter sum ad servitium Christi. Et primo ponit fiduciam; secundo perseverantiam; tertio certitudinem intentionis. Dicit ergo: *Sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo;* quasi dicat: Multi persequuntur me; sed ego confido in Deum: *Isa. 12. 2. Fiducialiter agam, et non timebo: Psalm. 11. 6. Fiducialiter agam in eo. Sicut semper*, idest a principio conversionis: *Act. 9. 27. Quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu. Ita et nunc: Iob 27. 6. Iustificationem meam quam coepi tenere, non deseram.* Tertio ostendit quod sit eius recta intentio: quia *magnificabitur Christus*, qui cum sit verus Deus, non potest in seipso magnificari, vel minorari, sed in nobis, idest in cognitione aliorum. Tunc ergo quis magnificat Christum, quando eius cognitionem dilatat: *Eccli. 43. 35. Quis magnificabit eum sicuti est a principio?* Et hoc et verbo, et facto, quando magnitudo divini effectus ostendit magnitudinem eius. Et inter effectus mirabiles iustificatio est. Haec quamdiu est in corde hominis latens, non magnificatur per eam Christus, nisi quantum ad cor illius, non quantum ad alios; sed quandocumque prorumpit in exteriora per actus corporales apparentes, tunc vere, et proprie magnificatur. Et ideo ait, *In corpore meo.* In corpore nostro Christus dupliciter magnificatur. Uno modo inquantum corpus nostrum deputamus ad obsequium eius, ministeria eius corporaliter exequendo: *1. Corinth. 6. 20. Glorificate, et portate Deum in corpore vestro.* Alio modo corpus nostrum exponendo pro Christo: *1. Corinth. 13. 3. Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam.* Sed primus modus fit per vitam; secundus per mortem: ideo dicit: *Sive per vitam*, quia vivendo operatur, *sive per mortem: Roman. 14. 8. Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus.* Quod etiam intelligi potest de morte spirituali: *Coloss. 3. 5. Mortificate membra vestra, quae sunt super terram.*

Deinde exponit quomodo mortificabitur per vitam, et per mortem, dicens: *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Vita enim importat motionem quamdam: illa enim vivere dicuntur quae ex se moventur; et inde est quod illud videtur esse radicaliter vita hominis, quod est principium motus in eo. Hoc autem est illud cui affectus unitur sicut fini: quia ex hoc movetur homo ad omnia. Unde aliqui dicunt illud ex quo moventur ad operandum, vitam suam, ut venatores venationem, et amici amicum. Sic ergo Christus est vita nostra, quoniam totum principium vitae nostrae, et operationis est Christus: et ideo dicit Apostolus: *Mihi enim vivere Christus est*, quia solus Christus movebat eum, *et mori lucrum.* Hic Apostolus proprie loquitur. Quilibet enim sibi ad lucrum reputat, quando vitam quam habet imperfectam, potest perficere: sic infirmus ad lucrum reputat sanam vitam. Vita nostra Christus est: *Coloss. 3. 3. Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Sed hic est imperfecta: *2. Corinth. 5. 6. Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino:* et ideo quando morimur corpore, perficitur nobis vita nostra, scilicet Christus, cui tunc praesentes sumus: *Psalm. 126. 3. Cum dederit dilectis suis somnum, ecce haereditas Domini: 2. Timoth. 4. 6. Ego enim iam delibor, et tempus meae resolutionis instat.*

Deinde cum dicit, *Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro*, ponit dubitationem quamdam circa ea quae dicta sunt: et circa hoc duo facit. Primo ponit dubitationem; secundo solvit eam, ibi, *Et hoc confidens scio quia manebo, et permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum, et gaudium fidei.* Item prima in duas: quia primo ponit dubitationem; secundo proponit rationes ad utramque partem, ibi, *Coarctor autem e duobus.* Dicit ergo: *Si vivere in carne, hic mihi est fructus operis, et quid eligam ignoro.* Verum est quod in corpore meo, dum vivo, magnificatur Christus: ergo vivere meum in carne, idest vita mea in carne, est huiusmodi fructus. Unde praedicat effectum de causa, idest si vita affert mihi hunc fructum, ut Christus magnificetur, vita in carne est bona, et fructuosa: *Roman. 6. 22. Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam.* Si ergo ita est, ignoro quid eligam, utrum mori, vel vivere: *Roman. 8. 26. Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus: Sap. 9. 14. Cogitationes enim mortalium sunt timidae, et incertae providentiae nostrae.* Sed quare dubitas? Quia *coarctor e duobus*. Primo ponit rationem ad partem unam; secundo ad aliam. In homine enim duplex est motus, naturae scilicet, et gratiae. Naturae ad non moriendum: *2. Corinth. 5. 4. Nolumus expoliari, sed supervestiri: Ioan. ult. 18. Et alius ducet te quo tu non vis*: et gratiae, quam suggerit caritas, quae movet ad dilectionem Dei, et proximi. Hic affectus ad dilectionem Dei movet ut simus cum Christo: et ideo dicit: *Desiderium habens dissolvi*, non simpliciter, sed *esse cum Christo: 2. Corinth. 5. 8. Audemus autem, et bonam voluntatem habemus, magis peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum.* In quo notatur falsitas opinionis Graecorum, quod animae Sanctorum post mortem non statim sunt cum Christo. Et hoc ideo opto, quia *est multo melius esse cum Christo: Psalm. 72. 24. Quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram? Defecit caro mea, et cor meum*, scilicet ad habendum bonum: *Psalm. 83. 11. Melior est dies una*

in atriis tuis super millia. Dilectio autem proximi movet ad profectum proximi; et ideo dicit: *Permanere autem in carne, necessarium propter vos*, idest necessaria est vita mea propter utilitatem vestram: *2. Corinth. 5. 13. Sive mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis.* Vel aliter. *Coarctor e duobus*, idest ex duplici parte: insurgit desiderium *dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius; permanere autem in carne, necessarium propter vos.* Sententia non mutatur.

Sed hoc non videtur dubitabile, quinimmo videtur etiam Apostolus in peiorem partem declinare. Primum enim desiderium excitat in nobis dilectio Dei, secundum dilectio proximi. Maius autem, et melius est desiderium primum. Igitur etc.

Respondeo. Dicendum est, quod duplex est dilectio Dei, scilicet dilectio concupiscentiae, qua quis vult frui Deo, et delectari in ipso; et hoc est bonum hominis. Item est dilectio amicitiae, qua homo praeponit honorem Dei etiam huic delectationi, qua fruitur Deo; et haec est perfecta caritas. Unde *Rom. 8. 38. Neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Iesu Domino nostro.* Et subdit 9. cap. 3. *Optabam ego anathema fieri pro fratribus meis.* Et hoc dixit, ut ostendat se esse perfectioris caritatis; quasi sit paratus propter amorem Dei, et gloriam, carere delectatione visionis Dei; et ideo hoc elegit, et bene, tamquam magis perfectum.

LECTIO IV.

Et hoc confidens scio, quia manebo, et permanebo omnibus vobis ad profectum vestrum, et gaudium fidei, ut gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me, per meum adventum iterum ad vos. Tantum digne Evangelio Christi conversamini; ut sive cum venero, et videro vos, sive absens, audiam de vobis quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii; et in nullo terreamini ab adversariis: quae est illis causa perditionis, vobis autem salutis; et hoc a Deo: quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale et vidistis in me, et nunc audistis de me.

Posita dubitatione, et rationibus hinc inde; hic solvit dubitationem: et primo, quasi eligens unam partem, praenuntiat post futurum adventum suum ad eos quantum ad se; secundo ostendit quid requiratur ex parte eorum, ibi, *Tantum digne Evangelio Christi conversamini.* Item prima in tres: quia primo praemittit futurum adventum; secundo ostendit fructum; tertio illum fructum exponit. Dicit ergo: Postquam supra dictum est, quod permanere in carne necessarium est propter vos; et hoc quia mea vita est fructuosa vobis: *scio*, ideo scilicet, *quia permanebo*; sed hoc quasi *confidens* de Deo: *Proverb. 28. 1. Iustus quasi leo confidens, absque terrore erit. Manebo, et permanebo*, idest vivam, et diu vivam.

Sed contra. Statim occisus est a Nerone. Respondeo. Dicendum est, quod Epistola est facta, vel scripta primo anno incarcerationis, quod fuit primo anno Neronis: unde postea vixit septem annis.

Omnibus vobis, idest ad utilitatem omnium vestrum: *1. Corinth. 10. 33. Non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.* Et hoc *ad profectum vestrum*, idest ut per meam exhortationem proficiatis in fide, et gaudeatis de mea vita, quam audistis, sed magis gauderetis si essem praesens: *Rom. 1. 11. Desidero autem videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiae spiritualis ad confirmandos vos.*

Deinde exponit quod dixerat, dicens: *Ut gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me*, idest si detur ut iterum veniam ad vos, est ut gaudium abundans sit vobis: *Ephes. 3. 20. Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundum virtutem quae operatur in nobis: ipsi gloria in Ecclesia.* Et hoc *in Christo Iesu*: quia hoc ipsum quod gaudebant de eo, erat propter Christum: *Ad Philem. 20. Fruar te in Domino.*

Deinde cum dicit, *Tantum digne Evangelio Christi conversamini*, ostendit quid requiratur ex parte eorum; et circa hoc tria facit: quia primo facit hoc; secundo manifestat utilitatem inde consequentem; tertio explicat. Dicit ergo, quod tantum ex parte eorum requiritur quod in Evangelio Christi digne conversentur, scilicet secundum quod doctrinae tali congruit: *1. Thessal. 2. 12. Testificati sumus, ut ambuletis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum, et gloriam: Coloss. 1. 10. Ambuletis digne Deo per omnia placentes. Ut sive cum venero ad vos, et videro vos, sive absens, audiam de vobis bona.* Et hoc gaudium est mihi: *3. Ioan. 4. Maiorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Et nunc in speciali expetit ab eis primo unitatem; secundo constantiam, ibi, *Et in nullo terreamini ab adversariis.* Est autem sanctis necessaria unitas triplex: scilicet amoris: unde dicit: *Audiam de vobis*, quod scilicet *statis in uno spiritu*, quod est per amorem: *Ephes. 4. 3. Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*: et *1. Corinth. 6. 17. Qui autem adhaeret Domino, unus spiritus est.* Item concordiae: unde dicit, *Unanimes*, idest unam voluntatem, et animum habentes: *Act. 4. 32. Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una: Psalm. 67. 7. Qui habitare facit unius moris in domo.* Item cooperationis: unde dicit: *Collaborantes fidei Evangelii*, ut scilicet unus adiuvet alium. Ad hoc facit quod dicitur *1. Reg. 25. 1. Congregatus est Israel universus, et planxerunt eum*, scilicet Samuelem: *Prover. 18. 19. Frater qui iuvatur a fratre, quasi civitas firma.* Secundo expetit constantiam, ibi, *Et in nullo terreamini ab adversariis.* Et primo inducit ad fortitudinem; secundo ponit rationem. Dicit ergo: *Et in nullo terreamini ab adversariis*: quia nihil possunt, nisi quantum Deus permittit: *Lucae 21. 18. Capillus de capite vestro non peribit: Psal. 1. 4. Folium eius non defluet: Isa. 51. 12. Quis tu, ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi foenum ita arescet?*

Ratio autem est triplex. Prima sumitur a fructu tri-

bulationis; secunda ex dono duplici Dei; tertia ab actore. Dicit ergo: *Non terreamini*: quis est vobis fructus, idest ipsa persecutio: *quae illis*, scilicet persequentibus, *est causa perditionis*; *sed vobis est causa salutis*: *Matth. 16. 25. Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam*: *Ioan. 12. 25. Qui amat animam suam, perdet eam*: *Osee 13. 9. Perditio tua ex te Israel, tantummodo ex me auxilium tuum*. *Et hoc a Deo*, a quo pro munere *donatum est vobis*, quod sustineatis tribulationes patienter. Secunda ratio: *Ut in eum credatis*: *Ephes. 2. 8. Gratia enim estis salvati per fidem*: quod est magnum, et primum donum. *Et etiam pro illo patiamini*: quod est maius donum, ut scilicet curam Christi agatis, quasi athletae eius: *Act. 5. 41. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati*. Sic ergo utile est, et honorificum: ideo agatis fortiter. Tertia ratio sumitur ex exemplo: quia ita tractat eosdem sicut nos qui sumus primitias fidelium: et ideo dicit: *Idem certamen habentes, quale et vidistis in me*, scilicet apud vos, quando nudus fui verberatus Philippis propter Pythonissam liberatam, *Act. 16. Et nunc audistis de me*, qui sum in vinculis.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis; implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes idipsum sentientes. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam; sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes; non quae sua sunt, singuli considerantes, sed ea quae aliorum.

Supra praebuit se in exemplum patientiae, et sanctitatis; hic ad idem adducit exemplum aliorum: et primo ponit exemplum Christi; secundo exempla suorum discipulorum, quos ad eorum confirmationem mittere promittit, ibi, *Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me cito mittere ad vos*. Circa primum tria facit: quia primo praemittit exhortationem; secundo inducit exemplum, ibi, *Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Iesu*; tertio concludit propositum ex exemplo Christi, ibi, *Itaque, carissimi mei .... non in praesentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu, et tremore vestram salutem operamini*. Circa primum primo est considerandum medium quo eos inducit; secundo ad quod inducit, ibi, *Implete gaudium meum*. Utitur autem circa primum quadruplici medio. Primo ex devotione ad ipsum Christum; secundo ex caritate proximi; tertio ex speciali societate; quarto ex miseratione. Dicit ergo: *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis; implete gaudium meum*. Haec quatuor media quae hic consequenter ponuntur, omnia referuntur ad hoc quod subdit: *Implete gaudium meum*. Et est sensus, quasi dicat: Consolari volo in vobis: *Si qua ergo consolatio*, idest si quam consolationem mihi afferre vultis, *in Christo.... implete meum gaudium*: *Isa. 61. 3. Ut ponerem fortitudinem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu*: *2. Corinth. 1. 4. Consolatur nos in omni tribulatione, ut et ipsi possimus consolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur et ipsi a Deo*. Ex parte vero caritatis fraternae dicit: *Si quod solatium caritatis*, scilicet est ... *implete gaudium meum*: *Galat. 5. 22. Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax etc*: *Psalm. 133. 1. Ecce quam bonum, et quam iucundum, habitare fratres in unum*. Item ex speciali societate; et haec est inter homines, qui communicant in rebus, sicut socii in bellicis armis: ita boni spirituales, qui sibi communicant in spiritualibus bonis: et ideo dicit: *Si qua societas spiritus*, scilicet est mihi ad vos, *implete meum gaudium*; quasi dicat: Exhibui ego vobis iucunditam consolationem: si ergo socii mei estis, exhibete idem et vos mihi: *Ephes. 4. 3. Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*: *Proverb. 18. 24. Vir amicabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater*. Item ex miseratione, cum dicit: *Si qua viscera miserationis*: *Coloss. 3. 12. Induite vos, sicut electi Dei, sancti, et dilecti, viscera misericordiae*.

Deinde ponit ea ad quae inducit: et primo in generali, dicens: *Implete gaudium meum*; quasi dicat: Gaudeo in vobis propter bona quae vidi, et audivi de vobis; sed quando haec perficientur, tunc gaudium meum crescet, et tandem perficietur. Unde illud implete, scilicet proficiendo in bonum. Secundo in speciali monet ad mutuam caritatem, cuius unitas in duobus consistit, scilicet interius in affectu, et exterius in effectu: *1. Ioan. 3. 18. Non diligamus verbo, neque lingua; sed opere, et veritate*. Prima designatur in obiecto caritatis, cum dicit, *Idem sapite*. Sapientia enim est cognitio altissimarum causarum: quia eius est iudicare, quod nullus potest sine causa altissima: et ideo sapientia est cognitio de divinis. *Idem ergo sapite*; quasi dicat: Idem sapiatis circa ea quae sunt fidei: *Rom. 15. 5. Deus autem patientiae, et solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, ut uno ore glorificetis Deum*. Sed hoc fit per caritatem eamdem; ideo sequitur: *Eamdem caritatem habentes*: *Coloss. 3. 14. Super omnia caritatem habentes, quod est vinculum perfectionis*. Item quantum ad effectum sunt duo necessaria, scilicet consensus duorum in idem ex parte affectus, et iudicium rationis concors in eodem. Quantum ad primum dicit, *Unanimes*, scilicet in agendis: *Psal. 67. 7. Qui inhabitare facit unius moris in domo*: *Rom. 15. 6. Uno ore honorificetis Deum*. Quantum ad secundum dicit, *Idipsum sentientes*: quod ita differt ab hoc quod dicit, *Idem sapite*; sicut hoc quod dicit, *Unanimes*, ab eo quod dicit, *Eamdem caritatem habentes*.

Deinde monet ad humilitatem: circa quam primo excludit contraria humilitati; secundo monet ad eam. Contraria autem humilitati sunt, quae oriuntur ex superbia. Haec autem sunt proprie exterior contentio, quia humiles sibi cedunt: *Prov. 13. 10. Inter superbos semper iurgia sunt*: *Iac. 3. 16. Ubi zelus, et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum*.

Ideo dicit: *Nihil per contentionem*. Aliud est inanis gloria. Superbus enim inordinate appetit suam excellentiam, etiam in opinione aliorum: *Galat. 5. 26. Non efficiamur inanis gloriae cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes: Ioan. 8. 30. Ego autem non quaero gloriam meam: est qui quaerat, et iudicet.* Ideo hoc dicit, *Neque per inanem gloriam*. Et sequitur monitio. *Sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes*. Sicut enim pertinet ad superbiam quod homo se extollat supra se; ita ad humilitatem quod homo se subiiciat secundum suam mensuram.

Sed quomodo superior poterit hoc implere? Aut enim non cognoscit se esse superiorem, et virtutem suam; et sic non est virtuosus, quia non est prudens: aut scit; et sic non potest alium existimare superiorem se.

Respondeo. Dicendum est, quod nullus est sic bonus quin in eo sit aliquis defectus, et nullus est sic malus quin habeat aliquid boni: unde non oportet quod eum praeponat sibi simpliciter, sed quantum ad hoc quod dicat in mente sua sic. Forte in me est aliquis defectus qui non est in illo. Et hoc ostendit Augustinus *in Lib. de Virginitate*, quomodo virgo praeferat sibi coniugatam, quia forte ferventior. Sed detur quod quantum ad omnia sit ille bonus, et ille malus; nihilominus tu, et ille geritis duplicem personam, scilicet tui, et Christi. Si ergo illum non praeponas ratione suae personae, praeponas ratione imaginis divinae: *Rom. 12. 10. Honore invicem praevenientes.*

Tertio monet ad mutuam solicitudinem, dicens: *Non quae sua sunt, singuli considerantes, sed quae aliorum: 1. Corinth. 12. 25. Pro se invicem solicita sunt membra: Ibid. 13. 5. Caritas non quaerit quae sua sunt.*

LECTIO II.

Hoc sentite in vobis quod et in Christo Iesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

Postquam Apostolus posuit exhortationem suam; hic hortatur ad virtutem humilitatis, exemplo Christi: et primo inducit ad imitandum Christi exemplum; secundo ponit eius exemplum, ibi, *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit*. Dicit ergo: Sitis humiles, ut dixi: ideo *hoc sentite*, idest experimento tenete, *quod* fuit *in Christo Iesu*. Notandum, quod quinque modis debemus hoc sentire, scilicet quinque sensibus. Primo videre eius claritatem, ut ei conformemur illuminati: *Isa. 33. 17. Regem in decore suo videbunt oculi eius: 2. Corinth. 3. 18. Nos autem omnes revelata facie gloriam Dei speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem.* Secundo audire eius sapientiam, ut beatificemur: *3. Reg. 10. 8. Beati viri tui, et beati servi tui, hi qui stant coram te, et audiunt sapientiam tuam: Psalm. 17. 45. In auditu auris obedivit mihi.* Tertio odorare gratias suae mansuetudinis, ut ad eum curramus: *Cant. 1. 3. Trahe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum.* Quarto gustare dulcedinem eius pietatis, ut in Deo semper simus: *Psal. 33. 9. Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* Quinto tangere eius virtutem, ut salvemur: *Matt. 9. 21. Si tetigero tantum fimbriam vestimenti eius, salva ero.* Et sic *sentite*, quasi tangendo per operis imitationem.

Deinde cum dicit, *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo*, proponit exemplum Christi: et primo praemittit Christi maiestatem; secundo ponit eius humilitatem, ibi, *Semetipsum exinanivit*; tertio exaltationem, ibi, *Propter quod Deus exaltavit illum.* Et primo maiestatem Christi praemittit, ut magis humilitas commendetur: et duo proponit pertinentia ad Christi dignitatem; scilicet divinae naturae veritatem; secundo aequalitatem, ibi, *Non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Dicit ergo: *Qui*, scilicet Christus, *cum in forma Dei esset*. Unumquodque enim dicitur in natura generis, vel speciei per suam formam: unde forma dicitur natura rei; et sic esse in forma Dei, est esse in natura Dei, per quod intelligitur quod sit verus Deus: *1. Ioan. ult. 20. Ut simus in vero Filio eius Iesu Christo.* Sed non est intelligendum quod aliud sit forma Dei, et aliud ipse Deus: quia in simplicibus et immaterialibus idem est forma, et id cuius est, maxime in Deo.

Sed quare potius dicit, *In forma*, quam in natura? Quia hoc competit nominibus propriis Filii tripliciter. Dicitur enim et Filius, et Verbum, et Imago. Filius enim est qui generatur, et finis generationis est forma: et ideo, ut ostendatur perfectus Dei Filius, dicit, *In forma*, quasi habens perfecte formam Patris. Similiter Verbum non est perfectum, nisi quando ducit in cognitionem naturae rei; et sic Verbum Dei in forma Dei dicitur, quia habet totam naturam Patris. Similiter nec imago dicitur perfecta, nisi habeat formam eius cuius est imago: *Hebr. 1. 3. Cum sit splendor gloriae, et figura substantiae eius.*

Sed numquid habet eam perfecte? Sic: quia *non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Quod posset dupliciter intelligi. Uno modo de humanitate; et ita non intelligebat Paulus, quia hoc esset haereticum: quia hoc esset rapina, si referretur ad humanitatem. Ideo exponendum est alio modo, scilicet de divinitate, secundum quam dicitur de Christo. Repugnat etiam rationi aliter dicere: quia natura Dei non est receptibilis in materia; quod autem aliquis existens in natura aliqua, magis vel minus participet eam, est ex materia. Sed ibi non est. Ergo dicendum est, quod *arbitratus est non esse rapinam*, scilicet *se esse aequalem Deo*; quia est in forma Dei, et cognoscit bene naturam suam. Et quia cognoscit hoc; ideo dicitur *Ioan. 5. 18. Æqualem se Deo facit.* Sed hoc non fuit rapina, sicut quando diabolus, et homo volebant ei aequari: *Isa. 14. 14. Ero similis Altissimo:* et *Gen. 3. 5. Eritis sicut dii.* Haec autem fuit rapina; ideo pro hac Christus venit satisfacere: *Psalm. 68. 8. Quae non rapui, tunc exsolvebam.*

Deinde cum dicit, *Sed semetipsum exinanivit*, humilitatem Christi commendat: primo quantum ad mysterium incarnationis; secundo quantum ad mysterium passionis, ibi, *Humiliavit semetipsum.* Circa primum

primo ponit humilitatem; secundo eius modum, et formam. Dicit ergo : *Sed semetipsum exinanivit.*

Sed quia erat plenus divinitate, numquid ergo evacuavit se divinitate ? Non : quia quod erat, permansit, et quod non erat, assumpsit. Sed hoc est intelligendum secundum assumptionem eius quod non habuit, sed non secundum assumptionem eius quod habuit. Sicut enim descendit de caelo, non quod desineret esse in caelo, sed quia incepit esse novo modo in terris ; sic etiam se exinanivit, non deponendo divinam naturam, sed assumendo naturam humanam. Pulchre autem dicit, *Exinanivit :* inane enim opponitur pleno. Natura autem divina satis plena est, quia ibi est omnis bonitatis perfectio: *Exod. 33. 19. Ostendam tibi omne bonum.* Natura autem humana, et anima non est plena, sed in potentia ad plenitudinem : quia est facta quasi tabula rasa. Est ergo natura humana inanis. Dicit ergo, *Exinanivit*, quia naturam humanam assumpsit. Tangit ergo primo naturae humanae assumptionem, dicens : *Formam servi accipiens.* Homo enim ex sua creatione est servus Dei, et natura humana est forma servi : *Psalm. 99. 3. Scitote quoniam Dominus ipse est Deus : ipse fecit nos, et non ipsi nos: Isa. 42. 1. Ecce servus meus, suscipiam eum: Psal. 3. 4. Tu autem, Domine, susceptor meus es.*

Cur dicitur convenientius, *Formam servi*, quam servum ? Quia servus est nomen hypostasis, vel suppositi, quod non est assumptum, sed natura : quod enim suscipitur, distinguitur a suscipiente. Non ergo Filius Dei assumpsit hominem, quia daretur intelligi quod homo esset aliud a Filio Dei, cum tamen Filius Dei factus sit homo. Accepit ergo naturam in persona sua, ut esset idem in persona Filius Dei, et Filius hominis.

Secundo tangit conformitatem, dicens, *In similitudinem hominum factus*, scilicet secundum speciem : *Hebr. 2. 17. Debuit per omnia fratribus assimilari.* Et si dicas, quod in Domino Iesu Christo non convenit speciem accipere; verum est, quae resultet ex divinitate, et humanitate, quasi divinitas, et humanitas convenissent in unam naturam communem : unde sequeretur quod divina natura, ut ita loquar, mutaretur. Tertio naturae humanae conditiones ponit, dicens : *Et habitu inventus ut homo.* Quia defectus omnes, et proprietates consequentes speciem, praeter peccatum, suscepit : et ideo *habitu inventus ut homo*, scilicet in exteriori conversatione: quia esuriit ut homo, fatigatus fuit, et huiusmodi : *Hebr. 4. 15. Tentatum per omnia pro similitudine absque peccato : Baruch 3. 38. Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Et sic habitum possumus referre ad exteriores habitudines. Vel *habitu*, quia ipsam humanitatem accepit quasi habitum. Est autem habitus quadruplex. Unus mutat habentem, et ipse non mutatur, ut stultus per sapientiam. Alius mutatur, et mutat, ut cibus. Alius qui nec mutat, nec mutatur, ut anulus adveniens digito. Alius qui mutatur, et non mutat, ut vestimentum. Et per hanc similitudinem natura humana in Christo dicitur habitus, quia sic advenit divinae personae quod non mutavit ipsam ; sed mutata est in melius, quia impleta est gratia, et veritate : *Ioan. 1. 14. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiae, et veritatis.* Dicit ergo: *In similitudinem hominum factus ;* ita tamen quod non mutatur : quia *habitu inventus est ut homo.*

Sed advertendum est, quod ex hoc verbo, *Habitu inventus ut homo*, aliqui erraverunt. Unde tangitur triplex opinio *6. distinct. 3. Sententiarum.* Prima est quod humanitas Christi advenit ei accidentaliter; quod est falsum : quia suppositum divinae naturae factum est suppositum humanae naturae ; et ideo accidentaliter non advenit ei, sed substantialiter : non quod divinitas naturaliter, sed substantialiter praedicetur de ipso. Et per hoc etiam excluditur error Photini, qui dixit, quod Christus esset purus homo, non de Virgine : quia dicitur: *Cum in forma Dei esset.* Ergo prius in forma Dei erat, quam acciperet formam servi, ex qua est minor Patre : quia *non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Vincitur ergo, quod per formam servi meruit. Item excluditur error Arii, qui dixit, quod esset minor Patre : quia *non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Item Nestorii, qui dixit quod unio esset intelligenda secundum inhabitationem, inquantum scilicet Deus inhabitavit hominem ; et quod alius est Filius hominis, et alius Filius Dei. Sed Rabanus dicit, quod Apostolus incarnationem nominat exinanitionem. Constat autem quod Pater inhabitat, et Spiritus sanctus. Ergo et isti sunt exinaniti, quod est falsum. Item dicit : *Semetipsum exinanivit :* ergo idem est qui exinanitus est, et exinaniens. Sed huiusmodi est Filius Dei, quia ipse semetipsum exinanivit : ergo est unio in persona. Item Eutychetis, qui dixit, quod ex duabus naturis resultat etiam una natura. Ergo non accepit formam servi, sed quamdam aliam ; quod est contra hoc. Item Valentini, qui dixit, quod attulit corpus de caelo. Item Apollinaris, qui dixit, quod non habuit animam. Sic enim non esset in similitudinem hominum factus.

Deinde cum dicit, *Humiliavit semetipsum*, commendat humilitatem Christi, quoad mysterium passionis eius : et primo ostendit humilitatem Christi ; secundo modum, ibi, *Factus obediens usque ad mortem.* Est ergo homo, sed valde magnus, quia idem est Deus, et homo ; et tamen humiliavit se : *Eccli. 3. 20. Quanto maior es, humilia te in omnibus : Matth. 11. 29. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Modus humiliationis, et signum humilitatis est obedientia : quia proprium superborum est sequi propriam voluntatem, quia superbus quaerit altitudinem. Ad rem autem altam pertinet quod non reguletur alio, sed ipsa alia regulet; et ideo obedientia contrariatur superbiae. Unde volens ostendere perfectionem humilitatis, et passionis Christi, dicit, quod *factus est obediens :* quia si fuisset passus non ex obedientia, non fuisset ita commendabilis : quia obedientia dat meritum passionibus nostris. Sed quomodo factus est obediens ? Non voluntate divina, quia ipsa est regula ; sed voluntate humana, quae regulata est in omnibus secundum voluntatem paternam : *Matth. 26. 39. Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Et convenienter introducit in passione obedientiam, quia prima praevaricatio est facta per inobedientiam : *Rom. 5. 19. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi ; ita et per obedientiam unius hominis iusti constituuntur multi : Proverb. 21. 28. Vir obediens loquetur victorias.* Sed quod magna, et commendabilis sit

haec obedientia, patet, quia tunc est obedientia magna, quando sequitur imperium alterius contra motum proprium. Motus autem voluntatis humanae ad duo tendit, ad vitam, et ad honorem; sed Christus non recusavit mortem : *1. Petr. 3. 18. Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis.* Item non fugit ignominiam : unde dicit : *Mortem autem crucis ;* quae est ignominiosissima : *Sapient. 2. 20. Morte turpissima condemnemus eum.* Sic ergo nec refugit mortem, nec genus ignominiosae mortis.

LECTIO III.

Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum : et omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Itaque , carissimi mei , sicut semper obedistis, non in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu, et tremore vestram salutem operamini: Deus est enim qui operatur in vobis et velle , et perficere pro bona voluntate.

Supra commendavit Christi humilitatem; hic commendat eius praemium , quod est exaltatio, et gloria: *Luc. 14. et 18. 14. Omnis qui se exaltat, humiliabitur ; et qui se humiliat , exaltabitur.: Iob 22. 29. Qui humiliatus fuerit , erit in gloria.* Nota triplicem exaltationem Christi , scilicet quantum ad gloriam resurgentis, ibi, *Propter quod et Deus exaltavit illum ;* quantum ad notificationem suae divinitatis, ibi, *Et donavit illi nomen quod est super omne nomen;* et quantum ad reverentiam totius creaturae , ibi, *Ut in nomine Iesu omne genu flectatur.* Dicit ergo : *Propter quod et Deus exaltavit illum*, scilicet ut de morte resurgeret. Item de mortalitate ad immortalitatem : *Rom. 6. 9. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur: Psalm. 117. 16. Dextera Domini exaltavit me : non moriar , sed vivam.* Item exaltavit eum, in dextris suis constituendo: *Ephes. 1. 20. Constituens illum ad dexteram suam in caelestibus supra omnem Principatum , et Potestatem , et Virtutem, et Dominationem, et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro.* Sed verum est quod alii exaltantur in gloria, et in immortalitate ; sed iste plus : quia *dedit ei nomen quod est super omne nomen.* Nomen autem imponitur ad significandum rem aliquam: et tanto nomen est altius , quanto res significata per illud est altior; et ideo nomen divinitatis est altius : *Psal. 8. 1. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra !* Ergo hoc nomen, ut Deus diceretur , et esset , dedit isti , scilicet Christo , Pater , tamquam vero Deo.

Sed Photinus dicit, quod hoc ponitur hic sicut praemium humilitatis Christi ; et dicit, quod non est verus Deus ; sed quod sibi data quaedam eminentia creaturae, et similitudo divinitatis. Quod non est verum , quia dictum est supra : *Cum in forma Dei esset.*

Dicendum ergo est, quod in Christo est duplex natura, et unum suppositum : haec enim persona Deus est , et homo. Et ideo potest hoc dupliciter exponi. Uno modo, ut donaverit ei hoc nomen Pater, inquantum est Filius Dei , et hoc ab aeterno per generationem aeternam ; quae donatio nihil est aliud quam aeterna eius generatio : *Ioan. 5. 26. Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Alio modo de Christo homine ; et sic Pater dedit illi homini nomen, ut Deus esset, non per naturam , quia alia est natura Dei , et alia hominis ; sed ut esset Deus per gratiam, non adoptionis , sed unionis, qua simul esset Deus, homo : *Rom. 1. 4. Praedestinatus est Filius Dei in virtute*, ille scilicet *qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Et haec est expositio Augustini, secundum intentionem Apostoli. Similiter habetur *Act. 2. 36. Certissime sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Iesum, quem vos crucifixistis.* Prima autem est Ambrosii.

Sed quaeris quantum ad utramque expositionem obiiciendo : Cur postquam dixit : *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem :* sequitur hic : *Propter quod et Deus exaltavit illum :* cum praemium non praecedat meritum ? Non ergo aeterna generatio, nec incarnatio est praemium passionis Christi , quia praecedunt.

Sed dicendum est, quod in sacra Scriptura dicitur aliquid fieri quando innotescit. Donavit ergo, idest fecit manifestum mundo, quod hoc nomen haberet. Hoc enim manifestatum est in resurrectione, quia ante non erat sic nota divinitas Christi. Et huic concordat textus sequens , quasi non donaverit quod non haberet ; sed ut hoc omnes venerentur. Et ponitur duplex veneratio, scilicet in subiectione operis, et in confessione oris, ibi, *Et omnis lingua confiteatur.* Dicit ergo : *Et dedit illi nomen quod est super omne nomen*, etiam secundum quod homo : ideo subdit : *Ut in nomine Iesu*, quod est nomen hominis, *omne genu flectatur : Isa. 45. 24. Mihi curvabitur omne genu , et iurabit omnis lingua.*

Sed hic erravit Origenes : quia cum audivit , quod *omne genu flectatur*, quod est reverentiam exhibere , credidit futurum quandoque quod omnis creatura rationalis , sive angeli , sive homines , sive daemones , subiiceretur Christo subiectione caritatis. Sed contra hoc est illud *Matth. 25. 41. Ite maledicti in ignem aeternum , qui paratus est diabolo , et angelis eius.*

Sed dicendum est , quod est duplex subiectio: una voluntaria, et alia involuntaria. Et est futurum quod omnes angeli sancti Christo subiiciantur voluntarie ; et ideo dicit: *Omne genu flectatur:* et ponitur signum pro signato : *Psalm. 96. 8. Adorate eum omnes angeli eius.* Item homines beati , et sancti ac iusti hoc modo subiicientur : *Psal. 85. 9. Omnes gentes quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine , et glorificabunt nomen tuum.* Sed daemones , et damnati non sic : sed involuntarie subiiciuntur : *Iac. 2. 19. Daemones credunt, et contremiscunt.*

Deinde cum dicit, *Et omnis lingua confiteatur*, ponitur exhibitio reverentiae in confessione oris. Omnis lingua, scilicet caelestium, terrestrium, et infernorum. Non de confessione laudis dicitur hoc respectu infer-

norum, sed de coacta, quae fit per recognitionem Dei: *Isa. 40. 5. Videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est: Psalm. 98. 3. Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile, et sanctum est.* Et hoc, *quia Dominus Iesus Christus*, iste scilicet homo, *in gloria est Dei Patris.* Non dicit, In simili, quia in eadem: *Ioan. 5. 23. Omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem.* Et notandum est, quod in principio dicit, *Qui cum in forma Dei esset*; hic dicit, *In gloria:* quia futurum erat quod illud quod ab aeterno habuit, omnibus innotesceret, ut *Ioan. 17. 5. Clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, claritatè quam habui, priusquam mundus fieret, apud te.*

Deinde cum dicit, *Itaque, fratres ..... non in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu, et tremore vestram salutem operamini*, concluditur exhortatio; et circa hoc tria facit: quia primo hortatur ad bene agendum; secundo ostendit quomodo debeant agere, ibi, *Omnia autem facite sine murmurationibus*; tertio quo fructu, ibi, *Ut sitis sine querela.* Item prima in tres: quia primo commemorat praeteritam obedientiam; secundo ostendit quid agere debeant, ibi, *Non in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu, et tremore vestram salutem operamini*; tertio dat fiduciam adimplendi, ibi, *Deus enim est qui operatur in vobis et velle, et perficere pro bona voluntate.* Dicit ergo: *Itaque* ex quo Christus sic se humiliavit, et propter hoc est exaltatus, debetis scire quod si humiliamini, et exaltabimini; et hoc debetis facere, quia semper obedivistis. Et facit mentionem de obedientia, commendando bona eorum; et hoc ideo, quia per obedientiam intelligitur omnis virtus: quia ex hoc est homo iustus quod mandata Dei custodit: *Rom. 6. 16. Servi estis eius cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad iustitiam.* Item omne bonum quantumcumque bonum est per se, per obedientiam redditur melius: *Proverb. 21. 28. Vir obediens loquetur victorias.* Item quia obedientia inter alias virtutes est maxima: nam offerre de rebus exterioribus est magnum; sed maius si de corpore; maximum autem si de anima, et voluntate tua: quod fit per obedientiam: *1. Reg. 15. 22. Melior est obedientia quam victimae, et auscultare magis quam offerre adipem arietum.* Sed si sic fecistis, hortor ut adhuc sic faciatis de cetero.

Deinde cum dicit, *Non in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea ..... vestram salutem operamini*, ostendit quid agere debeant: et primo monet ut agant fideliter: quia servus infidelis non servit nisi quando dominus videt, quia non curat nisi placere; sed fidelis semper bene operatur: et ideo dicit: *Non in praesentia mea tantum:* quia sic videretur quod non faceretis ex instinctu bonae voluntatis: *Ephes. 6. 6. Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes Domino, et non hominibus.* Secundo ut humiliter, ibi, *Cum metu, et tremore.* Superbus enim non timet, sed humilis: *1. Corinth. 10. 12. Qui se existimat stare, videat ne cadat: Prov. 28. 14. Beatus homo qui semper est pavidus: Psalm. 2. 11. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Tertio salubriter, ibi, *Vestram salutem operamini: Matth. 10. et 24. 13. Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Deinde cum dicit, *Deus enim est qui operatur in vobis et velle, et perficere*, confirmat fiduciam, et excludit quatuor falsas existimationes. Unam hominum credentium, quod homo per liberum arbitrium possit salvari absque divino auxilio. Contra hoc dicit: *Deus enim est qui operatur in vobis et velle, et perficere pro bona voluntate: Ioan. 14. 10. Pater in me manens, et ipse facit opera:* et *15. 5. Sine me nihil potestis facere.* Alii omnino negant liberum arbitrium, dicentes, quod homo necessitatur a fato, vel a providentia divina: et hoc excludit cum dicit, *In vobis:* quia interius per instinctum movet voluntatem ad bene operandum: *Isa. 26. 16. Omnia enim opera nostra operatus es in nobis.* Tertia Pelagianorum, sicut et primi, dicentium, electiones esse in nobis, sed prosecutiones operum in Deo: quia velle est a nobis, sed perficere a Deo: et hoc excludit, dicens: *Et velle, et perficere: Rom. 9. 16. Non est volentis*, scilicet velle sine auxilio Dei, *neque currentis*, scilicet currere, *sed miserentis est Dei.* Quarta quod Deus facit omne bonum in nobis, et hoc per merita nostra. Hoc excludit cum dicit, *Pro bona voluntate*, scilicet sua, non pro meritis nostris: quia ante gratiam Dei nihil boni meriti est in nobis: *Psal. 50. 20. Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion.*

LECTIO IV.

Omnia autem facite sine murmurationibus, et haesitationibus, ut sitis sine querela, et simplices filii Dei sine reprehensione in medio nationis pravae, et perversae: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitae continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi. Sed et si immolor supra sacrificium, et obsequium fidei vestrae, gaudeo, et congratulor omnibus vobis. Idipsum autem et vos gaudete, et congratulamini mihi. Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me cito mittere ad vos, ut et ego bono animo sim, cognitis quae circa vos sunt. Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit. Omnes enim quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi. Experimentum autem eius cognoscite, quoniam, sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro quae circa me sunt. Confido autem in Domino, quoniam et ipse veniam ad vos cito. Necessarium autem existimavi, Epaphroditum fratrem, et cooperatorem, et commilitonem meum, vestrum autem Apostolum, et ministrum necessitatis meae, mittere ad vos: quoniam quidem omnes vos desiderabat, et moestus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam et infirmatus est usque ad mortem; sed Deus misertus est eius;

non solum autem eius, verum etiam et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Festinantius ergo misi illum, ut viso illo, iterum gaudeatis, et ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, et eiusmodi cum honore habetote: quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

Supra Apostolus induxit ad faciendum opera salutis; hic docet eos modum faciendi: et primo docet ipsum modum; secundo assignat rationem eius, ibi, *Ut sitis sine querela.* Docet duplicem modum faciendi, ut scilicet sine murmure, et sine dubitatione. Opera enim virtutum sunt difficillima, et in his habet locum murmuratio: *1. Corinth. 10. 10. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.* Et ne dubitetis an fiant: *Iac. 1. 6. Qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur, et circumfertur.* Ponit autem huius rationem: et primo ex parte eorum; secundo ex parte Apostoli, ibi, *Ad gloriam meam in die Christi.* Circa primum ponitur triplex ratio. Prima in comparatione ad fideles, cum dicit: *Ut sitis sine querela: Luc. 1. 6. Incedentes in omnibus mandatis et iustificationibus Domini sine querela.* Sine peccato autem nullus esse potest, sed bene sine querela: unde ad hoc monet. Secundo in comparatione ad Deum, ibi. *Simplices filii Dei.* Filius enim est similis patri. Deus autem simplex est: unde simplices simus sicut filii Dei, quod est quando intentio est ad unum: *Iac. 1. 16. Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis: Matth. 10. 16. Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae.* Tertio in comparatione ad infideles, ibi, *Sine reprehensione*, idest ut bene se habeant ad infideles, ut scilicet sint sine offensione, *in medio nationis pravae*, quantum ad mala opera, *et perversae*, quantum ad infidelitatem; et hoc est quando non possunt infamari ab eis: *1. Timoth. 5. 14. Nullam occasionem date adversario maledicti gratia.* Et huius ratio ponitur ibi, *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Quia qualitercumque mundus varietur, luminaria caeli clara manent: *Matth. 5. 14. Vos estis lux mundi.* Lucent, non quantum ad essentiam: quia sic tantum Deus lux est: *Ioan. 1. 4. Et vita erat lux hominum:* at vero sancti non sic: *Ioan. 1. 8. Non erat ille lux;* sed sunt lux, inquantum habent aliquid lucis illius qui erat lux hominum, scilicet Verbi Dei irradiantis nobis. Et ideo dicit: *Verbum vitae continentes*, scilicet verbum Christi: *Ioan. 6. 69. Domine, ad quem ibimus? Verba vitae aeternae habes: Psalm. 118. 105. Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.*

Deinde ponit rationem ex parte Apostoli, ibi, *Ad gloriam meam;* secundo manifestat rationem, quia subditi debent bene agere, etiam ut cedat in gloriam praelatorum. Eorum enim est gloria quando subditi sunt bene instructi: *Proverb. 10. 1. Filius sapiens laetificat patrem: 1. Thessal. 2. 20. Vos enim estis gloria nostra, et gaudium.* Et hoc *in die Christi*, quando scilicet adducet secum fideles. Et hoc propter duo est ad gloriam, scilicet propter passionem mortis quam sustinuit. Et ideo dicit: *Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.* Cursum dicit praedicationem propter agilitatem, quia a Hierusalem usque in Hispaniam. Item labores, propter contradictiones, et poenas quas pertulit; et hoc non in vacuum, immo in multum fructum: *1. Corinth. 15. 10. Gratia eius in me vacua non fuit.* Item propter passionem, ibi, *Sed et si immolor supra sacrificium, et obsequium fidei vestrae, gaudeo.* Convertens enim aliquos, quasi de illis quos convertit, offert sacrificium Deo. Sed quandoque offerentes a tyrannis occisi sunt supra sacrificium, sicut habetur *Luc. 13.* et ideo dicit: *Offero Deo sacrificium de vobis;* sed si contingat quod et ego supra hoc immoler, idest occasione sacrificii conversionis vestrae occidar, *gaudeo* propter me: *Iacob. 1. 2. Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: et congratulor vobis*, quod habetis fidem, etiam cum periculo personae meae, cui et in hoc congratulamini: et ideo dicit: *Idipsum gaudete, et congratulamini mihi: Rom. 12. 15. Gaudete cum gaudentibus.*

Deinde cum dicit, *Spero autem in Domino Iesu Timotheum me cito mittere ad vos*, proponit in exemplum discipulos suos; et primo Timotheum; secundo Epaphroditum, ibi, *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem...mittere ad vos.* Circa primum primo promittit missionem Timothei: secundo commendat eum, ibi, *Neminem enim habeo tam unanimem;* tertio innuit tempus missionis, ibi, *Hunc igitur spero me mittere ad vos mox ut videro quae circa me sunt.* Dicit ergo: *Spero in Domino Iesu Timotheum me cito mittere ad vos.* Notandum est, quod Apostolus sic habuit fiduciam in Deo quod etiam minima attribuebat Deo: *2. Corinth. 3. 5. Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Littera est plana.

Deinde commendat eum: et primo ex caritate ad eos; secundo ex devotione ad Apostolum, ibi, *Experimentum autem eius cognoscite.* Et sic facit bonus mediator: quia illos diligit, hunc veneratur. Item primo ponit commendationem; secundo exponit, ibi, *Omnes enim quae sua sunt quaerunt.* Dicit ergo: Mitto ad vos Timotheum: *quia neminem habeo tam unanimem*, scilicet in profectum vestrum: *Psalm. 67. 7. Inhabitare facit unius moris in domo: qui solicitus sit: Rom. 12. 8. Qui praeest, in solicitudine: sincera affectione*, quia solum propter Deum: *2. Corinth. 2. 17. Ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.* Ratio autem quare *neminem habeo tam unanimem*, est, quia *omnes quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi*, idest non quae ad salutem proximorum sunt, et ad honorem Dei, quaerunt; sed quae ad lucrum, et gloriam, et quae sua sunt.

Sed numquid Lucas, et Epaphroditus, et alii qui erant cum Apostolo, quaerebant quae sua sunt? Respondeo. Dicendum est, quod in societate Apostoli plures erant qui hoc quaerebant, qui et deseruerunt eum: *2. Timoth. 4. 9. Demas enim me dereliquit, diligens saeculum, et abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus.* Sed consuetudo est quod aliquando Scriptura loquitur de nonnullis sicut de omnibus: *Hier. 6. 13. A minori quippe usque ad maiorem omnes avaritiae student, et*

a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. Et ideo est distributio accommodata.

Et si vultis scire quomodo se habet ad me; respondeo: *Experimentum autem eius cognoscite, quoniam sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio*, idest quasi esset specialis filius: *1. Cor. 4. 17. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, et fidelis in Domino. Hunc ergo* sic solicitum pro vobis, sic mihi carum, *spero me mittere ad vos.*

Sed quare non statim? Et sciendum, quod aliter est de Christo, et de aliis sanctis. In Christo enim est plenitudo gratiarum, unde habuit semper notitiam omnium; non sic alii sancti. Unde Apostolus praevidebat aliqua de futuris circa se, aliqua ignorabat: et sic non revelatum erat sibi an deberet liberari de vinculis; et ideo dicit: *Mox ut videro quae circa me sunt:* quia si detur facultas, personaliter veniam; et ideo *confido in Domino, quoniam et ipse veniam ad vos cito.* Sed liberatus a vinculis non fuit: *Psalm. 17. 29. Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine, Deus meus illumina tenebras meas.* Semper enim aliquid tenebrosum est in sanctis.

Deinde cum dicit, *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem.... mittere ad vos*, proponit in exemplum alium suum discipulum, scilicet Epaphroditum: et primo describit ipsum; secundo ostendit quomodo suscipiatur, ibi, *Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino.* Circa primum duo facit: quia primo commendat eum; secundo ostendit causam missionis, ibi, *Quoniam quidem omnes vos desiderabat;* tertio eam exponit, ibi, *Nam et infirmatus est usque ad mortem.* Dicit ergo: *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem, et cooperatorem, et commilitonem meum, vestrum autem Apostolum, et ministrum necessitatis meae mittere ad vos.* Nominat autem eum *fratrem*, propter fidem: *Matth. 23. 8. Omnes vos fratres estis: cooperatorem*, scilicet in labore praedicationis: *Proverb. 18. 19. Frater qui iuvatur a fratre, quasi civitas firma: et commilitonem meum*, quia simul passi tribulationem: *2. Timoth. 2. 3. Labora sicut bonus miles Christi Iesu: Apostolum*, idest doctorem. Hic fuit Episcopus Philippensium, et missus ab eis, ut serviret Apostolo; et ideo dicit, *Ministrum necessitatis meae: Infra 4. 18. Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quem misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.* Sed quare? Ad satisfaciendum desiderio, quo desiderio *desiderabat* videre *vos: Rom. 1. 11. Desidero enim vos videre.* Item ad subveniendum suae tristitiae, quia tristis erat de vestra tristitia, quam conceperatis, quando audistis eum infirmari. Et exponit causam, dicens: *Nam et infirmatus est usque ad mortem,* scilicet secundum iudicium medicorum; non autem secundum providentiam divinam, sed ad honorem Dei: *Ioan. 11. 4. Infirmitas haec non est ad mortem, sed pro gloria Dei.* Ideo sequitur: *Sed Deus misertus est eius: Psalm. 6. 3. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum. Et non solum eius, verum etiam et mei:* quia tristitiam temporalem, et naturalem habuit de afflictionibus suis; sicut et Christus legitur aliquando habuisse.

Consequenter concludit missionem; et patet littera: et primo ostendit quomodo recipiatur; secundo huius causam. Recipiendus est honorifice in Domino, cuius est minister: *Galat. 4. 14. Sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum: 1. Timoth. 5. 17. Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur; maxime qui laborant in verbo, et doctrina.* Et hoc *quoniam propter opus Christi*, idest propter Deum, et salutem fidelium, *usque ad mortem accessit: Ioan. 15. 13. Maiorem caritatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis: tradens animam suam: Ioan. 10. 11. Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis.* Et hoc *ut impleret id quod ex vobis deerat*, quod vos personaliter non potuistis, *circa meum obsequium.*

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

De cetero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Iesu, et non in carne fiduciam habentes; quamquam ego habeo confidentiam et in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Beniamin, Hebraeus ex Hebraeis, secundum legem pharisaeus, secundum aemulationem persequens Ecclesiam Dei, secundum iustitiam quae in lege est, conversatus sine querela. Sed quae mihi fuerunt lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimenta. Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam, et inveniar in illo.

Proposuit exempla quae sequi deberent; hic ostendit quorum exempla debent vitare; et circa hoc tria facit: quia primo praemittit quos vitare debent; secundo exemplum vitandi per conversionem sanctorum, ibi, *Nos enim sumus circumcisio;* tertio inducit ad vitandum eos quos illi reputabant imitabiles, ibi, *Imitatores mei estote.* Iterum prima pars dividitur in tres particulas: quia primo praemittit finem huius doctrinae; secundo scribendi necessitatem, ibi, *Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium;* tertio necessitatis rationem, ibi, *Videte canes, videte malos operarios.* Intentio admonitionis est removere fideles Gentes a legalibus, ad quae quidam eos inducebant: et ideo dicit: *O fratres!*, scilicet per fidem, *de cetero*, idest postquam vos monui, ut supra, *gaudete in Domino* tantum, non in legalibus observantiis: *Habac. 3. 18. Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Iesu meo.* Et hoc, quia *eadem* quae dixi in praesentia, *non est mihi pigrum vobis scribere* in absentia. Verba enim de facili transeunt, sed scripta manent: *Eccli. 38. 25. Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, et qui minoratur*

actu, sapientiam percipiet: *Iudae 1. 3. Omnem sollicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis*: *Rom. 15. 15. Audacius scripsi vobis, fratres, ex parte, tamquam in memoriam vos reducens.* Et causa huius necessitatis est, quia instant seductores; et ideo oportet instantius veritatem scribere: unde dicit: *Videte*, idest observate, *canes*, *videte malos operarios*. Et tria de his dicit, scilicet saevitiam cordis irrationabilem: unde dicit, *Canes*. Glossa: *Natura canis est ut statim ex ira latrent, non ex ratione, sed ex consuetudine.* Sic et illi: *Isa. 56. 11. Canes impudentissimi nescierunt saturitatem; ipsi pastores nescierunt intelligentiam, omnes in viam suam declinaverunt*: *Apocal. ult. 15. Foris canes, et venefici, et impudici etc.* Secundo perversae doctrinae seminationem, ibi, *Malos operarios*: quia non fideliter in vinea Domini laborant, nec bonum semen in agro mittunt: *Matth. 13. 28. Inimicus homo hoc fecit*: *2. Timoth. 2. 15. Cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.* Tertio dissensionis, ibi, *Concisionem*: et hoc verbo utitur in eorum sugillationem: praedicant enim circumcisionem, quae non potest stare cum gratia Christi: *Galat. 5. 2. Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit.* Unde alludens vocabulo, dicit, *Concisionem*, quasi non circumcisionem, sed concisionem habeant.

Deinde cum dicit, *Nos autem sumus circumcisio*, ostendit quomodo vitentur a sanctis: et primo quomodo ab omnibus; secundo quomodo ab ipso, ibi, *Quamquam ego habeam confidentiam et in carne.* Dicit ergo: Ego dico, quod illi sunt concisio, sed nos vera circumcisio, *qui servimus Deo*. Est autem duplex circumcisio, scilicet corporalis, et spiritualis: *Roman. 2. 28. Non enim qui in manifesto, Iudaeus est, neque quae in manifesto in carne, est circumcisio, sed qui in abscondito Iudaeus est; et circumcisio cordis in spiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.* Circumcisio enim carnis est quae est de superfluo carnis; sed circumcisio spiritus per quam Spiritus sanctus abscindit superfluas interiores concupiscentias. Et ideo dicit: *Nos sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo*, idest qui interius circumcidit nos Deo: *Roman. 1. 9. Testis enim est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii eius*: *1. Corint. 14. 15. Psallam spiritu, psallam et mente; orabo spiritu, orabo et mente.* Data est autem circumcisio, ut ostenditur *Rom 4.* ut signum fidei Abrahae ostenderetur, ut scilicet eius fides ostenderetur vera, quae fuit fides de futuro semine: *Galat. 3. 16. Abrahae dictae sunt promissiones, et semini eius.* Est ergo circumcisio signum fidei Abrahae de Christo. Ille ergo circumciditur qui interius per Spiritum sanctum renovatur in Christo, qui est veritas circumcisionis: *Coloss. 2. 11. Circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis; sed in circumcisione Christi. Et non habentes fiduciam in carne*, idest in carnali circumcisione: quia, ut dicitur *Ioan. 6. 64. Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quidquam.* Sumitur autem caro aliquando lo nobis pro carnali concupiscentia, quandoque pro carnis cura, et quandoque pro carnali observantia: et utrumque debemus circumcidere, nec in eis gloriari.

Deinde cum dicit, *Quamquam ego habeam confidentiam et in carne*, ponit exemplum proprium: et primo praemittit eminentiam suam quam habebat in statu legali; secundo ostendit quomodo eam contempsit, ibi, *Sed quae mihi fuerunt lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimenta.* Primum proponit primo in generali; secundo explicat per partes, ibi, *Circumcisus octavo die etc.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit fiduciam quam habere potuit in legalibus, dicens: Non debemus habere fiduciam in legalibus; *quamquam habeam confidentiam et in carne*, idest possem habere, si vellem: quia *in quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego*, ut dicitur *2. Corinth. 11. 21.* Et hoc etiam excellentius, quia ego magis: *2. Corinth. 11. 23. Ut minus sapiens dico, plus ego.* Et hoc totum adducit, ut efficacius destruat observationes legales. Multi enim contemnunt quae nesciunt, vel non habent; et hoc non valet; sed tunc quando aliquis habet, et contemnit, et non gloriatur in eis. Sic si Apostolus non habuisset locum in statu legalium, poterat dici, quod ideo ad statum Evangelii venit. Et ideo ostendit per hoc eminentiam suam in statu illo: et primo quantum ad genus; secundo quantum ad conversationem, ibi, *Secundum legem pharisaeus.* Quantum ad primum tripliciter. Quantum ad generis sacramentum, quia *circumcisus octavo die*: *Gen. 17. 11. Ut sit signum foederis inter me et vos.* Et dicit, *Octavo die*, quia haec erat differentia inter proselytos, et eos qui erant de genere Abrahae: quia illi non octava die, sed iam adulti, quando convertebantur; sed isti secundum legem octava die: *Gen. 17. 12. Infans octo dierum circumcidetur ex vobis.* Sic ergo non ut proselytus, sed ut vere Israelita fuit. Secundo quantum ad ipsum genus; et primo quantum ad gentem, cum dicit, *Ex genere Israel.* Ex Abraham enim duae gentes descenderunt: una per Isaac, et alia per Ismael. De primo duae: una per Esau, et alia per Iacob. Sed duae, scilicet quae ex Esau, et Ismaelitae, non sunt consecutae haereditatem; sed solus Iacob, qui et Israel. Ideo dicit, *Ex genere Israel*: *2. Corinth. 11. 22. Israelitae sunt, et ego.* Item quantum ad tribum: quia in tribu Israel erant quidam de ancillis, scilicet de Bala, et Zelpha; quidam de liberis, scilicet Lia, et Rachel: et inter istos quaedam semper erant in cultu Dei, scilicet Levi, Iuda, et Beniamin; aliae tempore Hieroboam conversae sunt ad idola. Et ideo tribus Beniamin privilegiata erat: quia perseverabat in fide, et dilectione uxoris, et in ea templum: *Deut. 33. 12. Beniamin amantissimus Domini habitabit confidenter in eo; quasi in thalamo tota die morabitur, et inter humeros illius requiescet*: *Gen. 49. 27. Beniamin lupus rapax: mane comedet praedam, et vespere dividet spolia*: quo figurabatur Paulus, qui fuit quandoque contra Ecclesiam. Tertio quantum ad nomen, et linguam, cum dicit, *Hebraeus.* Aliqui dicunt, quod Hebraeus dicitur ab Abraham; et hoc dicit Augustinus; sed postea retractat. Sed dicitur ab Heber, de quo *Gen. 11.* Quod autem non ab Abraham, patet: quia etiam Abraham dicitur Hebraeus: *Gen. 14. 13. Nuntiavit Abrahae Hebraeo.* Dicit Glossa super *Gen. 11.* quod tempore Heber divisum est labium gentium omnium; et illa lingua quae prius erat,

remansit in familia Heber, et in cultu unius Dei, et inter omnes Hebraeos. Natus est etiam ex parentibus Hebraeis: et ideo dicit, *Ex Hebraeis.*

Deinde ostendit suam eminentiam quoad conversationem: et primo quantum ad sectam, cum dicit, *Secundum legem pharisaeus.* Apud Iudaeos siquidem erant tres sectae, scilicet pharisaeorum, sadducaeorum, et hessaeorum. Sed pharisaei magis ad veritatem accedebant: quia sadducaei negabant resurrectionem, neque credebant esse angelos, neque spiritus; pharisaei autem utrumque confitentur, ut dicitur *Act. 23.* Et ideo in hoc commendabilior est secta pharisaeorum. Quomodo autem pharisaeus fuerit, dicitur *Act. 26. 5 Quoniam secundum certissimam sectam nostrae religionis vixi pharisaeus.* Secundo quantum ad aemulationem quam habuerunt Iudaei, licet non secundum scientiam, in persequendo Christianos: ideo dicit: *Persequens Ecclesiam Dei: Galat. 1. 23. Qui persequebatur nos aliquando, nunc autem evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat:* et *Act. 26. 9. Et ego quidem existimaveram me adversus nomen Iesu Nazareni debere multa contraria agere: quod et feci Hierosolymis, et multos sanctorum ego in carceribus inclusi, a principibus sacerdotum potestate accepta: 1. Cor. 15. 9. Non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Tertio quantum ad innocentiam conversationis: ideo dicit: *Secundum iustitiam quae in lege est, conversatus sine querela.* Haec iustitia consistit in exterioribus; sed iustitia fidei est cordis: *Act. 15. 9. Fide purificans corda eorum.* Nam quantum ad iustitiam exteriorem Apostolus innocenter vixit; et ideo dicit, *Sine querela.* Non autem ait. Sine peccato: quia querela est peccatum scandali proximorum in his quae sunt exteriora: *Luc. 1. 6. Incedentes in omnibus mandatis, et iustificationibus Domini sine querela.* Et ideo non est contrarium quod dicitur *Ephes. 2. 3. In quibus et nos ambulavimus:* quia veram iustitiam fidei, quae facit hominem purum, tunc non habuit, sed solum legis.

Deinde cum dicit, *Sed quae mihi fuerunt lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimenta,* ostendit contemptum suae eminentiae in legalibus: et primo ostendit propter quid legalia contempsit in generali; secundo in speciali, ibi, *Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei.* Dicit ergo: Haec *quae fuerunt mihi lucra,* idest reputabam magna, scilicet quod pharisaeus etc, haec *sum arbitratus propter Christum* mihi *detrimenta,* idest reputo quod sunt mihi in detrimentum. Legales enim observantiae, quae tempore legis erant efficaces, post Christum factae sunt noxiae; et ideo dicit, *Detrimenta.* Et finis huius est Christus; et ideo dicit, *Propter Christum.* Et exponit: quia primo propter Christum cognoscendum; secundo propter Christum adipiscendum. Quantum ad primum dicit: *Verumtamen existimo omnia detrimenta esse.* Verum est, si eis inniteretur. Et hoc quod aliquando feci, reputo mihi detrimentum; et hoc propter desiderium rectae scientiae Christi Domini mei: *1. Corinth. 2. 2. Nihil reputavi me scire nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum.* Et hoc *propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei:* quia haec superat omnes alias scientias. Nihil enim melius potest sciri quam Verbum Dei, *in quo sunt omnes thesauri sapientiae, et scientiae absconditi, Coloss. 2. 3.* Quantum ad secundum dicit: *Propter quem omnia detrimentum feci:* et primo ostendit quod propter Christum adipiscendum contempsit legalia; secundo ostendit quod possit Christum adipisci, ibi, *Non habens meam iustitiam quae ex lege est.* Dicit ergo: *Omnia detrimentum feci,* habendo me ad ea sicut ad detrimentum, et vilia; et hoc *ut Christum lucrifaciam,* idest adipiscar ipsum, et adiungar ei per caritatem.

LECTIO II.

Non habens meam iustitiam, quae ex lege est, sed illam quae ex fide est Christi Iesu: quae ex Deo est iustitia in fide, ad cognoscendum illum, et virtutem resurrectionis eius, et societatem passionis illius, configuratus morti eius, si quo modo occurram ad resurrectionem quae est ex mortuis. Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim; sequor autem si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Iesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quae sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor bravium supernae vocationis Dei in Christo Iesu.

Ostendit suprà, se praeterita lucra contemnere propter Christum, et ostendit quod intendebat Christum cognoscere, et Christum lucrari; et hoc intendit hic specialiter exponere: et primo quomodo desiderat Christum lucrari, et inveniri in eo per iustitiam; secundo per passionis tolerantiam, ibi, *Configuratus morti eius.* Circa primum primo ostendit quae sit iustitia quam dereliquit; secundo quae sit quam quaerit, ibi, *Sed illam quae ex fide est Christi Iesu.*

Sciendum est autem, quod iustitia quandoque sumitur ut est specialis virtus, per quam homo ponit rectitudinem in his quae sunt ad communem convictum, et secundum quod est in his directiva: nam temperantia est circa interiores passiones; iustitia autem est ad alterum. Alio modo iustitia dicitur virtus generalis, secundum quod homo servat legem propter bonum commune; et hoc modo frequenter in Scriptura sacra ponitur pro observantia divinae legis: *Psal. 118. 121. Feci iudicium, et iustitiam,* idest legem; quam servabat ex amore, quasi motus ex se: et sic est virtus; non autem si alio modo, idest ex aliqua exteriori causa, scilicet vel propter lucra, vel propter poenas, etsi observatio ei displiceat. Et secundum hoc est duplex modus iustitiae. Unus est iustitiae moralis, alius est iustitiae legalis, per quam legem non ex amore, sed timore servat. Et ideo dicit: *Non habens meam iustitiam, quae ex lege est:* quia, ut dicit Augustinus, *brevis differentia legis, et Evangelii est amor, et timor: Rom. 8. 15. Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.*

Sed si tua est, quomodo est ex lege? Respondet: Immo est mea: quia humana virtute absque habitu

gratiae interioris iustificantis facio talia opera; sed ex lege est, sicut a docente. Vel mea est, quod praesumo per me eam servare: *Rom. 10. 5. Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quae ex lege est qui fecerit homo, vivet in ea.*

De hac iustitia, quam quaerit, tria dicit, scilicet modum adipiscendi, actorem, et fructum. Modus est, quia non adipiscitur nisi ex fide Christi: *Rom. 5. 1. Iustificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum: Rom. 3. 22. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, et super omnes qui credunt in eum.* Actor autem est Deus, et non homo: *Rom. 8. 5. Deus qui iustificat: Ibid. 4. 5. Credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam, secundum propositum gratiae Dei.* Et ideo dicit: *Quae ex Deo est iustitia in fide: Act. 5. 32. Et Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.* Fructus est cognitio eius, et virtus resurrectionis eius; et societas sanctorum eius: et de huiusmodi, secundum duplicem cognitionem, potest dupliciter agi. Uno modo exponendo de cognitione viae; et sic oportet tria cognoscere de eo. Primo eius personam, scilicet quod est verus Deus, et verus homo: et ideo dicit: *Ad cognoscendum illum: Ioan. 14. 9. Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem.* Secundo gloriam resurrectionis eius: unde dicit: *Et virtutem resurrectionis*, idest resurrectionem virtuosam factam propria virtute. Tertio qualiter eum imitentur, ibi, *Et societatem*, scilicet ut ei sociemur in passione: *1. Petr. 2. 12. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius.* Secundo de cognitione experimentali: et incipit a posteriori, quod est ultimum in executione, et primum in intentione. Primum est agnitio Dei per essentiam, ad quam ducit fides: *Hier. 31. 34. Omnes cognoscent me, a minimo eorum usque ad maximum, dicit Dominus.* Et ideo dicit: *Ad cognoscendum illum.* Secundo quia non solum anima glorificatur, sed ex hoc etiam corpus erit gloriosum; ideo dicit: *Et virtutem resurrectionis eius*, scilicet ex qua resurgemus: *1. Corin. 15. 17. Si Christus non resurrexit, vana est fides nostra.* Tertio societatem: quia per experientiam habebimus quantum valeat societas passionis eius: *1. Corinth. 1. 9. Fidelis autem Deus, per quem vocati estis in societatem Filii eius Iesu Christi Domini nostri.*

Deinde cum dicit, *Configuratus morti eius*, ostendit quomodo velit lucrari, et inveniri in eo per tolerantiam passionis: et primo ponit tolerantiam; secundo fructum, ibi, *Si quo modo occurram ad resurrectionem.* Dicit ergo: Inveniar non solum habens iustitiam, sed configuratus morti eius, ut patiar propter iustitiam, et veritatem, sicut Christus: *Galat. ult. 17. Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.* Fructus vero est, *si quo modo occurram ad resurrectionem quae est ex mortuis.* Ex passionibus enim hic toleratis homo pervenit ad gloriam: *Rom. 6. 5. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus: 2. Timoth. 2. 11. Si commortui sumus, et convivemus, et sustinemus, et conregnabimus: Rom. 8. 17. Si tamen compatimur, ut et conglorificemur.* Et dicit, *Si quo modo*, propter difficultatem, arduitatem, et laborem: *Matth. 7. 14. Arcta est via quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam: Amos 4. 12. Praeparare in occursum Dei tui, Israel.* Christus enim surrexit per potentiam propriam; homo autem non propria potestate, sed gratia Dei: *Rom. 8. 11. Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.* Vel potest intelligi de occursu sanctorum, quando occurrent Christo descendenti de caelo ad iudicium.

Deinde cum dicit, *Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim*, ostendit quomodo differtur suum desiderium: et primo ostendit quid de se sentit; secundo hortatur alios ut idem de se sentiant, ibi, *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quomodo deficit a perfectione intenta; secundo hoc exponit, ibi, *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse.* Circa primum duo facit. Primo ostendit se non pervenisse ad perfectionem; secundo quod ad eam tendit, ibi, *Sequor autem si quo modo comprehendam.* Tendens in illud, duo intendit, scilicet adipisci quaesitum, et frui illo: frustra enim quaereret, si non eo frueretur, et inhaereret; et ideo dicit: *Non quod iam acceperim*, scilicet gloriam quam quaero: *Sap. 5. 7. Accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Dei sui: aut iam perfectus sim: 1. Corin. 13. 10. Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.*

Sed contra. *Estote perfecti Matth. 5. 48.* et *Genes. 17. 1. Esto perfectus.* Respondeo. Dicendum est, quod duplex est perfectio, scilicet patriae, et viae. Perfectio namque hominis consistit in hoc quod adhaereat Deo per caritatem: quia unumquodque est perfectum secundum modum quo adhaeret suae perfectioni. Anima autem potest adhaerere Deo dupliciter. Uno modo perfecte, ut totam actionem suam referat in Deum actualiter, et cognoscat, ut cognoscibilis est; et haec est patriae. Sed inhaesio viae est duplex. Una de necessitate salutis, ad quam omnes tenentur, scilicet ut in nullo cor suum quis applicet ad id quod est contra Deum, sed habitualiter referat totam vitam in eum; et isto modo dicit Dominus *Matth. 22. 37. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua*, ut *Deut. 6.* Alia est supererogationis, quando quis ultra communem statum inhaeret Deo; quod fit removendo cor a temporalibus; et sic magis appropinquat ad patriam: quia quanto deficit cupiditas, tanto plus crescit caritas. Quod ergo hic dicitur, intelligitur de perfectione patriae.

Deinde cum dicit, *Sequor autem, si quo modo comprehendam*, ostendit conatum ad eam, dicens, *Sequor*, scilicet Christum: *Ioan. 8. 12. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae: ibid. 10. 27. Oves meae vocem meam audiunt... et sequuntur me.* Et hoc, *si quo modo comprehendam: 1. Corinth. 9. 14. Sic currite ut comprehendatis.*

Sed contra: quia Deus est incomprehensibilis: quia *Hier. 31. 37.* dicitur: *Si mensurari potuerint caeli desursum, et investigari fundamenta terrae deorsum, et ego abiiciam universum semen Israel.*

Respondeo. Dicendum est, quod comprehendere, uno modo est includere, sicut domus comprehendit nos; alio modo idem est quod attingere, et tenere. Primo ergo modo est incomprehensibilis: quia non potest in-

cludi in intellectu creato, cum sit simplicissimus: quia non perfecte vides eum, nec amas, sicut est visibilis, et amabilis; sicut qui nescit demonstrationem, nescit demonstrative, sed opinative. Deus autem perfecte seipsum cognoscit, ut cognoscibilis est. Cuius ratio est, quia res cognoscitur secundum modum sui esse et veritatis. Deus autem lux est, et veritas infinita; sed nostrum lumen est finitum: et ideo dicit: *Sequor, si quo modo comprehendam*, hoc intelligendo secundo modo, scilicet attingendo: *Cant. 3. 4. Tenui eum, nec dimittam. In quo et comprehensus sum*. Quod tripliciter intelligitur. Nam tota gloria est in dicta Dei comprehensione, ut scilicet Deus sit praesens animae nostrae. Sed non omnes habent aequalem beatitudinem: quia quidam clarius vident, sicut etiam quidam ardentius amabunt, et plus gaudebunt. Unde quilibet habebit certam mensuram, et hoc ex praedestinatione divina: et ideo dicit: *In quo et comprehensus sum*; quasi dicat: In tali mensura intendo comprehendere, secundum quod mihi dispositum est a Christo. Vel *sequor ut comprehendam*, sicut *comprehensus sum*; quasi dicat: Ut videam sicut ipse me videt: *1. Ioan. 3. 2. Videbimus eum sicuti est*, idest non per similitudinem, sed per essentiam. Vel *comprehendam*, videndo Christum gloriosum, *in quo comprehensus sum*, idest in illa gloria, qua apparuit quando conversus sum.

Deinde cum dicit, *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse*, exponit quae dixerat: et primo de defectu perfectionis; secundo de sequela, ibi, *Unum autem, quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quae sunt priora extendens meipsum*. Dicit ergo: *Ego me non arbitror comprehendisse*; quasi dicat: Non sum sic superbus quod attribuam mihi quod non habeo; sed *sequor ad destinatum*. Quod tripliciter legitur. Uno modo sic. *Unum* arbitror, scilicet quod *quae retro sunt obliviscens....ad destinatum persequor*. Vel *non arbitror me comprehendisse*, sed *persequor unum*, scilicet, *ad destinatum bravium supernae vocationis Dei in Christo Iesu*. Vel *non arbitror me comprehendisse* illud supra: *Psal. 26. 4. Unam petii a Domino, hanc requiram*. Et tunc ostendit quid deseruit, quia vel temporalia bona, vel merita praeterita: quia non debet homo computare Deo merita praeterita. Secundo ostendit ad quid tendit, scilicet *ad ea vero quae sunt priora extendens meipsum*, idest vel quae pertinent ad fidem Christi, vel maiora merita, vel caelestia: *Psalm. 83. 7. Ascensiones in corde suo disposuit*. Et dicit, *Extendens*: qui enim aliquid vult capere, extendit se quantum potest. Sed debet cor extendere se per desiderium: *Sap. 6. 21. Concupiscentia sapientiae ducit ad regnum perpetuum*. Sed ad quid tendit? *Ad destinatum bravium*, quod est praemium solius currentis: *1. Corinth. 9. 24. Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium*. Dico autem ad hoc bravium destinatum mihi a Deo, quod est *supernae vocationis Dei*: *Rom. 8. 30. Quos praedestinavit, hos et vocavit*: et hoc *in Christo Iesu*, idest per fidem Christi.

LECTIO III.

Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus; et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula. Imitatores mei estote, fratres, et observate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos saepe dicebam vobis, nunc autem et flens dico, inimicos crucis Christi: quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloriam in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in caelis est: unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae, secundum operationem virtutis suae, qua etiam possit subiicere sibi omnia.

Supra proposuit quomodo ab ultima perfectione deficiebat; nunc hortatur alios ad idem sentiendum: et primo ponitur exhortatio; secundo quid ab eis necessario exigatur, ibi, *Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula*. Dicit ergo: *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus*, scilicet quod ego sentio, scilicet quod non sum perfectus.

Quomodo ergo si perfecti sumus, sentimus, quasi non perfecti? Respondeo. Dicendum, quod perfecti perfectione viae, sed non perfecti perfectione comprehensionis, quando scilicet tota intentio fertur actu in Deum; in via vero habitualiter, quod scilicet nihil contra Deum faciamus.

Et dicit, *Quicumque*, quia quanto quis est perfectior, tanto imperfectum se magis cognoscit: *Iob ult. 5. Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te: idcirco ipse me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla, et cinere: Hebr. 5. 14. Perfectorum est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni, et mali*.

Et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit. In Glossa quatuor modis dicitur: et primo ponuntur duo sensus magis litterales. Unus talis. Dico, quod vos sentiatis quod ego, scilicet vos esse imperfectos; tamen *si quid aliter*, idest melius, de vobis *sapitis*, quam ego de me, hoc ipsum est vobis per revelationem divinam donatum: et quando altius est vobis revelatum aliquid quod non mihi, non contradico, sed cedo vestrae revelationi. *Verumtamen* nolo quod propter hanc revelationem ab unitate Ecclesiae discedatis, sed teneamus ex unitate illud *ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula*. Quae unitas Ecclesiae consistit in unitate veritatis fidei, et rectitudinis bonae operationis: et utraque servanda est: *2. Corinth. ult. 11. Perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete*. Et eadem regula bonae vitae, et operationis: *Galat. ult. 16. Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei*. Vel aliter. Dico: Etiamsi vos propter ignorantiam, vel infirmitatem aliter sapitis quam veritas habet, humiliter confiteamini, nec proterve defendatis: *Matth. 11. 25. Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis*. Vel aliter. Dico, quod idem sentiamus, scilicet nondum comprehendisse; sed *si quid aliter* nunc *sapitis* quam

sapiendum sit in futuro, quia *nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem : 1. Corinth. 13. 12. Deus revelabit* in futuro: *Psalm. 28. 9. Revelabit condensa ; et in templo eius omnes dicent gloriam.* Vel aliter. Sive sapiatis hic obscure, sive in futuro manifeste, *Deus revelabit :* quia fides ex Deo est. *Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula,* non mutatur.

Deinde cum dicit, *Imitatores mei estote*, inducit ad sui, et aliorum imitationem, ut caveant malos: et primo proponit intentionem; secundo rationem, ibi, *Multi enim ambulant , quos saepe dicebam vobis . . . inimicos crucis Christi.* Dicit ergo: Quia haec reputo *ut stercora , ut Christum lucrifaciam , in hoc imitatores mei estote: Ioan. 10. 3. Vocem eius audient.* Ego sum pastor , vos oves meae per imitationem ; *1. Corinth. 4.* et *11. 1. Imitatores mei estote , sicut et ego Christi. Et observate* , idest diligenter considerate, *qui ita ambulant* , sicut ego. Et vos scire potestis ex regula, et doctrina mea : *1. Timoth. 4. 12. Exemplum esto fidelium in verbo , in conversatione , in caritate , in fide , in castitate : 1. Petr. 5. 3. Forma facti gregis ex animo.*

Deinde cum dicit , *Multi enim ambulant, quos saepe dicebam vobis . . . . inimicos crucis Christi* , ponitur ratio monitionis : et primo ex parte vitandorum ; secundo ex parte imitandorum, ibi, *Nostra autem conversatio in caelis est.* Ne autem haec videatur ex odio dicere, primo praemittit suam affectionem; secundo ostendit quales sunt vitandi, ibi, *Inimicos crucis Christi.* Dicit ergo: Dico, quod imitandi indigent observatione : quia quidam aliter incedunt , scilicet de malo in peius : *Psalm. 81. 5. In tenebris ambulant. Quos saepe dicebam vobis*, vobiscum praesens, *nunc autem et flens*, prae compassione , *dico : Hierem. 9. 1. Quis dabit capiti meo aquam , et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos populi mei?* Et huius rationem ostendit , dicens , *Inimicos crucis Christi :* quod describit primo ex opere ; secundo ex intentione , ibi , *Quorum Deus venter est.* Item circa primum primo proponit opus ; secundo eventum operis ostendit, ibi, *Quorum finis interitus.* Opus eorum est exercitium inimicitiae contra crucem Christi, scilicet dicentium , quod nullus potest salvari sine legalibus , in quo evacuant virtutem crucis Christi: *Galat. 2. 21. Si enim ex lege iustitia , ergo Christus gratis*, idest sine utilitate , *mortuus est : 1. Corinth. 1. 18. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est ; his autem qui salvi fiunt , idest nobis, virtus Dei est.* Et quid eveniet ? Certe nobis vita per crucem Christi , illis autem contrarium , quia incurrent mortem : unde dicit : *Quorum finis interitus*, scilicet mortis aeternae : *Iob 28. 3. Lapidem caliginis , et umbram mortis dividit torrens a populo peregrinante.* Deinde describit eos quantum ad intentionem: et primo manifestat eorum intentionem ; secundo ostendit intentionis eventum , ibi , *Et gloria in confusione ipsorum.* Dicit ergo : *Quorum Deus venter est;* quasi dicat: ideo hoc disseminant , scilicet legalia esse observanda , propter lucrum , et gloriam propriam , ut satisfaciant ventri: *Rom. ult. 18. Domino non serviunt , sed suo ventri , et per dulces sermones , et benedictiones seducunt corda innocentium; Eccle. 6. 7. Omnis labor hominis in ore eius ; sed anima illius non implebitur.* Et dicit , *Deus* , quia proprium Dei est ut sit principium primum , et finis ultimus : unde qui pro fine habet aliquid, illud est Deus suus. Item quaerunt gloriam suam, contra illud *Ioan. 8. 50. Ego gloriam meam non quaero ; est qui quaerat , et iudicet.* Sed eventus eorum erit *in confusione : Osee 4. 7. Gloriam eorum in ignominiam commutabo. Et hoc eorum qui terrena sapiunt*, idest quibus terrena placent, et ea quaerunt. Et hi confundentur , quia status eorum transit: *Rom. 8. 13. Si secundum carnem vixeritis , moriemini.* Glossa: *Quorum Deus venter est. Dei proprium est iustificare. Qui ergo in cibis iustificationem ponebant, dicebant Deum ventrem.* Item est *in confusione :* quia in confusibilibus , scilicet in circumcisione pudendorum , et occisione brutorum.

Consequenter ostendit quales sunt imitandi, ibi, *Nostra autem conversatio in caelis est* : et primo describit in eis caelestem conversationem ; secundo expectationem, ibi, *Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum;* tertio utilitatem , ibi , *Qui reformabit corpus humilitatis nostrae.* Dicit ergo : Illi terrena sapiunt , sed non est sic de nobis: quia *nostra conversatio in caelis est* , idest perficitur per contemplationem : *2. Corinth. 4. 18. Non contemplantibus nobis quae videntur , sed quae non videntur: quae enim videntur , temporalia sunt ; quae autem non videntur, aeterna sunt.* Item per affectionem , quia sola caelestia diligimus. Item per operationem, in qua est caelestis repraesentatio : *1. Corinth. 15. 49. Sicut portavimus imaginem terreni , portemus et imaginem caelestis.*

Sed quare est ibi conversatio ? Quia inde expectamus optimum auxilium . *Psalm. 120. 1. Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi: Matt. 6. 21. Ubi est thesaurus tuus , ibi est et cor tuum.* Unde dicit : *Unde expectamus Salvatorem nostrum : Isa. 30. 18. Beati omnes qui expectant eum : Luc. 12. 36. Similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit, et pulsaverit , confestim aperiant ei.*

Tria autem facit iste adventus. Primo communem resurrectionem : ideo dicit : *Reformabit corpus humilitatis* , idest abiectionis , quia est mortalitati subiectum : *Iob 25. 6. Homo putredo , et filius hominis vermis : 1. Corinth. 15. 24. Seminatur in corruptione , surget in incorruptione ; seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute.* Hoc corpus sic abiectum reformabit, idest ad propriam formam reducet : *Rom. 8. 11. Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra . propter inhabitantem Spiritum eius in nobis.* Secundo sanctorum imitationem : ideo dicit: *Configuratam corpori claritatis suae.* Corpus siquidem Christi est glorificatum per gloriam divinitatis suae ; et hoc meruit per suam passionem. Quicumque ergo participat virtutem divinitatis per gratiam , et passionem Christi imitatur , glorificabitur : *Apoc. 3. 21. Qui vicerit , dabo ei sedere mecum in throno meo ; sicut ego vici , et sedi cum Patre meo in throno eius : 1. Ioan. 3. 2. Similes ei erimus : Matth. 13. 43. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.* Et hoc facit **secundum** operationem

divinitatis suae*, idest per virtutem in ipso, *per quam possit subiicere sibi omnia :* omnes enim Christo subiicientur, quidam quantum ad salutem, quidam quantum ad poenam : in primis exercebit misericordiam, in secundis iustitiam : *Psalm. 8. 8. Omnia subiecisti sub pedibus eius : 1. Corinth. 15. 26. Patres subiecit omnia Filio : Ioan. 5. 19. Quaecumque Pater facit, et Filius similiter facit.

CAPITIS QUARTI

LECTIO PRIMA

Itaque, fratres mei carissimi, et desideratissimi, gaudium meum, et corona mea, sic state in Domino, carissimi. Euchodiam rogo, et Syntychem deprecor idipsum sapere in Domino. Etiam rogo et te, germane compar, adiuva illas quae mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et ceteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitae. Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus enim prope est. Nihil solliciti sitis ; sed in omni oratione, et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestrae innotescant apud Deum. Et pax Dei, quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Iesu. De cetero, fratres, quaecumque sunt vera, quaecumque pudica, quaecumque iusta, quaecumque sancta, quaecumque amabilia, quaecumque bonae famae ; si qua virtus, si qua laus disciplinae, haec cogitate. Quae et didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me, haec agite; et Deus pacis erit vobiscum.

Supra proposuit eis exempla sequenda; hic per admonitionem moralem ostendit qualiter se debeant habere : et primo ostendit qualiter se debeant in futurum ; secundo commendat eos de praeterito, ibi, *Gavisus sum autem in Domino vehementer*. Circa primum duo facit. Primo monet ad persistendum in iam habito ; secundo ad proficiendum in melius, ibi, *Gaudete in Domino semper*. Iterum prima dividitur in duas partes : quia primo inducit ad perseverandum in generali ; secundo ponit speciales modos ad singulares personas, ibi, *Euchodiam rogo, et Syntychem deprecor idipsum sapere in Domino*. Circa primum primo commemorat ad eos suum affectum ; secundo ponit monitionem, ibi, *Sic state in Domino, carissimi*. Affectum autem suum commendat quintupliciter. Primo secundum fidem, ostendens eos sibi dilectos : unde dicit, *Fratres*, scilicet per fidem: *Matth. 23. 8. Omnes vos fratres estis*. Secundo per caritatem, unde dicit, *Carissimi : 1. Corinth. 10. 14. Carissimi mihi*. Tertio secundum desiderium : unde dicit : *Desideratissimi: supra 1. 8. Testis est mihi Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi*. Et dico, *Desideratissimi*, quia desidero vos, vel quia me desideratis. Quarto per gaudium : unde dicit, *Gaudium meum:* et hoc scilicet quia estis boni : *Proverb. 10. 1. Filius sapiens laetificat patrem*. Quinto per rationem gaudii : unde dicit, *Corona mea: 1. Thessal. 2. 19. Quae est enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriae? Nonne vos?*

Deinde cum dicit, *Sic state in Domino carissimi*, ponit monitionem de perseverantia, dicens : *Sic state etc.* idest, sicut ego, perseverate ; vel sic, sicut statis. *Matth. 10. 22. Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Deinde cum dicit, *Euchodiam rogo etc.* singulares monitiones ponit : et primo de concordia ; secundo de solicitudine adiutorii, ibi, *Etiam rogo et te, germane compar*. Hae duae mulieres sanctae ministrabant sanctis in civitate Philippensi : et forte erat aliqua discordia inter eas ; ideo eas ad concordiam revocat: *2. Corinth. ult. 2. Idem sapite.*

Deinde cum dicit, *Etiam rogo et te, germane compar*, quemdam rogat ut adiuvaret quasdam personas. Et dicit, *Compar*, quia socius erat praedicationis eius: *Proverb. 18. 19. Frater qui iuvatur a fratre, quasi civitas fortis. Adiuva illas quae mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente, et ceteris coadiutoribus meis.* Et ad hoc rogo omnes, *quorum nomina sunt in libro vitae :* quod ponit, ne si alios non nominaret, turbarentur ; quasi dicat : Non est magnum, si non scribo omnium nomina, quia sunt scripta in meliori loco : *Matth. 5. 12. Gaudete, et exultate etc.*

Liber vitae, secundum Glossam, est praedestinatio sanctorum : et hoc est verum secundum rem ; sed differt ratione. Sciendum est autem, quod olim erat consuetudo, quod qui ordinabantur ad aliquod officium, vel dignitatem, scribebantur in matricula, sicut milites, et senatores, qui palatio conscripti erant. Omnes autem sancti praedestinati eliguntur a Deo ad magnum, scilicet ad vitam aeternam ; et haec ordinatio est praedestinatio. Conscriptio huius ordinationis dicitur liber vitae ; et haec conscriptio est in memoria divina : quia inquantum ordinat, praedestinat ; inquantum vero immobiliter scit, dicitur esse praescitio. Firma ergo notitia de praedestinatis dicitur liber vitae.

Sed numquid aliqui inde delentur? Sciendum est, quod aliqui sunt scripti simpliciter, aliqui secundum quid. Sunt enim aliqui praedestinati a Deo ut habituri simpliciter vitam aeternam, et isti sunt scripti indelebiliter ; aliqui ut habeant vitam aeternam non in se, sed in sua causa, inquantum ordinantur ad iustitiam praesentem ; et tales dicuntur deleri de libro vitae, quando excidunt a praesenti iustitia.

Deinde cum dicit, *Gaudete in Domino semper*, hortatur eos ad proficiendum in melius : et primo ordinat eorum animum ad proficiendum in melius ; secundo actum eorum, ibi, *De cetero, fratres, quaecumque sunt vera, quaecumque pudica.... haec cogitate*. Animum autem ordinat tripliciter : et primo quantum ad spirituale gaudium ; secundo quantum ad spiritualem quietem, ibi, *Nihil solliciti sitis ;* tertio quantum ad pacem, ibi, *Et pax Dei... custodiat corda vestra*. Circa primum primo describit quale debeat esse nostrum gaudium ; secundo ostendit gaudii causam, ibi, *Dominus enim prope est*. Necessarium est enim cuilibet volenti proficere quod habeat spirituale gaudium : *Prov.*

17. 22. Animus gaudens aetatem floridam facit. Conditiones autem quatuor veri gaudii tangit Apostolus: et primo quod debet esse rectum, quod est quando est de proprio bono hominis, quod non est quid creatum, sed Deus: *Psalm. 72. 27. Mihi adhaerere Deo bonum est; ponere in Domino Deo spem meam.* Tunc autem rectum est quando in Domino: ideo dicit, *In Domino. Nehemiae 8. 10. Gaudium Domini est fortitudo vestra.* Item continuum: unde dicit, *Semper: 1. Thessal. ult. 16. Semper gaudete:* quod fit quando non interrumpitur peccato: tunc enim est continuum. Aliquando vero interrumpitur per tristitiam temporalem, quod significat imperfectionem gaudii. Cum enim quis perfecte gaudet, non interrumpitur eius gaudium, quia parum curat de re parum durante; et ideo dicit, *Semper.* Item multiplicatum debet esse: si enim gaudes de Deo, imminet tibi gaudere de eius incarnatione: *Luc. 2. 10. Evangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie Salvator.* Item ut gaudeas de actione: *Prov. 21. 15. Gaudium est iusto facere iudicium.* Imminet etiam tibi gaudium de contemplatione: *Sap 8. 16. Non habet amaritudinem conversatio illius.* Item si gaudes de bono proprio, imminet tibi gaudere similiter de bono aliorum. Item si de praesenti, imminet etiam de futuro; et ideo dicit: *Iterum dico, gaudete.* Item debet esse moderatum, ne scilicet effluat per voluptates, sicut facit gaudium mundi: et ideo dicit: *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus;* quasi dicat: Ita sit moderatum gaudium vestrum quod non vertatur in dissolutionem: *Iudith ult. 24. Populus erat iucundus secundum faciem sanctorum: Prov. 12. 11. Qui suavis est, vivit in moderationibus.* Et dicit: *Nota sit omnibus hominibus;* quasi dicat: Vita vestra sic moderata sit in exterioribus, ut nullius offendat aspectum: impediret enim conversationem vestram.

Deinde cum dicit, *Dominus enim prope est,* tangitur causa gaudii. Homo enim gaudet de propinquitate amici. Dominus quidem prope est praesentia maiestatis: *Act. 17. 27. Non longe est ab unoquoque.* Item est prope propinquitate carnis: *Ephes. 2. 13. Qui eratis longe, facti estis prope.* Item est prope per inhabitantem gratiam: *Iac. 4. 8. Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis.* Item per exauditionis clementiam: *Psal. 144. 18. Prope est Dominus invocantibus eum.* Item ad remunerandum: *Isa. 14. 1. Prope est ut veniat tempus eius, et dies eius non elongabuntur.*

Deinde cum dicit, *Nihil soliciti sitis,* ostendit quod mens nostra debet esse quieta: et primo ostendit superfluam solicitudinem; secundo ostendit quid loco eius in mente succedat, ibi, *Sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestrae innotescant apud Deum.* Et satis convenienter subdit, *Nihil soliciti sitis,* ad hoc quod dixerat, *Dominus prope est;* quasi dicat: Ipse omnia tribuet: unde non necesse est quod sitis soliciti: *Matth. 6. 25. Ne soliciti sitis animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini.*

Sed contra: quia dicitur *Roman. 12. 8. Qui praeest, in solicitudine.* Respondeo. Dicendum est, quod solicitudo quandoque importat diligentiam quaerendi quid deest; et hoc est commendabile, et opponitur negligentiae: quandoque anxietatem animi cum defectu spei, et timore de obtinendo id circa quod solicitatur; et hanc prohibet Dominus *Matth. 6.* et hic Apostolus: quia non debet desperare quin Dominus det necessaria. Sed loco sollicitudinis debemus habere recursum ad Deum: *1. Pet. ult. 7. Omnem solicitudinem proiicientes in eum, quoniam ipsi est cura de vobis.* Et hoc fit orando; et ideo dicit: *Sed in omni oratione . . . petitiones vestrae innotescant apud Deum.*

Et convenienter postquam dixit, *Dominus prope est,* subdit de petitione: novo enim Domino venienti porriguntur petitiones. Et ponit quatuor quae necessaria sunt in qualibet oratione. Oratio enim importat ascensum intellectus in Deum; et ideo dicit, *In omni oratione: Eccli. 35. 21. Oratio humiliantis se nubes penetrabit; et donec propinquet, non consolabitur; et non discedet donec Altissimus aspiciat.* Item debet esse cum fiducia impetrandi, et hoc ex Dei misericordia: *Dan. 9. 18. Neque enim in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.* Et ideo dicit, *Obsecratione,* quae est contestatio per Dei gratiam, et eius sanctitatem; et ideo se humiliantis est: *Prov. 17. 23. Cum obsecratione loquitur pauper.* Et hoc fit cum dicimus: Per passionem, et crucem tuam etc. Quia vero ingratus de beneficiis acceptis indignus est ut alia accipiat; ideo subdit, *Cum gratiarum actione: 1. Thess. ult. 17. In omnibus gratias agite.* Et tunc proponit petitionem; et ideo dicit, *Petitiones vestrae innotescant apud Deum: Matth. 7. 7. Petite, et accipietis.* Et haec quatuor, si bene consideremus, habent omnes orationes Ecclesiae. Primo enim invocatur Deus; secundo commemoratur divinum beneficium; tertio petitur beneficium; quarto ponitur obsecratio, Per Dominum nostrum etc.

Sed notandum quod dicit, *Petitiones vestrae innotescant apud Deum.* Numquid Dominus nescit hoc? Ideo hoc tripliciter exponitur in Glossa. Primo. *Innotescant,* idest adprobentur ante Deum, et appareant quasi dignae, et sanctae; *Psal. 140. 2. Dirigatur, Domine, oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Vel *innotescant* nobis ipsis, quod semper sint apud Deum; quasi dicat: Non oretis propter favorem populi: *Matth. 6. 6. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Vel *innotescant* his qui sunt apud Deum, idest angelis, per quorum ministerium deferuntur Deo, non quasi ignoranti, sed quia intercedunt pro nobis: *Apoc. 8. 4. Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli coram Deo.*

Deinde cum dicit, *Et pax Dei... custodiat corda vestra,* ordinat animum quantum ad pacem, per illa supradicta dispositum: et hanc per modum orantis optat. Pax, secundum Augustinum, est tranquillitas ordinis: perturbatio enim ordinis est destructio pacis. Haec ordinis tranquillitas tripliciter consideratur. Primo prout est in principio ordinis, scilicet in Deo: *Rom. 13. 1. Quae a Deo sunt, ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Ab isto profundo, in quo est pax, derivatur primo et perfectius in beatos, in quibus nulla est perturbatio, nec culpae, nec poenae, et consequenter derivatur ad sanctos viros; et quanto est magis sanctus, tanto minus patitur perturbationem mentis: *Psal. 118. 161. Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Sed per-

fecta est in beatis: *Isa. ult. 12. Ecce ego declinabo super cam quasi flurium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam Gentium, quam sugetis.* Quia vero cor nostrum ab omni perturbatione non potest esse alienum nisi per Deum, oportet quod per ipsum fiat: unde dicit, *Dei.* Et hoc secundum quod consideratur in ipso principio, exuperat omnem sensum creatum: quia, ut dicitur: *1. Tim. ult. 16. lucem habitat inaccessibilem: Iob 36. 26. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram: numerus annorum eius inaestimabilis:* et secundum quod est in patria, superat omnem sensum angelorum; sed secundum quod est in sanctis in via, exuperat omnem sensum humanum non habentium gratiam: *Apoc. 2. 17. Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum candidum.* Haec ergo pax *custodiat corda vestra*, idest affectus vestros, ut in nullo declinetis a bono: *Prov. 4. 23. Omni custodia serva cor tuum: quia ex ipso vita procedit.* Item *intelligentias vestras*, scilicet ut in nullo devietis a vero: et hoc *in Christo Iesu*, per cuius scilicet caritatem conservatur affectus a malo, et per cuius fidem intellectus perseverat in vero.

Deinde cum dicit, *De cetero, fratres, quaecumque sunt vera, quaecumque pudica ... haec cogitate*, ordinat actum: et primo inducit eos ad bene agendum: ubi ponit actionis obiectum, scilicet bonum quod agitur; secundo motivum actus; tertio actum; quarto fructum actus. Haec quatuor sunt hic. Obiectum autem boni actus, vel est obiectum cognitionis, vel affectionis. Quantum ad intellectum est verum, quantum ad affectum est bonum; et ideo dicit: *De cetero*, idest ex quo sic estis firmati, *cogitate quae sunt vera*, per fidem: *Zach. 8. 19. Pacem, et veritatem diligite.* Quantum autem ad affectum, sciendum est, quod quaedam sunt de necessitate virtutis, quaedam superaddita. De necessitate virtutis sunt tria. Primo ut integer sit in se: et quantum ad hoc dicit, *Quaecumque pudica*, idest casta: *Iac. 3. 17. Quae de sursum est sapientia, primum quidem pudica est.* Item quod sit directus ad proximum: unde dicit, *Quaecumque iusta: Matth. 5. 6. Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.* Item ordinatus ad Deum: unde dicit, *Sancta: Luc. 1. 74. Serviamus illi in sanctitate, et iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris.* Obiecta autem necessitati superaddita sunt duo: primo quod sit inductivum ad amicitiam: secundo quod sit conservativum bonae famae. Quantum ad primum dicit, *Quaecumque amabilia*, idest quae inducunt ad mutuam amicitiam: *Eccli. 7. 39. Non te pigeat visitare infirmum: ex his enim in dilectione firmaberis: Prov. 18. 24. Vir amicabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater.* Quantum ad secundum dicit, *Quaecumque bonae famae.* Multa enim possent fieri cum bona conscientia, quae tamen propter famam sunt dimittenda: *Eccli. 41. 15. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit quam mille thesauri magni, et pretiosi.* Motivum ad operandum est duplex. Primo inclinatio interioris habitus; secundo exterior disciplina, seu instructio. Quantum ad primum dicit, *Si qua virtus*, idest habitus virtutis est in vobis, scilicet inducat vos ad hoc: *Eccli. 44. 6. Divites in virtute, pulchritudinis studium habentes, pacificantes in domibus suis.* Quantum ad secundum dicit, *Si qua laus*, idest laudabilis disciplina, scilicet est in vobis, facite bona: *Psal. 118. 66. Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me.* Et exponit qualis sit ista disciplina, dicens, *Haec cogitate*, scilicet quae didicistis me docente: *Matth. 11. 29. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde:* et *1. Thessal. 2. 13. Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis. Et vidistis* per exempla. Sic enim patet motivum actus, et obiectum: quia disciplina habetur per doctrinam, et oportet quod primo capiatur: unde dicit: *Haec cogitate.* Item quod ei assentiatur: unde dicit: *Et didicistis, et accepistis.* Item habetur per auditum, et visum: unde dicit: *Quae audistis, et vidistis.* Bonus actus est duplex, scilicet unus interior, qui ponitur ibi, *Haec cogitate: 1. Tim. 4. 15. Haec meditare:* exterior ibi, *Agite: Isa. 1. 16. Quiescite agere perverse, discite bene facere.* Fructus est Deus, ibi, *Et Deus pacis erit vobiscum;* quasi dicat: Si hoc feceritis, erit vobiscum Deus: *2. Corinth. ult. 11. Pacem habete; et Deus pacis, et dilectionis erit vobiscum.*

LECTIO II.

Gavisus sum in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis, occupati autem eratis. Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio et humiliari, scio et abundare. Ubique, et in omnibus institutus sum, et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati. Omnia possum in eo qui me confortat. Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meae. Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati, et accepti, nisi vos soli: quia et Thessalonicam semel, et bis in usum mihi misistis. Non quia quaero datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. Habeo autem omnia, et abundo: repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quae misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum, secundum divitias suas in gloria in Christo Iesu. Deo autem, et Patri nostro gloria in saecula saeculorum. Amen. Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos omnes qui mecum sunt fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Superius ostendit Apostolus qualiter fideles se debeant habere in futurum; hic commendat eos de praeterito sibi impenso beneficio: et primo ponit commendationem; secundo terminat Epistolam in oratione, et

salutatione, ibi, *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum.* Circa primum duo facit. Primo commendat eos de beneficio impenso; secundo beneficium diffusius exponit, ibi, *Non quasi propter penuriam dico.* Item prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit gaudium conceptum ex eorum beneficio; secundo commendat eorum beneficium, ibi, *Quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis;* tertio excusat tarditatem, ibi, *Occupati autem eratis.* Dicit ergo: Moneo ut gaudeatis; sed *ego gavisus sum* propter ea quae fecistis, non in rebus, sed *in Domino: Habac. 3. 18. Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Iesu meo: Gavisus sum*, inquam, *vehementer*, quia propter filios meos.

Deinde ponitur materia gaudii, ibi, *Quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis.* Bona opera sunt opera misericordiae: et dicuntur flores, quia sicut ex flore fructus provenit, ita ex eis fruitio vitae beatae percipitur: *Eccli. 24. 23. Flores mei fructus honoris, et honestatis.* Quando ergo opus bonum intermittitur, et postea resumitur, dicitur reflorere. Isti autem aliquando providerant Apostolo, et iterum nunc providerunt; ideo dicit eos refloruisse; et hoc exponit cum subdit, *Pro me sentire*, idest mihi compati: *Supra 1. 7. Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis: 1. Mach. 10. 20. Quae nostra sunt, sentias nobiscum, ut conserves amicitias ad nos. Sicut* et olim *sentiebatis*, scilicet quando mihi providistis. Et hoc *tandem aliquando*, quia licet tarde, tamen aliquando fecistis: *Rom. 1. 10. Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.*

Deinde cum dicit, *Occupati autem eratis*, excusat tarditatem; quasi dicat: Non imputo negligentiae, vel culpae, sed necessitati: quia eratis occupati propter tribulationes quas passi estis: *Eccli. 40. 1. Occupatio magna creata est omnibus hominibus.*

Deinde cum dicit, *Non quasi propter penuriam dico*, beneficium exponit: et primo causam gaudii; secundo beneficium quo floruerunt, ibi *Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii . . . nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati, et accepti, nisi vos soli;* tertio commemorat beneficium praesens, ibi, *Habeo autem omnia, et abundo.* Item primo excludit causam gaudii aestimatam; secundo declarat propriam mentis constantiam, ibi, *Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse;* tertio adprobat beneficentiam, ibi, *Verumtamen benefecistis communicantes tribulationi meae.* Dicit ergo: Non gaudeo propter penuriam a vobis propulsam, quae gravis erat: *Isa. 48. 10. Elegi te in camino paupertatis;* sed tamen non deprimit animum, nisi eorum qui in divitiis delectantur, aut qui gloriantur in substantia. Et ideo Apostolus non tristatur de paupertate. Cuius ratio est constantia mentis eius, quam primo ponit; secundo causam eius, ibi, *Omnia possum in eo qui me confortat.* Item primo ponit constantiam in speciali casu; secundo generaliter in omnibus, ibi, *Ubique, et in omnibus institutus sum.* Dicit ergo: Paupertatem non timeo: quia *didici, in quibus sum, sufficiens esse.* Nihil demonstrat ita mentem sapientis perfecti, sicut quod sciat uti quolibet statu. Sicut enim est bonus dux qui in quolibet exercitu operatur secundum exigentiam eius, et coriarius, qui ex quolibet corio facit optimos sotulares; sic ille perfectus est qui scit uti quolibet statu, ut si sit in magno, non elevetur, et si in minimo, non deiiciatur. Et ideo dicit: *Didici, in quibus sum, sufficiens esse: Isa. 50. 5. Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Et hoc sufficit, si parum habeo; si multum, scio me contemperare: et ideo se exponit, dicens: *Scio humiliari.* Humilitas autem quandoque dicit virtutem quamdam: *Luc. 14. et 18. 14. Qui se humiliat, exaltabitur:* quandoque deiectionem: *Psalm. 104. 18. Humiliaverunt in compedibus pedes eius:* et sic loquitur hic, dicens: *Scio humiliari*, idest abiectionem sustinere moderate, sicut oportet. Et quia homines exaltantur per divitias, et deprimuntur per paupertatem; ideo exaltationem vocat abundantiam. Et in utroque est periculum: quia ex abundantia erigitur animus contra Deum, ex paupertate deiicitur. Et ideo dicitur *Prov. 30. 8. Paupertatem, et divitias ne dederis mihi.* Sed Apostolus loquitur melius: quia virtute in utroque scit uti; et hoc *ubique*, idest in omni loco, negotiis, statibus, et conditionibus, *institutus sum: 2. Corinth. 6. 4. In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros.*

Deinde cum dicit, *Omnia possum etc.* ponit causam suae constantiae, dicens: *Omnia possum in eo qui me confortat;* quasi dicat: Non possem hos insultus sustinere, nisi manu Dei me confortante: *Ezech. 3. 14. Manus Domini erat mecum: Isa. 40. 31. Qui sperant in Domino, habebunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilae, current, et non laborabunt, ambulabunt, et non deficient.*

Sed numquid superfluit quod misimus, cum scias egere? Non: quia licet sciam *penuriam pati*, quod est virtus, tamen non debet mihi subventio subtrahi: *Rom. 12. 13. Necessitatibus sanctorum communicantes: Hebr. 10. 34. Nam et vinctis compassi estis.* Et sic patet causa gaudii.

Secundo commemorat praeteritum beneficium, ibi, *Scitis autem et vos, Philippenses.* A quibusdam enim nihil accipiebat, scilicet Corinthiis, et Thessalonicensibus; et hoc, quia Corinthii erant avari, et cum turbatione ministrassent; et quia Thessalonicenses erant otio dediti, laborabat, dans eis exemplum laborandi. Isti vero erant boni in absentia, et praesentia: unde dicit *2. Corinth. 11. 8. Alias Ecclesias expoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum. In ratione dati* spiritualis, et *accepti* temporalis: *1. Corinth. 9. 11. Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus?*

Quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis. Et hoc est argumentum quod Papa potest ab una Ecclesia accipere in subsidium aliarum; non autem sine quacumque causa.

Sciendum est autem, quod cum quis dat aliquid alicui, duo sunt consideranda, scilicet substantia muneris, et meritum dantis. Qui gaudet de temporalibus, gaudet de substantia muneris, nec quaerit nisi dantem; et hic est mercenarius. Qui autem quaerit dantis meritum, quaerit fructum virtutis, et iustitiae; et talis est pastor. *Fructum*, inquam, *qui abundat in ratione vestra.* Ratio dicitur dupliciter, vel secundum quod

est virtus animae; et sic omnis virtus est rationis: *Rom. 12. 1. Rationabile obsequium vestrum.* Quandoque est ratiocinatio, et computatio: *Matth. 18. 23. Qui voluit rationem ponere cum servis suis.* Ideo dicit, *Abundantem in ratione*, quia plus dabant quam tenerentur: quia quidam tantum in praesentia, sed isti etiam mittebant Romam: *Habeo autem omnia, et abundo: repletus sum acceptis*, scilicet his *quae misistis in odorem suavitatis: Levit. 3.* et *4. 31. Offerte holocaustum in odorem suavitatis Domino.* Est enim odor Deo suavis devotio offerentium. Et inter omnes hostias multum valent eleemosynae: *Hebr. 13. 16. Beneficentiae autem, et communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.*

Deinde cum dicit, *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum*, finit Epistolam in oratione: et primo ponit orationem, *Deus autem meus.* Unus Deus est omnium per creationem, et potentiam; sed *meus*, quia singulariter ei servio: *Roman. 1. 9. Testis enim est mihi Deus, cui servio. Impleat omne desiderium vestrum:* quia implestis meum. Et hoc potest Dominus, quia abundat secundum divitias: *Rom. 10. 12. Idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum.* Et hoc *in gloria*, scilicet sua, quia ibi implebitur totum desiderium: *Psalm. 16. 15. Satiabor cum apparuerit gloria tua: Psalm. 102. 5. Qui replet in bonis desiderium tuum.* Et hoc *in Christo*, idest per Christum: *2. Petr. 1. 4. Per quem maxima nobis, et pretiosa donavit.* Et de omnibus his sit Deo Trinitati, et Patri nostro gloria: *1. Timoth. 1. 17. Soli Deo honor, et gloria in saecula saeculorum.* Saeculum est spatium, seu duratio generationis, aut memoriae hominum.

Posita primo oratione, et secundo gratiarum action tertio ponit salutationem, dicens: *Salutate omnem sanctum in Christo Iesu*, idest fideles in Christo, quia per Christum sanctificati: *Hebr. 13. 12. Ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Maxime autem qui de Caesaris domo sunt.* Et per hoc intelligitur quod multos de familia Caesaris convertit: *Supra 1. 13. Ut vincula mea manifesta in Christo fierent in omni praetorio, et ceteris hominibus.* Quamvis autem *Matth. 11. 8.* dicatur: *Qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt;* tamen ad promovendum bonos, et impediendum malos, videtur licitum sanctis in curiis Regum commorari; sed non propter delicias, et concupiscentiam voluptatum. Et dicit, *Qui de Caesaris domo sunt*, ut eos animet ad gaudium, et ad fidem.

Deinde ponit suam salutationem de manu sua, dicens: *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.*

FINIS EPISTOLAE AD PHILIPPENSES.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES

PROLOGUS.

PROTEGEBAT CASTRA GLADIO SUO *1. Machab.* 3. 3.

Haec verba congruunt materiae huius Epistolae ad Colossenses: quia totus status huius vitae est in pugnatione militantium, quorum habitacula castra dicuntur: *Iob 7. 1. Militia est vita hominis super terram:* ideo habitacula fidelium nomine castrorum figurantur; unde Ecclesia similitudinem habet castrorum: *Gen. 32. 2. Castra Dei sunt haec.* Haec castra tripliciter impugnantur. A quibusdam quasi obsidentibus, qui manifeste se erigunt contra Ecclesiam: *Apocal. 20. 8. Ascenderunt super latitudinem terrae, et circuierunt castra sanctorum, et civitatem dilectam.* Ab aliis latenter decipitur, sicut ab haereticis: *Rom. ult. 18. Per dulces sermones, et benedictiones seducunt corda hominum innocentium: 2. Timoth. 3. 13. Mali autem homines, et seductores proficient in peius; errantes, et in errorem mittentes.* A quibusdam, scilicet domesticis, per diversas corruptelas peccatorum, quae sunt ex corruptione carnis: *Galat. 5. 17. Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: Ephes. ult. 12. Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem; sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum.* Praelati Ecclesiae sunt duces: *Psalm. 67. 28. Principes Iuda duces eorum:* ad quorum officium pertinet, contra omnia praedicta castra Ecclesiae munire. Contra peccata quidem per exhortationes: *Isa. 58. 1. Annuntia populo meo scelera eorum, et domui Iacob peccata eorum.* Contra haereticos per sanam doctrinam: *Ad Titum 1. 9. Amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Contra persecutores exemplo, scilicet patienter tolerando. Sic Paulus protexit gladio spirituali, quia in suis Epistolis corripiebat peccata, confutabat haereses, animabat ad patientiam. De primo *Ephes. 5. 3. Fornicatio autem, et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* De secundo *Tit. 3. 10. Haereticum hominem post primam, et secundam correptionem devita.* De tertio *2. Corinth. 11.* per totum patet, quomodo animabat ad patientiam. Et sic tanguntur duo in verbis propositis; scilicet Ecclesiae status, cum dicitur *Castra*; et Apostoli studium, ibi, *Protexit.* In castris autem debet esse solicitudo ad mala vitanda: *Deuter. 23. 14. Ut sint castra tua sancta, et nihil in eis appareat foeditatis.* Item ordo ad ducem, et ad se: *Cant. 7. 1. Quid videbis in Sunamite, nisi choros castrorum? Gen. 32. 2. Castra Dei sunt haec.* Item terror ad hostes: *Cant. 6. 9. Terribilis ut castrorum acies ordinata.* Sed Apostolus circa protectionem erat solicitus tamquam pastor; cuius est dirigere oves diligenter, ne errent: *Ioan. 10. 4. Ante eas vadit, et oves illum sequuntur.* Et sic Apostolus faciebat: *1. Corinth. 4. 16. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Item pascere abundanter, ne deficiant: *1. Petr. 5. 2. Pascite qui in vobis est Domini gregem.* Et sic Apostolus faciebat: *1. Cor. 3. 1. Tamquam parvulis lac dedi vobis.* Item defendere potenter,

ne pereant: *Eccli. 7. 6. Noli velle fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates*: *1. Reg. 17. 34. Pascebat servus tuus patris sui gregem; et veniebat leo, vel ursus, et tollebat arietem de medio gregis; et persequebar eos, et percutiebam, eruebamque de ore eorum.* Et ideo dicit, quod Apostolus *protegebat castra*, idest Ecclesiam Dei, *gladio*, quod est verbum Dei, ut dicitur *Ephes. 6. Hebr. 4. 12. Vivus est enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti.* Sic ergo materia huius Epistolae est haec. Quia in Epistola ad Ephesios ostendit modum ecclesiasticae unitatis; in Epistola ad Philippenses ostendit eius profectum, et conservationem; in hac autem agit de eius conservatione contra haereticos, qui depravaverant eos seducendo etc.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD COLOSSENSES

CAPITIS PRIMI

LECTIO PRIMA

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, bis qui sunt Colossis, sanctis, et fidelibus fratribus iu Christo Iesu. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo.

Dividitur autem haec Epistola in salutationem, et tractatum, ibi, *Gratias agimus Deo.* Item primo ponuntur personae salutantes; secundo personae salutatae, ibi, *His qui sunt Colossis*; tertio bona optata, ibi, *Gratia vobis, et pax.* Circa primum primo proponitur principalis persona; secundo adiuncta, ibi, *Et Timotheus frater.* Principalis primo tangitur ex nomine, *Paulus*, idest humilis; tales enim percipiunt sapientiam: *Matth. 11. 25. Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et ideo docet eam. Secundo ab officio, scilicet *Apostolus*, idest missus, scilicet ad procurandum salutem fidelium: *Act. 13. 2. Segregate mihi Saulum, et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos: Ioan. 20. 21. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Et *Apostolus*, non cuiuslibet, sed *Iesu Christi*, cuius gloriam quaerit, non sui ipsius: *2. Cor. 4. 5. Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Iesum.* Sed quidam aliquando perveniunt ad officium ex ira Dei propter peccatum populi: *Iob 34. 30. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi: Oses 13. 11. Dabo tibi Regem in furore meo.* Et ideo dicit, *Per voluntatem Dei*, scilicet eius beneplacitum: *Hierem. 3. 15. Dabo vobis pastores iuxta cor meum; et pascent vos scientia, et doctrina.* Persona adiuncta est *Timotheus frater*, ut scilicet in ore duorum, vel trium stet omne verbum, ut dicitur *Deut. 17. Prov. 18. 19. Frater, qui iuvatur a fratre, quasi civitas firma.*

. Personae salutatae ponuntur ibi, *His qui sunt Colossis, sanctis, et fidelibus fratribus.* Sancti dicuntur maiores: *Luc. 1. 74. Serviamus illi in sanctitate, et iustitia coram ipso.* Fideles dicuntur minores, qui saltem veram fidem tenent: quia *sine fide impossibile est placere Deo*, ut dicitur *Hebr. 11. 6.* Vel *sanctis*, idest in baptismo sanctificatis, *et fidelibus*, idest permanentibus in fide accepta: *Prov. 28. 20. Vir fidelis multum laudabitur.*

Deinde ponuntur bona optata, scilicet *gratia*, quae est principium omnis boni: *Rom. 3. 24. Iustificati gratis per gratiam ipsius. Pax*, quae est finale bonum omnium: *Psalm. 147. 14. Qui posuit fines tuos pacem.* Et per consequens optat omnia bona media; et hoc *a Deo: Psal. 83. 12. Gratiam, et gloriam dabit Dominus: Patre* Domini nostri Iesu Christi, scilicet per naturam, sed *nostro* per gratiam: *et Domino Iesu Christo*: et sic *Patre nostro*, scilicet Deo in Trinitate, et *Domino Iesu Christo*, quantum ad naturam assumptam.

LECTIO II.

Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Iesu, et dilectionem quam habetis in sanctos omnes, propter spem quae reposita est vobis in caelis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat, et crescit, sicut in vobis, ex ea die qua audistis, et cognovistis gratiam Dei in veritate, sicut didicistis ab Epaphra carissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu, qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu.

Hic accedens ad propositum, incipit epistolarem tractatum: et primo commendat Evangelii veritatem; secundo contra contrariantia protegit veritatem status huius in *2. capit.* ibi, *Volo enim scire vos qualem so-*

licitudinem habeam pro vobis. Circa primum duo facit. Primo commendat evangelicae fidei veritatem; secundo actorem huius status, ibi, *Qui est imago Dei invisibilis.* Item prima in duas: quia primo agit gratias pro beneficiis specialiter exhibitis Colossensibus; secundo pro exhibitis generaliter Ecclesiae, ibi, *Gratias agentes Deo et Patri.* Circa primum duo facit: quia primo commendat gratiarum actionem Deo pro istis; secundo ostendit orationis materiam, ibi, *Audientes fidem vestram.* Iterum prima in duas: quia primo praemittit gratiarum actionem; secundo orationem, ibi, *Orantes.* Dicit ergo: *Gratias agimus Deo,* auctori gratiarum: *1. Thess. ult. 18. In omnibus gratias agite.* Et hoc *semper,* pro praeteritis, et futuris. Licet enim non continue in actu possimus orare; tamen semper ex habitu caritatis debemus orare: *1. Thess. ult. 17. Sine intermissione orate: Lucas 18. 1. Oportet semper orare.*

Deinde ponitur materia: et primo gratiarum actionis; secundo orationis, ibi, *Ideo et nos... non cessamus pro vobis orantes.* Circa primum primo commemorat bona eorum; secundo quomodo fuerunt ea adepti. *Quam audistis in verbo veritatis Evangelii.* Bonum nostrum principaliter est in fide, spe, et caritate: per fidem enim habemus notitiam Dei, per spem elevamur in ipsum, sed caritate unimur ei: *1. Corint. 13. 13. Nunc autem manent fides, spes, et caritas, tria haec; maior autem horum est caritas.* Et ideo de istis tribus gratias agit.. Primo quod fidem habent. Non enim ipse praedicaverat eis; sed quidam discipulus Epaphras nomine, et postea Archippus: et ideo dicit: *Audientes fidem,* quae est principium spiritualis vitae: *Habac. 2. 4. Iustus meus ex fide vivit: Hebr. 11. 6. Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit.* Sed haec fides sine dilectione operante est mortua, ut dicitur *Iac. 2.* et ideo oportet quod adsit dilectio operans: *Galat. ult. 15. In Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed nova creatura.* Et ideo dixit: *Et dilectionem quam habetis in sanctos omnes.* Est autem quaedam dilectio caritatis, et quaedam mundana. Sed mundana non se extendit ad omnes: quia dilectio talis ad illos est cum quibus est communio, quae est causa dilectionis; et haec causa in dilectione mundana non se habet ad omnes, sed tantum est cum consanguineis, et mundanis; sed dilectio caritatis se extendit ad omnes; et ideo dicit, *In omnes.* Nam etsi peccatores diligantur per caritatem, hoc est ut sint aliquando sancti: *1. Ioan. 3. 14. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Item dilectio mundi habet fructum in hoc mundo; sed caritas habet in vita aeterna: et ideo tertio subdit de spe, dicens: *Propter spem, quae reposita est vobis in caelis,* idest propter gloriam aeternam; quae ideo dicitur spes, quia pro certo custoditur: *Iob 19. 27. Reposita est haec spes mea in sinu meo.*

Deinde cum dicit, *Quam ante audistis,* ostendit quomodo adepti sunt ista: et primo commendat doctrinam evangelicam; secundo ministerium, ibi, *Sicut didicistis ab Epaphra.* Item primo commendat doctrinam a veritate; secundo ab eius dilatatione, ibi, *Quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est;* tertio a profectu, ibi, *Et fructificat.* Dicit ergo: *Quam audistis,* scilicet spem, vel rem speratam: et hoc in *verbo veritatis Evangelii:* haec enim excedit omnia: *1. Corinth. 2. 9. Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum.* Et ideo Deus eam revelat: *Matth. 3. 2. Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum.* Haec autem est spes vera, non vana, sicut quando promittens est mendax, quia *in verbo veritatis: Ioan. 17. 17. Sermo tuus veritas est.*

Deinde cum dicit, *Quod pervenit ad vos,* commendatur doctrina Christi a dilatatione: quia non solum pervenit ad vos, sed *est in universo mundo: Psalm. 18. 5. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum: Matth. 24. 14. Oportet hoc Evangelium regni praedicari in universo orbe; et tunc erit consummatio.*

Sed quomodo nondum est consummatio, cum sit praedicatum in universo mundo? Respondeo. Aliqui dicunt, quod Evangelium Christi non est Evangelium regni. Sed hoc est falsum, quia Dominus dicit hoc Evangelium regni. Sed dicendum est secundum Chrysostomum, quod adhuc viventibus Apostolis, Evangelium Christi est divulgatum per totum mundum, saltem quantum ad famam: quod est valde miraculosum, quod in quadraginta annis sic creverit doctrina Christi. Et sic dicit, *In universo mundo,* quantum ad famam; *et tunc erit consummatio,* idest destructio Hierusalem. Secundum Augustinum autem hoc non est verum: quia adhuc tempore suo erant aliquae gentes in quibus nondum erat Ecclesia. Et ideo ipse dicit hoc esse intelligendum, quando praedicabitur; ita quod, quando in omnibus gentibus Ecclesia erit fundata, licet aliqui sint credentes, aliqui non; tunc erit finis: et hoc non tempore Apostoli, sed circa finem mundi. Et sic quando hic dicitur, *In universo mundo,* loquitur Apostolus de futuro sicut de praesenti propter certitudinem eventus: *Psalm. 18. 5. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum.* Potest tamen dici, quod secundum famam est divulgatum per totum mundum, sed non secundum fundationem.

Deinde commendat doctrinam Christi quantum ad fructum per bona opera, ibi, *Et fructificat: Eccli. 24. 23. Flores mei fructus honoris, et honestatis: Matth. 13. 23. Fructus affert, et facit aliud quidem centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum. Et crescit,* scilicet in multitudine credentium: *Act. 2. 47. Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie in idipsum.* Et hoc magnae potestatis fuit; quia *sicut in vobis,* ita et in aliis. *Audistis* praedicationem, *et cognovistis* adprobando.

Consequenter commendat ministerium tripliciter. Primo per comparationem ad se; secundo per comparationem ad ipsos; tertio quantum ad utrosque. Dicit ergo: Edocti estis per Evangelium, *sicut ab Epaphra didicistis conservo nostro: Apoc. ult. 9. Conservus tuus sum, et fratrum tuorum: qui est fidelis minister,* scilicet non quaerens quae sua sunt: *1. Corinth. 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Qui est fidelis,* scilicet mediator inter Apostolum, et istos. *Qui etiam manifestavit,* idest significavit, *nobis dilectionem vestram in spiritu.*

LECTIO III.

Ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orantes, et postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia, et intellectu spirituali, ut ambuletis digne, Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, et crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius, in omni patientia, et longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo, et Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suae; in quo habemus redemptionem, et remissionem peccatorum.

Supra posuit materiam gratiarum actionis, ostendens pro quibus bonis gratias egit; hic ostendit orationem, innuens quid pro eis petit: et primo praemittit conditiones orationis; secundo subdit bona petita, ibi, *Ut impleamini agnitione voluntatis eius.* Oratio tres habet conditiones. Primo quod sit tempestiva: unde subdit: *Ex qua die audivimus:* supple, coepimus orare: *Hier. 31. 20. Ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor eius.* Secundo quod sit continua, ibi, *Non cessamus pro vobis orantes: 1. Reg. 12. 23. Absit autem a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis: Rom. 1. 9. Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.* Tertio multiplex, et perfecta, ibi, *Orantes, et postulantes.* Oratio est ascensus mentis in Deum. Postulatio est rerum petitio. Oratio debet praecedere, ut devote petens exaudiatur; sicut petentes praemittunt persuasionem, ut inclinent. Sed nos debemus praemittere devotionem, et meditationem Dei, et divinorum; non ut eum flectamus, sed ut nos erigamus in eum. Tria autem petit, scilicet cognitionem veritatis, ibi, *Ut impleamini agnitione voluntatis eius;* operationem virtutis, ibi, *Ut ambuletis digne;* tolerantiam malorum, ibi, *In omni patientia.* Triplicem vero cognitionem optat, scilicet agendorum: unde dicit: *Ut impleamini agnitione voluntatis eius*, idest ut plene cognoscatis voluntatem Dei: *1. Thessal. 4. 3. Haec est voluntas Dei sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione.* Ille ergo cognoscit voluntatem Dei qui in sanctitate vivit. Qui ergo peccat, non cognoscit voluntatem Dei: quia omnis peccans est ignorans: *Rom. 12. 2. Ut probetis quae sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta.* Item cognitionem divinorum, ibi, *In omni sapientia*, quae est cognitio divinorum, secundum Augustinum: *Sap. 1. 1. Sentite de Domino in bonitate.* Item spiritualium donorum, ibi, *Et intellectu spiritualium*, idest non harum corporalium rerum: *1. Corinth. 2. 12. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est.* Et apte coniunguntur haec duo, sapientia, et intellectus: quia minor est sapientia, si intellectu careat, ut dicit Gregorius, et inutilis est intellectus sine sapientia: quia sapientia iudicat, et intellectus capit; et non valet capere nisi iudicet, et e converso. Glossa dicit, quod primum sumitur generaliter; secundum pertinet ad activam vitam; tertium ad contemplativam. Nec sufficit cognoscere: quia *scienti bonum, et non operanti, peccatum est illi,* ut dicitur *Iac. 4. 17.* Unde oportet quod adsit virtuosa operatio; quam primo tangit ibi, *Ut ambuletis digne Deo:* indigne enim ambulat, qui non vivit sicut decet filium Dei: *2. Corinth. 6. 4. In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus etc. 1. Thessal. 4. 6. Sicut praediximus, et testificati sumus.* Secundo tangit rectam intentionem, ibi, *Per omnia placentes: Sap. 4. 10. Placens Deo factus est dilectus.* Tertio studium proficiendi, ibi, *In omni opere bono:* semper enim homo debet niti ad ulterius bonum: *Eccli. 24. 23. Flores mei fructus honoris, et honestatis: Rom. 6. 22. Habetis fructum vestram in sanctificationem, finem vero vitam aeternam.* Ad fructificationem sequitur augmentum scientiae; ideo dicit: *Et crescentes in scientia Dei.* Ex hoc enim quod aliquis studet implere mandata, disponitur ad cognitionem: *Psal. 118. 100. Super senes intellexi, quia mandata tua quaesivi: Sap. 1. 4. Non habitabit in corpore subdito peccatis.* Et dicit *Dei*, non mundi: *Sap. 10. 10. Dedit illi scientiam sanctorum.*

Deinde tangit tolerantiam malorum: quia ad virtutem non sufficit scire, vel velle, nisi immobiliter operetur: quod non potest esse sine patientia, et malorum tolerantia: et ideo dicit: *In omni virtute confortati: Eccli. 44. 6. Divites in virtute, pulchritudinis studium habentes.* Quae virtus est a Deo: unde dicit: *Secundum potentiam claritatis eius: Ephes. 6. 10. Confortamini in Domino.* Sed addit, *Claritatis eius*, idest Christi, qui est claritas Patris, quia pergere ad peccatum, est pergere ad tenebras: *Sap. 7. 25. Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quaedam est claritatis omnipotentis Dei sincera.*

Deinde cum dicit, *In omni patientia etc.* petit eis tolerantiam in adversis. Quidam enim deficiunt vel propter difficultatem adversorum: et ideo oportet habere patientiam: *Luc. 21. 19. In patientia vestra possidebitis animas vestras:* vel propter dilationem praemii; et ideo dicit; *Et longanimitate*, quae facit sustinere rem promissam: *Habac. 2. 3. Si moram fecerit, expecta eum, quia veniet, et non tardabit: Hebr. 6. 15. Longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.* Sed aliqui haec duo vitant, sed cum tristitia. Contra hoc dicit, *Cum gaudio: Iac. 1. 2. Omne gaudium existimate, fratres, cum in varias tentationes incideritis.*

Deinde cum dicit, *Gratias agentes Deo, et Patri:* agit gratias pro beneficiis exhibitis omnibus fidelibus, et hoc pro fructu gratiae, ibi, *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum.* Dicit ergo: *Oramus pro vobis agentes gratias Deo*, scilicet creanti, *et Patri*, scilicet adoptanti; *qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Dixerunt aliqui, quod dona gratiarum dantur pro meritis, et quod Deus dat dignis gratiam, non autem indignis; ideo hoc excludit Apostolus: quia quidquid habes dignitatis, et gratiae, hoc Deus fecit in te: ergo et effectus gratiae. Et ideo dicit: *Qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine: 2. Corinth. 3. 5 Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed suf-*

scientia nostra ex Deo est. In partem sortis sanctorum in lumine. Omnes homines de mundo secundum naturam sunt boni; et ideo iustum est eos aliquam partem habere Dei. Mali quidem partem habent voluptates, et temporalia: *Sap. 2. 9. Haec est pars nostra, et haec sors;* sancti vero habent ipsum Deum partem: *Thren. 3. 24. Pars mea Dominus: Psalm. 15. 5. Dominus pars haereditatis meae.* Et ideo dicit: *Qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Et addit, *Sortis*, quia dupliciter aliquid dividunt: quandoque per electionem, quando unus hanc, alius illam partem eligit; aliquando sorte: *Prov. 18. 18. Contradictiones comprimit sors.* Haec autem pars cedit sanctis non per electionem propriam: *Ioan. 15. 16. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos*: sed quia ipse Deus elegit eos. Sors enim nihil aliud est quam committere aliquid divino iudicio. Sors autem triplex est, scilicet consultoria, divinatoria, et divisoria. Prima in temporalibus non est mala; secunda vana est, et mala; tertia in necessitatibus aliquando permittenda. Sed haec per se est possessio luminis: *1. Timoth. ult. 16. Lucem habitat inaccessibilem: Iob 36. 32. In manibus abscondit lucem, et praecipit ei ut rursus adveniat*: et ex hac parte sequitur effectus gratiae, scilicet translatio de tenebris ad lucem; et ideo primo ponit translationem; secundo modum in quo homines ante gratiam sunt servi peccati. Nam cum peccatum sit tenebra, ideo sunt in potestate tenebrarum, sive peccatorum: *Ephes. ult 12. Adversus rectores mundi tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae: Isa. 49. 25. Captivitas a forti tolletur. Et transtulit in regnum Filii dilectionis suae*, idest ut essemus regnum Dei: *Ioan. 18. 36. Regnum meum non est de hoc mundo.* Et hoc fit quando liberamur a peccato: *Apoc. 5. 10. Fecisti nos Deo nostro regnum, et sacerdotes.* Vel ad litteram, ut consequeremur vitam aeternam: *Matth. 3. et 4. et 10. 7. Appropinquabit regnum caelorum.* Et hoc est quod dicit: *Regnum Filii dilectionis suae.* Dilectio, ut dicit Augustinus in Glossa, quandoque dicitur Spiritus sanctus, qui est amor Patris, et Filii. Sed si dilectio sic semper teneretur personaliter, tunc Filius esset Filius Spiritus sancti; sed quandoque dicitur essentialiter, ut dicitur in Glossa. *Filii ergo dilectionis suae* dicitur, idest Filii sui dilecti, vel Filii essentiae suae.

Sed numquid haec est vera: Filius est Filius essentiae Patris? Dicendum est, quod si genitivus designat habitudinem causae efficientis, est falsum: quia essentia non generat, nec generatur; si autem designat formam, idest habens essentiam suam quasi materialiter, sicut dicitur egregiae formae, idest habens egregiam formam; sic est vera: *Ioan. 3. 35. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manus eius.*

Deinde cum dicit, *In quo habemus redemptionem*, ostendit modum translationis. Homo enim existens in peccato dupliciter tenebatur subditus, scilicet per servitutem: *Ioan. 8. 34. Qui facit peccatum, servus est peccati.* Item erat reus poenae, et aversus a Deo: *Isa. 59. 2. Iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum vestrum; et peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis, ne exaudiret.* Haec duo removet Christus: quia inquantum homo, factus est pro nobis sacrificium, et redemit nos in sanguine suo: et ideo dicit: *In quo habemus redemptionem: 1. Corinth. 6. 20. Empti estis pretio magno.* Sed inquantum est Deus, habemus per eum *peccatorum remissionem*, quia reatus peccati solutus est per eum.

LECTIO IV.

Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae: quoniam in ipso condita sunt universa in caelis, et in terra, visibilia, et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum, et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.

Postquam superius commemoravit gratiae beneficia specialia, et universalia; hic commendat auctorem huius gratiae, scilicet Christum: et primo per comparationem ad Deum; secundo generaliter per comparationem ad totam creaturam, ibi, *Primogenitus omnis creaturae*; tertio specialiter per comparationem ad Ecclesiam, ibi, *Et ipse est caput corporis Ecclesiae.* Circa primum notandum est, quod Deus dicitur invisibilis, quia excedit capacitatem visionis cuiuscumque intellectus creati, ita quod nullus intellectus creatus naturali cognitione potest pertingere ad eius essentiam: *Iob 36. 26. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram: 1. Timoth. ult. 16. Lucem habitat inaccessibilem.* Videtur ergo a beatis ex gratia, non ex natura. Ratio huius assignatur a Dionysio: quia omnis cognitio terminatur ad existens, idest ad aliquam naturam participantem esse. Deus autem est ipsum esse, non participans, sed participatum. Ergo est incognitus. Huius ergo Dei invisibilis Filius est imago.

Sed videndum est quomodo dicatur imago Dei, et quare dicatur invisibilis. Et quidem de ratione imaginis sunt tria, scilicet quod sit ibi similitudo, quod deducta sit, vel expressa ex eo cum quo est similitudo, et quod deducta sit in aliquo pertinente ad speciem, vel signum speciei: si enim sunt duo similia, quorum unum non derivetur ab alio, neutrum dicimus alterius imaginem, sicut ovum non dicitur imago ovi; et ideo ab imitando dicitur imago. Item si sit simile, sed non quantum ad speciem, vel signum speciei, tunc nec imago dicitur, sicut in homine multa sunt accidentia, ut color, quantitas, et huiusmodi, et secundum nullum horum dicitur imago. Sed si figuram eius accipiat, sic potest esse imago, quia figura est signum speciei. Filius autem est similis Patri, et Pater similis Filio; sed Filius habet hoc a Patre, Pater autem non a Filio. Et ideo proprie loquendo dicimus Filium imaginem Patris, et non e converso: quia deducitur, et derivatur haec similitudo a Patre. Item haec similitudo est secundum speciem, quia Filius in divinis repraesentatur aliquo modo, sed deficienter, per verbum mentis nostrae. Verbum autem mentis nostrae est quando formamus actu formam rei cuius notitiam habemus, et hoc significamus verbo exteriori. Et hoc verbum sic conceptum est quaedam rei similitudo quam in mente tenemus, et simile secundum speciem. Et ideo Verbum Dei imago Dei dicitur.

Quantum ad secundum sciendum est, quod Ariani

hoc verbum male intellexerunt, iudicantes de Dei imagine secundum imagines quae fiebant ab antiquis, ut viderent in eis caros suos subtractos sibi; sicut et nos facimus imagines sanctorum, ut quos non videmus in substantia, videamus in imagine. Et ideo dicunt, quod invisibile est proprium Patri, Filius autem est primum visibile, in quo manifestatur bonitas Patris; quasi Pater sit vero invisibilis, Filius vero visibilis, et sic alterius essent naturae. Hoc autem excludit Apostolus *ad Hebr. 1. 3.* dicens: *Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae eius, portansque omnia verbo virtutis suae, purgationem peccatorum faciens sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.* Et sic est imago, non solum Dei invisibilis, sed etiam ipse est invisibilis sicut Pater: *Qui est imago invisibilis Dei.*

Deinde cum dicit, *Primogenitus omnis creaturae*, commendat Christum per comparationem ad creaturam: et primo facit hoc; secundo exponit, ibi, *Quia in ipso condita sunt universa.*

Circa primum sciendum est, quod Ariani sic intelligunt, quasi dicatur primogenitus, quia sit prima creatura; sed hic non est sensus, ut patebit. Et ideo duo sunt videnda, scilicet quomodo haec imago sit genita, et quomodo primogenita creaturae.

Quantum ergo ad primum, sciendum est, quod in unaquaque re generatio est secundum modum sui esse, et suae naturae: alius enim modus generationis est in hominibus, et alius in plantis, et sic de aliis. Natura autem Dei est ipsum esse, et intelligere; et sic oportet quod eius generatio, vel conceptio intellectualis, sit generatio, vel conceptio naturae eius. In nobis autem conceptio intelligibilis non est conceptio naturae nostrae, quia in nobis aliud est intelligere, et natura nostra. Et ideo cum haec imago sit verbum, et conceptio intellectus; oportet dicere quod sit germen naturae, et sic de necessitate genitus, quia accipit naturam ab alio.

Secundo videndum est quomodo dicatur primogenitus. Deus enim non alio se cognoscit, et creaturam, sed omnia in sua essentia, sicut in prima causa effectiva. Filius autem est conceptio intellectualis Dei, secundum quod cognoscit se, et per consequens omnem creaturam. Inquantum ergo gignitur, videtur quoddam verbum repraesentans totam creaturam, et ipsum est principium omnis creaturae. Si enim non sic gigneretur, solum Verbum Patris esset primogenitus Patris, sed non creaturae: *Eccli. 24. 5. Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam.*

Deinde cum dicit, *Quia in ipso condita sunt universa*, exponit quod dixerat, scilicet quod sit primogenitus, quia scilicet est genitus ut principium creaturae; et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad rerum creationem; secundo quantum ad earum distinctionem, ibi, *In caelis, et in terra;* tertio quantum ad conservationem in esse, ibi, *Et omnia in ipso constant.* Dicit ergo: Est primogenitus creaturae, quia est genitus ut principium omnis creaturae: et ideo dicit: *Quia in ipso condita sunt universa.*

Circa quod sciendum est, quod Platonici ponebant ideas, dicentes, quod quaelibet res fiebat ex eo quod participabat ideam, puta hominis, vel alicuius alterius speciei. Loco omnium harum idearum nos habemus unum, scilicet Filium, Verbum Dei. Artifex enim facit artificium ex hoc quod facit illud participare formam apud se conceptam quasi involvens eam exteriori materiae; sicut si dicatur, quod artifex facit domum per formam rei, quam habet apud se conceptam. Et sic Deus omnia in sua sapientia dicitur facere, quia sapientia Dei se habet ad res creatas, sicut ars aedificatoris ad domum factam. Haec autem forma, et sapientia est Verbum; et ideo omnia in ipso condita sunt, sicut in quodam exemplari: *Gen. I.* dixit, et facta sunt, quia in Verbo suo aeterno creavit omnia ut fierent.

Quantum autem ad rerum distinctionem sciendum est, quod aliqui, sicut Manichaei, erraverunt dicentes, haec corpora terrena, quia corruptibilia, facta esse a malo deo; caelestia vero, quia incorruptibilia, a bono Deo, scilicet Patre Christi. Sed mentiuntur, quia in eodem sunt utraque creata. Ideo dicit: *In caelis, et in terra.* Et haec est distinctio secundum partes naturae corporeae: *Gen. 1. 1. In principio*, idest in Filio, *creavit Deus caelum, et terram.*

Platonici etiam dicunt, quod Deus per se creavit creaturas invisibiles, scilicet angelos, et per angelos creavit naturas corporeas. Sed hoc excluditur hic, quia dicitur, *Visibilia, et invisibilia.* De primo *Hebr. 11. 3. Fide intelligimus, esse aptata saecula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent.* De secundo autem *Eccli. 43. 36. Pauca vidimus operum eius; omnia autem Dominus fecit, et pie agentibus dedit sapientiam.* Haec autem distinctio est secundum creaturarum naturam.

Tertia distinctio est ordinis, et gradus in invisibilibus, cum dicit: *Sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates.* Platonici etiam errant hic: dicebant enim, in rebus diversas esse perfectiones, et quamlibet attribuebant uni primo principio, et secundum ordines earum perfectionum ponebant ordines principiorum: sic ponebant primum ens, a quo participant omnia esse; et aliud principium ab isto, scilicet primum intellectum, a quo omnia participant intelligere; et aliud principium vitam, a quo omnia participant vivere. Sed nos non sic ponimus; sed ab uno principio res habent quidquid in eis perfectionis est: et ideo dicit: *Sive Throni, sive Dominationes etc.* quasi dicat: Non dependent ab aliis principiis ordinatis, sed ab ipso uno solo Verbo Dei.

Sed quid est quod dicit *Ephes. 1. 22. Ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam?* Ubi quaedam diversitas videtur esse ab istis. Solutio. Hic enim enumerat descendendo, quia ostendit progressum creaturae a Deo; ibi ascendendo, quia ostendit quod Filius Dei, secundum quod homo, super omnes creaturas est. Sed tamen ibi Principatus ponuntur sub Potestatibus, et Virtutes inter Dominationes, et Potestates: hic Principatus super Potestates, et Principatus medium inter Dominationes, et Potestates. Et secundum hoc diversae sunt sententiae Gregorii, et Dionysii. Dionysius enim ordinat eos secundum quod dicitur ad Ephesios: quia in secunda hierarchia ponit Dominationes, Virtutes, et Potestates. Gregorius vero ordinat eos sicut hic habetur: quia in secunda hierarchia ponit Dominationes, Principatus, et Potestates; in tertia vero Virtutes, Archangelos, et Angelos.

Sed sciendum est, quod, sicut Gregorius, et Dionysius dicunt, haec dona spiritualia ex quibus nomi-

nantur hi ordines, communia sunt omnibus; tamen quidam nominantur a quibusdam, quidam ab aliis: cuius ratio accipitur ex dictis Platonicorum: quia omne quod convenit alicui, convenit tripliciter: quia aut essentialiter, aut participative, aut causaliter. Essentialiter quidem, quod convenit rei secundum proportionem suae naturae, sicut homini rationale. Participative autem, quod excedit suam naturam, sed tamen aliquid de illo participat, sed imperfecte; sicut intellectuale homini, quod est supra rationale, et est essentiale angelorum, et idem aliquid participat homo. Causaliter vero quod convenit rei superveniente, sicut homini artificialia, quia in eo non sunt sicut in materia, sed per modum artis. Unumquodque autem denominatur solum ab eo quod convenit ei essentialiter. Unde homo non dicitur intellectualis, nec artificialis, sed rationalis. De dictis autem donis in angelis, ea quae conveniunt superioribus essentialiter, inferioribus conveniunt participative; quae vero inferioribus essentialiter, conveniunt, superioribus causaliter conveniunt: et ideo superiores denominantur a superioribus donis. Supremum autem in creatura spirituali est quod attingit Deum, et quodammodo participat eum; et ideo denominantur superiores, ex hoc quod attingunt Deum, Seraphim, quasi ardentes Deo, vel incendentes; Cherubim, quasi scientes Deum; Throni, habentes in seipsis sedentem Deum. Tripliciter enim aliquid potest ab alio participare. Uno modo accipiendo proprietatem naturae eius; alio modo ut recipiat ipsum per modum intentionis cognitivae; alio modo ut deserviat aliqualiter eius virtuti: sicut aliquis medicinalem artem participat a medico, vel quia accipit in se medicinae artem, vel quia accipit cognitionem artis medicinalis, vel quia deservit arti medicinae. Primum est maius secundo, et secundum tertio. In sacra autem Scriptura significatur aliquid dignum per ignem: *Deut. 4. 24. Dominus Deus tuus ignis consumens est.* Et ideo supremus ordo dicitur Seraphim, quasi ardentes Deo, et continentes aliquam divinam proprietatem. Secundus ordo est Cherubim, consequentes eum cognitive; et tertius Throni, eius virtuti deservientes. Alii autem ordines non nominantur ex attingendo Deum, sed per aliquam eius operationem: et aliqui ut dirigentes, et sic sunt Dominationes; alii exequentes; et horum quidam ut principaliores, ut Principatus: *Psal. 67. 26. Praevenerunt principes coniuncti psallentibus*; alii secundum executionem: et sic sunt exequentes supra spirituales creaturas, ut sunt Potestates, quae arcent daemones; si supra naturalia, sunt Virtutes, quae miracula faciunt; si supra homines, sunt Archangeli ad magna, Angeli ad minima. Et sic concludendo dicit: *Omnia per ipsum*, sicut per causam effectivam, *et in ipso*, sicut per causam exemplarem: *Ioan. 1. 3. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.*

Sed quia posset aliquis dicere: Numquid omnia sunt aeterna? ideo Apostolus, quasi respondens ad hoc, dicit, quod non, sed ipse est *ante omnia*, scilicet tempora, et res alias: *Prov. 8. 22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.* Vel ante dignitatem: *Psalm. 88. 7. Quis similis Deo in filiis Dei?*

Quantum ad conservationem dicit: *Et omnia in ipso constant*, idest conservantur. Sic enim se habet Deus ad res, sicut sol ad lunam, quo recedente deficit lumen lunae. Et sic si Deus subtraheret suam virtutem a nobis, in momento deficerent omnia: *Hebr. 1. 3. Portans omnia verbo virtutis suae.*

LECTIO V.

Et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens: quia in ipso complacuit omnem plenitudinem (1) divinitatis inhabitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum; pacificans per sanguinem crucis eius sive quae in terris, sive quae in caelis sunt. Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis eius per mortem, ut exhiberet vos sanctos, et immaculatos, et irreprehensibiles coram ipso; si tamen permanetis in fide fundati, et stabiles, et immobiles a spe Evangelii quod audistis, quod praedicatum est in universa creatura, quae sub caelo est.

Postquam Apostolus commendavit Christum per comparationem ad Deum, et ad totam creaturam; hic commendat ipsum in comparatione ad Ecclesiam: et primo generaliter; secundo specialiter, quantum ad Colossenses, ibi, *Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis eius per mortem*; tertio quantum ad suam personam singulariter, ibi, *Cuius factus sum ego minister.* Circa primum duo facit: quia primo proponit habitudinem Christi ad totam Ecclesiam; secundo exponit, ibi, *Qui est principium, primogenitus ex mortuis.* Dicit ergo: Iste in quo habemus redemptionem, Christus est, et primogenitus creaturae.

Sed secundum quod huiusmodi factus est caput Ecclesiae, duo occurrunt hic exponenda: et primo quomodo corpus sit Ecclesia; secundo quomodo Christus est caput. Ecclesia dicitur corpus ad similitudinem unius hominis; et hoc dupliciter, scilicet et quantum ad distinctionem membrorum: *Ephes. 4. 11. Dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores, et doctores*: et quantum ad servitia, quae licet sint distincta, tamen unum servit alteri: *1. Cor. 12. 25. Pro invicem sollicita sint membra*: *Gal. 6. 2. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.* Item sicut constituitur unum corpus ex unitate animae, ita Ecclesia ex unitate spiritus: *Ephes. 4. 4. Unum corpus, et unus spiritus*: *1. Cor. 10. 17. Unus panis, et unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus.* Item est alia consideratio membrorum ad caput Ecclesiae, scilicet ad Christum. Ipse enim Christus est caput Ecclesiae: *Psalm. 3. 4. Tu exaltans caput meum.*

Et exponit quid est esse caput, dicens: *Qui est principium, primogenitus ex mortuis.* Caput enim respectu aliorum membrorum habet tria privilegia. Pri-

(1) *Vulgata omittit* divinitatis; *at nec hic exponitur a D. Thoma, sed cap. 2. lect. 3.*

mo quia distinguitur ab aliis ordine dignitatis, quia est principium, et praesidens; secundo in plenitudine sensuum, qui sunt omnes in capite; tertio in quodam influxu sensus, et motus ad membra. Et ideo primo ostendit quomodo Christus est caput ratione dignitatis: secundo ratione plenitudinis gratiarum, ibi, *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare;* item tertio ratione influentiae, ibi, *Et per eum reconciliare omnia.* Ecclesia quidem habet duplicem statum, scilicet gratiae in praesenti, et gloriae in futuro: et est eadem Ecclesia; et Christus est caput secundum utrumque statum: quia primus in gratia, et primus in gloria. Quantum ad primum dicit: *Qui est principium, primogenitus ex mortuis:* quia non solum est in gratia secundum quod homo, sed etiam omnes sunt iustificati per fidem Christi: *Rom. 5. 19. Per obedientiam unius hominis iusti constituuntur multi.* Et ideo dicit: *Qui est principium,* scilicet iustificationis, et gratiae in tota Ecclesia: quia etiam in veteri testamento sunt aliqui iustificati per fidem Christi: *Ioan. 8. 25. Ego principium, qui loquor vobis: Psalm. 109. 3. Tecum principium in die virtutis tuae.* Item est principium quantum ad statum gloriae: ideo dicit, *Primogenitus ex mortuis.* Quia enim resurrectio mortuorum est quasi quaedam secunda generatio, quia homo in ea ad vitam aeternam reparatur: *Matth. 19. 28. In regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suae:* et prae omnibus primus est Christus; ideo est primogenitus ex mortuis, idest qui sunt geniti per resurrectionem.

Sed contra de Lazaro, *Ioan. 11.* Respondeo. Dicitur quod iste, et alii non resurrexerunt ad illam vitam immortalem, sed ad mortalem; sed *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur*, ut dicitur *Rom. 6. 9. Apocal. 1. 5. Primogenitus mortuorum, et Princeps Regum terrae: 1. Corinth. 15. 20. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiae dormientium.* Et hoc, *ut in omnibus sit ipse principatum tenens*, quantum ad dona gratiae, quia ipse est principium; quantum ad dona gloriae, quia ipse est primogenitus: *Eccli. 24. 10. In omni gente, et in omni populo primatum habui.*

Deinde cum dicit, *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare*, ostendit dignitatem capitis quantum ad plenitudinem gratiarum omnium. Alii enim sancti habuerunt divisiones gratiarum, sed Christus habuit omnes: ideo dicit: *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare.* Singula verba pondus suum habent. *Complacuit*, designat quod dona hominis Christi non erant ex facto, seu meritis, ut dicit Photinus; sed ex divinae voluntatis complacentia assumentis hunc hominem in unitatem personae: *Matth. 3. 17. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Item dicit, *Omnem*, quia alii habent hoc donum; alii aliud: *Ioan. 13. 3. Omnia dedit in manus eius.* Item dicit, *Plenitudinem:* quia aliquis aliquod habuit donum, sed non plenitudinem eius, seu virtutis, quia forte invitus in aliquo defecit. Sed *Ioan. 1. 14.* dicitur de Christo: *Vidimus eum plenum gratiae, et veritatis: Eccli. 24. 16. In plenitudine sanctorum detentio mea.* Item dicit, *Habitare.* Alii enim acceperunt usum gratiae ad tempus: quia spiritus Prophetarum non semper adest Prophetis; sed in Christo est habitualiter, quia semper ad votum in Christo est dominium huius plenitudinis: *Ioan. 10. 33. Super quem videris Spiritum descendentem, et in eo manentem; hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

Deinde cum dicit, *Et per eum reconciliare omnia*, ostendit Christum esse caput Ecclesiae ratione influxus; et haec est tertia ratio capitis: primo ostendit influxum gratiae; secundo exponit quod dixerat, ibi, *Pacificans.* Dicit ergo primo: Dico, quod complacuit non solum quantum ad hoc quod haberet in se, sed etiam ut per eum ad nos derivaret: unde dicit: *Et per eum reconciliare omnia in ipsum: 2. Corinth. 5. 19. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Exponit autem qualis sit ista reconciliatio, et quomodo omnia reconciliata. In reconciliatione autem sunt duo consideranda. Primo in quo conveniunt qui reconciliantur: Discordes enim diversas habent voluntates; reconciliati autem consentiunt in aliquo uno: et sic voluntates prius discordes concordant in Christo. Et huiusmodi voluntates sunt et hominum, et Dei, et angelorum. Hominum, quia Christus homo est; Dei, quia Deus est. Item discordia erat inter Iudaeos qui volebant legem, et Gentiles qui non volebant legem; sed utrosque Christus concordat: quia ex Iudaeis est, et quia absolvit observantias legis. Et haec concordia est facta *per sanguinem crucis eius.* Inter Deum enim et hominem causa discordiae fuit peccatum; inter Iudaeos et Gentiles lex. Christus per crucem destruxit peccatum, et implevit legem; et ita removit causam discordiae: *Hebr. 12. 22. Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Hierusalem caelestem.* Et sic reconciliati sumus; et ita sunt pacata *sive quae in caelis*, ut angeli, et Deus, *sive quae in terris*, scilicet Iudaei, et Gentiles. Ideo Christo nato, dicitur *Luc. 2. 14. Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* Item in resurrectione dixit, *Pax vobis*, ut habetur *Ioan. 20. 19. Ephes 2. 14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.*

Deinde cum dicit, *Et vos cum essetis aliquando alienati.... reconciliavit in corpore carnis eius*, ponitur commendatio Christi per dona eis collata. Ubi primo commemorat statum praeteritum; secundo Christi beneficium, ibi, *Nunc autem reconciliavit;* tertio quid exigatur ab eis, ibi, *Si tamen permanetis in fide fundati, et stabiles.* Status enim praeteritus habuit tria mala. Quantum enim ad intellectum erant ignorantes; quantum ad affectum, inimici iustitiae; quantum ad actum, in multis peccatis. Quantum ad primum dicit, *Alienati;* quantum ad secundum, *Et inimici sensu*, secundum unam litteram: et ostendit defectum sapientiae, quam praedicabant Iudaei de uno Deo: *Ioan. 3. 19. Dilexerunt magis tenebras quam lucem.*

Sed numquid tenebantur ad legem Moysi? Dicendum est quod sic, quantum ad cultum unius Dei.

Vel *alienati sensu*, idest ex electione, contradicentes ei ex malitia: *Iob 34. 27. Qui quasi de industria recesserunt ab eo.* Quantum ad tertium dicit, *In operibus malis: Ioan. 3. 19. Erant enim eorum opera mala.*

Deinde cum dicit, *Nunc autem reconciliavit*, ponit beneficia Christi: et primum est reconciliatio in corpore eius: et dicit, *In corpore carnis:* non quod aliud sit corpus et aliud caro; sed ad ostendendum quod accepit corpus in esse naturae: *Ioan. 1. 14. Et*

Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Et idem corpus carnis, idest mortale: *Rom. 8. 3 Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne.* Secundum est sanctificatio: unde dicit: *Exhibere vos sanctos: Hebr. 13. 12. Iesus, ut sanctificaret populum suum per suum sanguinem, extra portam passus est.* Tertium est ablutio a peccatis, ibi, *Et immaculatos: Hebr. 9. 14. Sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis.* Item quantum ad futura, ibi, *Et irreprehensibiles: 2. Petr. 3. 14. Satagite immaculati, et inviolati ei inveniri in pace.* Et addit, *Coram ipso: 1. Reg. 16. 7. Homo videt quae foris patent, Dominus autem intuetur cor.* Exigit a nobis firmitatem fidei, et spei: ideo subiungit, dicens: *Si tamen permanetis in fide fundati.* Fides est sicut fundamentum, ex cuius firmitate tota firmatur Ecclesiae structura. Item *et stabiles*, in spe non moti a seipsis; *et immobiles*, quasi non excidentes a spe per alios: *a spe*, inquam, *Evangelii*, idest quam dat Evangelium de bonis regni caelorum: *Matth. 4. 17. Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum.* Nec est excusatio: quia *est praedicatum*, videlicet per Apostolos, utitur praeterito pro futuro propter certitudinem eius, *in universa creatura quae sub caelo est*, idest omni creaturae novae, idest fidelibus, quibus paratum erat.

LECTIO VI.

Cuius factus sum ego Paulus minister; qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quae desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia; cuius factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quae data est mihi in vobis, (1) ut impleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit a saeculis, et generationibus; nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti huius in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriae, quem nos annuntiamus corripientes omnem hominem, et docentes omnem hominem in omni sapientia; ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu: in quo et laboro, certando secundum operationem eius quam operatur in me in virtute.

Postquam commendavit Christum in comparatione ad Deum, et ad universam creaturam, ad totam Ecclesiam, et ad ipsos Colossenses; hic commendat eum in comparatione ad seipsum, ostendens se eius ministrum: et primo ponit ministerium; secundo ostendit fidelitatem in ministrando, ibi, *Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis;* tertio ministerii magnitudinem, ibi, *Cuius factus sum ego minister secundum dispensationem Dei.* Dicit ergo: Dico, quod praedicatum est in universa creatura: *cuius*, Evangelii, *factus sum minister*, praedicandi, non mea auctoritate, sed praedicationi ministerium exhibens: *1. Corinth. 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Sed est minister fidelis: quod patet, quia non refugit pati pericula, quin diligenter exequatur. Unde primo ostendit quo affectu sustinet passiones; secundo quo fructu, ibi, *Adimpleo ea quae desunt passionum Christi, in carne mea.* Affectu quidem laeto, quia *nunc gaudeo in passionibus pro vobis*, idest propter vestram utilitatem: *2. Corinth. 1. 6. Sive tribulamur pro vestra exhortatione, et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione, et salute, quae operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur:* et propter gaudium vitae aeternae, quod inde expecto, quod est fructus ministerii eius: *Iac. 1. 3. Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur: Philip. 2. 17. Si immolor super sacrificium fidei vestrae, gaudeo, et congratulor omnibus vobis.* Et etiam hoc fructu, *ut adimpleam ea quae desunt passionum Christi, in carne mea.* Haec verba secundum superficiem malum possent habere intellectum, scilicet quod Christi passio non esset sufficiens ad redemptionem; sed additae sunt ad complendum passiones sanctorum. Sed hoc est haereticum: quia sanguis Christi est sufficiens ad redemptionem etiam multorum mundorum: *1. Ioan. 2. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* Sed intelligendum est, quod Christus, et Ecclesia est una persona mystica, cuius caput est Christus, corpus omnes iusti; quilibet autem iustus est quasi membrum huius capitis: *1. Corinth. 12. 27. Et membra de membro.* Deus autem ordinavit in sua praedestinatione quantum meritorum debet esse per totam Ecclesiam, tam in capite, quam in membris, sicut et praedestinavit numerum electorum: et inter haec merita praecipue sunt passiones sanctorum martyrum: sed Christi, scilicet capitis, merita sunt infinita; quilibet vero sanctus exhibet aliqua merita secundum mensuram suam: et ideo dicit: *Adimpleo ea quae desunt passionum Christi*, idest totius Ecclesiae, cuius caput est Christus. *Adimpleo*, idest addo mensuram meam; et hoc *in carne*, idest ego ipse patiens. Vel quae passiones desunt in carne mea. Hoc enim deerat quod sicut Christus passus erat in corpore suo, ita pateretur in Paulo membro suo, et similiter in aliis. Et hoc *pro corpore*, quod est Ecclesia, quae erat redimenda per Christum: *Ephes. 5. 27. Ut exhiberet ipse sibi Ecclesiam gloriosam, non habentem maculam, neque rugam.* Sic etiam omnes sancti patiuntur propter Ecclesiam, quae ex eorum exemplo roboratur. Glossa: *Passiones adhuc desunt, eo quod paritoria meritorum Ecclesiae non est plena, nec adimplebitur nisi cum saeculum fuerit finitum.* Paritoria autem est vas, vel domus, ubi pariter multa inferuntur.

Deinde cum dicit, *Cuius factus sum ego minister secundum dispensationem Dei*, ostendit dignitatem ministerii tripliciter. Primo ex materia adoptionis; secundo ex fine ad quem ducitur, ibi, *Ut impleam verbum Dei;* tertio ex usu, ibi, *Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem.* Sed diceret aliquis: Est magnum hoc mysterium? Et respondet dicens: Ita est, quia *traditum est mihi secundum dispensatio-*

(1) *Al.* ut impleam verbis Dei mysterium.

nem. Quod dupliciter potest exponi, scilicet active; et sic est sensus, Idest ut dispensem vobis divina, fideliter tradens ea: et haec potestas data est mihi. Vel passive; et tunc est sensus: Idest secundum quod mihi dispensatum est a Deo: *Ephes. 4. 11. Dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerii: Act. 13. 2. Segregate mihi Barnabam, et Paulum in opus ad quod assumpsi eos.* Ecce quis est finis. Certe non pecunia, nec gloria, sed aliquod magnum, ad quod accepi, quia *ut impleam verbum Dei.* Et primo ostendit dignitatem eius ad quod accepit; secundo ostendit quod est illud, quod est Christus. Item primo commendat magnitudinem eius ex diffusa praedicatione, et occultatione, et manifestatione. Accipitur autem ad conversionem Gentilium: unde *ut adimpleam verbum*, non praedicationis, sed dispensationem aeternam Dei, idest ut mea praedicatione impletum ostendam verbum Dei, idest Dei dispensationem, et praeordinationem, et promissionem de Verbo Dei incarnando: vel dispensationem Dei aeternam, qua disposuit ut gentes per Christum converterentur ad fidem veri Dei. Et hoc oportebat impleri: *Num. 23. 19. Dixit ergo, et non faciet; locutus est, et non implebit? Isa. 55. 11. Verbum quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum; sed faciet quaecumque volui, et prosperabitur in his ad quae misi illud.* Sed hoc disposuit impleri per ministerium Pauli: unde dicit: *Ut impleam hoc mysterium*, scilicet inquantum est res abscondita: quia mysterium quod est absonditum, est hoc verbum: *Isa. 24. 16. Secretum meum mihi est, secretum meum mihi. Quod absconditum fuit a saeculis*, idest a principio saeculorum, et omnibus *generationibus* hominum, qui hoc scire non potuerunt: *Ephes. 3. 9. Quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo.* Nam etsi Philosophi antiqui quaedam de Christi deitate videantur dixisse vel propria, vel appropriata, sicut Augustinus invenit in Libris Platonis, *In principio erat Verbum etc.* tamen quod Verbum caro factum est, nullus scire potuit.

Sed dicis: Nonne fuit scitum per Prophetas? Respondeo. Dicendum est, quod sic, tamen inquantum pertinebat ad Evangelium; vel non ita aperte sicut Apostoli scIverunt.

Deinde cum dicit, *Nunc autem manifestatum est sanctis eius*, agit de manifestatione eius: et primo ostendit quibus manifestatum est; secundo ostendit quare manifestatum est eis, ibi, *Quibus voluit.* Dicit ergo, *Manifestatum est nunc*, scilicet tempore gratiae: *2. Corinth. 6. 2. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Haec autem est scientia sanctorum: *Sap. 10. 10. Dedit illi scientiam sanctorum: Iob 36. 33. Annuntiat de ea amico suo quod possessio eius sit, et ad eam possit ascendere.* Sed hoc non propter eorum merita, sed propter beneplacitum suum: unde dicit: *Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti huius: Ioan. 15. 15. Quae audivi a Patre meo, nota feci vobis:* et subdit: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: Matth. 11. 26. Ita placitum fuit ante te. Notas facere divitias gloriae sacramenti huius:* quia per hoc quod ista fuerunt occulta, Deus apparet abundanter gloriosus. Nam olim notus in Iudaea Deus; sed per hoc sacramentum conversionis Gentilium gloria Dei notificatur per totum mundum: *Ioan. 17. 4. Ego te clarificavi super terram.* Et hoc *in Gentibus*, scilicet quod completur in eis: *Rom. 5. 2. Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei:* et *ibid. 11. 33. O altitudo divitiarum sapientiae, et scientiae Dei!* Hoc verbum est *quod est Christus*, idest quod per Christum adipiscimur, scilicet spem gloriae, quae olim videbatur promissa solum Iudaeis: *Act. 10: 45. Mirabantur quod et in nationes diffusa est gratia Spiritus sancti: Roman. 5. 1. Iustificati ex fide, pacem habeamus ad Deum:* et post: *Et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei: Isa. 11. 10. Radix Iesse qui stat in signum populorum, ipsum Gentes deprecabuntur.*

Sic ergo ostenditur origo ministerii, et finis; sed subdit usum eius, cum dicit: *Quem nos annuntiamus corripientes omnem hominem:* et circa hoc tria facit: quia primo ostendit usum eius; secundo fructum, ibi, *Ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo;* tertio auxilium sibi impensum ad consequendum usum, ibi, *In quo et laboro.* Usus eius est nuntiare Christum: et ponit usum, et modum utendi: *Psalm. 9. 12. Annuntiate inter gentes studia eius: 1. Ioan. 1. 1. Quod vidimus, et audivimus, annuntiamus vobis.* Modus ponitur ibi, *Corripientes omnem hominem*: quod est perfecta annuntiatio, quia omni homini, non solum Iudaeis: *Matth. ult. 19. Docete omnes gentes.* Modus etiam eius est docere veritatem, et refellere falsitatem; et ideo dicit: *Corripientes omnem hominem*, vel infideles in vita: *2. Corin. 10. 4. Arma militiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. Et docentes omnem hominem in omni sapientia*, scilicet quae est cognitio Dei: *Sap. 15. 3. Nosse enim te, consummata iustitia est: et scire iustitiam, et veritatem tuam, radix est immortalitatis:* et *1. Corint. 2. 6. Sapientiam loquimur inter perfectos.* Fructus autem hic est quod homines ducuntur ad perfectum: unde dicit: *Ut exhibeamus omnem hominem*, scilicet cuiuscumque conditionis, *perfectum*, non in lege, sed *in Christo*: *Matth. 5. 48. Estote perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est.*

Sed numquid quilibet tenetur ad perfectionem? Non; sed intentio praedicatoris ad hoc debet esse. Est autem duplex perfectio caritatis. Una de necessitate praecepti, scilicet ut in corde nihil admittat contrarium Deo: *Matth. 22. 37. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua.* Alia de necessitate consilii, ut abstineat etiam a licitis; et haec est perfectio supererogationis. Sed ad hoc habuit auxilium a Deo: unde dicit: *In quo laboro certando*, contra infideles, et peccatores? *2. Timoth. 2. 3. Labora sicut bonus miles Christi Iesu.* Item *ibid. 4. 7. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.* Et hoc *secundum operationem eius: 1. Corint. 15. 10. Gratia Dei mecum: quam operatur in me*, quia hoc facit Deus in me, *in virtute* miraculorum, scilicet praebendo virtutem: *Luc. ult. 49. Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto.*

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Volo enim vos scire qualem solicitudinem habeam pro vobis, et pro his qui sunt Laodiciae, et quicumque non viderunt faciem meam in carne, ne consolentur corda ipsorum instructi caritate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, et Iesu Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiae, et scientiae absconditi. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.

Supra commendavit statum fidelium, qui est gratiae, et auctorem, scilicet Christum; hic protegit eos contra contrariantia huic statui: et primo contra doctrinam corrumpentium; secundo contra perversos mores: *3. cap.* ibi, *Igitur si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit solicitudinem de eorum statu; secundo tuetur eos contra malam doctrinam, ibi, *Hoc autem dico*. Iterum prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit solicitudinem; secundo personas de quibus solicitatur, ibi, *Pro vobis*; tertio de quo sit solicitus, ibi, *Ut consolentur corda ipsorum*. Dicit ergo: *Volo enim vos scire qualem habeam solicitudinem*, scilicet magnam: et hoc pertinet ad bonum praelatum: *Rom. 12. 8. Qui praeest, in solicitudine: Luc. 2. 8. Pastores erant in eadem regione vigilantes, et custodientes vigilias noctis supra gregem suum.* Et non solum pro a se conversis, et sibi praesentibus, sed etiam pro aliis: unde dicit: *Pro vobis*, scilicet quos non vidi corpore, sed mente; et non solum oro pro istis, *sed etiam pro illis qui non viderunt faciem meam:* solicitus quippe erat pro toto mundo: *Sap. 18. 24. In veste poderis Aaron totus erat orbis terrarum.* Sic in mente Apostoli *2. Corint. 11. 28. Praeter ea quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum.*

Sed de quibus magis solicitatur? Respondeo. De non visis quantum ad aliquid, quia nesciebat quid fieret circa eos, non autem simpliciter.

Deinde cum dicit, *Ut consolentur corda ipsorum*, ostendit de quo solicitus sit, scilicet de eorum consolatione: et primo hoc ponit; secundo quomodo possit hoc haberi, ibi, *Instructi*. Dicit ergo: *Ut consolentur*, idest per me habeant consolationem spiritualem, cuius consolationis factivum est bonum. Est enim factivum gaudii ut qui tristatur de aliquo, consoletur de alio aeque bono. Duo autem sunt quae consolantur nos, scilicet meditatio sapientiae: *Sap. 8. 9. Erit allocutio cogitationis, et taedii mei.* Aliud est oratio: *Iacob. 5. 13. Tristatur quis in vobis? Oret aequo animo, psallat.*

Consequenter cum dicit, *Instructi in caritate*, ponit specialiter sapientiae instructionem. Duplex est hic littera, scilicet quae dicta est, et quae habetur in Glossa sic: *Ut consolentur corda ipsorum instructorum in caritate....*ad cognoscendum *mysterium Dei Patris, et Christi Iesu*: et est idem sensus. Instructio ergo sapientiae consolatur contra mala temporalia. Debet autem hic esse instructus de via; et ideo dicit, *In caritate*, quae scilicet est via ad Deum: *1. Corinth. 13. 1. Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Si linguis hominum loquar, et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens. Instructi* ergo *in caritate*, qua Deus nos diligit, et qua nos eum diligimus. Utrumque enim nos consolatur: scilicet et quia Dominus diligit nos: *Galat. 2. 20. Vivo ego, iam non ego; vivit vero in me Christus:* et post: *Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me: Ephes. 2 4. Dives in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Item quia nos Deum diligimus, nos consolamur: quia consolatio est amici, si pro eo sustineat mala: *Eccli. 22. 31. Et si evenerint mihi mala propter illum, sustinebo.* Et subdit: *Et in omnes divitias*, idest in omni capacitate. Intellectus enim noster est in potentia ad aliquid cognoscendum; sed intellectus angeli in sua creatione impletus est scientia intelligibilium. Et ideo oportet quod nostro intellectui humano superveniat scientia, vel per disciplinam, sed haec est insufficiens, quia numquam aliquid tantum potest sciri sic quod capacitatem eius impleat, vel per relationem divinam, et donum Dei; et haec est sufficiens: *Eccli. 15. 5. Implevit eum Dominus spiritu sapientiae, et intellectus.* Et ideo dicit, *Plenitudinis intellectus*, idest in copiam: *Sap. 8. 5. Quid sapientia locupletius? Isa. 33. 6 Divitiae salutis, sapientia, et scientia.* Instructi ergo in copia divinae sapientiae, quae copia implet intellectum; et hoc habebimus cognoscendo Deum; et ideo dicit: *In agnitionem mysterii Dei Patris, et Christi Iesu*, idest ad cognoscendum veritatem sacramenti huius occulti, scilicet quod Deus sit Pater Iesu Christi. Vel *mysterii Dei Patris*, quod est Christus. Ideo dicitur *Matth. 11. 25.* de Apostolis: *Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Vel in agnitionem aeternae generationis, et incarnationis Christi: *Sap. 6. 16. Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus.* Augustinus: *Beatus qui te novit: infelix qui te non novit.* Per cognitionem Dei habet homo omnem plenitudinem: *Ioan. 17. 3. Haec est vita aeterna ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum.*

Sed numquid per cognitionem Christi impletur intellectus? Respondeo sic: quia in eo *sunt omnes thesauri sapientiae, et scientiae absconditi.* Deus habet omnium rerum notitiam, et haec notitia comparatur thesauro: *Sapient. 7. 14. Infinitus enim thesaurus est hominibus; quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiae Dei.* Thesaurus est divitiae congregatae; sed effusae non dicuntur thesaurus, sed quae in uno sunt. Deus autem sapientiam suam sparsit super omnia opera sua, *Eccli. 1.* et secundum hoc non habet rationem thesauri, sed secundum quod huiusmodi rationes uniuntur in uno, scilicet in sapientia divina: et omnes huiusmodi thesauri sunt in Christo. Sapientia enim est cognitio divinorum; scientia vero est creaturarum cognitio. Quidquid autem de Deo potest sciri pertinens ad sapientiam, totum Deus abundanter in se cognoscit. Item quidquid potest cognosci de creaturis, cognoscit in se supereminenter. Quidquid autem in sapientia Dei

est, est in Verbo suo uno, quia uno simplici actu intellectus cognoscit omnia : quia in eo non est scientia in potentia, nec in habitu: et ideo in isto Verbo *sunt omnes thesauri sapientiae, et scientiae*. Sed addit, *Absconditi*, quia quod mihi aliquid absconditur, contingit dupliciter ; scilicet vel propter debilitatem intellectus mei , vel propter velamen oppositum ; sicut quis non videt candelam , vel quia caecus est , vel velata est. Ita in Verbo Dei *sunt omnes thesauri sapientiae , et scientiae* , sed *absconditi* nobis, qui non habemus limpidos oculos, sed lippos: *Ioan. 12. 35. Adhuc modicum lumen in vobis est:* et quia est velatum duplici velamine: scilicet creaturae, quia intellectus noster nunc ad illam cognitionem pervenire non potest, nisi per similitudinem creaturarum: *Rom. 1. 20. Invisibilia Dei per ea quae facta sunt , intellecta conspiciuntur a creatura mundi* : secundo est velatum in carne : *Ioan. 1. 14. Et Verbum caro factum est.* Et si aliquid videmus de Deo, non tamen totum: *Isa. 45. 15. Vere tu es Deus absconditus: Num. 20. 6. Aperi eis thesaurum tuum.* Ponamus quod aliquis habeat candelam velatam, non quaereret aliunde lumen; sed potius quod habitum ab eo revelctur: et ideo non oportet sapientiam quaerere nisi in Christo : *1. Corint. 2. 2. Non existimavi me aliquid scire nisi Christum Iesum, et hunc crucifixum:* et *1. Ioan. 3. 2. Cum apparuerit*, idest revelabitur, *similes ei erimus* , scilicet omnia scientes ; sicut qui haberet librum ubi esset tota scientia , non quaereret nisi ut sciret illum librum; sic et nos non oportet amplius quaerere nisi Christum.

Deinde cum dicit, *Hoc autem dico etc.* instruit, et monet eos contra doctrinam corrumpentem. Seducebantur autem a quibusdam Philosophis contra fidem, et ab haereticis, qui docebant observantias legalium : ideo primo instruit eos contra Philosophos ; secundo contra iudaizantes, ibi, *In quo et circumcisi estis circumcisione non manu facta*. In scientia vero mundana duo continentur: quia est quaedam scientia loquendi, et quaedam scientia rerum ; et ideo dupliciter possunt decipere. Ideo primo munit eos contra Philosophos decipientes eos per scientiam loquendi ; secundo contra decipientes eos per scientiam rerum , ibi, *Videte , ne quis vos decipiat per philosophiam , et inanem fallaciam.* Primo manifestat deceptionem; secundo assignat rationem , ibi , *Nam etsi corpore absens sum , sed spiritu vobiscum sum.* Dicit ergo : Dico , quod in Christo est omnis scientia ; et hoc dico ne quaerentes alibi scientiam , decipiamini. Et dicit , *Ut nemo* , idest nec Demosthenes , nec Tullius, *vos decipiat, in sublimitate sermonis: Isa. 33. 19. Populum imprudentem non videbis , populum alti sermonis; ita ut non possis intelligere disertitudinem linguae eius , in quo nulla est sapientia.*

Sed numquid est peccatum uti sermonibus sublimibus ? Respondeo. Non , quia etiam sancti viri elegantius loquuntur quam etiam rethores mundi, sicut Ambrosius , Hieronymus , et Leo Papa. Nam, si licet uti ad persuadendum in malo ornata locutione, multo magis in bono.

LECTIO II.

Nam etsi corpore absens sum , sed spiritu vobiscum sum, gaudens, et videns ordinem vestrum, et firmamentum eius , quae in Christo est , fidei vestrae. Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum nostrum , in ipso ambulate , radicati , et superaedificati in ipso , et confirmati in fide sicut et didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam , et inanem fallaciam , secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum : quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter , et estis in illo repleti , qui est caput omnis Principatus , et Potestatis.

Supra monuit ne per aliquam fallaciam sermonis decidant a fide; hic ponit rationem monitionis, quae sumitur ex bonis quae in istis erant ; quae non debebant perdere , sed proficere in eis : et primo commemorat bona habita ; secundo ostendit quomodo in eis proficiant , ibi , *Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum nostrum , in ipso ambulate.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit qualiter sunt sibi nota bona eorum; secundo quae bona in eis sunt, ibi, *Gaudens, et videns ordinem vestrum.* Dicit ergo: *Nam etsi corpore absens sum , sed spiritu vobiscum sum* ; quasi dicat : Licet non praedicaverim vobis , nec vestra facta oculis videam; tamen spiritu vobis intersum per affectionem , gaudens de bonis vestris : *1. Corint. 5. 3. Absens quidem corpore, praesens vero spiritu: Proverb. 10. 1. Filius sapiens laetificat patrem.* Et hoc, quia revelabatur sibi per Spiritum sanctum ; et ideo dicit: *Sed spiritu vobiscum sum: 4. Reg. 5. 26. Nonne cor meum in praesenti erat , quando reversus est homo de cursu in occursum tui ? Gaudens* , inquam, sum , quia *videns* sum *ordinem vestrum* , idest ordinatam vestram conversationem : *1. Corinth. 14. 40. Omnia honeste , et secundum ordinem fiant in vobis: Iudic. 5. 20. Stellae manentes in ordine, et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt. Et firmamentum eius, quae in Christo est, fidei vestrae: 2. Tim. 2. 19. Firmum fundamentum Dei stat.* Et hoc in *Christo : Ephes. 3. 17. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris , in caritate radicati , et fundati.* Ecclesia enim est spirituale aedificium : *Ib. 2. 21. In quo omnis aedificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino.* Huius autem bonitas consistit in debito fundamento , quod est fides , et in debita superaedificatione : et ideo haec duo posuit.

Deinde cum dicit, *Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate*, monet eos ad haec servanda: et primo ad proficiendum: secundo ad persistendum; tertio ad gratias agendum. Dicit ergo: *Sicut accepistis Christum Dominum nostrum*, non pervertendo , *in ipso ambulate : Rom. 12. 9. Adhaerentes bono.* Ecclesia quandoque comparatur spirituali aedificio : *1. Cor. 3. 17. Templum Dei sanctum est , quod estis vos* : quandoque arbori, quia fert fructum:

et eadem est comparatio fundamenti ad domum, et radicis ad arborem: quia utriusque firmitas est radix, et fundamentum Christus: *Isa. 11. 10. Erit radix Iesse, qui stat in signum populorum : 1. Cor. 3. 10. Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus.* Ideo dicit: *Radicati*, scilicet sicut boni rami; *et superaedificati in ipso, et confirmati*, scilicet sicut boni lapides; hoc est, si perstiteritis, *in fide* eius: *1. Petr. ult. 8. Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret :* et post : *Cui resistite fortes in fide.* Et hoc *sicut et didicistis*, scilicet in vera fide: *Galat. 1. 9. Si quis vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit. Abundantes in illo in gratiarum actione*, idest gratias agentes abundanter : *1. Thess. ult. 18. In omnibus gratias agite: 2. Machab. 1. 11. De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi.*

Deinde cum dicit, *Videte ne quis vos decipiat*, monet ne decipiantur per vanam sapientiam : et primo ponit monitionem; secundo rationem, ibi, *In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Circa primum primo docet vitare quod potest decipere; secundo ostendit quare illud decipiat, ibi, *Secundum traditiones hominum.* Sed quod aliquis decipiatur per sapientiam saecularem, dupliciter contingit, scilicet quandoque per principia realia philosophiae, quandoque per sophisticas rationes : et utrasque docet cavere : unde dicit : *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam ;* idest per philosophica documenta : *Isa. 47. 10. Sapientia tua, et scientia haec decepit te.* Multi enim sunt propter philosophiam decepti a fide deviantes: *Hierem. 10. 14. Stultus est factus omnis homo a scientia sua.* Quantum ad secundum dicit, *Et inanem fallaciam*, quae non fundatur nisi super apparenti involutione verborum : *Ephes. 5. 6. Nemo vos seducat inanibus verbis.*

Sed quomodo seducent? Qui seducit, oportet habere aliquid apparens, et aliquid non existens. Ideo primo ponit principium apparentiae; secundo defectum existentiae. Principium apparentiae est duplex, idest auctoritas philosophorum; et quantum ad hoc dicit, *Secundum traditionem hominum*, idest secundum ea quae aliqui tradiderunt propria ratione: *Psalm. 93. 11. Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanae sunt.* Aliud est adinventio rationis, quando scilicet aliquis vult metiri ea quae sunt fidei secundum principia rerum, et non secundum sapientiam divinam : ex hoc enim multi decipiuntur : et ideo dicit : *Secundum elementa mundi, et non secundum Christum: Sapient. 13. 1. Neque operibus attendentes cognoverunt quis esset artifex.* Quanto enim causa est altior, tanto habet superiorem effectum. Unde qui voluerit considerare effectus superiores secundum causas inferiores, decipitur; ut si quis consideret motum aquae secundum virtutem aquae, non potest scire causam refluxus maris; sed sic si consideret eum, secundum virtutem lunae. Unde multo magis decipitur qui considerat proprios Dei effectus secundum elementa mundi. Et haec est causa apparentiae.

Sed numquid sunt semper respuendae traditiones hominum, et rationes? Respondeo. Non, sed tunc quando procedit physica ratio secundum illas, et non secundum Christum. Infra eodem : *Non tenentes caput, ex quo totum corpus per nexus, et coniunctiones subministratum, et constructum, crescit in augmentum Dei.* Vel potest exponi *secundum elementa mundi*, mensurando scilicet veritatem fidei secundum veritatem creaturarum. Vel hoc dicit propter idolatras colentes idola, et dicentes Iovem caelum. Vel secundum Iudaeos, ut sit sensus, *per philosophiam*, idest per rationem volentium trahere ad legalia, *secundum elementa mundi*, idest secundum observationes corporales : *Galat. 4. 3. Sub elementis mundi eramus servientes.* Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit, *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, ponit rationem praedictorum, dicens: Quidquid non est secundum Christum, respuendum est. Sed numquid est Christus tantus, ut pro eo omnia respui debeant? Et respondet, quod ita: quod ostendit dupliciter. Primo per comparationem ad divinitatem; secundo per comparationem ad fideles, ibi, *Et estis in illo repleti;* tertio per comparationem ad angelos, ibi, *Qui est caput omnis Principatus, et Potestatis.* Dicit ergo: Ideo respuendum est quod est contra eum, quia ipse est Deus : unde plus est ei standum quam omnibus : *quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Deus enim est in omnibus, sed in quibusdam per participationem similitudinis suae bonitatis, ut in lapide, et aliis huiusmodi; et talia non sunt Deus, sed habent in se aliquid Dei; non eius substantiam, sed similitudinem eius bonitatis: et ideo non habitat in eis plenitudo divinitatis, quia non est ibi secundum substantiam. Item est in mentibus sanctis per operationem, quae per amorem, et cognitionem attingunt Deum : et ideo Deus est in eis secundum gratiam, sed non corporaliter, sed secundum effectum gratiae; nec est plenitudo, sed secundum aliquos effectus terminatos. Sed in Christo est corporaliter : quod exponitur tripliciter. Corpus enim dividitur contra umbram. Infra eodem : *Quae sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Et sic Deum contigit dupliciter inhabitare; vel secundum umbram, vel corporaliter, idest realiter. Primo modo inhabitabat in veteri lege; sed in Christo inhabitat corporaliter, idest realiter, et secundum veritatem. Secundo modo exponitur, quia alii sancti inhabitantur solum secundum animam, non secundum corpus : *Rom. 7. 18. Scio quod non habitat in me, idest in carne mea, bonum;* sed in Christo divinitas inhabitat corporaliter : quia inhabitatio Dei qua sanctos inhabitat, est per operationem, idest per amorem, et cognitionem, quod est opus solius mentis rationalis; sed in Christo inhabitat per assumptionem hominis in unitatem personae. Unde quidquid pertinet ad hominem, totum inhabitatur a Deo : et ideo caro, et mens inhabitatur, quia ambo sunt unita Verbo : *Ioan. 1. 14. Et Verbum caro factum est.* Sed tertio modo est sensus. Tribus enim modis est Deus in rebus. Unus est communis, per potentiam, praesentiam, et essentiam; alius per gratiam, in sanctis; tertius modus est singularis in Christo per unionem. Corpus autem tres dimensiones habet; et plenitudo divinitatis his modis in Christo superabundat; ideo corporaliter dicitur in eo esse. Et primus quidem modus est quasi longitudo, quia se extendit ad omnia : item latitudo est per caritatem : item, quantum ad profundum, incomprehensibilis.

Sed ex hoc Nestorius errat, dicens, unionem factam per inhabitationem tantum, dicens, Verbum inhabitasse carnem. Sed contra hoc est quod Apostolus dicit *Philip. 2. 7. Exinanivit semetipsum formam servi accipiens*; habitare autem hominem non est se exinanire, sed hominem fieri: et subdit: *In similitudinem hominem factus:* et ideo habitabilis dicitur Christus, non quasi alius sit qui habitat, et qui inhabitatur; sed ipse est et homo et Deus, in quo habitat plenitudo divinitatis.

Deinde cum dicit, *Et estis in illo repleti*, ostendit idem per comparationem ad alios; quasi dicat: Omnia accepistis: *Ioan. 1. 16. De plenitudine eius nos omnes accepimus.*

Sciendum est autem, quod Platonici dicunt, quod divina dona perveniunt ad homines mediantibus substantiis separatis; et hoc est verum, etiam secundum Dionysium. Sed hoc est quoddam speciale, quia ab eo immediate qui replet angelos: *Ioan. 1. 18. Unigenitus Dei Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit: Hebr. 2. 3. Cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab his qui audierunt, in nos confirmata est.* Et ideo dicit: *Qui est caput omnis Principatus, et Potestatis*, inquantum est Rex eorum, et Dominus; non per conformitatem naturae, quia sic caput est hominum. Et tangit istos ordines, qui videntur habere quamdam praeeminentiam.

LECTIO III.

In quo et circumcisi estis circumcisione non manu facta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo: in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Et vos, cum mortui essetis in delictis, et praeputio carnis vestrae, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum decreti quod erat contrarium nobis; et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, et expolians principatus, et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in seipso.

Supra munivit fideles contra deceptiones saecularis sapientiae; hic instruit, et munit eos contra haereticos, volentes eos ad legalia trahere: quos primo docet vitare; secundo excludit eorum falsam seductionem, ibi, *Nemo vos seducat.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit legalia esse impleta in Christo; secundo ea excludit, ostendens quod non tenentur ad ipsa, ibi. *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu.* Inter legalia autem primum est circumcisio, in qua Iudaei profitebantur observantiam veteris legis, sicut nos in baptismo profitemur observantiam novae legis: *Galat. 5. 3. Testificor omni circumcidenti se quomodo debitor est universae legis faciendae.* Unde dicit, quod fideles sunt circumcisi quadam spirituali circumcisione: ex quo sequitur quod illa cessat. Unde primo ostendit quali circumcisione sunt circumcisi; secundo in quo accipitur haec circumcisio, ibi, *Consepulti ei in baptismo;* tertio assignat rationem huius circumcisionis, ibi, *Et vos, cum mortui essetis in delictis ....convivificavit cum illo.* Circa primum sciendum est, quod duplex est circumcisio, scilicet carnalis, et spiritualis. Per Christum vero sumus circumcisi, non circumcisione carnali, sed spirituali: et ideo primo excludit carnalem; secundo adstruit spiritualem. Dicit ergo, *In quo*, scilicet Christo, *circumcisi estis circumcisione non manufacta: Rom. 2. 28. Non enim qui in manifesto, Iudaeus est; neque quae in manifesto in carne, est circumcisio; sed qui in abscondito Iudaeus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. In expoliatione corporis carnis.* Hoc dupliciter potest legi. Uno modo sic. Dico: *Circumcisi non manu facta circumcisione*: vos, dico, manentes *in expoliatione corporis carnis*, idest carnalis corruptionis, secundum illud *1. Corinth. 15. 50. Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptelam possidebit*; quasi dicat: Ideo circumcisi, quia non habetis iam vitia carnis: *Infra 3. 9. Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis.* Vel dico, *Circumcisione non manu facta;* quae circumcisio manu facta consistit *in expoliatione corporis carnis*, quae abscinditur ab alia, unde alia littera habet, *cutis carnis*, scilicet *corporis carnis*, idest particulae corporis, quae est caro: non quod aliud sit corpus, et aliud caro. Et dicit, *Carnis*, alludens legi, ubi fit mentio de carne: *Gen. 17. 11. Circumcidetis carnem praeputii vestri.* Et hoc, ut ostenderet quod est quaedam carnalis observantia. Sed nos non tali sumus circumcisi, sed circumcisione Christi. Sicut enim Christus assumpsit similitudinem carnis peccati, idest carnem passibilem, ut a peccato liberaret; ita et remedia legis, ut a legis observantia liberaret. Vel quam Christus facit in nobis, quae est spiritualis circumcisio, ut dicitur *Rom. 2. 29. Non littera, sed spiritu.*

Secundo ostendit quod adepti sumus eam in baptismo; et sic baptismus est spiritualis circumcisio: et primo ostendit quod in baptismo exhibetur figura mortis Christi; secundo quod in eo accipitur conformitas ad resurrectionem Christi, ibi, *In quo et resurrexistis per fidem operationis Dei.* Dicit ergo: *Consepulti ei in baptismo:* quia in eo exprimitur similitudo mortis Christi; ut sicut Christus ponitur primo in cruce, et postea in sepulcro; ita qui baptizatur, ponitur sub aqua et ter, sicut stetit Christus triduo in sepulcro. *Consepulti* etiam, idest baptizati ad similitudinem mortis Christi; ut sicut in ea destruxit peccatum, ita et in baptismo. Et sicut resurrexit de sepulcro; ita et nos a peccatis in re, et a corruptione carnis in spe. Et hoc *per fidem operationis Dei*, quia virtute Dei resuscitatus est: *Psalm. 40. 11. Resuscita me, et retribuam eis.* Et credens hanc resurrectionem fit particeps huius resurrectionis: *Rom. 8. 11. Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* Sed et Christus resuscitavit se: eadem est enim operatio Patris, et Filii: *Psalm. 107. 3. Exurgam diluculo.*

Deinde cum dicit, *Et vos cum mortui essetis in delictis....convivificavit cum illo*, ostendit rationem similitudinis: et primo ostendit similitudinem; secundo modum dictorum, ibi, *Delens quod adversus nos erat chirographum.* Littera non est difficilis Dixi vos circumcisos, quia consepulti estis Christo in baptismo. Sed potest dici, quod ad propositum magis esset, si dicatur

quod primo ostendit quod baptismus sit circumcisio; secundo ostendit rationem quare, quia scilicet peccatum est superfluitas, et caro praeputii est superfluitas. Idem ergo est deponi peccatum, et praeputium; sed in baptismo deponitur peccatum: ergo est idem quod circumcisio: et ideo dicit: *Cum essetis mortui in delictis*, idest propter delicta vestra: *Psalm. 33. 22. Mors peccatorum pessima*: *et praeputio carnis vestrae*, idest carnalis concupiscentiae, quod pertinet ad originale, quasi adstricti reatu malorum actuum, et peccati mortalis: hoc faciens Christus *convivificavit*: *Ephes. 2. 5. Cum essetis mortui delictis, et peccatis vestris, convivificavit vos in Christo*. Et hoc removens a vobis omne peccatum, condonans et remittens vobis omnia delicta. Idem est igitur circumcidi, et convivificari, et hoc in baptismo per remedium mortis peccati, et cum circumcidimur per remotionem peccati originalis.

Sed quomodo condonavit? Respondeo. Dicendum est, quod homo peccando duo incurrit, scilicet reatum culpae, et servitutem diaboli. Et ideo dicit quomodo sunt peccata condonata, primo quantum ad remotionem servitutis diabolicae; secundo ponit ablationem reatus culpae, ibi, *Expolians principatus, et potestates*. Dicit ergo: *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti*: quod decretum dupliciter potest intelligi. Uno modo lex vetus: *Ephes. 2. 15. Legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem*. Et sic loquitur hic ad Iudaeos; quasi dicat: *Et vos convivificavit*. Chirographum est scriptura manualis, et proprie fit pro cautione contractuum. Quicumque frangit decretum Dei, efficitur reus culpae: et hic reatus consistit et in memoria hominis inde perturbata, et maculata, et in memoria Dei iudicaturi, et daemonum qui cruciaturi sunt. Hoc ergo remanens in memoria, vocatur chirographum. Christus ergo est qui condonavit omnia: et hoc, *delens chirographum*, idest memoriam transgressionis, *quod* chirographum, vel decretum, *erat adversus nos*, quia utrumque erat contra nos. Lex quidem, quia faciebat cognitionem peccati, et non iuvabat, chirographum autem, quia memoria transgressionis ad puniendum erat. Et dicit, *decreti*, quia non remittit sic ut faciat quod non peccaveris, sed quia non est in memoria Dei ad puniendum, nec in daemonis memoria ad accusandum, nec in te ad contristandum: *Psalm. 31. 1. Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*. Vel communiter loquitur, non solum ad Iudaeos, sed ad omnes. Unum decretum factum est primo homini: *Genes. 2. 16. Ex omni ligno paradisi comede; de ligno autem scientiae boni et mali ne comedas. In quacumque die comederis, morte morieris*. Sed huiusmodi decretum est homo transgressus, et propter hoc in memoria est chirographum contrarium nobis, quod Christus delevit. Et quomodo? In cruce, quando *tulit ipsum de medio, affigens illud cruci*. Consuetudo enim erat quod solvente omnia ad quae quis tenebatur, scindebatur chirographum. Homo autem erat in peccato; sed Christus solvit pro nobis patiendo: *Psal. 68. 5. Quae non rapui, tunc exolvebam*: et ideo simul cum morte Christi, hoc chirographum est destructum; et ideo dicit; *Tulit de medio*, idest sustulit de rerum natura; et hoc *affigens illud cruci*, per quam satisfaciens Deo, tulit peccatum nostrum.

Deinde cum dicit, *Expolians principatus, et potestates*, ostendit quomodo liberavit a servitute peccati. Detur enim quod usurarius propter cautionem teneat hominem captum; non sufficeret destructio cautionis, nisi liberaretur: sic et Christus: et ideo dicit: *Expolians principatus, et potestates*. Haec expoliatio refertur ad sanctos mortuos ante passionem Christi; et sic Christus eos de inferno expoliando liberavit: *Zach. 9. 11. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua: Isai. 49. 25. Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit, a robusto salvabitur*. Si autem intelligatur de vivis, sic expoliavit eos, scilicet a daemonibus: *Luc. 11. 22. Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma eius auferet, in quibus confidebat, et spolia eius distribuet: Ioan. 12. 31. Princeps huius mundi eiicietur foras*. Dicit ergo: *Expolians principatus, et potestates*, idest ipsos daemones: *Ephes. ult. 12. Adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae, in caelestibus*: *traduxit*, ipsos sanctos, *confidenter*, tamquam auctoritatem habens, in caelum quantum ad mortuos, et quantum ad vivos, in regnum gloriae, vel gratiae suae. Vel *traduxit*, idest extra duxit, idest expulit principatus ex homine: *Isa. 51. 9. Induere fortitudinem brachium Domini*. *Palam*, idest evidenti iudicio, quo cognoscatur quod traducti sunt. Olim enim totus mundus servivit idolis, nunc non. Vel *palam*, idest coram multitudine angelorum, tum quia descendit ad infernum sanctorum, tum quia ascendit in caelum. Et hoc *triumphans in semetipso*, idest in sua virtute: *Philip. 3. 21. Secundum operationem, qua possit etiam subiicere sibi omnia*. Alia littera sic habet: *Et exuens se carne, principatus, et potestates exemplavit, fiducialiter triumphans*: et exponitur sic. *Exuens se carne*, idest mortalitate: *1. Corinth. 15. 50. Caro, et sanguis regnum Dei non possidebunt*, idest mortalitas carnalis corruptionis: *Rom. 6. 9. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur: 2. Corinth. 5. 16. Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non novimus*. *Exemplavit*, idest in se exemplum praebuit, quomodo sunt vincendi. Reliqua non mutantur.

LECTIO IV.

Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbatorum, quae sunt umbra futurorum, corpus autem Christi. Nemo vos seducat volens, in humilitate, et religione angelorum, quae non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suae, et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus, et coniunctiones subministratum, et constructum crescit in augmentum Dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis? Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis: quae sunt omnia in interitum ipso usu, secundum praecepta, et doctrinas hominum, quae sunt rationem quidem habentia sapientiae in super-

stitione, et humilitate, et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

Supra ostendit legalia esse impleta in Christo propter circumcisionem in eo impletam, quae est legalium professio; hic concludit eos non obligari ad legalia praecepta caeremonialia. Caeremonialia vero erant quatuor, scilicet sacrificia, sacra, sacramenta, et observantiae. Sacrificia immolabantur Deo, ut oves, vituli, et huiusmodi. Sacra erant, sicut vasa, et solemnia tempora. Sacramenta erant tria, scilicet circumcisio, agnus paschalis, et consecratio sacerdotum. Observantiae autem erant ea quae pertinebant ad singularem conversationem populi Israel, ut cibi, vestes, et huiusmodi. Quaedam vero praedictorum pertinebant ad quosdam, ut sacrificia, vasa, et alia huiusmodi; quaedam ad omnes. De primis autem non facit mentionem, sed de tangentibus totum populum, sicut nunc baptismus. Facit autem mentionem de observantiis, quia abstinebant a certis cibis, *Levit. 11.* ut de quadrupedibus, ab his quae ungulam non dividunt. In potu etiam vas quod non haberet operculum, immundum erat, et quidquid in eo erat. Et ideo quantum ad hoc dicit: *Nemo vos iudicet in cibo*, idest condemnabiles putet in hoc quod utimini cibis, vel potibus prohibitis in lege: *Rom. 14. 3. Qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum assumpsit.* Item facit mentionem de sacris ad temporum solemnitatem pertinentibus. In veteri autem lege erat solemnitas iugis, ut sacrificium vespertinum, et matutinum; quaedam autem quae certis temporibus fiebant; et horum quaedam fiebant pluries in anno, quaedam semel tantum, sicut pascha, scenopegia, et pentecoste, sed sabbatum, et neomenia pluries: quia illud qualibet hebdomada, istud semel in mense. Et huius ratio erat, quia omnia festa tendunt ad honorem Dei. Impendimus autem Deo honorem vel propter aliquod aeternum, et sic est iuge sacrificium; vel propter aliquod temporale, et hoc quantum ad totum hominum statum; et sic sunt duo, scilicet creationis beneficium, et sic est sabbatum: *Exod. 20. 8. Memento ut diem sabbati sanctifices.* Et ratio ponitur ibi, quia septimo die requievit. Et ratio allegorica est, quia significat quietem Christi in sepulcro: et anagogice quietem animae in Deo. Aliud est beneficium propagationis, et conservationis, quod etiam fit per tempus: et quia Iudaei observabant tempora a luna; ideo dicit, Festum *neomeniae*, idest novae lunae. Sunt etiam aliae causae, scilicet liberationis specialis, et sic superadditae sunt aliae solemnitates; et ideo dicit: *Aut in parte diei festi, aut neomeniae*, quae fit quolibet mense, *Levit. 3. aut sabbatorum*, pro qualibet septimana. Et dicit, *Sabbatorum*, quia sabbatum est requies, et isti habebant plura sabbata, quia septimum diem, et septem septimanas, scilicet pentecosten, quae in septima septimana est a pascha, quae est principium anni, et septimum mensem, et septimum annum, in quo fit remissio debitorum. Item septima septimana annorum, idest in iubilaeo. Et ideo dicit, *Sabbatorum*; quasi dicat: Nullus vos condemnet, quia haec non observatis: et hoc, quia *sunt umbra futurorum*, scilicet Christi: et ideo veniente veritate, debet cessare umbra: *corpus autem Christi*, idest corpus pertinens ad Christum. Quando quis videt umbram, sperat quod corpus sequatur. Legalia autem sunt umbra praecedens Christum, et eum figurabant venturum; et ideo dicit: *Corpus*, idest veritas rei, pertinet ad Christum, sed *umbra* ad legem.

Deinde cum dicit, *Nemo vos seducat*, loquitur contra seductores, et deceptores: et primo monet ut non decipiantur; secundo arguit deceptos, ibi, *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis?* Item primo reddit cautos a seductione; secundo ostendit per quid seducantur, ibi, *Volens in humilitate*; tertio in quo deficiat, ibi, *Quae non vidit.* Dicit ergo: *Nemo vos seducat*, scilicet a veritate quam dixi: *Ephes. 5. 6. Nemo vos seducat inanibus verbis.* Seducunt enim in humilitate isti pseudoapostoli, introducentes legalia: quia utebantur simulata sanctitate. Sanctitas autem in duobus consistit, scilicet in humili conversatione, et cultura Dei. Isti autem ostendebant humilem conversationem, cum apparebat eos non curare de rebus mundi: et ideo dicit, *In humilitate*: *Eccli. 19. 23. Est qui nequiter se humiliat, et interiora eius plena sunt dolo.* Item dicebant se praedicare ad reverentiam Dei: et ideo dicit, *Et religione angelorum.* Religio enim est, secundum Tullium, quae cuidam naturae, quam divinam vocant, cultum et caeremoniam affert: *2. Timoth. 3. 5. Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* Et secundum Glossam legitur sic, *In religione angelorum*, quia per hoc intendunt quod videantur esse angeli, idest nuntii Dei: *Matth. 7. 15. Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Vel *in religione angelorum* ad litteram: quia vetus lex est tradita per Angelos in manu mediatoris, ut dicitur *Galat. 3. Heb. 2. 1. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis praevaricatio, et inobedientia accepit iustam mercedis retributionem; quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* Et isti dicebant cultum legis observandum, quia tradita erat per angelos. Sed tamen triplex est eorum defectus, scilicet scientiae, iustitiae, et fidei. Et quantum ad primum dicit: *Volens quae non vidit*, idest intellexit, persuadere: et semper repetas: *Nemo vos seducat.* Isti enim nesciebant quo fine data esset lex: *1. Timoth. 1. 7. Volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant.* Quantum ad secundum dicit: *Ambulans frustra inflatus:* licet sic humilitatem praetendant. Et ponit duo: scilicet quod religio eorum sit inutilis, quia ambulant frustra, scilicet operantes opera quae non prosunt ad vitam aeternam: *Sap. 3. 11. Inutilia sunt opera eorum*: *Iob 39. 16. Frustra laboravit nullo timore cogente:* Item quod praetendunt falsam humilitatem: unde dicit: *Inflatus sensu carnis suae.* Differentia est inter inflatum, et pinguem: quia pingues veritatis sunt pleni; inflati vero vacui, sed vento extensi. Qui ergo vere sunt humiles, sunt pleni; sed qui apparent tantum inflati, sunt vacui: *Sap. 4. 19. Disrumpet illos inflatos sine voce.* Hoc sensu intelligitur illud *1. Corinth. 8. 1. Scientia inflat.* Haec sapientia est gravis, scilicet quia inflat: non quae est ex Deo: *Matth. 16. 17. Caro, et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in caelis est.* Quantum ad

tertium dicit: *Non tenens caput*, scilicet Christum, per fidem. Et talis decipitur, quia sine Christo est in tenebris: *1. Timoth. 6. 3. Si quis non acquiescit sanis verbis Domini nostri Iesu Christi, et ei quae secundum pietatem est, doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones, et pugnas verborum.*

Sed quare est caput? Respondet, dicens: Quia ab eo dependet totum bonum corporis, scilicet Ecclesiae. In corpore enim naturali sunt duo bona, scilicet compactio membrorum, et augmentum corporis: et hoc habet Ecclesia a Christo: ex eo enim dependet totum corpus: *Rom. 12. 5. Multi unum corpus sumus in Christo.* Et ideo dicit, *Coniunctiones.* In corpore enim est duplex coniunctio membrorum, scilicet secundum contactum, quia manus est coniuncta ulnae, haec pectori, et sic de aliis. Alia est connexio, seu coniunctio nervorum: et ideo dicit: *Coniunctum, et connexum.* Sic in Ecclesia est coniunctio per fidem, et scientiam: *Eph. 4. 5. Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Sed hoc non sufficit, nisi sit connexus caritatis, et connexio sacramentorum; et ideo dicit: *Subministratum per nexus:* quia per caritatem unus subministrat alteri. Augetur etiam per Christum, quia *crescit*, scilicet corpus *constructum sic in augmentum Dei*, idest quod Deus facit in nobis: *Ps. 83. 6. Beatus vir cuius est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit.* Vel *Dei*, idest Christi: qui Deus corpus auget, dum augetur Ecclesia: *Ephes. 4. 12. Ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi.*

Deinde cum dicit, *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis?* arguit iam deceptos: et primo ponit rationem redargutionis ex conditione deceptorum; secundo ex conditione eorum in quibus decipiebantur, ibi, *Quae omnia sunt in interitum.* Conditio eorum erat libertas, quia sicut erant mortui peccato, ita et legi: unde servare eam non debebant. Dicit ergo: *Si ergo mortui estis cum Christo*, mortui legi, *ab elementis mundi*, idest a legalibus observantiis, quia Iudaei serviebant Deo vero, tamen sub elementis; sed Gentiles ipsis elementis: *quid adhuc*, veritate cognita, *tamquam viventes in mundo*, ut Iudaei, *decernitis* tangenda, et comedenda? scilicet dicentes: *Ne tetigeritis hoc*, quia peccatum est, *neque gustaveritis* de porco, et anguilla, *Levit. 11.*

Deinde cum dicit, *Quae omnia sunt in interitum*, ostendit qualia sunt ex parte legalium, dicens, quod sunt noxia, et vana, et gravia: unde dicit: *Quae omnia sunt in interitum:* quia mortifera post passionem Christi ponentibus spem in eis; sed post tempus gratiae divulgatae, simpliciter omnibus sunt mortifera. Quod dico propter opinionem Hieronymi, et Augustini, quae *supra ad Galat. 2. cap.* ponitur. Ad interitum ergo, et in mortem perducentia sunt. Et si dicatur: Quare ergo legimus vetus testamentum? dico, quod legimus ad testimonium, non ad usum. Et ideo dicit: *Sunt in interitum ipso usu*, idest, si non assumantur ad testimonium, sed ad usum. Item sunt vana quae non innituntur rationi, nec auctoritati; sed haec non innituntur auctoritati divinae, sed humanae: unde dicit, *Secundum praecepta.*

Sed numquid non sunt praecepta a Deo? Respondeo: Sic ad tempus, quousque veniret veritas: *Matth. 15. 6. Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras.* Item non innituntur rationi, quia *sunt habentia rationem sapientiae in superstitione;* quasi dicat: Non habent rationem quae inducat nisi ad superstitionem, idest ad religionem supra modum, et extra tempus ipsorum observatum. *Et in humilitate*, scilicet simulata tantum secundum deiectionem: quia qui liberatur per Christum a servitute legis, non debet se iterum supponere servituti: *Galat. 5. 1. Nolite iterum sub iugo servitutis contineri.* Servantur tamen aliqua, quae etsi non auctoritate divina, tamen humana ratione sunt utilia; sed hoc deficit hic. Sunt enim gravia haec secundum se considerata. Tria autem desideramus, scilicet quietem, honorem, et sufficientiam; quae haec legalia non habent. Subtractio enim ciborum contraria est saturitati; inducunt etiam laborem propter observantias multiplices: nec sunt ad honorem, sed confusionem multam, ut illa aspersio cineris, et huiusmodi: *Act. 15. 10. Hoc est onus quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus. Non ad parcendum corpori*, idest Ecclesiae: *non in honore aliquo*, idest non ad honorem Dei, sed *ad saturitatem carnis*, idest ad implendum carnalem affectum.

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

Igitur si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quae sursum sunt sapite, non quae sunt super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quae sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quae est simulacrorum servitus: propter quae venit ira Dei in filios incredulitatis; in quibus et vos ambulastis aliquando cum viveretis in illis.

Supra Apostolus monuit fideles contra seducentes; hic instruit eos contra perversitatem morum: et primo proponit generalem doctrinam; secundo specialem, ibi, *Mulieres subditae estote viris.* Circa primum duo facit: quia primo instruit eos de habenda recta intentione finis; secundo de rectitudine humanae actionis, ibi, *Mortificate ergo membra vestra.* Iterum prima dividitur in duas partes: quia primo ponit modum instructionis; secundo assignat rationem, ibi, *Mortui enim estis.* Circa primum primo ponit susceptum beneficium; secundo ex hoc concludit instructionis documentum, ibi, *Quae sursum sunt sapite.* Beneficium est quod resurreximus cum Christo resurgente; sed hoc dupliciter. Uno modo per spem corporalis resurrectionis: *1. Cor. 15. 12. Si autem Christus praedicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?* Item cum eo resurgente reparamur ad vi-

tam iustitiae : *Rom. 4. 25. Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram.* Quasi dicat : Christo resurgente et vos resurrexistis : *2. Corinth. 4. 14. Qui suscitavit Dominum Iesum, et nos cum Iesu suscitabit.*

Deinde cum dicit, *Quae sursum sunt sapite*, concludit documentum debitum fini : et primo per comparationem ad finem, et ut finem principaliter aliquis intendat; secundo ut secundum finem de aliis iudicet. Dicit ergo : *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite: Matt. 6. 33. Primum quaerite regnum Dei, et iustitiam eius; et haec omnia adiicientur.* Hic enim est finis : *Psalm. 26. 4. Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae.* Et ideo hoc quaerite, *ubi Christus sedet in dextera Dei : Marc. ult. 19. Dominus quidem Iesus, postquam locutus est eis, assumptus est in caelum, et sedet a dextris Dei: Psal. 109. 1. Sede a dextris meis.* Et intelligenda est dextera, non pars aliqua corporalis, sed similitudinaria. Dextera enim est potior pars hominis. Christus ergo sedet ad dexteram, quia secundum quod homo, in potioribus bonis Patris est, sed secundum quod Deus, in aequalitate eius est. Et sic sit ordo in vobis, ut quia Christus est mortuus, et surrexit, et sic est assumptus a dextris Dei; ita et vos moriamini peccato, ut postea vivatis vita iustitiae, et sic assumamini ad gloriam. Vel nos resurreximus per Christum, ipse autem ibi sedet : ergo desiderium nostrum debet esse ad ipsum: *Matth. 24. 28. Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae : Ibid. 6. 21. Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Item debemus iudicare de aliis secundum ipsum; et ideo dicit: *Quae sursum sunt sapite, non quae super terram.* Adstruit unum, et aliud negat. Sapit autem quae sursum sunt qui secundum supernas rationes ordinat vitam suam, et de omnibus iudicat secundum eas: *Iac. 3. 17. Haec est sapientia de sursum descendens.* Sapit autem quae sunt super terram qui secundum terrena bona omnia ordinat, et iudicat, iudicans ea summa bona: *Philip. 3. 19. Et gloria in confusione eorum qui terrena sapiunt.*

Deinde cum dicit, *Mortui enim estis*, ponit rationem monitionis : et primo commemorat quamdam mortem; secundo innuit occultationem cuiusdam vitae, ibi, *Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo*; tertio docet huius vitae manifestationem, ibi, *Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.* Prius enim unum prohibuit, et aliud adstruxit; et nunc ad haec duo redit. Primo sic. Non sapite quae sunt terrena, quia mortui estis terrenae conversationi. Mortuus enim huic vitae non sapit ea quae sunt huius mundi; ita et vos, si mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi : *Rom. 6. 11. Existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo: Isa. 26. 14. Morientes non vivant, gigantes non resurgant.* Cum autem dixit, *Existimate vos mortuos*, subdit, *Viventes :* et ideo alia vita est occulta : unde etiam hic dicit: *Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Et hanc vitam acquirimus nobis per Christum : *1. Petr. 3. 18. Christus pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, ut nos offerret Deo.* Quia vero haec vita est per Christum, Christus autem est occultus a nobis, quia est in gloria Dei Patris; et similiter vita quae per eum nobis datur, est in occulto, ubi scilicet Christus est in gloria Dei Patris: *Prover. 3. 16. Longitudo dierum in dextera eius, et in sinistra eius divitiae, et gloria: Psal. 30. 20. Quam magna multitudo dulcedinis tuae, quam abscondisti timentibus te! Apoc. 2. 17. Vincenti dabo manna absconditum;* ideo cum dicit, *Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria*, ostendit quomodo manifestatur, scilicet sicut et Christus : quia dicitur *in Psalm. 49. 3. Deus manifeste veniet.* Et ideo dicit : *Cum autem apparuerit Christus vita vestra:* quia ipse est auctor vitae vestrae, et quia in amore eius, et cognitione consistit vita vestra : *Galat. 2. 20. Vivo ego, iam non ego, vivit vero in me Christus : tunc et vos apparebitis: 1. Ioan. 3. 2. Cum apparuerit, similes ei erimus*, scilicet in gloria: *Habac. 3. 3. Deus ab austro veniet, et sanctus de monte Pharam.*

Deinde cum dicit, *Mortificate ergo membra vestra*, ordinat humanam actionem primo per cohibitionem peccatorum; secundo per instructionem bonorum morum, ibi, *Induite vos ergo....viscera misericordiae.* Circa primum duo facit : quia primo praemittit monitionem; secundo eius rationem exponit, ibi, *Expoliantes vos veterem hominem.* Iterum prima in duas : quia primo prohibet vitia carnalia; secundo rationem assignat, ibi, *Propter quae venit ira Dei super filios incredulitatis.* Circa primum duo facit : quia primo ponit generalem prohibitionem; secundo explicat in speciali, ibi, *Quae sunt super terram.* Dicit ergo : Non debetis sapere, *quae sunt super terram;* sed mortificate quidquid terrenum, et specialiter membra *quae sunt super terram:* quod potest exponi similitudinarie : quia conversatio nostra est continens multos actus, sicut corpus multa membra; et in conversatione bona, prudentia est sicut oculus dirigens, fortitudo autem sicut pes portans; in mala vero, astutia sicut oculus, pertinacia vero sicut pes. Haec ergo membra sunt mortificanda. Vel aliter de membris corporis carnalibus dixit: *Mortui estis*, scilicet terrenae conversationi. Quomodo? Et respondens dicit : *Mortificate membra vestra.* Intantum ergo morimur culpae, inquantum vivificamur per gratiam. Vita enim gratiae reparat nos quantum ad mentem, non totaliter quantum ad corpus propter fomitem: *Rom. 7. 25. Ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati* : et paulo ante *vers. 23. Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis.* Qui ergo mortui estis quantum ad mentem, mortificate concupiscentiam in membris quae sunt super terram, inquantum sunt super terram, et terrena corpora : *1. Corin. 9. 27. Castigo corpus meum, et in servitutem redigo*, idest non permittendo ei se pertrahi ad carnalia. Et ideo ponit peccata in speciali : et primo pure carnalia; secundo media, ibi, *Et avaritiam.* Inter carnalia maxime concupiscentia inclinat ad luxuriam, ubi est actus turpis : et hoc vel secundum naturam animalis, non dicam rationis, quia omne peccatum est contrarium rationi; et ideo dicit, *Fornicationem : Tob. 4. 13. Attende tibi ab omni fornicatione :* vel contra naturam; et sic dicit, *Immunditiam.* Item delectatio est immunda: unde dicit, *Libidinem.* Item concupiscentia prava: unde dicit, *Concupiscentiam malam.*

Secundo ponit peccata media: et primo avaritiam, cuius obiectum est corporale, scilicet pecunia; et completur in delectatione spirituali, scilicet dominio talium: et ideo communicat eum carnalibus peccatis. Et subdit: *Quae est idolorum servitus: Ephes. 5. 5. Aut avarus, quod est idolorum servitus.*

Sed numquid avaritia ex suo genere est species idolatriae, et avarus peccat tamquam idolatra? Respondeo. Dicendum est: Non secundum speciem, sed secundum similitudinem: quia avarus ponit vitam suam in pecunia. Idolatra est quando quis exhibet alicui imagini honorem debitum Deo; avarus autem honorem debitum Deo exhibet pecuniae: quia tota sua vita circa hoc est. Quia vero avarus non intendit circa pecuniam se habere ut ad Deum, sicut idolatra; ideo est minus peccatum.

Deinde cum dicit, *Propter quas venit ira Dei*, ostendit rationem quare vitanda sunt haec peccata: et est duplex. Una quae movet omnes, et alia quae specialiter istos. Prima est vindicta Dei: quia propter carnalia *venit ira*, idest vindicta Dei, *in filios diffidentiae*, idest peccatores; qui diffidunt de Deo, quia luxuria est filia desperationis: quia multi ex desperatione spiritualium dant se totaliter carnalibus. Vel *diffidentiae*, quia quantum est de se, non est confidendum ut corrigantur; et ideo venit ira Dei, sicut *in Gen. 6.* et 7. in diluvio, et *18.* et *19.* de Sodomitis. Alia ratio est, quia illi aliquando fuerunt tales: unde dicit: *In quibus et vos ambulastis aliquando*, scilicet de malo in peius. Et ponit hanc rationem propter duo, scilicet et propter id quod Petrus dicit *1. Petr. 4. 3. Sufficit praeteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam, qui ambulaverunt in luxuriis, et desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, et illicitis idolorum cultibus:* et quia experti estis quod in eis non est utilitas, sed confusio: *Rom. 6. 21 Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis?*

LECTIO II.

Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri invicem: expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem eius qui creavit illum: ubi non est masculus, et femina, Gentilis, et Iudaeus, circumcisio, et praeputium, barbarus, et Scytha, servus, et liber; sed omnia, et in omnibus Christus.

Supra Apostolus monuit fideles contra vitia carnalia; hic monet eos contra vitia spiritualia: et primo ponit universalem admonitionem; secundo per partes distinguit. Dicit ergo: Aliquando ambulastis in illis; sed *nunc deponite et vos omnia*, non solum carnalia, sed omnia: *1. Petr. 2. 1. Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et detractiones omnes.* Distinguit autem vitia spiritualia in duo: primo in peccatum cordis; secundo oris, ibi, *Blasphemiam etc.* Et primo ponit *iram: ira enim viri iustitiam Dei non operatur*, *Iac. 1. 20.* et haec est deponenda. Secundo *indignationem*, quae oritur ex ira, quae est quando quis reputat aliquem indignum eorum quae habet, vel ut comparetur alii: *Isa. 27. 4. Indignatio non est mihi. Malitiam*, quae consequitur ad haec duo, scilicet quando quis molitur malum proximo inferre: *Iac. 1. 21. Abiicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiae, in mansuetudine suscipite insitum verbum.* Deinde ponit peccata pertinentia ad peccatum oris: et sunt tria genera peccatorum oris. Per hoc enim peccatum designatur inordinatio mentis: et primo in comparatione ad Deum, et haec est blasphemia: *Levit. 24. 14. Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput eius, et lapidet eum populus universus.* Et sic quaecumque blasphemia est peccatum mortale.

Sed quid, si sit subito? Respondeo. Dicendum est, quod si sit subito, ita quod non percipit se blasphemare, non peccat mortaliter. Sed credo quod quantumcumque subito, si tamen percipit quod dicit verba blasphemiae, peccat mortaliter.

Secundo designat ordinationem circa concupiscentiam, dicens: *Turpem sermonem de ore vestro: Ephes. 4. 29. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Tertio inordinationem contra proximum, et hoc est mendacium: *Proverb. 19. 5. Qui loquitur mendacium, non effugiet.*

Deinde cum dicit, *Expoliantes vos veterem hominem*, ostendit rationem quare sunt vitanda praedicta vitia, quia scilicet deposita vetustate, debet indui novitas: *Matth. 9. 16. Nemo mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus:* et primo ponit depositionem vetustatis; secundo assumptionem novitatis, ibi, *Et induentes novum.* Dicit ergo: *Deponite* haec, *expoliantes veterem hominem:* nam hic inveteratur per peccatum: *Hebr. 8. 13. Quod autem antiquatur, et senescit, prope interitum est.* Haec vetustas propinquat corruptioni, quia peccatum est via ad corruptionem. Item per peccatum perditur virtus, et decor spiritualis. Quae quidem vetustas est introducta per peccatum primi parentis: *Rom. 5. 12. Sicut enim per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors; ita et in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Hunc ergo veterem hominem, idest vetustatem peccati, *Rom. 6. 6. Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato*, exuite cum actibus suis: *Ephes. 4. 22. Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.* Novus homo est animus interius renovatus: quia homo ante gratiam habet mentem interiorem peccato subiectam; et quando reparatur per gratiam, habet novitatem: *Psalm. 102. 5. Renovabitur ut aquilae iuventus tua: Galat. ult. 15. In Christo Iesu neque praeputium aliquid valet, sed nova creatura.* Nova creatura est gratia innovans. Sed adhuc vetustas remanet in carne. Sed si sequeris iudicium novi hominis, tunc induis novum hominem; si vero concupiscis secundum desideria carnis, induis vetustatem: *Ephes. 4. 24. Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, et sanctitate veritatis.*

Deinde cum dicit, *Et induentes novum*, describit

novum hominem : et primo ostendit renovationis modum ; secundo ubi renovetur ; tertio secundum quid renovetur. Ostendit ergo quod interior homo vetus per ignorantiam Dei renovatur per fidem , et agnitionem Dei: *2. Corinth. 3. 18. In eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem , tamquam a Domini Spiritu*. Sed ubi est haec renovatio? Ibi scilicet ubi est imago Dei , quae non est in potentiis sensitivae partis , sed in mente: unde dicit, *Secundum imaginem* , idest ipsa Dei imago , quae est in nobis, renovatur; et hoc *secundum imaginem eius*, scilicet Dei, *qui creavit eum*. Dicitur autem novus creatus , quia anima rationalis non est ex traduce, sed a Deo creata.

Deinde cum dicit , *Ubi non est masculus , et femina*, ostendit hanc innovationem esse omnibus communem; alias non pertineret ad hominem inquantum homo. Et hoc, quia facta est secundum aliquid quod convenit omnibus. Quintuplex autem hic cadit distinctio inter homines. Una secundum sexum corporeum; et hanc excludit dicens: *Ubi non est masculus, et femina:* quia non differunt mente, sed secundum sexum corporeum. Secunda per nationes ; et hanc excludit ibi, *Gentilis, et Iudaeus*. Isti enim ex fidelibus , illi ex infidelibus, et tamen utrique mente rationales : *Rom. 3. 29. An Iudaeorum Deus tantum ? Nonne et Gentium ?* Tertia secundum ritum certum et proprium: quia quidam legis professionem, et quidam ritum eumdem non habebant: *Rom. 10. 12. Idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum*. Alia secundum linguam, ibi, *Barbarus, et Scytha*. Scythia est versus septemtrionem ; barbarietas autem extraneitatem dicit. Unde barbari, quasi extranei: et simpliciter est barbarus qui extraneus est ab homine inquantum homo, et hoc est inquantum rationalis. Et ideo illi barbari sunt qui non reguntur ratione , et legibus ; et ideo barbari naturaliter sunt servi ; et in Christo non differunt : quia etsi ius civile non habent, tamen legem habent Christi. Alia secundum conditiones, quia quidam servi, quidam liberi ; in Christo autem sunt omnes similes : *Iob 3. 19. Parvus, et magnus ibi sunt, et servus liber a domino suo*. Ergo non sunt hae differentiae in Christo; *sed est omnia, et in omnibus Christus*. Non enim est circumcisio nisi per Christum ; et libertas per Christum. Si non es liber , libertas tua est Christus ; si non es circumcisus , circumcisio tua est Christus ; et sic de aliis. *Et in omnibus* , quia omnibus beneficia sua dat.

LECTIO III.

Induite vos ergo , sicut electi Dei , sancti , et dilecti , viscera misericordiae , benignitatem, humilitatem , modestiam , patientiam ; supportantes invicem , et donantes vobismetipsis , si quis adversus aliquem habet querelam: sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos. Super omnia autem haec caritatem habete, quod est vinculum perfectionis, et pax Christi exultet in cordibus vestris; in qua et vocati estis in uno corpore : et grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundanter , in omni sapientia: docentes, et commonentes vosmetipsos in psalmis , et hymnis , et canticis spiritualibus , in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Omne quodcumque facitis in verbo , aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi , gratias agentes Deo , et Patri per ipsum,

Supra Apostolus induxit fideles ad vitandum mala; hic inducit eos ad operandum bona : et primo ad opera particularium virtutum; secundo ad opera virtutum principalium perficientium alias, ibi, *Super omnia autem haec caritatem habete*. Et primo commemorat eorum conditionem ; secundo subdit virtutum connumerationem, ibi, *Viscera misericordiae*. Dicit ergo: Si induistis novum hominem , debetis induere novi hominis partes , scilicet virtutes: *Rom. 13. 12. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis:* quibus induimur quando quidquid exterius apparet , est virtutibus ornatum. Sed quibus virtutibus ? Aliter induuntur milites , aliter sacerdotes. Ergo induite vobis convenientia vestimenta, *Sicut electi Dei sancti, et dilecti :* et quod dicit , *Electi* , pertinet ad remotionem a malo : quod dicit , *Sancti* , ad donum gratiae : *1. Corinth. 6. 11. Sed abluti estis, sed sanctificati estis: Levit. 11. et 19. 2. Sancti estote , quia ego sanctus sum , Dominus Deus vester:* quod dicit, *Dilecti*, pertinet ad praeparationem futurae gloriae: *Ioan. 13. 1. In finem dilexit eos*, scilicet vitae aeternae. Et describit hic vestimenta quae protegunt nos in adversis, et prosperis: *2. Corinth. 6. 7. Per arma iustitiae a dextris , et a sinistris :* et primo quae habenda in prosperis , secundo quae in adversis , ibi , *Patientiam*. In prosperis aliquid debemus: et primo proximo misericordiam ; et ideo dicit , *Viscera misericordiae: Luc. 1. 78. Per viscera misericordiae Dei nostri , in quibus visitavit nos oriens ex alto: Philip. 2. 1. Si qua viscera miserationis*, idest misericordiam ex affectu procedentem. Ad omnes vero consequenter est habenda benignitas , quae est quasi bona igneitas. Ignis enim liquefacit, et effluere facit humida. Si in te est bonus ignis, liquefacit quidquid humiditatis habes, et dissolvit. Hanc facit Spiritus sanctus: *Sap. 1. 6. Benignus est spiritus sapientiae : Ephes. 4, 32. Estote autem invicem benigni, misericordes etc.* In corde debes *humilitatem: Eccli. 3. 20. Quanto magnus es, humilia te in omnibus*. In exterioribus debes *modestiam*, quae ponit modum , ne in prosperis excedas : *Philip. 4. 4. Gaudete in Domino semper , iterum dico , gaudete : modestia vestra nota sit omnibus hominibus*. In adversis tria sunt arma habenda , scilicet patientia , quae facit quod animus propter adversa non amoveatur ab amore Dei , et rectitudine iustitiae : *Luc. 21. 19. In patientia vestra possidebitis animas vestras*. Sed quia quandoque contingit quod aliquis a iustitia non declinat quantum est de se, tamen aliorum mores sunt ei importabiles; ideo dicit: *Supportantes invicem: 2. Petr. 2. 8. Habitans apud eos qui de die in diem iustam animam iniquis operibus cruciabant: Rom. 15. 1. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.* Tertio condonationem , ibi, *Et donantes vobismetipsis*, idest parcentes: *2. Corinth. 2. 10. Nam et ego quod donavi , si quid donavi, propter vos in persona Christi*. Condonat autem quis iniuriam, quando non habet

rancorem ad eum, nec malum contra ipsum procurat. Sed quando necessitas puniendi est, tunc puniendus est. Et addit rationem: *Sicut et Dominus donavit vobis: Eccli. 28. 3. Homo homini servat iram, et a Deo quaerit medelam: Matth. 18. 32. Omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me:* et post: *Nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum?*

Deinde cum dicit, *Super omnia autem haec caritatem habete*, inducit ad principales virtutes perficientes alias: et principalior est caritas inter virtutes, sapientia vero inter dona. Caritas quidem informat omnes virtutes, sapientia vero dirigit. Primo igitur inducit ad primum; secundo ad secundum, ibi, *Verbum Christi habitet in vobis abundanter*. Primo inducit ad caritatem habendam; secundo ad caritatis effectus, ibi, *Et pax*. Dicit ergo: Super omnia induatis caritatem, quae omnibus praedictis maior est, ut dicitur *1. Corinth. 13. Super omnia*, idest magis quam omnia, quia est finis omnium virtutum: *1. Timoth. 1. 5. Finis autem praecepti est caritas.* Vel *super omnia* debemus habere caritatem, quia est super omnia alia: *1. Corinth. 12. 31. Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.* Et hoc, quia sine ipsa nihil valent alia. Et haec caritas figuratur per tunicam inconsutilem, *Ioan. 19.* Et ratio huius quare est habenda, subditur, scilicet quia *est vinculum perfectionis*. Secundum Glossam per omnes virtutes homo perficitur; sed caritas connectit eas ad invicem, et facit eas perseverantes; et ideo dicitur vinculum. Vel ex natura sua est vinculum, quia est amor qui est uniens amatum amanti: *Osee 11. 4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Sed addit, *Perfectionis*, quia est unumquodque perfectum, quando adhaeret fini ultimo, scilicet Deo; quod facit caritas.

Deinde cum dicit, *Et pax exultet in cordibus vestris*, monet ad actus caritatis: et ponit duos actus, scilicet pacem, et gratitudinem; et tertium innuit, scilicet gaudium. Dicit ergo: *Et pax Christi exultet in cordibus vestris.* Ex caritate mox oritur pax, quae est, secundum Augustinum, tranquillitas ordinis sibi a Deo instituti; quod facit caritas. Qui enim aliquem diligit, concordat cum eo in voluntate: *Psalm. 118. 165. Pax multa diligentibus legem tuam. Exultet*, quia caritatis effectus est gaudium, quod sequitur ex pace: *Prover. 12. 20. Qui pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium.* Sed non dicit simpliciter, *Pax*, quia est pax mundi, quam Deus non venit facere; sed *Christi*, quam fecit inter Deum, et hominem: *Mar. 9. 49. Pacem habete inter vos:* quam annuntiavit: *Luc. ult. 36. Stetit Iesus in medio eorum, et dixit eis, Pax vobis.* Et debetis habere, quia *in ista vocati estis: 1. Corinth. 7. 15. In pace vocavit nos Deus.* Et hoc est quod subdit: *In uno corpore*, idest ut sitis in uno corpore. Effectus alius est ut sitis grati: ideo sequitur: *Et grati estote: Sapient. 16. 29: Ingrati spes tamquam hibernalis glacies tabescet, et disperiet tamquam aqua supervacua.*

Deinde cum dicit, *Verbum Christi habitet in vobis abundanter*, monet ad sapientiam: et primo docet sapientiae originem; secundo sapientiae usum, ibi, *Docentes, et commonentes vosmetipsos.* Ad hoc etiam quod quis habeat sapientiam veram, oportet considerare unde oriatur: ideo dicit: *Verbum Christi habitet in vobis abundanter: Eccli. 1. 5. Fons sapientiae, Verbum Dei in excelsis.* Ergo ex verbo Christi hauriatis eam: *Deut. 4. 6. Haec est sapientia vestra, et intellectus coram populis: 1. Corinth. 1. 30. Qui factus est nobis sapientia a Deo, et iustitia, et sanctificatio, et redemptio.* Sed aliqui non habent verbum, ideo nec sapientiam: et ideo dicit, *Habitet: Prov. 3. 3. Circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui.* Aliquibus sufficit modicum quid de verbo Christi; sed Apostolus vult quod habeamus multum; et ideo dicit, *Abundanter: 2. Corinth. 9. 8. Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum: Proverb. 2. 4. Sicut thesauro effoderis eam.* Et addit, *In omni sapientia*, idest in omnibus pertinentibus ad sapientiam Christi debetis studere scire: *Act. 20. 27. Non subterfugi quo minus annuntiarem vobis omne consilium Dei: Eccli. 21. 17 Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit.* Triplex autem est usus huius sapientiae, scilicet instructionis, devotionis, et directionis. Instructio duplex: scilicet ad cognoscendum vera; unde dicit, *Docentes*, quasi dicat: Habitet ita abundanter in vobis ut de omnibus sitis instructi per ipsum: *2. Timoth. 3. 16. Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia.* Item ad cognoscendum bona: ideo dicit: *Et commonentes vosmetipsos*, idest exhortantes vos ad bona opera: *2. Petri 1. 13. Suscitare vos in commonitione.*

Secundo ponit usum devotionis: unde dicit: *In psalmis, et hymnis.* In psalmis qui designant iucunditatem bonae operationis: *Psalm. 148. 14. Laudate eum in voce exultationis.* Hymnus est laus cum cantico: *Psal. 148. 14. Hymnus omnibus sanctis eius. Et canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo:* quia quidquid nos facimus, debemus referre ad bona spiritualia, ad promissa aeterna, et ad reverentiam Dei: et ideo dicit, *In cordibus*, et non in labiis tantum: *1. Corinth. 14. 15. Psallam spiritu, psallam et mente: Isa. 29. 13. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Et addit, *In gratia*, scilicet recognoscentes gratiam Christi, et beneficia Dei. Sunt autem cantica Ecclesiae cordis principaliter; sed oris sunt, ut excitetur canticum cordis, et pro simplicibus, et rudibus.

Tertio ponit usum directionis in opere, dicens: *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi*: quia etiam locutio opus quoddam est: *1. Corinth. 10. 31. Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis; omnia in gloriam Dei facite.*

Sed contra. Aut hoc est praeceptum, aut consilium. Si praeceptum, peccat quicumque hoc non facit. Sed peccat venialiter quando quis hoc non facit. Ergo quicumque peccat venialiter, peccat mortaliter.

Respondeo. Quidam dicunt, quod hoc est consilium; sed hoc non est verum. Sed dicendum est, quod non est necessarium quod omnia in Deum referantur actu, sed habitu: qui enim facit contra gloriam Dei, et praecepta eius, facit contra hoc praeceptum. Venialiter autem peccans non facit contra hoc praeceptum simpli-

citer: quia licet non actualiter, tamen habitualiter refert omnia in Deum.

LECTIO IV.

Mulieres subditae estote viris, sicut oportet in Domino. Viri diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas. Filii obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino. Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant. Servi obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes Dominum. Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, et non hominibus scientes quod a Domino accipietis retributionem haereditatis. Domino Christo servite. Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit: et non est personarum acceptio apud Deum. Domini, quod iustum est, et aequum, servis praestate; scientes quoniam et vos Dominum habetis in caelo.

Posita generali instructione ad omnes; hic incipit ponere specialem. Primo dat quaedam specialia documenta pertinentia ad singulos status in Ecclesia; secundo quaedam communia omnibus statibus respectu certarum conditionum, *in 4. cap.* ibi, *Orationi instate.* Prima in tres, secundum tres connexiones ex quibus domus constituitur secundum Philosophum; quarum una est viri et uxoris; secunda patris et filii; alia domini et servi. Secunda ibi, *Filii obedite parentibus*; tertia ibi, *Servi obedite per omnia dominis carnalibus.* Unaquaeque earum dividitur in duo, secundum quod monet subditos ut obediant, superiores ut moderate imperent. Dicit ergo: *Mulieres subditae estote viris:* et dicit, *Sicut oportet*, quia haec subiectio est ex lege divina ordinata: *Genes. 3. 16. Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui: 1. Corinth. 14. 34. Mulieres in Ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditae esse, sicut et lex dicit.* Et ratio huius est, quia regere est rationis: viri autem magis vigent ratione, et ideo praesidere debent. Item addit, *In Domino:* quia omnia ordinata ad aliquos fines sunt referenda finaliter in Deum. Deinde monet viros ut diligant eas, dicens: *Viri diligite uxores:* hoc enim est naturale, quia vir, et uxor quodammodo sunt unum: *Ephes. 5. 25. Viri diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam.* Et prohibet ne eis sint amari: *Mich. 1. 12. Infirmata est in bonum quae habitat in amaritudinibus: Ephes. 4. 31. Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia.*

Deinde cum dicit, *Filii obedite parentibus*, agit de secundo, et dicit: *Filii obedite parentibus per omnia,* scilicet quae non sunt contra Deum: *Hebr. 12. 9. Parentes quidem carnis nostrae habuimus eruditores, et reverebamur eos.* Si vero praecipiant in his quae sunt contra Deum, sic intelligitur illud quod dicitur *Luc. 14. 26. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Et hoc quia *hoc est placitum in Domino*, idest in lege Domini: quia lex caritatis non removet legem naturae, sed perficit. Est autem lex naturalis quod filius subdatur curae patris: *Exod. 20. 12. Honora patrem tuum, et matrem tuam.*

Deinde cum dicit, *Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros,* instruit parentes: *Ephes. 6. 4. Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros.* Et hoc *ut non pusillo animo fiant*, idest ut non pusillanimes fiant. Et huius ratio est, quia homines retinent impressionem quam a pueritia habuerunt. Naturale autem est quod qui in servitute nutriuntur, semper sunt pusillanimes. Unde ratio est cuiusdam, quare filii Israel non statim in terram promissionis sunt perducti, quia fuerant nutriti in servitute, et non habuissent audaciam contra inimicos pugnandi: *Isa. 35. 4. Dicite pusillanimis: Confortamini, et nolite timere.*

Deinde cum dicit, *Servi obedite per omnia dominis carnalibus*, agit de tertio: et primo de servis ponit monitionem; secundo ostendit rationem, ibi, *Scientes quod a Domino accipietis retributionem*; tertio excludit dubitationem, ibi, *Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit.* Circa primum duo facit: quia primo monet eos ad obedientiam; secundo determinat obediendi modum, ibi, *Non ad oculum servientes.* Dicit ergo: *Servi,* secundum carnalem conditionem, *obedite per omnia,* quae scilicet non sunt contra Deum, *dominis carnalibus: 1. Petr. 2. 18. Non tantum bonis, et modestis, sed etiam discolis: 1. Timoth. ult. 1. Quicumque sunt sub iugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur.*

Deinde cum dicit, *Non ad oculum servientes*, docet modum obediendi: et ostendit duos modos obediendi. Primo quod simpliciter, et sine dolo; secundo ostendit quod voluntarie. Dicit ergo: *Non ad oculum servientes,* scilicet quantum potest videri a domino: *Ephes. 6.* simile. Et dicit, *Quasi hominibus placentes*, quia non serviunt hoc modo nisi ut placeant hominibus: *Galat. 1. 10. Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem.* Ideo addit, *Sed in simplicitate cordis*, idest absque dolo, *timentes Dominum*, sicut *Iob 1. 1. Erat vir ille simplex, et rectus, ac timens Deum: Prov. 11. 3. Simplicitas iustorum diriget eos.* Item voluntarie: unde dicit: *Quodcumque facitis, ex animo,* idest prompte, *operamini:* et hoc, *sicut Domino:* quia qui servit alicui propter ordinem iustitiae, facit hoc propter Deum, a quo est hic ordo: *Rom. 13. 2. Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit: Ephes. 6. 6. Facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino, et non hominibus.*

Deinde cum dicit, *Scientes quod a Domino accipietis retributionem haereditatis*, ostendit duplicem rationem huius: et una est ex parte remunerationis; alia ex parte devotionis ad Deum. Dicit ergo: Serviatis prompte, quia *a Domino accipietis retributionem haereditatis* aeternae: *Psal. 15. 5. Funes ceciderunt mihi in praeclaris, etenim haereditas mea praeclara est mihi: Ephes. 6. 8. Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber.* Quorumdam enim fuit opinio, quod actus iustitiae non est meritorius, quia hoc vi-

debatur esse debitum, et hoc non est meritorium alicui dare quod suum est. Sed sciendum est, quod ex hoc quod voluntarie facis, ex hoc ponis aliquid de tuo, quia de potestate tua est velle, et non velle; et sic est meritorium. Servi autem ex debito serviunt domino; et ideo, ut habeant mercedem, hoc faciunt voluntarie. Sed sic servite eis quod a Deo non recedatis. Item alia ratio est, quia sic servitis Domino Christo: *Rom. 12. 11. Spiritu ferventes, Domino servientes.*

Deinde eum dicit, *Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit*, removet dubitationem. Posset enim dicere servus: Quomodo serviam ei qui facit mihi iniuriam? Et ideo dicit: Non est tuum ut vindices te, subtrahendo ei quod suum est; sed expecta ab eo qui potest: quia *qui iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit: 2. Corinth. 5. 10. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum: Ephes. 6. 9. Et personarum acceptio non est apud Deum: Act. 10. 34. Non est personarum acceptor Deus.*

Deinde cum dicit, *Domini, quod iustum est, et aequum, servis praestate*, ostendit qualiter domini se habeant ad servos; et circa hoc duo facit: quia primo dat doctrinam; secundo reddit rationem eorum, ibi, *Scientes quoniam et vos Dominum habetis in caelo.* Dupliciter autem potest dominus gravare servos, scilicet faciendo contra eos quod iustitia legis prohibet: quia secundum leges non licet domino saevire in servum; et ideo dicit, *Quod iustum est*: item si exigeret totum debitum, quod mansuetudo christiana mitigat; ideo dicit, *Et aequum: Iob 31. 13. Si contempsi subire iudicium cum servo meo, et ancilla mea, cum disceptarent adversum me.*

Deinde cum dicit, *Scientes quoniam et vos Dominum habetis in caelo*, ponitur ratio: quia sicut tu te habes ad eos, ita Dominus ad te: *Ephes. 6. 9. Scientes quia et illorum, et vester Dominus est in caelis.*

CAPITIS QUARTI

LECTIO PRIMA

Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod etiam vinctus sum, ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Quae circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum ut cognoscat quae circa vos sunt, et consoletur corda vestra, cum Onesimo carissimo, et fideli fratre, qui ex vobis est: qui omnia quae hic aguntur nota facient vobis. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabae, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, suscipite illum, et Iesus qui dicitur iustus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno Dei; qui mihi fuerunt solatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est servus Christi Iesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti, et pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo quod habet multum laborem pro vobis, et pro his qui sunt Laodiciae, et qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus carissimus, et Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiciae, et Nympham, et quae in domo eius est ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud vos Epistola haec, facite ut et in Laodicensium Ecclesia legatur, et ea quae Laodicensium est, vobis legatur. Et dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut impleas illud. Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri vobiscum. Amen.

Supra posuit specialia documenta ad singulos status hominum; hic ponit pertinentia ad omnes, tamen respectu diversorum: et primo ostendit qualiter se habeant ad alios; secundo qualiter ad ipsos alii se habeant, ibi, *Quae circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quomodo se habeant ad ipsummet Apostolum, eorum praelatum; secundo quomodo ad alios, maxime infideles, ibi, *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.* Circa primum duo facit: quia primo incitat eos universaliter ad orandum; secundo ut orent pro eo, ibi, *Orantes simul et pro nobis.* Debet autem oratio habere tria, scilicet quod sit assidua, grata, et vigilans. Assidua, unde dicit, *Orationi instantes*, idest cum perseverantia orate: *1. Thessal. 5. 17. Sine intermissione orate: Luc. 18. 1. Oportet semper orare, et numquam deficere.* Item vigilans, ut animus non sit pressus: ideo subditur, *Vigilantes: 1. Petr. 4. 7. Vigilate in orationibus: Luc. 6. 12. Erat pernoctans in oratione Dei* Item grata, idest in gratiarum actione: alias non mereretur beneficia nova, si de acceptis esset ingratus: unde sequitur, *In gratiarum actione: Philip. 4. 6. Cum gratiarum actione: 1. Thessal. 5. 18. In omnibus gratias agite.*

Consequenter rogat ut orent pro ipso, dicens: *Orantes simul et pro nobis*: quia hoc est debitum quod subditi pro praelatis orent, quia praelati custodiunt eos, et eorum bonum est commune omnium: *2. Thessal. 3. 1. Orate pro nobis, ut sermo Domini currat, et clarificetur, sicut et apud vos.* Et hoc, ut *Deus aperiat ostium sermonis*, idest os, per quod sermo a corde exit, et quod Deus det gratiam digne proferendi verbum suum. In apertione etiam significatur aliquid magnum: *Matth. 5. 2. Aperiens os suum, docebat eos*: et ideo subdit, *Ad loquendum: 1. Corinth. 14. 2. Spiritus est qui loquitur mysteria.* Et his indigeo, quia propter verbum Christi tribulationes pa-

tior ; et ideo orandum est , ut libere possim: *2. Timoth. 2. 9. Laboro usque ad vincula.* Et hoc, *ut aperiat*, idest ut manifestet, *nobis ostium sermonis.* Tria possunt esse impedimenta verbi: scilicet propter timorem ; ideo dicit , *Vinctus sum:* vel propter altitudinem , ita quod subditi nequeant intelligere ; ideo dicit , *Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui:* vel propter incongruitatem temporis , vel modi : ideo dicit , *Ut oportet: 1. Corinth. 3. 1. Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: Luc. 12. 42. Fidelis dispensator , et prudens , quem constituit Dominus supra familiam suam , ut det illis in tempore tritici mensuram.*

Consequenter cum dicit , *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*, ostendit quomodo se habeant ad extraneos : et primo in conversatione ; secundo quomodo in locutione , ibi , *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.* Dicit ergo: *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt* , idest infideles. *In sapientia*, idest sapienter: *Sap. 7. 28. Neminem diligit Deus nisi qui cum sapientia inhabitat.* Et huius causa est *Redimentes tempus.* Redimit vexationem suam, quando quis dimittit quod est de iure suo, ut vitet eam. Isti vexabantur ab eis ; ideo vult quod redimant eam per sapientiam: *1. Petr. 2. 12. Conversationem vestram inter Gentes habentes bonam.* Item docet secundo quomodo se habeant loquendo: et primo ut sermo sit gratus : unde dicit : *Sermo vester semper in gratia: Eccli. 6. 5. Lingua eucharis in bono homine abundabit:* secundo ut sit discretus : unde dicit , *Sale conditus.* Per salem intelligitur discretio : quia per ipsum omnis cibus conditus est sapidus ; ita omnis actio indiscreta est insipida , et inordinata : *Marc. 9. 49. Habete in vobis sal , et pacem habete inter vos.* Et hoc, *ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.* Aliter enim est respondendum sapientibus, aliter insipientibus : *Prov. 26. 4. Non respondeas stulto iuxta stultitiam suam , ne efficiaris ei similis : 1. Petr. 3. 15. Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quae in vobis est spe.*

Deinde cum dicit , *Quae circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus* , ostendit quid alii agant ad ipsos : et primo ostendit quid ad eos agant illi quos ad eos mittit; secundo quid cum Apostolo remanentes, ibi , *Salutat vos Aristarchus etc.* Mittit autem ad eos legatum , quem primo describit tripliciter : et primo a dilectione , dicens , *Carissimus frater* , scilicet per caritatem, quae facit hominem auro pretiosiorem: *Isa. 13. 12. Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo.* Item a fide: unde dicit, *Fidelis in ministerio: 1. Corinth. 4. 2. Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Item ab humilitate : unde dicit , *Et conservus* , scilicet in executione ministerii, sed *in Domino :* quia praelatus quaerere debet utilitatem eorum, quibus praefertur , et Dei honorem. Sed ad quid mittitur ? Ut cognoscat statum subditorum : *Gen. 37. 14. Vade , et vide si cuncta prospera sint erga fratres tuos , et pecora ; et renuntia mihi quid agatur: 1. Reg. 17. 18. Fratres tuos visitabis, si recte agant, et cum quibus ordinati sunt, disce.* Item ut consoletur: *Rom. 1. 11. Desidero enim videre vos, ut aliquid impartiar vobis gratiae spiritualis ad confirmandos vos , idest simul consolari in vobis per eam quae invicem est fidem vestram, atque meam.* Et Dominus missus a Patre ad hoc venit : *Isa. 61. 2. Ut consolarer omnes lugentes , et ponerem consolationem lugentibus in Sion.* Item describit eius societatem cum Onesimo. *Qui omnia quae hic aguntur , nota facient vobis :* et vestra mihi , ut corrigam; et mea vobis, ut exemplum habeatis.

Deinde cum dicit, *Salutat vos Aristarchus*, ostendit quomodo salutantur a remanentibus cum Apostolo : et littera satis patet : *De quo accepistis mandata: Act. 13.* dicitur, quod cum Paulus , et Barnabas simul irent , quidam Ioannes Marcus sic se eis coniunxit quod postea recessit, et iterum rediit : Paulus quidem noluit eum recipere, sed Barnabas; et ideo Paulus recessit a Barnaba. Et propter hoc Apostolus scripsit ad Colossenses de Marco, quod non reciperent eum ; sed nunc quia conversus erat, scribit ut eum recipiant ; et hoc est, *Accepistis mandata : si venerit ad vos, excipite illum.* Vel fratrem Barnabae , de quo Barnaba *accepistis mandata etc. Et Iesus qui dicitur iustus :* qui quidem erat vir sanctae conversationis ; et ideo dicitur iustus. *Qui sunt ex circumcisione*, missi ad praedicandum Evangelium Christi: *Philip. 1. 18. Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur ; et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.* Et sic primo Gentiles , secundo Iudaeos ponit : *Epaphras qui ex vobis est*, quia Asianus erat. Et ad hoc salutant, *ut stetis perfecti: Iac. 1. 4. Ut sitis perfecti, et integri, in nullo deficientes. Pleni in omni voluntate Dei*, idest in omnibus quae pertinent ad voluntatem Dei. Item ponit Lucam , qui non fuit natus ex Iudaeis ut videtur , quia fuit Antiochenus , medicus arte : quem specialiter nominat, quia fuit homo bonae auctoritatis in Ecclesia propter Evangelium quod scripsit, Apostolo adhuc vivente. Item *Demas.*

Deinde cum dicit, *Salutate fratres*, ostendit quos salutent : et primo quomodo alios alienae Ecclesiae : secundo quomodo eos qui sunt de sua, ibi, *Et ea quae est Laodicensium, vobis legatur.* Ex quo habetur, quod scripsit alias Epistolas : quia istam, de qua fit mentio hic, scilicet Laodicensium, et unam aliam ad Corinthios praeter primam , et secundam : quia *in 1. Epistola cap. 5. 9.* dicit: *Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis.* Sed ratio est duplex , quare non sunt in canone : quia non constabat de earum auctoritate, quia forte erant depravatae, et perierant in Ecclesiis : vel quia non continebant aliud quam ista. *Et dicite Archippo.* Hic fuit praelatus eorum : et mandat ut moneant ipsum dicentes : *Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut impleas illud: 2. Timoth. 4. 5. Ministerium tuum imple.* Et quidem tunc ministerium implet quando facit illud ad quod accepit.

Sed videtur quod non pertineat ad subditum monere praelatum, *Exod. 19.* Dicendum , quod irreverenter arguere, et vituperare est prohibitum ; sed monere caritative potest , sicut Paulus Petrum, *Galat. 2.*

Sed quare non scripsit praelato ? Quia praelatus est propter Ecclesiam, et non e converso.

Salutatio mea manu Pauli. Consuetudo Apostoli erat quod totam Epistolam faciebat aliquem scribere ; sed in fine ponebat aliquid de manu sua : *2. Thessal. ult.*

17. ubi dicit: *Salutatio mea manu Pauli:* idem et hic, ne fallerentur. Et dicit: *Memores estote vinculorum meorum:* quia Romae vinctus erat: quia *Iac. 5. 10. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, et longanimitatis, et laboris, et patientiae, Prophetas qui locuti sunt in nomine Domini: Hebr. ult. 7. Mementote praepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.* Tandem concludens optat eis bonum, dicens: *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum: Ioan. 1. 17. Gratia, et veritas per Iesum Christum facta est:* cui sit laus, et gloria nunc, et semper. *Amen.*

FINIS EPISTOLÆ AD COLOSSENSES.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES I

PROLOGUS.

MULTIPLICATAE SUNT AQUAE, ET ELEVAVERUNT ARCAM IN SUBLIME A TERRA; *Gen. 7. 17.*

Haec verba competunt materiae huius Epistolae. Ecclesia enim figuratur per arcam, sicut dicitur *1. Petr. 3* quia sicut in arca ceteris pereuntibus paucae animae salvatae sunt; ita in Ecclesia pauci, idest soli electi, salvabuntur. Per aquas autem significantur tribulationes. Primo quia aquae impellunt irruendo sicut tribulationes: *Matth. 7. 27. Venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam.* Sed impulsu fluminum Ecclesia non movetur: unde subdit: *Et non cecidit.* Secundo aqua extinguit ignem: *Eccli. 3. 33. Ignem ardentem extinguit aqua:* sic tribulationes extinguunt impetus concupiscentiarum, ne homines ad libitum eas sequantur; sed non extinguunt veram caritatem Ecclesiae, *Cant. 8. 7. Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam.* Tertio aquae submergunt per inundationem: *Thren. 3. 54. Inundaverunt aquae super caput meum*; sed Ecclesia non per has submergitur: *Ionae 2. 6. Circumdederunt me aquae usque ad animam meam, abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum:* et post vers. 5. *Rursum videbo templum sanctum tuum.* Non ergo deficit, sed sublevatur. Et primo per elevationem mentis ad Deum. Gregorius: *Mala quae nos hic premunt, ad Deum nos ire compellunt: Osee 6. 1. In tribulatione sua mane consurgent ad me.* Secundo per spiritualem consolationem: *Psal. 93. 19. Secundum multitudinem dolorum in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt animam meam: 2. Corinth. 1. 5. Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat consolatio nostra.* Tertio per multiplicationem fidelium: quia tempore persecutionum Deus multiplicavit Ecclesiam: *Exod. 1. 12. Quantoque magis opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, et crescebant.* Sic ergo convenit huic Epistolae: quia isti multas tribulationes passi, steterunt fortes. Videamus ergo textum.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD THESSALONICENSES I

CAPITIS PRIMI

LECTIO UNICA

Paulus, et Silvanus, et Timotheus, Ecclesiae Thessalonicensium in Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratia vobis, et pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestrae, et laboris, et caritatis, et sustinentiae spei Domini nostri Iesu Christi ante Deum, et Patrem nostrum. Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem vestram, quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute, et in Spiritu sancto, et in plenitudine multa; sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti, ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, et in Achaia. A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia, et in Achaia; sed in omni loco fides vestra, quae est ad Deum, perfecta est; ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui: ipsi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, et quomodo conversi estis ad Deum a simulacris, servire Deo vivo, et vero, et expectare Filium eius de caelis, quem suscitavit ex mortuis, Iesum qui eripuit nos ab ira ventura.

Apostolus vult munire hic Ecclesiam contra tribulationes: et primo contra tribulationes praesentes, et hoc in prima Epistola; secundo contra futuras tempore Antichristi, et hoc in secunda. Prima dividitur in salutationem, et epistolarem narrationem, ibi, *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis*. Item primo tangit personas salutantes; secundo Ecclesiam salutatam; tertio bona optata. Notandum est autem, quod quia ubi non delinquimus, omnes pares sumus: ideo quia istis bonis scribit, non facit mentionem de officio suo, sed solum de nomine humilitatis, quod est *Paulus: Sap. 7. 11. Et innumerabilis honestas per manus illius.* Et adiungit duos, qui eis praedicaverunt cum eo, scilicet Silvanum, qui est Silas, et Timotheum, quem circumcidit, ut dicitur *Act. 16.* Salutat autem Ecclesiam, quae est congregatio fidelium; et hoc *in Deo Patre, et Domino nostro Iesu Christo*, idest in fide Trinitatis, et divinitatis, et humanitatis Christi, quia in horum cognitione erit nostra beatitudo. Tangit autem personam Patris, et Filii incarnati, in quibus intelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Bona optata sunt *gratia*, quae est principium omnium bonorum: *1. Corin. 15. 10. Gratia Dei sum id quod sum*: et *pax*, quae est finis: quia tunc est pax, quando appetitus totaliter pacatur.

Deinde cum dicit, *Gratias agimus*, incipit epistolaris narratio: et primo commendat eos de praeterita perseverantia; secundo monet eos ad bene agendum in futurum, *4. cap.* ibi, *De cetero ergo fratres, rogamus vos, et obsecramus in Domino Iesu*. Item primo agit gratias universaliter de bonis eorum; secundo ea commemorat in speciali, ibi, *Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem vestram*. Circa primum duo facit: quia primo ponit gratiarum actionem; secundo eius materiam, ibi, *Memores operis fidei vestrae*. Item primo pro eis gratias agit; secundo pro eis orat, ibi, *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris*. Quantum ergo ad primum dicit tria quae debent esse in gratiarum actione. Primo quod sit ordinata, scilicet ad Deum: ideo dicit: *Gratias agimus Deo: Psal. 83. 12. Gratiam, et gloriam dabit Dominus: Iac. 1. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a Patre luminum.* Item assidua, quia *semper*. Item universalis, ibi, *Pro omnibus vobis: Infra 5. 8. In omnibus gratias agite.* Deinde orat pro eis, dicens: *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris*; quasi dicat: Quandocumque oro, habeo vos in memoria:

Rom. 1. 9. Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.

Deinde cum dicit, *Memores operis fidei vestrae*, posuit bona de quibus agit gratias, scilicet fidem, spem, et caritatem : *1. Corinth. 13. 13. Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec.* Fidem praemittit, quia est substantia sperandarum rerum , argumentum non apparentium : *accedentem enim ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit , Hebr. 11. 6.* Haec autem non est sufficiens nisi habeat operationem, et laborem ; et ideo dicit : *Operis fidei vestrae, et laboris: Iac. 2. 26. Fides sine operibus mortua est.* Item quia qui laborando propter Christum deficit, nihil valet : *Luc. 8. 13. Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.* Ideo dicit, *Operis, et laboris ;* quasi dicat · Memores fidei vestrae operantis et laborantis Item *caritatis*, in cuius operibus abundabant : *infra 4. 9. De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis.* Item *spei* , quae facit patienter sustinere adversa : *Rom. 12. 12. Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Et sustinentiae* , quam spes facit: *Iac. 5. 11. Patientiam Iob audistis. Spei*, inquam, *Domini nostri*, idest quam habemus de Christo, vel quam Christus dedit nobis : *1. Petr. 1. 3. Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.* Haec spes est *ante Deum*, non ante oculos hominum : *Matth. 6. 1. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus , ut videamini ab eis: Hebr. 6. 19. Quam sicut anchoram habemus animae tutam, ac firmam.* Spes enim in veteri testimonio non induxit ad Deum.

Deinde cum dicit , *Scientes , fratres dilecti a Deo , electionem vestram*, in speciali commemorat eorum bona : quos primo commendat, quod devote, et prompte susceperunt praedicationem, non obstante tribulatione; secundo quod propter tribulationem ab ea non recesserunt, *in 11. cap.* ibi, *Nam ipsi scitis.* Iterum prima pars dividitur in duas ; quia primo ostendit qualis fuit ista praedicatio ; secundo qualiter ab eis recepta, ibi , *Et vos imitatores nostri facti estis.* Circa primum tria facit : quia primo ostendit quid circa eos faciebat ; secundo modum praedicationis suae, ibi , *Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum ;* tertio quid ipsi sciebant de Apostolo, ibi. *Sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos.* Dicit ergo : *O fratres dilecti a Deo* , non solum communiter inquantum dat esse naturae , sed inquantum specialiter ad bona aeterna estis vocati : *Malach. 1. 2. Iacob dilexi, Esau autem odio habui: Deuter. 33. 3. Dilexit populos : omnes sancti in manu illius sunt. Electionem vestram ;* quasi dicat : Certitudinaliter cognosco vos esse electos : quia hanc electionem non meruistis , sed a Deo estis gratuite electi. Et hoc scio, quia Deus dedit mihi magnum argumentum in praedicatione , scilicet quod illi quibus loquor, sunt a Deo electi, scilicet quando Deus dat eis gratiam fructuose audiendi verbum eis praedicatum , vel mihi gratiam copiose praedicandi eis. Contra videtur esse quod dicitur *Ezech. 3. 26. Et linguam tuam adhaerere faciam palato tuo, et eris mutus.* Ideo primo commemorat quam virtuose eis praedicavit ; secundo inducit eorum testimonium, ibi , *Sicut scitis.* Virtuose quidem, quia non fuit in sublimitate sermonis, *sed in virtute: 1. Corinth. 2. 4. Sermo meus, et praedicatio mea non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus, et virtutis: 1. Corith. 4. 20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.* Vel potest referri ad confirmationem praedicationis , vel ad modum praedicandi. Si ad primum, sic confirmata fuit praedicatio mea vobis, non argumentis, sed virtute miraculorum. Unde dicitur *Marc. ult. 20. Domino cooperante , et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item in datione Spiritus sancti : unde dicit, *Et in Spiritu sancto: Act. 10. 44. Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum: Hebr. 2. 4. Contestante Deo signis , et portentis , et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus. Et in plenitudine multa.* Et hoc addit , ne crederent se minus recepisse quam Iudaei ; quasi dicat : Spiritus sanctus non est personarum acceptor ; sed in ea plenitudine fuit apud vos sicut apud Iudaeos : *Act. 2. 4. Repleti sunt omnes Spiritu sancto.* Sed si ad secundum, sic. *In virtute*, idest virtuosam vitam vobis ostendens: *Act. 1. 1. Coepit Dominus facere, et docere : et in Spiritu sancto*, scilicet suggerente : *Matth. 10. 20. Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. In plenitudine multa* , scilicet quia instruxi vos de omnibus ad fidem necessariis. Inducit autem eorum testimonium ad hoc , cum dicit : *Sicut vos scitis quales fuerimus in vobis propter vos ;* idest qualia dona, et virtutes ostendimus in vobis : *2. Corinth. 5. 11. Spero autem in conscientiis vestris manifestos nos esse.*

Deinde cum dicit , *Et vos imitatores nostri facti estis* , ostendit quomodo praedicationem suam virtuose receperunt , nec propter tribulationes recesserunt : et primo ostendit eorum virtutem in hoc quod alios imitati sunt ; secundo quod aliis se imitabiles praestiterunt , ibi , *Ita ut facti estis forma omnibus credentibus in Macedonia , et in Achaia.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit quos sunt imitati ; secundo in quibus sunt imitati, ibi, *Excipientes verbum in tribulatione multa.* Circa primum dicit , quod imitati sunt eos quos debuerunt , scilicet praelatos ; et ideo dicit: *Imitatores nostri facti estis: Philip. 3. 17. Imitatores mei estote , fratres.* Sed imitati sunt non in eo in quo delinquimus sicut homines , sed in quo imitamur Christum. Unde et dicitur *1. Corinth. 4. 16. Imitatores mei estote , sicut et ego Christi* , idest in quo imitatus sum Christum , scilicet in patientia tribulationis : *Matth. 16. 16. Si quis vult post me venire , abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me : 1. Petr. 2. 21. Christus passus est pro nobis , vobis relinquens exemplum , ut sequamini vestigia eius.* Et ideo dicit: *In tribulatione multa cum gaudio ;* idest, quamvis multa tribulatio immineret propter verbum , tamen illud accepistis cum gaudio : *Iac. 1. 2. Omne gaudium existimate , fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: Act. 5. 41. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Cum gaudio* , inquam , *Spiritus sancti* , non alio quocumque : qui est amor Dei, qui facit gaudium patientibus propter Christum , quia amant eum : *Cant. 8. 7. Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione , quasi nihil despiciet eam.* Et sic estis imita-

tores nostri, quod scilicet aliis estis imitabiles: unde dicit: *Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, et in Achaia.* Circa quod tria facit: quia primo ostendit eos esse imitabiles; secundo quomodo eorum fama divulgata est, ibi, *A vobis enim diffamatus est sermo Domini;* tertio quomodo ab omnibus laudabantur populis, ibi, *Ipsi enim annuntiant de nobis.* Dicit ergo: Ita perfecte nos imitati estis, *ut sitis facti forma*, idest exemplum vitae, non solum in terra vestra, sed in aliis: *Matth. 5. 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est.* Sed credentibus forma facti estis, quibus fides vestra innotuit. Ad quod bonitas vestra accessit: *A vobis enim diffamatus est sermo Domini*, idest praedicandi Dominum; idest vestra fama diffusa est, *non tantum in Macedonia, et Achaia*, quae sunt vobis vicinae; sed *fides vestra ad Deum perfecta est;* idest, quam Deus acceptat, et quae coniungit vos Deo, quae etiam est in omni loco divulgata: *Rom. 1. 8. Fides vestra annuntiatur in universo mundo.* Et signum huius est, quia *non est necesse nobis quidquam loqui.* Boni enim praedicatoris est, bona aliorum in exemplum adducere: *2. Corinth. 9. 2. Vestra enim aemulatio provocavit plurimos.*

Deinde cum dicit, *Ipsi enim de nobis annuntiant,* ponit eorum laudem, qua ab aliis laudabantur, quia *de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos*: *Proverb. ult. 31. Laudent illam in portis opera eius.* Laudant autem in vobis meam praedicationem, et vestram conversionem. *Annuntiant* ergo *qualem introitum habuerimus ad vos*, quia cum magna difficultate, et in tribulationibus. Laudant etiam vestram conversionem. Et ostendit quomodo, a quo, et ad quid conversi sunt. Quoad primum dicit: *Et quomodo conversi estis ad Deum;* idest quam faciliter, et perfecte: *Ioel. 2. 12. Convertimini ad me in toto corde vestro: Eccl. 5. 8. Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem.* Quoad secundum dicit, *A simulacris: 1. Cor. 12. 2. Scitis quoniam cum Gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* Quoad tertium dicit, *Servire Deo*, scilicet servitute latriae: non creaturae, sed *Deo:* contra quod dicitur *Rom. 1. 25. Servierunt creaturae potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula.* Et dicit, *Vivo*, ut excludat idolatriae cultum: quia idolatrae colebant quosdam mortuos, quorum animas dixerunt deificatas, sicut Romulum, et Herculem: et ideo dicit, *Vivo*: *Deut. 32. 40. Vivo ego in aeternum.* Item quia Platonici putabant, quasdam substantias separatas deos esse participatione; dicitur, *Vero*, non participatione divinae naturae. Sed quia servientes ei sunt remunerandi; ideo quia sic estis, restat ut remunerationem expectetis; unde dicit: *Et expectare Filium eius*, scilicet Dei, *de caelis* descendentem: *Luc. 12. 36. Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis: Isa. 30. 18. Beati omnes qui expectant eum.* Illi autem sunt qui sunt lumbis praecincti. Duo autem expectamus, scilicet resurrectionem, ut scilicet ei conformemur: unde dicit: *Quem suscitavit ex mortuis, Iesum: Rom. 8. 11. Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra: Philip. 3. 21. Reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae.* Item liberari a poena futura, quae imminet reis. A causa autem poenae, scilicet a peccato, liberamur per Christum: unde dicit: *Qui eripuit nos ab ira ventura: Apoc. 6. 16. Abscondite vos a facie sedentis super thronum, et ab ira agni.* Ab hac ira nullus potest nos liberare nisi Christus: *Matth. 3. 7. Quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira?*

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Nam et ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit; sed ante passi multa, et contumeliis affecti, sicut scitis, in Philippis fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei in multa solicitudine. Exhortatio enim nostra, non de errore, neque de immunditia, neque in dolo; sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione avaritiae: Deus testis est: neque quaerentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis. Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi Apostoli; sed facti sumus parvuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foveat filios suos. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras: quoniam carissimi nobis facti estis. Memores enim estis, fratres, laboris nostri, et fatigationis: nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus, praedicavimus in vobis Evangelium Dei. Vos testes estis, et Deus, quam sancte, et iuste, et sine querela vobis, qui credidistis, affuimus; sicut scitis qualiter unumquemque vestrum, sicut pater filios suos, deprecantes vos, et consolantes, testificati sumus ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum, et gloriam.

Supra commendavit eos, quod in tribulationibus verbum Dei receperunt; hic commendat eos, quod ab eo non recesserunt propter tribulationes; et circa hoc tria facit: quia primo commemorat eorum tribulationes; secundo ostendit quale eis remedium adhibuit, *in 3. cap.* ibi, *Propter quod non sustinentes amplius placuit nobis remanere Athenis, solis;* tertio propter quid, ibi, *Quia nunc vivimus, si vos statis in Domino.* Quia vero supra dixit de eis nuntiari ab omnibus introitum Apostoli ad eorum conversionem; ideo primo agit de introitu suo; secundo de eorum conversione, ibi, *Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione.* Circa primum tria facit: quia primo commemorat suam constantiam, quam habuit antequam ad eos veniret; secundo sinceritatem doctrinae per quam eos convertit, ibi, *Exhortatio enim nostra non de errore;* tertio sinceritatem suae conversationis cum conversis, ibi, *Vos*

testes estis, et Deus. Iterum prima in duas : quia primo praemittit tribulationes, quas passus est antequam ad eos veniret ; secundo quomodo fiduciam ex hoc non amisit, ibi, *Fiduciam habuimus in Deo nostro.* Dicit ergo : Dico, quod annuntiant introitum nostrum, quem et vos scitis, quoniam *non fuit inanis*, idest levis, sed difficilis, quia per multas tribulationes. Vel *non inanis*, idest vacuus, sed plenus : *Gen. 1. 2. Terra erit inanis, et vacua.* Vel *non inanis*, idest mobilis, sed stabilis : *Philip. 2. 16. Non in vanum cucurri, neque in vacuum laboravi.* Sed ante sumus passi passiones corporales : *Prover. 19. 11. Doctrina viri per patientiam noscitur: Psalm. 91. 15. Bene patientes erunt, ut annuntient.* Item spirituales, quia contumeliis ex hoc affecti in Philippis ; ubi propter curationem pythonissae passus est tribulationes. Et haec civitas est Macedoniae. Nec tamen propter haec fiducia praedicandi est extincta : *Isa. 12. 2. Ecce Deus salvator meus : fiducialiter agam, et non timebo.* Et haec fiducia fuit praedicandi *ad vos Evangelium Dei in multa solicitudine* de vestra conversione : *Rom. 12. 8. Qui praeest, in solicitudine : 1. Corinth. 11. 28. Praeter ea quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum.*

Deinde cum dicit, *Exhortatio enim nostra non de errore*, ostendit sinceritatem suae praedicationis, et circa hoc duo facit : quia primo probat sinceritatem suae doctrinae ; secundo quaedam quae dixerat, exponit, ibi, *Non quasi hominibus placentes.* Circa primum duo facit : quia primo excludit corruptionem doctrinae ; secundo ponit sinceritatem, ibi, *Sed sicut probati sumus a Deo.* Doctrina autem corrumpitur vel propter rem quae docetur, vel propter intentionem docentis. Propter primum dupliciter corrumpitur doctrina, scilicet vel per errorem, sicut docens salutem esse per Christum cum legalibus : *2. Timoth. 3. 13. Mali homines, et seductores proficient in peius ; errantes, et in errorem alios mittentes.* Ideo dicit: *Exhortatio enim nostra non est*, sicut aliquorum, *de errore* : vel propter immunditiam, sicut dicentium, vacandum esse voluptatibus ; quae doctrina est a quodam Nicolao, qui permisit promiscua matrimonia, communicans aliis suam uxorem : ideo dicit, *Nec de immunditia: Apoc. 2. 20. Permittit mulierem Iezabel, quae se dicit Prophetem, docere, et seducere servos meos, fornicari, et manducare de idolothytis : Iob 6. 30. Non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Item nec est exhortatio *in dolo*, sicut quorumdam, qui licet verum dicant, habent tamen intentionem corruptam: quia non profectum auditorum, neque Dei honorem, sed suum quaerunt honorem : contra quod dicit, *Neque in dolo: Hier. 9. 8. Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est.* Sua ergo praedicatio non est corrupta, sed sincera. Sincerum autem aliquid est, quod servat suam naturam. Tunc autem est praedicatio sincera quando quis docet eo tenore, et fine quo Christus docuit : et ideo dicit : *Sed sicut probati sumus*, idest eo modo, et ea intentione qua Deus nos elegit, et adprobavit ad praedicandum Evangelium, *loquimur: Galat. 2. 7. Creditum est mihi Evangelium praeputii, sicut Petro circumcisionis: Act. 9. 15. Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, et Regibus, et filiis Israel.*

Deinde cum dicit, *Non quasi hominibus placentes*, ostendit quod sua praedicatio non est in dolo : primo excludens illud per quod videretur esse dolosa ; secundo manifestans per signum. ibi, *Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis* ; tertio per causam, ibi, *Neque in occasione avaritiae.* Propter primum dicit: Praedicatio mea non est quasi hominibus placens, scilicet finaliter : *Psal. 52. 6. Dissipata sunt ossa eorum qui hominibus placent: Galat. 1. 10. Si hominibus placerem, Christi servus non essem.* Aliquando tamen debent velle placere hominibus propter gloriam Dei, ut praedicatio magis fructificet, sicut dicitur *1. Corinth. 10. 33. Ego per omnia omnibus placeo, non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant. Sed Deo qui probat corda nostra : Proverb. 16. 2. Omnes viae hominum patent oculis eius.* Huius autem signum est, quia non adulati sumus, loquentes ei placentia : *Isa. 30. 28. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores : Prov. 24. 28. Non lactes quemquam labiis tuis.* Et idem ostendit per causam. Propter duo enim aliquis quaerit hominibus placere, scilicet vel propter beneficia, vel propter gloriam. Hoc autem hic excludit : et primo primum, dicens : *Neque fuimus in sermone adulationis :* quia non solum adulationem devitavimus, sed etiam omnem occasionem avaritiae : *1. Timot. 6. 6. Existimantium quaestum esse pietatem : Hier. 6. 13. A minori quippe usque ad maiorem, omnes avaritiae student.* Secundo secundum, ibi, *Neque quaerentes a vobis, neque ab aliis gloriam*, de doctrina ; cum haberemus unde possemus gloriari, et accipere, immo oneri esse : quia debebant ei gloriam, et sustentationem : unde dicit : *Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi Apostoli.* Et vocat onus, quia perverse eis praedicantes, ultra modum haec ab eis quaerebant: *Isa. 3. 14. Vos enim depasti estis vineam meam, et rapina pauperis in domo vestra.*

Deinde cum dicit, *Sed facti sumus parvuli in medio vestri*, manifestat haec duo : et primo quod non quaerit humanam gloriam ; secundo quod nec occasionem avaritiae, ibi, *Memores enim estis, fratres, laboris nostri.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit suam humilitatem ; secundo sub similitudine ostendit suam solicitudinem, ibi, *Tamquam si nutrix foveat filios suos.* Ponit ergo primum, dicens, quod *facti sumus parvuli*, idest humiles : *Eccli 32. 1. Rectorem te posuerunt? Noli extolli, sed esto in illis quasi unus ex ipsis.* Quod ostendit in similitudine, dicens : *Tamquam si nutrix foveat filios suos ;* quae scilicet condescendit infanti, balbutiendo ei loquens, ut puer loqui discat ; et in gestibus ei etiam condescendit : *1. Corinth. 9. 22. Omnibus omnia factus sum: 1. Corint. 3. 1. Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras: Ioan. 10. 11. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Quoniam carissimi nobis facti estis : 2. Corinth. 12. 15. Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ego ipse pro animabus vestris.*

Deinde cum dicit, *Memores enim estis, fratres, laboris nostri*, ostendit secundum, quod supra dixerat, scilicet item *neque per occasionem avaritiae*, quia nihil a vobis sumpsimus, sed de labore : quia *laboris nostri et fatigationis.* Et aliqui laborant quidem, sed ex so-

latio ; sed nos non, sed cum labore: ideo dicit, *Laboris nostri* ; non propter exercitationem corporis , sed cum fatigatione : unde dicit , *Et fatigationis.* Aliqui etiam laborant de die, nos vero *nocte et die.* Per hoc enim voluit arcere pseudo, qui nimis accipiebant , et propter otiosos inter eos : *1. Corinth. 4. 12. Laboramus operantes manibus nostris.*

Deinde cum dicit, *Vos testes estis* , ponit puritatem suae conversationis : et primo quomodo sancta quoad vitam ; secundo quomodo solicita quoad doctrinam, ibi, *Qualiter unumquemque vestrum ..... testificati sumus ut ambularetis digne.* Dicit ergo : Scitis *quam sancte*, idest pure: *Levit. 11.* et *19. 2. Sancti estote, quia ego sanctus sum : iuste*, quoad proximum : *Tit. 2. 12. Sobrie, et iuste, et pie vivamus in hoc saeculo: et sine querela vobis qui credidistis fuimus* , idest ex quo credidistis, nihil agentes unde quis posset scandalizari. *Unumquemque vestrum* singulariter. Nota, quod singularis praedicatio quandoque multum valet. *Tamquam pater : 1. Corinth. 4. 15. In Christo Iesu per Evangelium ego vos genui. Deprecantes :* ad *Philem. 8. Multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet , propter caritatem magis obsecro. Et consolantes*, per verba lenia : contra quod dicitur *Ezech. 34. 4. Cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia: Isa. 61. 2. Ut consolarer omnes lugentes, et ponerem consolationem lugentibus Sion.* Et quid praedicasti ? *Ut ambularetis digne Deo ;* idest ut vestra conversatio esset talis qualis decet ministros Christi : *Coloss. 1. 10. Ambuletis digne Deo per omnia placentes. Qui vocavit vos in suum regnum, et gloriam: Sap. 6. 21. Concupiscentia itaque sapientiae deducet ad regnum perpetuum.*

LECTIO II.

Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum , sed , sicut est vere, verbum Dei, quod operatur in vobis, qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quae sunt in Iudaea, in Christo Iesu: quia eadem passi estis et vos a contribulibus vestris , sicut et ipsi a Iudaeis : qui et Dominum occiderunt Iesum, et Prophetas, et nos persecuti sunt , et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur, prohibentes nos Gentibus loqui, ut salvi fiant ut impleant peccata sua semper: pervenit enim ira Dei super illos usque in finem. Nos autem , fratres , desolati a vobis ad tempus ore et aspectu, non corde , abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus et semel et iterum , sed nos impedivit satanas. Quae est enim nostra spes , aut gaudium , aut corona gloriae ? Nonne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in adventu eius? Vos enim estis gloria nostra, et gaudium.

Supra ostendit Apostolus qualis fuit ad eos introitus suus ; hic ostendit qualis fuit eorum conversio ; et circa hoc duo facit : quia primo ostendit quod perfecte conversi sunt per fidem firmam ; secundo quomodo fortiter persiterunt in tribulationibus , ibi , *Vos enim imitatores facti estis , fratres , Ecclesiarum Dei quae sunt in Iudaea.* Ponit ibi ergo primo bona eorum , pro quibus gratias agit : et reddit rationem. Dicit ergo : Ideo quia solicite vobis praedicavi sicut pater filiis, ideo de bonis vestris *gratias ago* , sicut pater de bonis filiorum : *3. Ioan. 4. Maiorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare : Phil. 4. 6. Cum gratiarum actione.* Sed de quo ? *Quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud , non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei.* Gratias debet agere praedicator quando verbum eius in auditoribus proficit. Et dicit : *Verbum auditus Dei a nobis* , idest per nos: *Psal. 84. 9. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus: Rom. 10. 17. Fides enim ex auditu; auditus autem per verbum Christi. Accepistis illud*, idest firmiter in corde tenuistis , *non ut verbum hominum* : quia vana verba hominis : *2. Corinth. 13. 3. An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus ? 2. Pet. 1. 21. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia ; sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Et quare gratias agitis ? Quia hoc ipsum quod credidistis, Deus in vobis operatus est : *Phil. 2. 13. Deus est qui operatur in vobis velle, et perficere pro bona voluntate: Isa. 26. 12. Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine.*

Deinde cum dicit, *Vos enim imitatores facti estis , fratres, Ecclesiarum Dei quae sunt in Iudaea in Christo Iesu*, ostendit quomodo fortiter persiterunt in tribulationibus ; et circa hoc duo facit : quia primo ponit tribulationes eorum in quibus steterunt ; secundo quod remedium proposuit adhibere , ibi, *Nos autem , fratres, desolati a vobis ad tempus ore, et aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre.* Item prima dividitur in duas : quia primo commendat eorum patientiam in adversis ; secundo reprehendit eos qui intulerunt adversa, ibi, *Qui Dominum occiderunt Iesum.* Dicit ergo : Accepistis verbum, non ut est hominum, *sed, sicut est vere , verbum Dei :* quia exposuistis vos pro illo usque ad mortem. Per hoc enim quod homo moritur propter Christum, testificatur quod verba fidei sunt verba Dei : et ideo martyres idem est quod testes. *In Iudaea :* ibi enim fides Christi primo est annuntiata : *Isa. 2. 3. De Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem.* Ibi etiam primo persecutio fidei facta fuit: *Act. 8. 1. Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia quae erat Hierosolymis : Hebr. 10. 32. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum.* Et isti similes passiones passi sunt ; et ideo dicit : *Eadem passi a contribulibus vestris* , idest ab infidelibus Thessalonicensibus : *Matth. 10. 36. Inimici hominis domestici eius.*

Deinde cum dicit , *Qui et Dominum occiderunt Iesum* , vituperat Iudaeos , a quibus incepit persecutio: et primo commemorat eorum culpam ; secundo ratio-

nem culpae, ibi, *Ut impleant peccata sua semper*. Circa primum tria facit: quia primo eorum culpam ponit in comparatione ad Dei ministros; secundo ad ipsum Deum; tertio ad totum genus humanum. Ministri Dei sunt praedicatores. Praedicatio autem principaliter est a Christo, figuraliter a Prophetis, executive ab Apostolis. Contra hos tres insurrexerunt Iudaei. Et primo dicit de Christo, ibi, *Qui et Dominum occiderunt Iesum: Matth. 21. 38. Hic est haeres: venite, occidamus eum.* Nec obstat, si Gentiles occiderunt eum, quia ipsi suis vocibus petierunt eum occidi a Pilato: *Hier. 12. 8. Facta est haereditas mea mihi quasi leo in silva: dedit contra me vocem.* Secundo dicit de Prophetis, ibi, *Et Prophetas: Act. 7. 52. Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri; et occiderunt eos qui praenuntiabant de adventu iusti; cuius vos nunc proditores, et homicidae fuistis.* Tertio dicit de Apostolis: *Et nos*, scilicet Apostolos, *persecuti sunt: Matth. 10. 17. Tradent vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos.* Secundo ponit culpam in comparatione ad Deum, ibi, *Deo non placent:* licet crederent in hoc se obsequium praestare Deo, *Ioann. 16.* Sed quia zelum Dei habent non secundum scientiam, ideo Deo non placent, quia non faciunt recta fide; *et sine fide impossibile est placere Deo: Hebr. 11. 6. Isai. 5. 25. Iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et percussit eum.* Tertio ostendit eorum culpam in comparatione ad totum genus humanum, cum dicit: *Omnibus hominibus adversantur: Gen. 16. 12. Manus eius contra omnes, et manus omnium contra eum.* Adversantur autem in hoc, quia prohibent, et impediunt praedicationem Gentilium, et conversionem: *Act. 11.* reprehenditur Petrus, quod ivit ad Cornelium. Item *Luc. 15.* filius maior, scilicet populus Iudaeorum, turbatur, quia filius minor, idest populus Gentilium, recipitur a patre: *Isa. 45. 10. Vae qui dicit patri, Quid generas? Num. 11. 29. Quis det ut omnis populus prophetet?* Ratio autem huius culpae est ex divina permissione, qua vult ut impleant peccata sua. Omnium enim quae fiunt, sive bona, sive mala, est quaedam certa mensura, quia nihil est infinitum; et omnium istorum mensura est in praescientia. Bonorum quidem in eius praeparatione: quia *unicuique nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi, Ephes. 4. 7.* malorum vero in permissione: quia si aliqui sunt mali, non tamen quantum volunt, sed quantum Deus permittit. Et ideo tamdiu vivunt, quamdiu perveniant ad hoc quod Deus permittit: *Matth. 23. 32. Implete mensuram patrum vestrorum et vos.* Et ideo dicit, *Ut impleant peccata sua semper.* Deus enim dedit Iudaeis post passionem Christi spatium poenitentiae per quadraginta annos; nec conversi sunt, sed addebant peccata peccatis: et ideo Deus non plus permisit: unde dicit hic: *Pervenit ira Dei super illos usque ad finem: 4. Reg. 22. 13. Ira Dei magna succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba libri huius, ut facerent omne quod scriptum est nobis: Luc. 21. 23. Erit enim pressura magna super terram; et ira populo huic.* Et non credas quod haec ira sit per centum annos, sed *usque in finem* mundi, quando plenitudo Gentium intraverit, et tunc omnis Israel salvus fiet: *Rom. 10. Luc. 19.* et *21.* et *Matth. 24. 2. Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.*

Deinde cum dicit, *Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tempus*, ostendit remedium quod eis proposuit adhibere, scilicet quod personaliter iret ad eos: et circa hoc duo facit: quia primo ponit propositum suae visitationis; secundo impedimentum, ibi, *Sed impedivit nos satanas;* tertio causam quare volebat ire, ibi, *Quae est enim nostra spes . . . nonne vos?* Dicit ergo: *Nos autem, fratres, desolati a vobis*, a quibus eramus separati, vel propter tribulationes vestras, *ore*, idest carentes collocutione, *et aspectu*, idest carentes visione: propter haec enim duo necessaria est amici praesentia, quia est consolativa: sed *non corde*, quia corde sumus praesentes: *1. Corinth. 5. 3. Ego absens quidem corpore, praesens autem spiritu. Abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio;* ut sicut corde, sic et corpore praesens esset: *Rom. 15. 23. Cupiditatem habens veniendi ad vos ex multis iam praecedentibus annis. Festinavimus.* Dicit pluraliter, quia scribit ex persona trium, scilicet sui, Silvani, et Timothei. Ideo etiam *voluimus venire ad vos*, omnes forte semel; sed ego *Paulus semel et iterum*, idest bis, proposui; *sed impedivit nos satanas*, idest procuravit impedimenta: forte per aeris tempestates: *Apoc. 7. 1. Isti sunt angeli, qui tenent ventos.*

Deinde cum dicit, *Quae est enim nostra spes?* ostendit causam propositi, primo quantum ad futurum; secundo quantum ad praesens, ibi, *Vos enim estis gloria nostra.* Dicit ergo. Desidero videre vos, et gratias ago de bonis vestris, quae sunt spes nostra: nam pro his speramus a Deo praemia, quando reddere venerit unicuique secundum opera sua. Maxima enim est retributio praedicatori ex his quos convertit. *Aut gaudium:* quia gaudium illorum est gaudium Apostoli, sicut bonum eorum est bonum Apostoli: bonum enim effectus reducitur in bonum causae. *Aut corona gloriae:* quia pro certaminibus eorum et iste, qui induxit ad certandum, coronabitur: dux enim, qui induxit milites ad pugnam, coronatur: *Eccli. 30. 2. Qui docet filium, laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur.* Haec, inquam, spes quae est? *Nonne vos?* Immo sic. In futuro *ante Dominum nostrum Iesum Christum in adventu eius;* sed etiam in praesenti: *vos enim estis* apud omnes fideles *gloria nostra: 1. Corinth. 9. 15. Melius est mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet: et gaudium*, quo laetor de bonis vestris in praesenti.

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, solis; et misimus Timotheum fratrem nostrum, et ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos, et exhortandos pro fide vestra; ut nemo moveatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus. Nam et cum apud vos essemus, prae-

dicebamus vobis; passuros nos tribulationes, sicut et factum est, et scitis. Propterea et ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendum fidem vestram ne forte tentaverit vos is qui tentat, et inanis fiat labor noster. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, et anuuntiante nobis fidem, et caritatem vestram, et quia memoriam nostri habetis bonam, semper desiderantes nos videre, sicut et nos quoque vos; ideo consolati sumus, fratres, in vobis in omni necessitate, et tribulatione nostra per fidem vestram: quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum nocte ac die, abundantius orantes ut videamus faciem ve tram, et compleamus ea quae desunt fidei vestrae? Ipse autem Deus et Pater noster, et Dominus Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, et abundare faciat caritatem vestram in invicem, et in omnes, quemadmodum et nos in vobis, ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate, ante Deum, et Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius. Amen.

Commemoravit tribulationes quas passi erant, et remedium quod proposuit eis impendere; hic ostendit quomodo eis subvenit, scilicet visitando per Timotheum: et primo agit de missione nuntii; secundo de relatione facta per eum, ibi, *Nunc autem veniente Timotheo ad nos, et annuntiante fidem, et caritatem vestram;* tertio de effectu relationis in Apostolo, ibi, *Ideo consolati sumus.* Item prima in tres: quia primo praemittit causam propter quam misit eum; secundo qualem misit; tertio causam propter quam misit. Dicit ergo: *Propter quod,* idest quia impedivit nos satanas, tamen vos estis gloria nostra, ideo *non sustinentes* pondus amoris inclinantis ad vos: *Isai. 1. 14. Facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens: Gen. 45. 1. Non se poterat ultra cohibere: placuit nobis,* scilicet Paulo, et Silvano, *remanere Athenis, solis; et misimus Timotheum,* qui erat Apostolo convenientissimus: *Philip. 2. 20. Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit: 1. Corinth. 4. 17. Misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, et fidelis Domino. Fratrem,* per caritatem adiuvantem: *Prov. 18. 19. Frater qui iuvatur a fratre, quasi civitas firma: et ministrum.* Ecclesiae dignitas est: *2. Corinth. 11. 23. Ministri Christi sunt, et ego.* Mittit autem ad confirmandos eos, et referendum sibi.

Deinde cum dicit, *Ad confirmandos vos*, ostendit quod mittitur ad confirmandum: et primo facit hoc; secundo ponitur ratio confirmationis, ibi, *Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.* Dicit ergo: *Ad confirmandos vos, et exhortandos:* quia per exhortationes animus hominis confirmatur: *Iob 4. 4. Vacillantes confirmaverunt sermones tui: Luc. 22. 32. Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Et indigetis exhortari *pro fide vestra, ut nemo moveatur in his tribulationibus: Eccle. 10. 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris.* Est autem ratio duplex confirmans. Una ex ordinatione divina: *ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus;* quasi dicat: Ita voluit Deus, ut per tribulationes in caelum intraretis: *Act. 14. 21. Per multas tribulationes oportet vos intrare in regnum Dei:* et *2. Timot. 3. 12. Omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur.* Per hanc viam ivit Christus: *Luc. ult. 46. Oportebat Christum pati, et resurgere... et sic intrare in gloriam suam.* Alia ratio est ex parte praenuntiationis: quia praevisa minus feriunt: unde dicit: *Nam et cum apud vos essemus, praedicebamus vobis, passuros nos tribulationes,* idest quia ego praedixi vobis tribulationes quas estis passi in istis annis, *misi ad cognoscendum fidem vestram:* qualiter, scilicet essetis fortes in fide: *Prov. 27. 23. Diligenter agnosce vultum pecoris tui, et greges tuos considera. Is qui tentat,* scilicet diabolus: *Matth. 4. 3. Accedens tentator.* Glossa: *Cuius officium est tentare.*

Sed contra. Tentat mundus, et caro. *Iac. 1. 14. Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus, et illectus.* Item *Genes. 22. 1. Tentavit Deus Abraham.*

Respondeo. Tentare est experimentum de aliquo sumere. In hoc considerandum est ad quid velit sumere, et quomodo. Nam hoc est dupliciter: vel ut ipse cognoscat, vel ut alium cognoscere faciat. Primo modo Deus non tentat: ipse enim scit quid est in homine, *Ioan. 11.* Secundo modo sic: Deus enim tentavit Abraham, scilicet ut alii scirent fidem eius. Sed primo modo tentare est dupliciter: scilicet ut promoveat ad bonum, sicut Episcopus promovendos examinat; vel aliquis tentat ut decipiat, et hoc est diaboli: quia scilicet inquirit conditionem hominum, ut secundum diversas conditiones ad diversa vitia ad quae proni sunt, inducat: *1. Petr. 5. 8. Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quaerens quem devoret.* Officium ergo eius est tentare ad decipiendum. Mundus autem, et caro dicuntur tentare materialiter: quia per ea ad quae ipsa inclinant, sumitur experimentum de homine, utrum firmus sit ad mandata Dei, et dilectionem. Si enim vicerit concupiscentia, non perfecte diligit Deum. Et similiter quando res mundi vel terrent, vel afficiunt.

Et inanis fiat labor noster: quia si tentationi non resistit, labor noster esset inanis: *Gal. 4. 11. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis: Ezech. 18. 24. Omnes iustitiae eius quas operatus est, non recordabuntur.* Inanis autem dicitur respectu mercedis aeternae, tamen bona ante peccatum commissa ad aliquid valent, quia post poenitentiam reviviscunt, et disponitur quis faciliter ad convertendum.

Deinde cum dicit, *Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis,* ostendit quomodo retulit Timotheus bona eorum pertinentia ad Deum, et Apostolum. Ad Deum fidem, et caritatem: *Galat. 6. 15. In Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed nova creatura.* Sed fidem etiam ad Apostolum: unde dicit, *Et quia memoriam nostri habetis bonam: Eccli. 49. 1. Memoria Iosiae in compositionem odoris facta opus pigmentarii: Prov. 10. 7. Memoria iusti cum laudibus. Desiderantes videre nos, sicut et nos quoque*

vos. Augustinus: *Durus est animus qui dilectionem, etsi non velit impendere, nolit rependere: Isa. 51. 2. Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quae peperit vos.*

Deinde cum dicit, *Ideo consolati sumus, fratres, in vobis*, ponitur effectus relationis triplex, scilicet spiritualis consolationis, gratiarum actionis, ibi, *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis?* et orationis multiplicatae, ibi, *Nocte ac die.* Dicit ergo: Quia talia audivimus de vobis, licet necessitates temporalium immineant, et tribulationes corporales, tamen consolati sumus: *Psal. 93. 19. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt animam meam: 2. Corin 1. 3. Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Et hoc *per fidem vestram*, idest audiens firmitatem fidei vestrae: *quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino*; quasi dicat: Tantum diligo statum vestrum quod reputo me per ipsum vivere: *Genes. 45. 28. Sufficit mihi si adhuc Ioseph filius meus vivit.*

Deinde cum dicit, *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis?* ponitur secundus effectus revelationis factae, scilicet gratiarum actio; quasi dicat: Non sufficio quod aliquam condignam gratiarum actionem agam Deo pro vobis: *Mich. 6. 6. Quid dignum offeram Domino? Psal. 115. 12. Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi?* Referendae sunt tamen gratiarum actiones *in omni gaudio*, quod omnino non est exterius, sed *quo gaudemus propter vos in* conscientia *ante Dominum*, qui videt eam: vel *ante Dominum*, quia de proximo placet Deo: *1. Corinth. 13. 6. Congaudet veritati.*

Deinde cum dicit, *Nocte ac die*, ponitur tertius effectus relationis: et primo proponit multiplicitatem orationis; secundo ostendit quod orando optet, ibi, *Ipse autem Deus et Pater noster, et Dominus Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.* Dicit ergo: Gratias agimus de praeteritis, nec tamen deficimus quin oremus pro futuris: immo *nocte ac die*, idest adversis, et prosperis: *Psalm. 54. 18. Vespere et mane, ac meridie narrabo, et annuntiabo. Quae desunt fidei vestrae:* non quidem quae erant de necessitate fidei, sed aliqua secreta, quae necdum Apostolus eis praedicavit in sua novitate: *1. Corinth. 3. 1. Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: Ioan. 16. 12. Multa habeo vobis loqui, quae non potestis portare modo.*

Deinde cum dicit, *Ipse autem Deus.... dirigat viam nostram ad vos*, demonstrat quid optet eis: et circa hoc primo ostendit quid petat, ibi, *Ad confirmanda corda vestra.* Petit autem duo. Unum ex parte sua, ut posset ire ad eos: unde dicit: *Ipse Deus et Pater noster, et Dominus Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos: Ioan. 20. 17 Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum; Deum meum, et Deum vestrum: Prov. 16. 1. Hominis est praeparare animum, et Domini gubernare linguam.* Aliud ex parte eorum: unde dicit: *Vos autem multiplicet*, scilicet in fide: *1. Paralip. 21. 3. Adaugeat Dominus populum suum centuplum quam sunt.* Et ut augeantur merita: unde dicit: *Et abundare faciat caritatem vestram*, quae semper in via crescere potest: *Coloss. 3. 14. Super omnia caritatem habete, quod est vinculum perfectionis.* Et primo *in invicem*; secundo *in omnes*: *Galat. 6. 10. Operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Et ponit exemplum de seipso, dicens: *Quemadmodum et nos in vobis*; quasi dicat: Sicut et ego diligo vos: *2. Corinth. 7. 3. In cordibus nostris estis ad commoriendum, et ad convivendum.* Sed ad quid petit? *Ad confirmanda corda vestra sine querela*, idest ut nullus possit conqueri de vobis: *Luc. 1. 6. Incedentes in omnibus mandatis, et iustificationibus sine querela: in sanctitate ante Deum*, scilicet qui cor videt: *Luc. 1. 75. In sanctitate, et iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris.* Et hoc apparet *in adventu Domini nostri Iesu Christi*, ut vos inveniat sanctos; qui adventus erit *cum omnibus sanctis eius*, idest sitis in conspectu eius, sicut sunt omnes sancti ante eum.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

De cetero ergo, fratres, rogamus vos, et obsecramus in Domino Iesu, ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, et placere Deo, sic et ambuletis, ut abundetis magis. Scitis enim quae praecepta dederim vobis per Dominum Iesum. Haec est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, et honore, non in passione desiderii, sicut et gentes, quae ignorant Deum. Et ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut praediximus vobis, et testificati sumus. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis. De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis: ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem: etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. Rogamus autem vos fratres, ut abundetis magis, et operam detis ut quieti sitis, et ut vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut praecepimus vobis, et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis.

Supra commendavit Apostolus fideles de constantia in tribulationibus, et aliis bonis; hic in futurum monet ad bene agendum: et primo proponit generalem admonitionem: secundo specificat, ibi, *Ut abstineatis vos a fornicatione.* Circa primum duo facit: quia primo proponit intentum; secundo rationem monitionis assignat, ibi, *Ut abundetis magis.* Dicit ergo: Audivi bona vestra praeterita, sed in futurum rogamus etc. Inducit autem eos primo ex parte sua; et ideo dicit, *Rogamus: Psalm. 121. 6. Rogate quae ad pacem sunt Hierusalem.* Item ex parte Christi; et sic dicit: *Ob-*

secramus in Domino Iesu. Obsecrat autem, quia erant perfecti: *1. Timoth. 5. 1. Seniorem te ne increpaveris, sed obsecra ut patrem.* Sed quid rogat? *Ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, et placere Deo, sic et ambuletis.* Docuerat eos Apostolus quomodo oporteret eos ambulare in via communi iustitiae, quae est per mandata: unde dicit: *Accepistis a nobis quemadmodum oporteat vos ambulare: Psalm. 118. 32. Viam mandatorum tuorum cucurri.* Item quomodo placerent Deo in via consiliorum: *Sapient. 4. 10. Placens Deo, factus est dilectus.* Vel quomodo ambuletis, scilicet per rectam operationem: *Ioan. 12. 35. Ambulate dum lucem habetis:* quomodo placeatis, scilicet per rectam intentionem. *Sic et ambuletis*, idest ut servetis primam doctrinam, non recedendo ab ea: *Galat. 1. 8. Sed licet nos, aut angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.*

Ratio monitionis accipitur primo ex fructu servatae monitionis; secundo ex ipsa monitione, ibi, *Scitis enim quae praecepta dederim vobis.* Dicit ergo: Licet sitis boni, tamen per exercitium mandatorum, et consiliorum abundabitis, et proficietis: *2. Corin. 9. 8. Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis.* Est enim caritas tam magna quod semper restat quo proficiendum sit. Item quae ex monitione accepistis, honesta sunt, et utilia: *Psalm. 18. 8. Lex Domini immaculata, convertens animas: Prov. 6. 23. Mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitae.* Ideo dicit, *Quae praecepta,* idest qualia; et hoc *per Dominum Iesum,* accepta ab eo: *1. Corinth. 11. 23. Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis: Hebr. 2. 3. Quae cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab his qui audierunt, in nos confirmata est.* Et haec sunt ista. *Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra;* quasi dicat: Omnia praecepta Dei sunt ad hoc quod sitis sancti: sanctitas enim dicit munditiam, et firmitatem: et omnia Dei praecepta inducunt ad ista, ut quis mundus sit a malo, et firmus in bono: *Rom. 12. 2. Probetis quae sit voluntas Dei,* scilicet explicata per praecepta.

Deinde cum dicit, *Ut abstineatis,* monet in speciali: et primo corrigit eos de quibusdam inordinationibus inter eos; secundo promovet ad observantiam bonorum, *5. cap.* ibi, *De temporibus autem, et momentis, fratres, non indigetis.* Tres autem inordinationes erant inter eos, scilicet carnalium vitiorum quantum ad quosdam, item curiositatis, item tristitiae de mortuis; et ideo de istis agit. Secunda ibi, *De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis.* Tertia ibi, *Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus.* Circa primum duo facit: quia primo monet abstinere ab immoderato appetitu carnalium; secundo ponit rationem, ibi, *Quoniam vindex est Dominus de his omnibus.* Iterum prima in duas: quia primo prohibet luxuriam: secundo avaritiam. Et coniungit haec semper, quia utrumque est circa obiectum corporale, licet hoc compleatur in delectatione spirituali. Item primo docet cavere luxuriam quantum ad non suam, secundo quantum ad uxorem propriam, ibi: *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, et honore.* Dicit ergo: *Ut abstineatis a fornicatione:* voluntas enim Dei est abstinere a fornicatione. Ergo est peccatum mortale, quia est contra praeceptum, et voluntatem Dei: *Tob. 4. 13. Attende tibi ab omni fornicatione.* Sed et respectu uxoris, abstineatis honeste: *ut sciat unusquisque vas suum,* idest uxorem, *possidere in sanctificatione,* cessando ad tempus, *et in honore, non in passione,* ut scilicet passio praecedat, *sicut et Gentes:* quia hoc est Gentilium, quaerere delectationes praesentes, non autem futurae vitae. *In sanctificatione, et honore,* quia hic est debitus usus matrimonii, quia est ad bonum prolis, vel ad reddendum debitum: et sic potest esse sine peccato. Sed aliquando est veniale peccatum, si non efferatur concupiscentia ultra limites matrimonii, scilicet quando licet concupiscentiam habeant, non tamen uteretur ea nisi esset uxor sua. Sed quando est extra limites matrimonii, sequitur mortale; et hoc quando si non esset sua uxor, adhuc uteretur ea, et libentius cum alia: *Hebr. ult. 4. Sit honorabile connubium, et thorus immaculatus. Fornicatores autem, et adulteros iudicabit Deus: 1. Petr. 3. 7. Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tamquam cohaeredibus gratiae, et vitae; ut non impediantur orationes vestrae.*

Deinde cum dicit, *Et ne quis supergrediatur,* prohibet avaritiam unde dicit: *Et ne quis supergrediatur,* idest violentiam inferat auferendo aliena per potentiam: *Iac. 2. 6. Nonne divites per potentiam vos opprimunt? neque circumveniat,* per dolum: *Hier. 5. 27. Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenae dolo.*

Deinde cum dicit, *Quoniam vindex est Dominus de his omnibus,* ponitur ratio monitionis: quam primo assignat ex divina ultione; secundo ostendit hanc ultionem esse iustam, ibi, *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam.* Dicit ergo: Abstineamus ab his, quia *Dominus est vindex: Galat. 5. 21. Praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Nam certe iuste ulciscitur: cuius una est ratio ex Deo vocante; secunda ex contrarietate doni. Si dominus vocat ad unum, et tu agis contrarium; dignus es poena: et ideo dicit: *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam: Ephes. 1. 4. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut simus sancti, et immaculati in conspectu eius in caritate: Rom. 8. 30. Quos vocavit, hos et iustificavit.* Ideo concludit: *Itaque qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum;* quasi dicat: Haec est una ratio specialis, quam dixi. Alia est ratio, quia contrariantur haec vitia Spiritui qui datus est nobis. Unde qui haec agit, iniuriam facit Spiritui sancto: ideo dicit: *Qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis: Hebr. 10. 28. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus, vel tribus testibus moritur; quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiae contumeliam fecerit?*

Deinde cum dicit, *De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis,* retrahit ab otiositate. Sciendum est autem, quod, sicut dicit Hieronymus in *Epist. ad Galatas,* Thessalonicenses erant liberales, et erat consuetudo apud eos, divites dare multum; et ideo pauperes otiose inhaerebant beneficio eorum, non curantes labores, sed discurrere per domos. Et ideo primo commendat liberalitatem danti-

am; secundo otium accipientium dissuadet, ibi, *Et operam detis ut quieti sitis*. Dicit ergo primo, quod non indigent moneri ad caritatem; secundo monet quod in ea proficiant, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis*. Dicit ergo: *De caritate autem fraternitatis*, idest quod diligatis fratres, *non est necesse scribere vobis: Rom. 12. 10. Caritate fraternitatis invicem diligentes: Hebr. ult. 1. Caritas fraternitatis maneat in vobis*. Et ratio est, quia *ipsi didicistis a Deo*, scilicet per praeceptum in lege, *Levit. 19. 18. Diliges amicum tuum sicut teipsum*. Item in Evangelio: *Ioan. 13. 34. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos*. Vel *didicistis* interiori disciplina: *Ioan. 6. 45. Omnis qui audit a Patre, et didicit, venit ad me*. Et hoc addiscit per Spiritum sanctum.

Deinde cum dicit, *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis*, hortatur eos ad proficiendum in caritate, dicens: Et quia habetis caritatem ad omnes, ideo rogamus ut proficiatis. Et licet alii abutantur, vos tamen insistatis: *Proverb. 15. 5. In abundanti iustitia virtus maxima est*.

Deinde cum dicit, *Et operam detis ut quieti sitis*, arguit otiosos: et primo eorum inquietitudinem; secundo ostendit quomodo eam reprimant; tertio quare. Dicit ergo: *Operam detis ut quieti sitis: Proverb. 7. 10. Garrula, et vaga, quietis impatiens, nec valens pedibus suis in domo consistere: 2. Thessal. 3. 7. Non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore, et fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus*. Otium reprimentes, exercendo negotia: unde dicit: *Et ut vestrum negotium agatis: Proverb. 24. 27. Diligenter exerce agrum, ut postea aedifices domum tuam*.

Dicit autem *vestrum*. Sed numquid non alienum negotium est agendum? Et videtur quod sic: *Rom. ult. 2. Assistatis ei in quocumque negotio*.

Respondeo. Dicendum est, quod omnia possunt inordinate fieri, si fiant praeter ordinem rationis, tunc scilicet quando aliquis se improbe ingerit; et ordinate, scilicet quando servatur ordo rationis, et in necessitate; et hoc est commendabile.

Et operemini manibus vestris: Eccli. 33. 29. Multa mala docuit otiositas: Ezech. 16. 49. Haec fuit iniquitas Sodomae sororis tuae, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius, et filiarum eius: et manum egeno, et pauperi non porrigebant. Et hoc est in praecepto omnibus illis qui non habent alia unde licite vivere possunt: quia de praecepto naturae est quod homo corpus sustentet: *2. Thessal. 3. 10. Qui non vult operari, nec manducet*. Huius est duplex ratio. Prima propter exemplum aliorum: unde dicit; *Et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt*. Infideles enim videntes conversationem vestram sic otiosam, detestantur vos: *1. Timoth. 3. 7. Oportet autem illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, et in laqueum diaboli*. Secunda ratio, ut non desideretis ea quae sunt aliorum: unde dicitur: *Et nullius aliquid desideretis: Prov. 21. 25. Desideria occidunt pigrum: Ephes. 4. 28. Qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret*. Et ideo haec inquietitudo si reprimatur, et in bonum exemplum, et in repressionem desiderii.

LECTIO II.

Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Iesus mortuus est, et resurrexit; ita et Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu, et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo; et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera; et sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini invicem in verbis istis.

Supra induxit ad continentiam a cupiditatibus, et compescuit ab otiositate; hic compescit ab inordinata tristitia: primo praemittens monitionem; secundo assignans rationem, ibi, *Sicut et ceteri qui spem non habent*. Prohibentur ergo ne inordinate tristentur: unde dicit: *Ut non contristemini*. Videtur autem Apostolus bene concedere tristari pro mortuis, aliquid tamen prohibere, ne scilicet inordinate tristentur: unde dicit: *Sicut et ceteri*. Quod enim aliquis tristetur, scilicet de mortuis, habet pietatem. Primo propter defectum corporis deficientia: debemus enim eos diligere, et corpus propter animam: *Eccli. 41. 1. O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis!* Secundo propter discessum, et separationem, quae dolorosa est amicis: *1. Reg. 15. 32. Siccine separas amara mors?* Tertio quia per mortem fit commemoratio peccati: *Rom. 6. 23. Stipendia peccati mors*. Quarto quia fit commemoratio mortis nostrae: *Eccle. 7. 3. In illa enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit*. Sic ergo tristandum, sed moderate. Unde *Eccli. 22. 11. Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit*. Et ideo dicit: *Sicut et ceteri qui spem non habent*: scilicet quia isti credunt huiusmodi defectus perpetuos, sed nos non: *Philip. 3. 20. Salvatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae*. Unde signanter dicit, *De dormientibus: Ioan. 11. 11. Lazarus amicus noster dormit*. Dormiens enim tria facit. Cubat in spe surgendi: *Psal. 40. 9. Numquid qui dormit non adiiciet ut resurgat?* Sic et qui moritur in fide. Item in dormiente anima vigilat: *Cant. 5. 2. Ego dormio, et cor meum vigilat*. Item postea homo resurgit magis refectus, et vegetus. Sic sancti resurgent incorruptibiles, *1. Corinth. 15*.

Deinde cum dicit, *Si enim credimus*, ponitur ratio monitionis: et primo adstruit resurrectionem; secundo excludit dilationis suspicionem, ibi, *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*; tertio ponit resurrectionis ordinem, ibi, *Quoniam ipse Dominus... descendet de caelo*. Sciendum est autem, quod Apostolus *1. Corinth.*

15. ex resurrectione Christi adstruit nostram, quia illa est causa nostrae: unde arguit per locum a causa. Et resurrectio Christi non est causa solum, sed etiam exemplar: quia Verbum caro factum suscitat corpora, Verbum vero simpliciter animas: etenim in eo quod Christus accepit carnem, et in ea resurrexit, est exemplar nostrae resurrectionis. Nec solum hoc est, sed et causa efficiens: quia quae humanitate Christi gesta sunt, non solum sunt gesta secundum virtutem humanitatis, sed virtute divinitatis sibi unitae. Unde sicut tactus suus curabat leprosum, inquantum instrumentum divinitatis; sic resurrectio Christi causa est nostrae resurrectionis, non inquantum corporis, sed inquantum resurrectio corporis uniti Verbo vitae. Et ideo Apostolus hoc firmiter supponens sic arguit: *Si enim credimus quod Christus resurrexit; ita et Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo.* Illi dormierunt *per Iesum* qui facti sunt conformes morti eius per baptismum, vel *per Iesum*, quia *cum eo adducet*, scilicet cum ipso Christo: *Zach. 14. 5. Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti eius cum eo: Isa. 3. 14. Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, et principibus eius.*

Deinde cum dicit, *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*, excludit dilationem resurrectionis; quasi dicat: Scimus quod resurgent, et venient cum Christo; ideo non debemus tantum dolere. Non enim illi qui invenientur vivi, prius consequentur resurrectionis gloriam quam mortui. Et ideo *hoc enim vobis dicimus*, non ex coniectura hominis, sed *in verbo Domini*, cuius verba non deficient, *quia nos qui vivimus*, idest illi qui sunt vivi, non prius sortientur consolationem ex adventu Christi, quam mortui: et ideo dicit: *Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt.* Ex quo videtur non intelligentibus, quod Apostolus hic dicat, quod adhuc Apostolo vivente hoc fieret; et hoc etiam Thessalonicensibus videbatur: et ideo scribit eis aliam Epistolam in qua dicit *2. Thessal. 2. 2. Non moveamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini.* Sed non loquitur ex persona sua, et tunc existentium, sed eorum qui tunc vivi reperientur. *Qui residui sumus*, idest erunt residui post persecutionem Antichristi, *non praeveniemus eos*, idest non prius recipient consolationem: *1. Corinth. 15. 51. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba.*

Deinde cum dicit, *Quoniam ipse Dominus...descendet de caelo*, ostendit ordinem resurrectionis, et modum: et primo proponit resurrectionis causam; secundo eius ordinem, et modum, ibi, *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi*; tertio concludit eorum consolationem, ibi, *Itaque consolamini invicem in verbis istis.* Primum ostendit, dicens, *Ipse Dominus.* Ubi notandum est, quod, sicut dictum est, causa communis resurrectionis est resurrectio Christi. Sed si dicas, quod iam fuit, quare ergo non sequitur effectus eius? respondeo. Dicendum est, quod est causa resurrectionis nostrae secundum quod operatur in virtute divina. Deus autem operatur per ordinem suae sapientiae. Tunc ergo erit nostra resurrectio quando hoc disposuit ordo divinae sapientiae. Ut autem ostendat quod Christus sit causa, ostendit quod ad praesentiam Christi omnes mortui resurgent. Ad resurrectionem autem communem faciendam triplex causa concurrit. Una principalis, scilicet virtus divinitatis; secunda instrumentalis, scilicet virtus humanitatis Christi; tertia quasi ministerialis, scilicet virtus angelorum, qui habebunt aliquem effectum in resurrectione. Augustinus enim probat quod ea quae fiunt nunc per creaturas corporales, fiunt a Deo eis mediantibus. In resurrectione vero aliqua per eos sunt agenda, sicut collectio pulveris; sed reintegratio corporum, et unio animae ad corpus, erit immediate per Christum. Has ergo tres causas ponit. Primo humanitatem Christi gloriosam, dicens, *Ipse Dominus: Act. 1. 11. Quemadmodum vidistis eum ascendentem in caelum, ita veniet. In iussu.* In primo adventu venit ut obediens: *Phil. 2. 8. Factus est obediens usque ad mortem*: et hoc quia ille fuit adventus humilitatis; sed iste erit gloriae: *Lucas 21. 27. Veniet cum potestate magna, et maiestate.* Secundo virtutem angelorum, cum dicit, *In voce Archangeli*: non quod operetur in voce eius, sed ministerio eius. Et dicit, *Archangeli*, quia omnes angeli sub uno archangelo ministrant Ecclesiae: *Apocal. 12. Hic est Michael Princeps Ecclesiae.* Vel *in voce archangeli*, idest Christi principis angelorum: *Isa. 9. 6. Magni consilii Angelus.* Et in voce eius corporali, vel spirituali, erit resurrectio: *Ioan. 5. 28. Audient vocem Filii Dei*, scilicet, Surgite mortui, et venite ad iudicium: et illi voci corporali obedient. Tertio virtutem divinitatis, cum dicit, *In tuba Dei.* Haec est virtus divina, quae dicitur vox archangeli, inquantum fiet ministerio archangelorum, et tuba Dei, inquantum virtute divina fiet. Et dicitur tuba propter eius sonoritatem, quae provenit a Deo, suscitans mortuos. Item tuba congruit ad officia, cuius usus fuit multiplex in veteri testamento, ut ad bellum: et *tunc pugnabit pro eo orbis terrarum, Sapien. 5. 21.* Item fiebat usus eius ad solemnitates; sic ista ad caelestem Hierusalem. Item ad movendum castra; et tunc sancti movebunt castra. Unde si sit vox corporalis, dicitur tuba propter has rationes. Vel non erit vox corporalis, sed virtus divina Christi praesens, et manifesta toti mundo.

Deinde cum dicit, *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi*, ponitur ordo resurrectionis; et circa hoc tria facit: quia primo ponit resurrectionem mortuorum; secundo occursum vivorum, ibi, *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis obviam Christo*; tertio beatitudinem sanctorum eorumque, ibi, *Et sic semper cum Domino erimus.*

Occasione horum verborum crediderunt aliqui quod futuri in fine numquam morerentur, ut dicit Hieronymus in epistola, propter hoc quod dicit: *Deinde nos qui vivimus...simul rapiemur.* Alias enim frustra distinguerat viventes a morientibus.

Sed contra, *1. Corinth. 15. 51. Omnes quidem resurgemus.* Item *vers. 22. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*: et habetur *Rom. 5. 12. Ergo mors ad omnes pertransiit.*

Dicendum est ergo, quod aliqui invenientur vivi in tempore illo quo Christus veniet ad iudicium, sed in illo momento temporis morientur, et statim resurgent: et ideo propter modicam interpolationem reputantur viventes.

Sed tunc est quaestio, quia dicitur hic : *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi . et deinde nos qui vivimus.* Ergo prius resurgent mortui quam vivi occurrant Christo ; et in hoc occursu morientur. Ergo prius aliqui resurgent; et sic non erit omnium resurrectio simul : quod est contra illud *1. Corinth. 15. 52. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba.*

Respondeo. Dicendum est, quod duplex est hic opinio. Quidam enim dicunt , quod resurrectio non erit simul ; sed primo mortui venient cum Christo, et tunc in adventu Christi vivi rapientur in nubibus, et in illo raptu morientur, et resurgent. Et ideo quod dicitur esse in momento, intelligitur quia in modico tempore fiet. Et si dicatur, quod erit in instanti, tunc non est hoc referendum ad totam resurrectionem omnium, sed ad resurrectionem singulorum , quia singulus resurget in instanti. Alii vero dicunt , quod omnes simul , et in instanti resurgent. Quod ergo dicit, *Resurgent primi* , denotat ordinem dignitatis, non temporis.

Sed videtur hoc difficile, quia de vivis multi erunt probati in persecutione Antichristi, qui dignitate praecellent multos prius defunctos. Et ideo videtur aliter esse dicendum , quod omnes morientur, et omnes resurgent, et quod simul. Nec Apostolus dicit hic, quod illi prius resurgent quam isti; sed quod illi prius resurgent, quam isti occurrant. Apostolus enim non ponit ordinem resurrectionis ad resurrectionem; sed ordinem ad raptum, vel ad occurrentiam. Nam primo veniente Domino morientur qui invenientur vivi, et tunc statim cum illis qui prius mortui fuerant, resurgentes rapientur in nubibus obviam Christo, ut Apostolus hic dicit.

Est autem haec inter bonos et malos differentia, quia mali remanebunt in terra quam dilexerunt , boni rapientur ad Christum quem quaesierunt : *Matth. 24. 28. Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilae.* In resurrectione etiam sancti conformabuntur Christo, non solum quantum ad gloriam corporis , *Philipp. 3.* sed etiam quantum ad situm : quia Christus erit in nube : *Act. 1. 9. Et nubes suscepit eum : et vers. 11. Quemadmodum vidistis eum euntem in caelum , sic veniet :* sic et sancti a nubibus rapientur. Et quare hoc ? Ad ostendendum eorum deiformitatem. In veteri enim testamento gloria Domini apparuit per modum nubis : *3. Reg. 8. 12. Dominus venit in nebula.* Hae nubes erunt praeparatae virtute divina ad ostensionem gloriae sanctorum. Vel ipsa fulgentia corpora gloriosorum videbuntur malis quaedam nubes, qui erunt in terra : *Matth. 25. 6. Ecce sponsus venit, exite obviam ei.*

Deinde cum dicit, *Et sic semper cum Domino erimus*, ostendit beatitudinem sanctorum , quia semper erunt cum Domino, eo fruentes : *Ioan. 14. 3. Iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum; ut ubi ego sum, et vos sitis.* Hoc sancti desiderant : *Philip. 1. 23. Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.*

Deinde cum dicit , *Itaque consolamini invicem in verbis istis* , concludit consolationem habendam esse de mortuis , dicens: Ex quo sancti resurgunt, et nullum detrimentum consequuntur, ergo de mortuis consolamini: *Isa. 40. 1. Consolamini populc meus, dicit Dominus Deus vester.*

CAPITIS QUINTI

LECTIO PRIMA

De temporibus autem , et momentis , fratres , non indigetis ut scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis quia dies Domini sicut fur in nocte , ita veniet: cum enim dixerint, Pax, et securitas , tunc repentinus eis superveniet interitus , sicut dolor in utero habenti , et non effugient. Vos autem, fratres , non estis in tenebris, ut vos dies ille tamquam fur comprehendat: omnes enim vos filii lucis estis , et filii diei : non sumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus , sicut et ceteri ; sed vigilemus , et sobrii simus. Qui enim dormiunt , nocte dormiunt; et qui ebrii sunt , nocte ebrii sunt. Nos autem, qui diei sumus , sobrii simus , induti loricam fidei , et caritatis , et galeam , spem salutis: quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum , qui mortuus est pro nobis ; ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus. Propter quod consolamini invicem , et aedificate alterutrum, sicut et facitis. Rogamus autem vos, fratres , ut noveritis eos qui laborant inter vos , et praesunt vobis in Domino , et monent vos; ut habeatis illos abundantius in caritate : propter opus illorum , pacem habete cum eis.

Supra correxit in eis corrigenda ; hic monet eos in futurum : et primo ponit monitionem ; secundo orationem, ibi, *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia.* Haec autem duo sunt nobis necessaria. Nam quia bona quae facimus, sunt ex libero arbitrio, ideo indiget homo monitione ; et quoniam sunt etiam ex gratia , ideo oratione. Circa primum duo facit : quia primo hortatur ut praeparent se ad futurum iudicium; secundo ostendit praeparandi modum , ibi , *Propter quod consolamini.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit qualis sit conditio futuri iudicii; secundo qualiter praeparent se ad illud , ibi, *Igitur non dormiamus.* Item prima in duas : quia primo praemittit conditionem futuri iudicii; secundo exponit, ibi, *Cum enim dixerint, Pax, et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.* Item primo quietat eorum sollicitudinem circa scientiam futuri adventus ; secundo ostendit quid circa illum sciant, ibi, *Ipsi enim scitis.* Dicit ergo : Necesse erat quod scriberem de praemissis, quia indiguistis; sed *de temporibus*, scilicet aestate, hieme, vel potius quae tempora futura sint, non erat necesse : quia quaedam de his sunt soli divinae scientiae reservata : *Matth. 24.* et *Marc. 13. 32. De die illa, vel hora nemo scit, neque angeli in caelo , neque Filius , nisi Pater : Act. 1. 7. Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate: Eccle. 7. 1. Quid necesse est homini maiora se quaerere, cum ignoret quid conducat sibi in vita , numero die-

rum vitae suas? Et ideo hoc non est necesse scribere, quia illud quod sciendum est, *vos scitis*, quia scilicet *dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet.* Sunt autem omnes dies Domini: *Psalm. 118. 91. Ordinatione tua perseverat dies*; sed iste specialiter est Domini, quia facit in omnibus suam voluntatem: quae impletur in bonis, qui perducuntur ad finem praescitum a Deo, scilicet salutem: *1. Timoth. 2. 4. Vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire*: in malis, quia punientur: *Psalm. 74. 3. Dum accepero tempus, ego iustitias iudicabo.* Iste *veniet sicut fur*, idest ex impraemeditato: *Lucae 12. 39. Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique*: *2. Pet. 3. 10. Adveniet dies Domini sicut fur*: *Apoc. 3. 3. Veniam tibi tamquam fur.* Quomodo autem dies dicitur venire in nocte? Sed sciendum, quod utrumque est: quia in die venit propter manifestationem cordium: *1. Corinth. 4. 5. Quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium*: sed in nocte propter incertitudinem: *Matth. 25. 6. Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Incertum enim est qua hora erit.

Deinde cum dicit, *Cum enim dixerint, Pax, et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*, exponit quae dixerat: et primo quantum ad malos; secundo quantum ad bonos, ibi, *Vos autem, fratres, non estis in tenebris.* Circa primum duo facit. Primo describit praesumptionem malorum; secundo periculum morae. Dicit ergo: *Veniet sicut fur*, quia ex improviso: *cum enim dixerint, Pax*, quantum ad praesentia, idest dum tranquille vivunt, sic decipiuntur: *Sapient. 14. 22. In magno viventes inscientiae bello, tot et tam magna mala pacem appellant*: *et securitas*, quantum ad futura: *Lucae 12. 19. Anima mea, multa habes bona reposita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, et epulare.*

Sed contra. *Lucae 21. 26. Arescentibus hominibus prae timore, et expectatione, quae superveniet universo orbi.* Ergo nulla securitas.

Solutio est duplex. Una quae est Augustini, quae talis est. In tempore illo aliqui erunt boni, et hi affligentur, lugebunt, et expectabunt: et de hoc dicitur *loc. cit. Arescentibus*, ex carentia voluptatum, et abundantia malorum. Sed in malis erit pax, et securitas. Alia datur solutio in Glossa.

Deinde cum dicit, *Tunc repentinus eis superveniet interitus*, describit periculum a quatuor. Primo quia subitum, ibi, *Repentinus*: *Isa. 30. 13. Subito dum non speratur, veniet contritio eius.* Secundo quia mortiferum, ibi, *Interitus*: *Iob 18. 14. Calcet super eum, quasi Rex, interitus.* Tertio afflictivum, ibi, *Dolor*: *Psalm. 47. 8. Ibi dolores, ut parturientis.* Quarto inevitabile, ibi, *Et non effugient*: *Iob 11. 20. Effugium peribit ab eis.* Ab ira Dei nunc est effugere ad eius misericordiam; ibi vero non est tempus misericordiae, sed iustitiae.

Deinde cum dicit, *Vos autem, fratres, non estis in tenebris*, exponit quae dixerat quoad bonos, et duo facit: quia primo excipit bonos a consortio malorum; secundo rationem assignat, ibi, *Omnes enim vos filii lucis estis.* Dicit ergo: *Non estis in tenebris*, quia illuminati estis per Christum de illo die, ideo vobis non est improvisos: *Ioan. 8. 12. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae.* Huius ratio est ibi, *Omnes enim vos filii lucis estis.* Adstruit enim quod sunt filii lucis, et diei. Filii autem alicuius rei in Scriptura dicuntur aliqui propter abundantiam in re illa: *Isa. 5. 1. In cornu filio olei*, idest habente multum oleum. Qui ergo participant multum de die, et luce, dicuntur eorum filii. Haec lux est fides Christi: *Ioann. 8. 12. Ego sum lux mundi*: *Ib. 12. 36. Credite in lucem, ut filii lucis sitis.* Item *diei*: sicut enim ex luce fit dies, ita ex fide Christi fit dies, scilicet honestas bonorum operum: *Rom. 13. 12. Nox praecessit, dies autem appropinquavit.* Et ideo *non estis filii noctis*, idest infidelitatis, *neque tenebrarum*, idest peccatorum: *Rom. 13. 12. Abiiciamus ergo a nobis opera tenebrarum, et induamur arma lucis.*

Deinde cum dicit, *Igitur non dormiamus*, ostendit qualiter se praeparet ad illum adventum: et primo qualiter per vitationem malorum; secundo per observantiam bonorum, ibi, *Induti loricam fidei.* Circa primum duo facit: quia primo ponit monitionem; secundo eius rationem, ibi, *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt.* Dicit igitur: Ex quo dies Domini est sicut fur: *Luc. 12. 39. Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique*: ergo vos, quia scitis, vigiletis. Unde dicit: *Igitur non dormiamus*, somno peccati: *Eph. 5. 14. Surge qui dormis, et exurge a mortuis*; item nec pigritiae: *Proverb. 6. 9. Usquequo piger dormis? Quando consurges e somno tuo? Sed vigilemus*, per solicitudinem: *Matth. 24. 42. Vigilate itaque, quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit.* Et ad hoc est necessarium quod *sobrii simus*, ut et corpus, et mens sint sobria, idest non occupata voluptatibus, et curis mundi: *Lucae 21. 34. Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra crapula, et ebrietate*: *1. Petr. 5. 8. Sobrii estote, et vigilate.* Ratio autem huius est ex temporis congruitate: quia qui dormiunt, vel ebrii sunt, aliquid faciunt in nocte. Sed nos non sumus in nocte: *ergo non dormiamus.* Dicit ergo: *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt*, idest tempus noctis deputant quieti, diem vero operationi: *Ps. 103. 22. Ortus est sol, et congregati sunt, et in cubilibus suis collocabuntur*: et rursum ibi: *Exibit homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperum.* Item abstinent aliqui a vino in die propter negotia exercenda; sed de nocte tantum non curant: *Iob 24. 15. Oculus adulteri observat caliginem.* Somnus ergo et ebrietas est nocti conveniens: eo quod nocte infidelitatis, et tenebris peccatorum occupati, sunt ebrii per amorem praesentium, non habentes spem futurorum: *Ephes. 4. 19. Desperantes tradiderunt se impudicitiae, in operationem immunditiae omnis, in avaritiam. Nos autem qui diei sumus*, idest pertinentes ad diem honestatis, et fidei, *simus sobrii*; *Rom. 13. 13. Honeste ambulemus in die.*

Deinde cum dicit, *Induti loricam fidei*, ostendit quomodo se praeparent per bona: et primo ponit monitionem generalem; secundo specialem, ibi, *Propter quod consolamini invicem.* Item prima in duas: quia primo ponit ipsam monitionem; secundo rationem eius, ibi, *Quoniam non posuit nos Deus in iram.* Sunt autem in homine duo principalia membra, quae consueverunt

in bellis protegi; scilicet cor, quod est principium vitae, et caput, scilicet principium motus exterioris, a quo sunt sensus, et aliquo modo nervi: et protegitur cor lorica, caput galea. Spiritualis vita in nobis est Christus, per quem anima vivit, et Dominus in nobis per fidem habitat: *Ephes. 3. 17. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Habitat etiam per caritatem: *1. Ioan. 4. 16. Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo:* quae conformat fidem. Et ideo debemus habere fidem, et caritatem: unde dicit: *Loricam fidei, et caritatis*, quia protegit vitalia, *et galeam, spem salutis* quae est principium motus spiritualis, quod est ex intentione finis quem speramus assequi.

Deinde cum dicit, *Quoniam non posuit nos Deus in iram*, ostendit rationem quomodo in nobis operatur: et primo ex praeordinatione divina; secundo ex gratia Christi; tertio ostendit modum consequendae salutis. Dicit ergo: *Quoniam non posuit nos*, idest non ordinavit: *Ioan. 15. 16. Posui vos*, scilicet sanctos, *ut eatis, et fructum afferatis: Deus in iram*, idest ad hoc ut consequamur eius iram: *Sapient. 1. 13. Deus mortem non fecit: Ezec. 18. 23. Numquid voluntatis meae est mors impii, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat? Sed in acquisitionem*, idest ut acquiramus salutem: *Matth. 11. 12. Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud: 1. Petr. 2. 9. Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* Et hoc per gratiam Christi: ideo dicit: *Per Dominum nostrum Iesum Christum: Act. 4. 12. Non est aliud nomen sub caelo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri: qui mortuus est pro nobis*, idest salvavit nos moriendo pro nobis: *1. Petr. 3. 18. Mortuus est iustus pro iniustis, ut offerret nos Deo, mortificatos quidem carne, vivificatos autem spiritu.* Et modus perveniendi est, quia Christus docuit nos, operando salutem nostram; et hoc moriendo, et resurgendo: *Rom. 4. 25. Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram:* et ideo dicit: *Sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus: Rom. 14. 8. Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus.*

Deinde cum dicit, *Propter quod consolamini invicem*, docet nos quomodo praeparemus nos, quantum ad speciales conditiones personarum; et circa hoc tria facit: quia primo ostendit quomodo se debeant habere ad aequales; secundo quomodo subditi se habeant ad praelatum, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos*; tertio quomodo praelati ad subditos, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos.* Debemus autem aequalibus consolationem in adversis: unde dicit: *Consolamini invicem.* Item aedificationem in exemplis: unde dicit: *Et aedificate: Rom. 14. 19. Quae aedificationis sunt, invicem custodiamus.* Subditi autem ad praelatos primo debent beneficiorum recognitionem; secundo caritatem; tertio pacem. *Ut noveritis*, idest ut recognoscatis beneficia eorum: *Heb. ult. 7. Mementote praepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei.* Noveritis, inquam, primo ex parte eorum, quia maximum laborem ferunt pro vobis: unde dicit: *Eos qui laborant inter vos*, pro bono vestro: *2. Tim. 2. 3. Labora sicut bonus miles Christi Iesu.* Secundo ex parte Dei; et ideo est habenda reverentia ad eos, sicut ad Deum: unde dicit: *Et praesunt vobis in Domino*, idest vice Domini: *2. Corinth. 2. 10. Ego si quid donavi vobis, in persona Christi.* Tertio ex parte vestra, quia sunt vobis utiles: unde dicit: *Et monent vos ut habeatis illos abundantius in caritate.* Ideo secundo debetis eis caritatem *abundantius*, idest prae aliis; tertio *pacem propter opus illorum.* Sed contra hoc quidam agunt: *Amos 5. 10. Odio habuerunt in porta corripientem, et loquentem perfecte abominati sunt: Eccli. 19. 5. Qui odit correctionem, minuetur vita.* Sed vos habete pacem propter opus correctionis, quod proprie spectat ad eorum officium: *Psal. 119. 6. Dum loquebar illis, impugnabant me gratis.*

LECTIO II.

Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; sed semper quod bonum est sectamini in invicem, et in omnes. Semper gaudete; sine intermissione orate; in omnibus gratias agite; haec est enim voluntas Dei in Christo Iesu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere; prophetias nolite spernere. Omnia autem probate; quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester, et anima, et corpus sine querela in adventu Domini nostri Iesu Christi servetur. Fidelis est qui vocavit vos, qui etiam faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adiuro vos per Dominum ut legatur Epistola haec omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.

Supra ostendit quomodo subditi debent se habere ad praelatos; hic ostendit e converso; et circa hoc duo facit: quia primo docet quomodo praelati ad sacerdotes subditos se debeant habere; secundo generaliter quomodo se debeant habere ad omnes, ibi, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.* Sciendum est autem, quod cura praelatorum ad duo debet tendere, scilicet ad retrahendum alios a peccatis, et ad custodiendum seipsos. Quantum ad primum tria Apostolus dicit: tripliciter enim subditi possunt pati defectum: primo in actu; secundo in voluntate; tertio in virtute. In actu autem, quando prorumpunt in actum peccati; et tunc sunt corrigendi. Et quamvis de omni peccato, specialiter tamen corrigendi sunt de peccato inquietitudinis: et ideo dicit: *Corripite inquietos: 2. Thessal. 3. 7. Non inquieti fuimus inter vos: Eccli. 19. 17. Corripe proximum antequam commineris, et da locum timori.* In voluntate vero, quando non aggreditur magna, quia deiicitur propter adversa, et peccata praecedentia; unde dicit: *Consolamini pusillanimes.* Pusillanimis est non habens animum ad magna, timens ne deficiat: *Isa. 35. 4. Dicite pusillanimis: Confortamini, et nolite timere: Iob 4. 4. Vacillantes confirmaverunt manus tuae.* In virtute autem, quando

vel ex infirmitate peccant; vel debilitantur in bono actu; et isti sunt fovendi: unde dicit: *Suscipite*, scilicet in visceribus caritatis fovendo, *infirmos*, quorum est virtus debilis, vel ad resistendum malis, vel ad faciendum bona: *Rom. 15. 1. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.* Praelatus autem debet se custodire a defectu cuiuscumque modi, et maxime ab impatientia: quia ipse portat totum pondus multitudinis: *Num. 11. 14. Non possum solus sustinere omnem hanc multitudinem, quia gravis est mihi.* Et ideo dicit: *Patientes estote ad omnes: Proverb. 19. 11. Doctrina viri per patientiam noscitur: Psalm. 91. 15. Bene patientes erunt, ut annuntient.*

Deinde cum dicit, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat*, ostendit generaliter quomodo se habeant ad omnes; et circa hoc duo facit: quia primo ostendit qualiter ad omnes in quibusdam debeant se habere; secundo qualiter in omnibus, ibi, *Omnia autem probate.* Circa primum tria facit: quia primo ostendit quomodo se debeant habere ad proximum; secundo quomodo se habeant in his quae ad Deum sunt, ibi, *Semper gaudete;* tertio quomodo se habeant ad eius dona, ibi, *Spiritum nolite extinguere.* Quantum ad proximum debent se habere, ut non inferant ei mala, et ut studeant ei benefacere: unde dicit: Dixi supra in speciali, sed nunc in generali dico: *Ne quis malum pro malo alicui reddat: Psal. 7. 5. Si reddidi retribuentibus mihi mala.*

Sed contra. Multoties vindicta petitur coram iudice. Respondeo. Sicut actus moralis sumitur secundum intentionem finis, sic ad duo potest esse intentio: vel ad malum illius, ita quod quiescat ibi; et hoc est illicitum, quia ex livore vindictae: vel ad bonum correctionis, seu iustitiae, et conservationis reipublicae; et sic non reddit malum pro malo, sed bonum, scilicet eius correctionem.

Quantum ad secundum dicit: *Sed semper quod bonum est sectamini.* Et dicit: *Sectamini*, non, Faciatis: quia tu ex te debes sumere occasionem benefaciendi ad proximum tuum, et non expectare quod ipse det tibi occasionem benefaciendi sibi. Unde *Psalm. 33. 15. Inquire pacem, et persequere eam: Rom. 12. 21. Noli vinci a malo*, ut scilicet sis tractus ab eo ad malefaciendum, *sed vince in bono malum*, retrahendo eum ad bonum: *Galat. ult. 10. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.*

Deinde cum dicit, *Semper gaudete*, ostendit quomodo se debeant habere quoad Deum; ad quem tria oportet habere. Primo gaudere de ipso: unde dicit: *Semper gaudete*, scilicet de Deo: quia quidquid malum proveniat, est incomparabile bono quod est Deus. Et ideo nullum malum illud interrumpat: unde dicit: *Semper gaudete.* Secundo orare pro beneficiis suscipiendis, ibi, *Sine intermissione orate: Luc. 18. 1. Oportet semper orare, et numquam deficere.*

Sed quomodo potest hoc esse? Respondeo. Dicendum est, quod hoc potest esse tripliciter. Primo quod ille semper oret qui statutas horas non intermittit. Simile habetur *2. Reg. 9. 7. Tu comedes panem in mensa mea semper.* Secundo sic. Semper, idest continue, orate. Sed tunc oratio sumitur pro effectu orationis. Est enim oratio, interpretatio, seu explicatio desiderii: quia quando desidero aliquid, tunc illud orando peto: unde et oratio est petitio decentium a Deo; et ideo desiderium habet vim orationis: *Psalm. 9. 17. Desiderium pauperum exaudivit Dominus.* Omnia ergo quae facimus, ex desiderio proveniunt: ergo oratio in bonis quae facimus, manet in virtute: quia bona quae facimus, ex desiderio bono proveniunt: Glossa: *Non cessat orare qui non cessat benefacere.* Tertio quoad causam orationis, scilicet faciendo eleemosynam. In vitis Patrum: *Ille semper orat, qui eleemosynas dat: quia qui eleemosynam accipit, orat pro te, etiam te dormiente.* Item tertio orare pro beneficiis suscipiendis, et gratias agere pro susceptis; ideo dicit: *In omnibus*, scilicet bonis, et adversis, *gratias agite: Rom. 8. 28. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum: Coloss. 2. 7. Abundantes in illo in gratiarum actione: Philipp. 4. 6. Cum gratiarum actione. Haec est enim voluntas Dei in Christo Iesu, in omnibus vobis: 1. Timoth. 2. 4. Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.*

Deinde cum dicit, *Spiritum nolite extinguere*, ostendit quomodo se habeant ad dona Dei: et primo quod ea non impediant; secundo quod ea non contemnant, ibi, *Prophetias nolite spernere.* Spiritus autem sanctus est persona divina incorruptibilis, et aeterna: unde in sua substantia extingui non potest. Sed tamen dicitur quis extinguere Spiritum, uno modo fervorem eius extinguendo, vel in se, vel in alio: *Rom. 12. 11. Spiritu ferventes.* Cum enim aliquis aliquid boni ex fervore Spiritus sancti vult facere, vel etiam cum aliquis bonus motus surgit, et ipse impedit, extinguit Spiritum sanctum: *Act. 7. 51. Vos semper Spiritui sancto restitistis.* Alio modo mortaliter peccando. Spiritus enim sanctus in se semper vivit; sed in nobis vivit, quando facit nos in se vivere. Sed quando quis peccat mortaliter, non vivit in ipso Spiritus sanctus: *Sap. 1. 5. Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate.* Tertio modo occultando; quasi dicat: Si donum Spiritus sancti habetis, utimini eo ad utilitatem proximorum: *Eccli. 20. 32. Sapientia absconsa, et thesaurus invisus: quae utilitas in utrisque? Matth. 5. 15. Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.*

Prophetias nolite spernere. Aliqui enim apud istos spiritu prophetiae erant pollentes, qui ab istis reputabantur insani: *1. Corinth. 14. 1. Aemulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.* Vel *prophetias*, idest divinam doctrinam: exponentes enim divinam doctrinam dicuntur Prophetae; quasi dicat: Non spernatis verba Dei, et praedicationes: *Hierem. 20. 8. Factus est sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die.*

Deinde cum dicit, *Omnia autem probate*, ostendit qualiter se habeant ad omnia: et unum est quod in omnibus utantur discretione: *Rom. 12. 1. Rationabile obsequium vestrum.* In hac materia debet esse diligens examinatio, boni electio, mali abiectio. Quantum ad primum dicit: *Prophetias nolite spernere;* tamen *omnia probate*, scilicet quae sunt dubia: manifesta enim examinatione non indigent: *1. Ioan. 4. 1. Omni spiritui nolite credere: Iob 12. 11. Nonne auris verba diiudicat?* Quantum ad secundum dicit: *Quod bonum*

est tenete : Galat. 4. 18. Bonum autem aemulamini in bono semper. Quantum ad tertium dicit : *Isa. 7. 15. Ut sciat reprobare malum, et eligere bonum.* Et dicit, *Specie*, quia etiam quae habent similitudinem malitiae vitare debemus, quae scilicet non possemus servare coram hominibus absque scandalo eorum.

Deinde cum dicit, *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia*, subdit orationem ; et circa hoc tria facit : quia primo orat pro eis ; secundo dat spem de exauditione ; tertio dat speciales monitiones. Dicit ergo : Ita moneo ; sed nihil valet, nisi Deus gratiam det; unde *ipse Deus pacis sanctificet vos : Lev. 22. 32. Ego Dominus, qui sanctifico vos : per omnia*, idest ut sitis totaliter sancti ; et hoc, *ut integer spiritus vester, et anima, et corpus....servetur.*

Occasione verborum istorum dixerunt quidam, quod in homine aliud est spiritus, et aliud anima, ponentes duas in homine animas : unam quae animat, aliam quae ratiocinatur. Et haec sunt reprobata in ecclesiasticis dogmatibus. Unde sciendum, quod haec non differunt secundum essentiam, sed secundum potentiam. In anima enim nostra sunt quaedam vires, quae sunt actus corporalium organorum, sicut sunt potentiae sensitivae partis. Aliae sunt, quae non sunt actus talium organorum, sed sunt abstractae ab eis, sicut sunt potentiae intellectivae partis; et hae dicuntur spiritus, quasi immateriales, et separatae aliquo modo a corpore, inquantum non sunt actus corporis; et dicuntur etiam mens: *Ephes. 4. 23. Renovamini spiritu mentis vestrae.* Inquantum autem animat, dicitur anima, quia hoc est ei proprium. Et loquitur hic Paulus proprie. Nam ad peccatum tria concurrunt, ratio, sensualitas, et executio corporis. Optat ergo quod in nullo horum sit peccatum. Non in ratione; unde dicit: *Ut spiritus*, idest mens vostra, *servetur integer.* In omni enim peccato ratio corrumpitur, secundum quod omnis malus est ignorans. Item nec in sensualitate: unde dicit, *Anima.* Item nec in corpore; et ideo dicit, *Et corpus.* Hoc autem sic fit quando servatur immune a peccato. Et dicit, *Sine querela*, non sine peccato, quod est solius Christi; sed esse sine querela est etiam aliorum, qui, etsi venialia, non tamen committunt gravia, et quibus proximus scandalizatur: *Luc. 1, 6. Incedentes in omnibus mandatis, et iustificationibus Domini sine querela.* Et addit : *In adventu Domini nostri Iesu Christi*, scilicet perdurando usque in finem vitae. Vel *integer spiritus* refertur ad donum Spiritus sancti; quasi dicat: Donum Spiritus sancti, quod habetis, sit integrum.

Deinde cum dicit, *Fidelis est qui vocavit vos*, dat spem exauditionis; quasi dicat: Ut ego spero, sic fiet: quia ipse *qui vocavit: faciet*, idest complebit: *Psalm. 144. 13. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis : Rom. 8. 30. Quos vocavit, hos et iustificavit.*

Ultimo subiungit familiares monitiones, scilicet orationem, ibi, *Orate.* Item mutuam pacem, ibi, *Salutate omnes fratres in osculo sancto*, non proditorio, sicut Iudas, *Matth. 26.* nec libidinoso, ut libidinosa mulier, *Prov. 7. Adiuro vos per Dominum ut legatur Epistola haec sanctis fratribus.* Timebat enim ne praelati propter aliqua quae erant hic, eam occultarent: *Prov. 11. 26. Qui abscondit frumenta maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.* Ultimo concludit Epistolam in salutatione.

FINIS QUARTI TOMI.